

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SAMLINGER

TIL

JYDSK HISTORIE OG TOPOGRAFI.

V Bind 1874—75.

UDGIVET
AF
DET JYDSKE HISTORISK-TOPOGRAFISKE SELSKAB.

~~~~~

AALBORG.

FORLAGT AF MARINUS M. SCHULTZ
OG TRYKT HOS OLUF OLUFSEN.

Indhold.

	Side
1. Noget om Sønder-Omme Sogn af topografisk og historisk Indhold. Af J. Kierckebye	1.
2. Nogle Dokumenter vedkommende Herregården Mejlgård. Af J. Kinch	39.
3. Årbog, skreven af Kristen Staphensen, præst ved Budolf kirke i Ålborg i det 16de århundrede, med flere. Meddelt af V. A. Secher	68.
4. Smaastykker. Meddelte af D. H. Wulff:	
1. Bidrag til Overtroens Historie: At vise igjen med Sold og Sax	92.
2. Tingsvidne om Søl- og Guldtøj i en Borgers Hus i det syttende Aarhundrede	95.
5. Noget om Sønder-Omme Sogn af topografisk og historisk Indhold (sluttet). Af J. Kierckebye	97.
6. Sønder Bork Sogns Videbrev. Meddelt af Palle Fløe	116.
7. Historisk-topografisk Beskrivelse af Tversted Sogn i Horns Herred, Hjørring Amt. Af A. Peter Gaardboe	126.
8. Alertavlen i Sal kirke, tilligemed et tillæg om alertavlen i Stadil kirke. Af L. Varming	169.
9. Sagn fra Jyllands Vestkyst. Af J. Kamp	188.
10. Regnskab for 1873	191.
11. Folkesagn og folketro, for største delen samlede i Nørreherred ved Grenå. Af M. Lorenzen	193.
12. Knud Brahes Skrivkalender for Aaret 1600. Meddelt af A. Heise	207.
13. Uddrag af et ældre Håndskrift. Ved J. Kinch	232.
14. Bidrag til Kirkernes og den ydre Kirketugts Historie Meddelt af D. H. Wulff	250.

15. Tillægsbemærkninger til „altertavlen i Sal kirke“ m. m. (s. 169—187). Af L. Varming. Hermed følger Litografi af Altertavlen . . . . . 264.
16. Beskrivelse over Salling med Hensyn til Fortiden og Fortidsminderne. Af H. C. Strandgaard . . . . . 265.
17. Historisk-topografisk Beskrivelse af Skagens Landsogn. Af A. Peter Gaardboe . . . . . 308.
18. Grandebrev for Søndertranders Sogn. Meddelt af D. H. Wulff 325.
19. Beskrivelse af det paa Raadstuen i Randers opbevarede Sværd, der efter Traditionen skal have tilhørt Skipper Clement. Af Georg Christensen . . . . . 340.
20. Rygbjerg-Stenen i Nørre-Jylland. (Med Billede). Af Georg Stephens . . . . . 345.
21. Register til 5te Bind 1874—76. Ved D. H. Wulff. . . . . 350.
- Regnskab for Aaret 1874.
Fortegnelse over Selskabets Medlemmer.

~~~~~

Trykfejl:

- Side 5 Lin. 12. Vandene læs Vindene.
— 5 — 13. syge læs fyge.
— 24 — 23. Ungkvæget læs Hornkvæget.
— 271 21. oldnordisk Arkiv læs oldnordisk Museums Arkiv.

Noget om
Sønder-Omme Sogn
af topografisk og historisk Indhold.
(Af J. Kierckebye).

1. Naturlig Beskaffenhed.

I den vestligste Spidse af Nørvangs Herred i Vejle Amt indtager Omme Sogns Marker henimod 4 Kvadratmile, begrænsede mod Nord af Felding, Skarrild og Brande, mod Øst af Give og Ringgive, mod Syd af Grindsted, og mod Vest af Hoven Sogne. Dets Længde langsmed Aaen er omtrent halvtredie Mil, og indtil for 50 Aar, siden var dets Beboelse næsten indskrænket til Aaens nærmeste Nabolag. Det kaldes Sønder-Omme i Modsætning til Nør-Omme i Hind Herred, Ringkjøbing Amt. Betydningen af Navnet „Omme“ maa betragtes som uvis.

Den ovennævnte Aa, den første Betingelse for Sognets Oprindelse og Udvikling, er den lange, sønderste Arm af Skjernaa; den begynder som Smaarenden fra Givskud Sogns Moser og Jelling Sogns vestlige Marker. I Nabosognet Gadbjerg samles disse Render til en ordentlig Bæk mellem høje Bakkeskrænter eller Bakker, og den faaer her saadanne Tiløb, at den ved Udløbet af Sognet imod Vest kan nogenlunde fortjene Navn af Aa. Den danner nu Grændsen mellem Give og Linneballe Sogne og gennemstrømmer derpaa Ringgive Sogn, optagende Smaabække og Kildevæld fra begge Sider og efterhaanden antagende en mere og mere

lige vestlig Retning. Den løber hele sin Vej i en temmelig dyb Landsænkning, hvilende hovedsagentlig paa Mergel. Dens Opland er heelt igjennem særdeles indknebet, baade i Syd og Nord. Vore Geografer begynde almindeligt at kalde den Omme Aa, og eftersom den har saa langt et Løb igjennem dette Sogn, bifalder jeg ganske denne Benævnelse

I Tilfælde af Tøbrud og stærkt Regnfald kan Aaen uagtet sin Lidenhed medføre temmelig voldsomme Oversvømmelser af den Aarsag, at den er saa lang, og at dens Smule Opland hælder saa brat ned imod den.

Følger man Aamadens Retning østerfra imod Vest, saa øjner man omtrent midt i Sognet en Landhøjde, der trænger frem nordfra. Denne ender sig forbjergagtig som en stejl Bakke i Aadalen, stillet midt for dennes Retning, ligesom til at møde for den. Denne Bakke kaldes Mødbjerg, og Aaen med dens nærmeste Tilbehør gjør virkelig et brat, men kort Sving her imod Syd.

Fra Aaløbet hæver Egnen sig til begge Sider mere eller mindre terrasseformigt indtil Grændserne for dets Opland eller Vandskjellet. Saavidt Østersognet naaer, har dette Opland ligesaavel Bakker og Moser eller Kjær søndenfor Aaen som nordenfor denne; kun synes Mergelen at være sjeldnere eller at ligge dybere i de sydlige Marker end i de nordlige. Flere Smaabække føre Vandet fra de sydlige Kjær mod Nordvest til Aaen. Derimod er den ikke saa ganske lille Hallundbæks Bæk ene om at føre Vandene fra de nordlige Kjær mod Sydvest til samme Aa, i hvilken den udmunder ved Omvraae, vestligst i Østersognet. Her paa Nordsiden nærmer Storaagens Opland sig meget til Omme-Aae, omtrent paa en Ottendedeel Miil eller nærmere til Hallundbæks Bæk, og tilvisse endnu nærmere ved Omvraae og Mødbjerg. Højbakken „Blaahøj“ ganske nær ved Omvraae rækker endog noget ind i Storaagens Opland. Mellem den og Mødbjerg er Vandskjels-Terrainet meget lavt; men derfra gaar det over Norges-højden til Svollebjerg, som ligger omtrent en Fjerdingvej nordenfor OmmeKirke og med en Høide af 300 til 400 Fod behersker hele Omegnen i en vid Omkreds. Dens Navn kommer rimeligvis af sval (jydsk „svol“); i de omliggende Sogne kaldes den i Almindelighed Omme Bjerg efter Sognet. Fra Svollebjerg sænker Vandskjellet sig i Vest og Nordvest

og taber sig i Felding Mose, som sender sine Vande til begge Sider gennem de vestligere Sognes Udmarker.

Da Simmelsbæk, som fra Øst af over halvanden Miil danner Sognets Sydgrændse, kun løber en halv Miil sydligere end Aaen og mod Vest endmere nærmer sig denne, og da denne Bæk naturligvis ogsaa har noget Tilløb nordfra, saa følger heraf saavel som af det nylig Anførte om Aaens nordlige Vandskjel, at denne næsten intet Bækketilløb har i Vestersognet.

Simmelsbæk, som har sit Udspring i Ringgive Sogn, har moset Kjæring ved sine Bredder, et svagt Fald og kun lidet Vand¹⁾. Den østligste Ende af Kjæret ligger vel mellem Smaabakker, men hvor Bækken berører Omme Sogn, er den kommen ud paa Randbøl Hedeslette²⁾, og Landingen højner sig kun lidet. Længere mod Vest, hvor den nærmer sig mere til Omm-Aa, faaer den dog et stærkere Fald, et lavere Leje i Forhold til Landingen, og Kjæringen en bedre Beskaffenhed.

At den Sænkning, hvori Aaen har sit Løb, oprindelig har været meget dyb med enkelte lave Tværhøjder, vil sees af det Følgende, hvor Talen bliver om Tørvemoserne i Aaens Landing. — Aaens Tilvæxt i Sognet er meget større, end man kunde vente af dens ubetydelige Tilløb af synlige Bække. Ved dens østlige Indtræden i Sognet kan man, hvor den af sine Brinker er indkneben til sin fornødne Strømbredde, anslaae denne til 5 eller 6 Alen, hvorimod den er mere end dobbelt saa bred og dyb under lignende Forhold i Sognets Vestende. Denne Forøgelse af Vandmassen maa mest hidrøre fra Regnvand, som gennem den overlige, porøse Sandjord synker ned til den kompakte Mergel og derpaa følger med dennes mod Aadalen heldende Overflade ned i Aaen.

Hernæst vende vi os til Aaens nærmeste Nabolag, som

¹⁾ Hvor jeg nævner „Kjær“, mener jeg Højbjergnings-Mose.

²⁾ Jeg regner Nordgrændsen for denne Hedeslette, til hvilken den af Hr. Kapitaen Dalgas i hans „Hedebilleder“ omtalte „Ommeflade“ efter min Mening maa regnes, her i Sognet for at være: Svollerbjerg, Norgebakken, Mødbjerg, Fjlskovbjerge og Hjortlundknude. (Udenfor Sognet gaaer Grændsen over Stilbjerge, Simmelsbjerg, Vandalknude, nær nordenom Randbøl Kirke til Vejledalen.)

vel rettest lader sig betragte terrasseformigt fra Aaen opad, hvorved dog maa bemærkes, at de lavere Terrasser bestandigt hvile paa Foden af de højere, der udstrækker sig ind under dem.

Lad os da begynde med Aaengen. Dette Jordsmon er en Alluvialdannelse, mest bestaaende af Sand, som Aaen ved sine tilfældige Oversvømmelser har udskyllet fra Sandhøjderne og frugtbargjort ved federe Stoffer, som Vandstrømmene have hidført og efterladt. Hvor dette Jordsmon hverken har for lidet eller for meget Sand i Overfladen, afgiver det bedst Hø, forsaavidt det heller ikke mangler Fugtighed. For at forøge Fugtigheden, have Bønderne hidindtil været henviste, enten til Smaabækkenes Munding eller til Kildevæld i Landingen. Begge maatte opstemmes og ledes, og de gave dog for lidet Vand, og mindst i tørre Sommere, da her behøvedes meest. Hvorvidt den kostbare Behandling af hele Aaen, som Beboerne nu paa enkelte Strækninger anvende, vil betale sig og tilfredsstille Forventningerne, skal Tiden vise.

Den anden Terrasse er de Tørvemoser, som haves paa mange Steder imellem den egentlige Aamade og Markhøjderne eller Landingen. Bunden i disse Moser ligger ofte meget dybt nede, ja lavere end Aaens almindelige Bund, hvilken sidste paa de fleste Steder har hævet sig meget paa den Beholdning af Steen og Gruus, som er bleven tilbage af det Jordsmon, Aavandene have skyllet til sig fra Sandhøjderne, medens de lettere Dele ere skyllede omkring og udbredte paa Engene. Derimod viser Tørvemosernes Bund den ældgamle Sænkings Dybde paa disse Steder. Lave Strækninger af det gamle Højland have dog, som ovenfor antydet, oprindelig naaet dæmmende sammen tværs over Landsænkningen, saa at Tørvemoserne engang maae have været en Række af, tildels meget dybe Indsøer, forbundne ved Vandløb over Tværhøjderne. Sommesteds spores endnu meget bart Vand paa Bunden af Tørvemoserne nedenunder Tørvemassen. I den nederste Deel af denne findes almindeligviis en hvidgraa, meget feed eller fin Substant, som giver „Lyseklyne“, et udmærket brændbart Tørveslags, som vist hidrører fra Egnens urgamle Skovstand, af Naaletræer. Mærkelig er den Mængde fedt Fyrretræ, som almindelig findes i disse Moser, hvoriblandt mangan Rødstub, oftest med

Rodgrenene nedad og staaende saavel højere som lavere i Tørvemosen, hvorimod jeg intet Spor fandt til, at nogen saadan Stub havde været rodfæstet i Jordsmonnet under Tørvemassen¹⁾. De fleste ragede op over Lyseklynens Region, og nogle stode saa højt oppe i Mosen, at de neppe naaede ned til denne. Sommesteds, hvor Mosen var lav nok dertil, har Aaen udbredt sit alluviale Jordsmon over dens Overflade og omdannet denne til Eng.

Den tredie Terrasse op fra Aaen tillade man mig at benævne Skylsand. Disse Sand-Strækninger eller Bakker have meget Lidet af Rullesteen, Gruus eller Leer og ere derfor ofte saa løse, at Vandene paa højere og tørrere Steder kunne syge med dem, naar de først faae Aabning paa den ved Plantevæxten noget hærdede Overflade. Fordetmeste ligge de meget højere end Tørvemoserne; men som en ældre Dannelselse strække de sig mange Steder ligesom med en Fod ind under disse og vise sig her i Almindelighed meget vandrige. Hvor der findes Lag af dette Sand ovenpaa Tørvejord, ere de henførte og lagrede her i senere Tider af Vind eller Vand. Til denne Skylsandsterrasse henregner jeg: Filskov søndre Agerbakke med Flyvesande, endeel af Hallundbæk Agre med Sande, Omvraaes Sande med Nabolag, Østerbyes, Kirkebyes og Jullingholms sønderste Agre nordenfor Aaen samt Varhede i Kirkebye med Sande. De opdyrkede Strækninger af disse Marker fremvise unægtelig en Deel mindre Rullesteen, men dog ikke flere, end at deres Tilstedeværelse kan være fremkaldt ved Beboernes Virksomhed.

Som den fjerde Terrasse regner jeg den gamle, ikke om-lagrede Jordbundsformation, som dels viser sig i de højeste Bakker, dels paa alle andre Steder synes at være tilstede under de hidtil omtalte Dannelser. Denne gamle Jordbundsformation har bestaaet af: øverst et sandgruset, Rullesteen og store Granitblokke indeholdende, Jordsmon, der-

¹⁾ Dog har en tænkende Bondearbejder nylig fortalt mig, at idet han med Flere gravede en dyb Vandledningskanal gennem en Mose østenfor Mødbjerg, fandt de i Mosens Udkant, hvor Bundjordsmonnet naaede højt op mod Tørvemassens Overflade, adskillige Fyrretræstubbe med deres Pælerødder ned i Bunden. Men længere ude, hvor Mosebunden laae dybt, var der ingen Rodgrene, som naaede ned i Bunden, neppe til denne, skjøndt Tørvemassen forøvrigt i alle Dybder var meget blandet med Fyrretræ.

under et faa Alen tykt Leerlag, hvorunder atter findes Mergel. Det øverste, sandgrusede Lag har rimeligvis oprindeligt allevegne dækket Leret i omtrent samme Tykkelse; men nu er dette ingenlunde Tilfældet. Til Exempel: Kuppelen af det høje Svolliebjerg seer saa mager og gruset ud, at her kan formodes et tykt Lag Gruus over Leret, hvorimod dets lavere Forgreningsbakker, Hvælplund og flere samt Norgebakken og Bøvelknuden næsten vise sig blottede indtil Leergrunden. At det sandgrusede Lag dog oprindeligt ogsaa har været tilstede her, synes at fremgaa af den usædvanlig store Mængde Rullesteen og Granitblokke, som saa ganske almindeligt findes i Overfladen af de fleste leerholdige Agermarker. Disse Steen have upaatvivlelig været fordelte i Sandgruslaget, førend dets øvrige Bestanddele bleve bortførte fra de lavere Højder af en stor Vandflod. Sandet maae da dels være blevet liggende nede i Aadalen, dels af Aaen være blevet ført vesterud til Grundlag for flere Sognes Jorder af Skylsand eller Strandsand ved Skjernaens Munding. Det grovere Gruus findes noget højere oppe i store Dynger, som nu opsøges og benyttes af Vejvæsenet. — Paa nogle Steder kommer den gamle Jordbundsformation dog ogsaa frem nedenfor den tredie Terrasse, altsaa imellem Skylsandsbakken og Tørvemosen eller Engmaden; saaledes imellem Kirkebye og Jullingsholm samt andre Steder, hvor Bønderne grave Mergel nærved Aaen.

Terrasseformen sees her skjøndt uddannet gennem Kirkebyes og Jullingsholms Agre nordenfor Aaen, hvor Skylsandslaget hæver sig bakkeformigt 3 til 5 Alen over Aaengen, men forresten med saagodtsom jævn Overflade, indtil den fjerde Terrasse igjen nogle hundrede Alen nordligere hæver sig ovenover det som en lidet højere Bakke¹⁾.

Om Sognets Jorder søndenfor Aaen har jeg, hvad Østersognet angaaer, Intet videre at tilføje. Vestersognet raader

¹⁾ Ved Storaæn, igjennem Skarrild og Felding Sogne, er Terrasseformen endnu meget mere iøjnefaldende, og der er i nogle Strækninger det alluviale Jordsmonnet formet i to Terrasser af meget forskellig Højde. Meget mærkeligt er det, at nu kan Aaens Oversvømmelser nok aldrig overskylle dens højeste Terrasse, som dog fordem var dens Engmade.

over den til Aaen grændsende Strækning af Randbøl Hede indtil Simmelsbæk, Jullingsholm og det Vestligere af Sognet endda noget længere sydpaa. Et Par smaae Skylsandsbakker findes syd for Simmel paa denne Slette, forøvrigt synes den at bestaae af det gamle sandgrusede Jordsmon med enkelte Rullesteen og saa tykt et Lag over Mergelen og Leret, at Bønderne mene, at der Intet er af disse Jordarter. De 3 Fjerdedele af Landet nordenfor Simmelsbæk skraaner umærkeligt mod Nord, indtil Hældingen tæt ved Aaen antager Bakkeform.

Af en ganske forskjellig Beskaffenhed er det Areal af mere end en Kvadratmiil, som Sognet ejer nordenfor Ommeaaens Vandskjel; det er fuldt af vidtløftige, fordetmeste dybe Kjær og Moser med lave Bakker derimellem. Af disse Kjær er „Feldingmose“ den vesterste og største; men ikkun en forholdsvis liden Deel deraf hører under Omme Sogn. Hele dette Kjær med tilhørende Moser er 1½ Miil langt og paa sine Steder omtrent en Fjerdingsvej bredt. Fra den Tid, da det var en Sø, skrive sig rimeligviis de klitformede Barrierer, som endnu vise sig paa Sydsiden som veltrufne Miniaturbilleder af Vesterhavets Klitdæmning. — Adskillige Egne af Feldingmosen have Vandløb under Jorden, hvilke vi kalde „Blindbække“. Det er Vandløbstunneler paa Mosebunden under Tørvemosen, de kjendes ovenpaa Jorden af en Række smaae Huller, „Rumlehuller“, som føre ned til dem, og som opsende en rumlende Lyd, naar de efter Regnskyl om Sommeren modtage Vand ovenfra. Under varigt Regnvejr eller Liguende hæver den større Vandmasse i Tunnelen først Overdækket noget, og naar Aabningen forneden endda bliver for trang, svulmer Vandet op igjennem Rumlehullerne for at fortsætte sit Løb ovenpaa Tuuneldækket. Det sees da ofte, at der svulmer Vand op igjennem eet Hul, fordi Tunnelen dernedenfor er for snever, og at det rumler ned i et andet Hul, hvor den underjordiske Aabning er viid nok. Overdækket er almindeligviis stærkt nok til at bære Mennesker og Kvæg, saa at man kun maa tage sig iagt for Rumlehullerne, der mestendels ere fjernede flere Favne fra hverandre. For en 70 Aar siden sank en aargammel Plag ned i et Rumlehul indtil Ørene, førend den blev trukken op igjen, og en

Tyr fra Jullingsholm skal engang være sunket helt under i en anden Blindbæk.

Svollebjergs Mose ligger ved den østlige og nordlige Fod af den Bakke, som den har sit Navn efter, begyndende ved Norgeshøjden og strækkende sig en halv Miil mod Nordvest, hvor den forbinder sig med Feldingmosen. I dens vestre Ende er den meget bred. Her har den ligesom Feldingmosen en Rad Smaaklitter ved sin Nordside. Dens Tørvemasse er vist temmelig dyb; men det er mærkeligt, at her intet Fyrretræ findes i Moserne nordenfor Vandskjellet, uagtet her hvert Aar graves Klyne paa flere Steder, især i Svolvebjergs Mose, og uagtet der findes Fyrretræ endog i de faae og og smaae Moser, der forekomme oppe i Hederne søndenfor Aaens Vandskjel.

Engebæk med tilhørende Mosedrag er ligeledes et stort Kjær, som med omliggende Højder paa Lidet nær hører til Omme Sogn. Det ligger østenfor Feldingmose, som det dog er forbundet med ved en smal, oprindelig dyb, Mose, „Uen-Mose“, d. e. Vognmose, rimeligviis saaledes benævnt, fordi Vognfærdselen mellem Skarrild og Omme Sogne altid har gaaet herover. Kjæret præsenterer sig ikke nær saa liigt en tilgroet Indsø som Feldingmose; fra det udspringer Døvling Bæk, ved hvilken der avles skikkelig godt Hø. Navnene paa mange af de omliggende Højder tyde paa, at de have været beklædte med Løvtrælunde, hvilket er saa meget rimeligere, som disse Højder have leersvangret Jordsmon tilstrækkelig nær ved Overfladen. Saadanne Navne ere: Lundebakke, Egebjerg, Baeslund og Trælund. Lignende Bakkenavne findes dog ogsaa i andre af Sognets Udmarker, som i Hallundsbaeks Udmark Ravnlund og Bomlund ved Svolvebjerg Hvæplund, og ved Feldingmose Hogelund. Mange af disse Højder havde ogsaa endnu først i dette Aarhundrede lidt Egepur og andre Skovlevninger; nu ere de vel alle bukkede under for Ploven.

Om Sognets Mineralier kan endnu tilføjes: Paa Tørvejord har det stor Rigdom, især Vestersognet nordenfor Vandskjellet. — De fleste Rullesteen og større Steenblokke ere af Granit eller af en haard Sandsteensart; dog troer jeg ogsaa i min Ungdom at have seet nogle af Gnejs. — Skovsønde havde i min Ungdom en særdeles fin og kiselholdig

Leerart, udmærket til klinede Leervægge, formodentlig ogsaa til Støbesand; noget deraf var ganske hvidt ligesom Pibe-leer. Samtidigt havde Østerbye gode Lyseklyner, og Kirkebye godt Mosefyrr til „Splindetræ“, brugeligt som Smaalys. Af alle disse Slags solgtes til Nabosognene, især til Grindsted. Skovsende havde fremdeles saa jernholdige Flad-Tørv ved Simmels, at de, brændte til Aske, gave en rødbrun Okker, som benyttedes til grov Træmaling. Endelig havde et meget jernholdigt Kildevæld i Kirkebyes Aaeng Autoritet som Sundhedskilde, fordi Biskop Brorsen i Ribe havde skattet dette Vand og forskrevet sig af det til eget Brug. Vandet maa vel tillige have været kalkholdigt, da der fandtes mange Snegle med Huus deri. Det er ogsaa senere fundet, at Engen indeholdt Mosejern og Mergel. — Nu er det anderledes: Skovsendes Leerknude er omrodet til et Teglværk og forresten glemt af Bønderne, fordi de ikke mere have Leervægge; istedetfor Okkerasken bruge de finere Maling. Lyseklynene og Lysesplindene ere fortrængte af Tællelys og Petroleum, og Sundhedskildens Vand er bortledet og fordærvet ved Mergelgravning.

Af Indsøer haves ikkun meget faae og meget smaae i Sognet. Et Par saadanne ved Hjortlund ere vist de største, og dog indtage de nok ikke 2 Tønder Lands Areal hver. En tredie ved Omvraae seer ud som en Levning af en meget større, hvis øvrige Deel er groet sammen til Mose.

2. Distrikter eller Byer og Gaarde.

Beboerne dele Sognet i 2 Hoveddistrikter, Østersognet og Vestersognet, saaledes at Kirken ligger midt i det sidste. En endnu ubeboet Hedestrækning mellem Mødbjerg og Lundager, hvilket sidste hører til Omvraae, danner Grændsen. DenneTvedeling har vistnok en særligAnledning, idet det nuværende Omme Sogn oprindelig har udgjort 2 Sogne, hvorom kort herefter Mere. — Navnene paa Sognets gamle Byer og Enboelsgaarde ere: i Østersognet Hjortlund, Filskov, Hal-lundbæk og Omvraae — i Vestersognet Mødbjerg, Bøvel, Østerby, Kirkebye, Jullingsholm, Skovsende, Stakkroge, Hvælp-lund, Baggessaard og Simmelshuus. Om Brande, som lig-

ger lige sydfor Mødbjerg, er det tvivlsomt, til hvilken Hoveddeel af Sognet det skal henregnes.

Filskov er den vigtigste By i Omme Østersogn og den eneste, som endnu har en byformig Kjærne tilbage paa Byens gamle Plads, hvor der indtil sidst i forrige Aarhundrede laae 7 respektable Halvgaarde¹⁾ nær sammen søndenfor Aaen. De 6 laae der endnu 1808, da jeg tjente i Byen og vogtede Faar. Byens *Østergaard* var den største. Den laae lidt afsondret og nærmere Aaen end den øvrige By, var en skummel, noget vidtløftig bygget Gaard og besad den for Egnen store Sjældenhed at have en „Have“, d. e. en Indhegning ved Huset, som foruden Kjøkkenurter ogsaa indeholdt Træer. (Ellers haves kun „Kaalgaarde“ med Kjøkkenurter, men uden Træer.) Dersom jeg husker rigtigt, var der endog et gammelt Æbletræ i Østergaards Have. Bønderne havde Sagn om, at denne Gaard havde været Præstegaard i gamle Dage, og de fortalte Adskilligt om Filskov Præst, navnlig om, hvor let han glemte sin Præstegjerning for sin Bondegjerning. Man taledede ogsaa om en Kirke, som skulde have ligget paa Byens Mark, ikke langt fra en liden Kjæmpehøj, som endnu kaldtes Kirkehøj²⁾. Siden, omtrent 1820, blev den gamle Filskov-Østergaard nedbrudt og paany smukt opbyggt ikke langt fra Kirkehøj, og den yngre Slægt syntes at glemme Sagnene om Kirke, Præstegaard og Præst. Da hændte det sig i Sommeren 1866, at man ved at borttage noget Jord tæt vestenfor den nye Gaard, traf paa en Mængde Beenrade, nedlagte nær ved hverandre paa almindelig kristelig Maade, med Fødderne imod Øst; Gravene maatte for Størstedelen have været snevre og grunde, og Spor af Ligkister og Klæder manglede. Man gjettede strax paa, at Stedet var den næsten forglemte Kirkegaard, og da jeg siden fik Hr. Overlærer Kinchs Ribehistorie at læse, maatte det falde mig ind, at den i det gamle Kildeskrift, „Ribe Oldemoder“, omtalte, nedlagte „Østergaards Kirke“ i Jelling Syssel havde ligget

¹⁾ Saaledes beregnet efter den gamle Skala, at kalde Gaarde med 8 Td. Hartkorn Heelgaarde, dem med omtrent 4 Td. Hartkorn Halvgaarde, dem med 2 Td. Fjerdeparter, og dem med 1 Td. Ottinger.

²⁾ Paa Kirkehøjs Plads er nu bygget en Vejrmølle. Ved Gravningen i Grunden fandt man en lille „Dolk“; men af hvilket Mineral denne bestod, har jeg ikke kunnet erfare.

her. Og dette maa vel antages for at være temmelig sikkert, naar det overvejes, at der neppe er noget andet Østergaard i Jelling Syssel, til hvilket Kirken kan henføres, at det netop er flere af de nærliggende Hedesogne (Thyregod, Give, Randbøl, Vorbasse og Egtved), som ligeledes indesluttede nedlagte Kirker, og endelig, at vi ved Filskov Østergaard ikke blot finde Sagn om en tidligere Præst, Præstegaard og Kirke men ogsaa sikre Spor af en forhenværende Kirkegaard. — Den gamle Kirkegaards Omrids kan endnu tydelig kjendes; det nuværende Østergaard ligger i dens nordøstre Hjørne. — Det er noget paafaldende, at Kirken ikke havde Navn efter Byen Filskov, men efter en enkelt Gaard i denne, hvilken Gaard rigtignok laa noget afsondret. Maaskee har Østergaard i gamle Dage været en Herregaard, hvis Ejer har bygget Kirken; maaskee er Gaarden endogsaa skjænket til Kirken strax ved dennes Opførelse. Saameget synes sikkert, at Østergaard Kirke har havt betydelige Ejendomme; thi nogen anden Grund kan der vel ikke være til, at den hørte til de Kirker i Jelling Syssel, som efter „Oldemoder“ svarede den højeste Afgift til Provsten. Da Omegnen ikke er fattig paa Granitblokke, tænker jeg, at Kirken har været bygget af Kvadersteen. En saadan Kirke har kunnet staae længe øde, inden den aldeles forfaldt, og Sagnet om den saaledes lettere forplantes lige indtil vor Tid.

En Fjerdingvej sydligere ligger *Hjortlund* paa en leerholdig Højde mod den lavere Randbøl Hedeslette; først i Aarhundredet fandtes endnu her noget Egepur. Indtil omtrent 1820 var det et Enebol, en Halvgaard med omtrent 1400 Td. Land; nu boer der 3 Smaamænd paa Gaardens Mark. Det skal have været en gammel Selvejergaard med pæne Ejere 1733 skjødede Grev Frederik Danneskjold-Samsøe som Formynder for sin Brodersøn, Grev Fred. Chr. Danneskjold-Samsøe, to Halvgaarde i Grindsted til „den velagte Mand, Christen Pedersen“ i Hjortlund.

Hallundbæk (saaledes kaldes nemlig nu Byen, og Bækken hedder derfor Hallundbæks Bæk), en halv Miil i Nordvest fra Filskov, indeholdt i Begyndelsen af dette Aarhundrede 5 nær sammen liggende Bøndersteder, hvoraf 2 Halvgaarde og 3 Fjerdeparter. Nu ere de noget mere spredte og tildeels deelte. Især er en leer- og mergelholdig Hedebakke en ottendedeel Miil østenfor Byen heldig opdyrket

og bebygget med flere Bøndersteder, som føre Bakkens Navn, *Ravlund* eller *Ravnlund*. En anden Bakke nordenfor Byen hedder *Bomlund* eller *Bovlund*; den er ogsaa opdyrket og bebygget af en velhavende Bonde.

Omvraae bestod først i Aarhundredet af 4 Fjerdepartsgaarde, som laae nær sammen i en Lavning ved Aaen, hvor Hallundbæks Bæk har sit Udløb i den, en halv Miil vestenfor Filskov. Navnets sidste Stavelse betyder jo en Afkrog, og dette passer godt til Beliggenheden. Tidligere har Pladsen været endnu mere forborgen, da en Lundehale (d. e. en smal Strimmel af Løvtræbuske) strakte sig mod Nordøst langs Bækken og efter Sagnet nordenfor Byen udvidede sig mod Vest og stod i Forbindelse med den Lund ved Aaen, som endnu findes der, og som er den største og bedste Levning af Vestjyllands Urskove, som jeg nogetsteds har seet, om den end præsenterer sig jammerligt i Sammenligning med Østjyllands Skovgrøde¹⁾. — *Omvraae By* eller Distrikt har ligesom *Hjortlund* meget Areal i Forhold til sit Hartkorn; det strækker sig fra Brande Sogns til Grindsted Sogns Markeskjel, halvanden Miil mellem Nord og Syd, og over en Fjerdingvej mellem Øst og Vest. Sondenfor Aaen er nu udflyttet en eneste Gaard, som har afsat en enkelt Parcel i sin Nærhed, og det er endnu hele Distriktets sydlige Befolkning; thi her ligger den sydligste Fjerdingvej paa Randbøl Hedeslette og er saa ringe, at 220 Td. Land ved Simelsbæk nylig ere solgte for næppe 225 Rdl. Resten af Beboerne boe nordenfor Aaen, men ingen paa Byens gamle Plads, og deres Ejendomme henregnes til de bedste i Sagnet. Herhen hører *Trælund* paa en noget leermuldet Hedehejde, som nu for Størstedelen er opdyrket og rigeligt ernærer 25 Familier der, hvor der for 60 Aar siden ikke boede et eneste Menneske. De fleste Bønder paa *Trælund* have vist over 50 Td. Land til hvert Fjerdingkar Hartkorn, og et saadant Fjerdingkar er her bedre end en Tønde adskillige andre Steder i Sagnet. — Sagnet fortæller, at Byen i gamle Dage har været en Herregaard med et halvt Hundrede Tøn-

¹⁾ Jeg tænker, at Vesterjylland aldrig har haft egentlig smuk og høj Løvtræskov; thi kun paa Højderne findes det leersvangre Jordsmon, som de fleste Løvtræers Rødder forðre i Overfladen, og paa saadaane Steder kues Trævexter af Vesterjyllands Nordvestvinde.

der Hartkorn, og at en adelig Frøken, som tilsidst ejede Gaarden, klagede til Kongen over det meget Hartkorn og virkelig fik det nedsat til halvt imod Jullingsholms, nemlig $7\frac{1}{2}$ Td., som nu er Byens gamle Hartkorn. Sagnet om, at her har ligget et Herresæde, er vistnok rigtigt. Vidnesbyrdene derom ere følgende: for det Første er der fundet store Muursteen, saakaldte Munkesteen, Brolægning og en „Arne“ i en sig højnende Polde ved Bækmundingen og Aaen. Ejeren, Amsraadsmedlem A. Madsen, har beskrevet denne Polde saaledes for mig: Stedet er en høj Knude, omgiven paa den søndre og vestre Side af Aaen, paa den nordre af Bækken, og paa den østre af en smal Lavning, som endog smaa Aaflod kunne overskylle. Det andet Vidnesbyrd, som er hentet fra Gehejme-Arkivet og meddeelt mig af Hr. Dr. O. Nielsen, bestaaer deri, at Jørgen Munk til Haraldskjær 1649 har virket for, at hans Søster, Sofie Munk, blev anviist Stolestader i Omme Kirke paa Mands- og Kvinde-Siden næst bagved Jullingsholms Kirkestole, „fordi hun ejede ogsaa en Herregaard der i Sognet“. Denne Herregaard kan ikke have været nogen anden end Omvraae, maaskee det ogsaa var Sofie Munk, som fik den af Sognet omtalte Nedsættelse i Hartkornet. Omvraae maa dog kort efter 1649 være bleven nedlagt som Herregaard; thi i en Indberetning af 1660, som senere vil blive indført, omtales det allerede som en Bondeby; men endnu have denne Byes Bønder deres Stolstade i Kirken tæt bagved Jullingsholm.

Vi komme nu til Vestersognet og begynde dette med *Mødbjerg* eller Mjøberg. I den sidste Form forekommer Navnet allerede 1660, og saaledes lyder det ogsaa nu. Bønderne have ogsaa et Sagn om, at det skal skrive sig fra en Mjødhandel, som tidligere dreves i Gaarden. Dog tvivler jeg ikke om, at Bakkens rette Navn er Mødbjerg, baade paa Grund af dens tidligere omtalte Beliggenhed for Aaen, og fordi den „Motberrigh Mølle“, som Provst Guido, der døde 1297, pantsatte til Ribe Domkapitel for Sjølemesser i Domkirken (Kinchs Beskrivelse over Ribe S. 117), vistnok maa søges her. Ledet baade af et gammelt Sagn og af den ovennævnte Efterretning lod jeg min Broder der i Sognet undersøge Terrainet, og han fandt let Sporene af en Vandmølle ved Mødbjergets Fod, hvilken Mølle formodentlig for mere end 250 Aar siden er flyttet derfra til Jullingsholm; Mød-

bjerg Mølle har derimod vel skyldt Herskabet paa Omvraae sin Oprindelse. — Gaarden Mødbjerg var indtil Slutningen af forrige Aarhundrede en Heelgaard, som laa paa Bakkens sydlige Terrasse imod Aaen; nu er den deelt i en Halvgaard og 2 Fjerdepartsgaarde, af hvilke den første indtager den forrige Heelgaards Plads. De have al deres Mark nordenfor Aaen.

Gaardene *Brand*e søndenfor Aaen ligefor Mødbjerg kaldes i Skrift „lille Brande“ eller „Lilbrande“ til Forskjel fra Sognet Brande Nordøst for Omme. De kunne regnes for 3 Halvgaarde, hvoraf dog den ene er betydelig bedre end de andre. De have alle deres Marker søndenfor Aaen indtil Simmelsbæk; da Markerne høre til den ufrugtbare Randbøl Hede, har Lilbrande ingen Afbyggere paa sine Udmarker.

Til den gamle *Oom By* (hvis der nogensinde har været en By med dette Fællesnavn) hørte vel hele Bebyggelser ved Aaen mellem Mødbjerg og Skovsende, førend Jullingsholm byggedes. Den har da ligget paa begge Sider af den nordfra kommende Sigdal, hvis lille Bæk næst Hallundbæks Bæk er den eneste, som nordfra falder i Aaen der i Sognet. Efterat Kirken var bygget tæt vestenfor Sigdalens Udmunding, har man benævnt den nærmest liggende lille Klynge af Boel Kirkebye og en lignende Klynge, lidt længere østenfor Sigmundingen, kaldtes Østerbye; selve Sigdalen hedder nu Kirkesig.

Østerbye indtager nu nordfor Aaen en temmelig lang Strækning med nogenlunde gode Agermarker; sydfor Aaen har den sin Udmark, Hede og Kjær, af Randbølhedens sædvanlige Beskaffenhed. Først i Aarhundredet havde Byen 5, snart efter 7, Boel liggende i Rad nordenfor Aaen, deraf 1 Halvgaard, 2 Fjerdeparter, Resten mindre Steder. Tæt søndenfor Aaen begynder 1 eller 2 at bosætte sig, men med lidet Held.

Kirkebye har foruden Præstegaarden ikkun mindre Smaasteder og mager Agermark. Præstegaarden var tidligere en Halvgaard paa 4 Td.; men Jens Juels Enke, Anne Grubbe, lagde en Jordlod paa over 1 Td. Hartkorn, den saakaldte Kirketoft, til den, og ved senere Udskiftning indlemmedes denne ganske under Præstegaardens Jorder. Kirkebyes Udmarker strække sig lige fra Simmelsbæk til Felding Sogne-skjel midt i Felding Mose. Ogsaa her ligge Boelene nor-

denfor Aaen; men naar undtages de ikke store Tofter, som laae nærmest omkring Byen, fandtes der imellem denne og dens nordenfor liggende Kornagre en ringe Hede af mange Tønder Lands Indhold, i hvilken der endogsaa var ikke ubetydelig Sandflugt. Imellem Byens Tofter og Jullingsholms Agre strakte denne Hede, hvis Navn var *Varhede*, sig endogsaa heelt ned til Aaengen. Ved Forstavelsen „Var“ betegner den jydsk Almue noget Dæmonisk eller Mystisk (vi have saaledes: Varstævn, Varsæl, Varulv, Varugle o. fl.), hvilket ogsaa antoges om denne Hede. — Foruden Præstegaarden og Degneboligen havde Kirkebye i forrige Aarhundrede 4 Fjerdepartsgaarde; nu har Distriktet mange flere Smaasteder, alle nordenfor Aaen, men længere oppe paa Agermarkerne. Ogsaa Varhede er i de seneste Aar overvunden af Ploven, og dens mørke Mystik forsvunden.

Hovedgaarden *Jullingsholm* ligger næst vestenfor Kirkebye og ligesom denne nordenfor Aaen. Gaardens gamle „Hovlade“ har indtil nu beholdt sin gamle Form og Beliggenhed midt i Gaardens Nordside. Det Samme gjælder i Hovedsagen om de øvrige Udhuse, derimod har den gamle „Borggaard“ ligget noget sydligere end Gaardens nuværende to Stuehuse og saa lavt i Aaengens Nordside, at den nemt kunde have været adskilt fra Højlandet ved en Kanal og saaledes omflydt ligesom andre Adelsborge; men heraf mangler alt Spor, saavel som af anden Befæstelse.

Endnu indtil langt ind i dette Aarhundrede vare Jullingsholms og dens Møllens Ejere i Besiddelse af alle den gamle Hovedgaards Jorder, af hvilke især de skjønne Aaenge vare af Betydning. Disse Enge indtog 2 Strækninger, den ene nærvæd Gaarden, men den anden allerverst i Sognet. Denne sidste ligger udelukkende paa Nordsiden af Aaen og kaldes nu Stakkroge; men 1660 kaldtes den Storkroge, hvilket Navn vel altsaa er det oprindelige og opstaaet deraf, at Engen tidligere har været saa sumpet, at den frembragte Sturgræs istedetfor de bedre Græsarter, og at den bestaaer af de saakaldte Engkroge, 3: Halvøer mellem Aaens Bugter. 2 eller 3 af disse Engkroge tilhøre dog endnu Omme Kirke, for hvilken Hr. Cl. Switzer forbeholdt dem, da han solgte Jullingsholm. — Gaardens Marker strække sig mod Nord ligesaa langt som Kirkebyes, mod Syd længere, nemlig ud

over Simmel til en anden Bæk, som løber omtrent en Fjerdingvej sydligere end denne.

Naar Herregaarden Jullingsholm er oprettet, vides ikke, men den første Ejer, der nævnes, var Mogens Juel 1579 og 1580¹⁾. Ifølge Navnet kunne vi vel ogsaa antage, at en Juel var Stifteren. Over Hovedindgangen til Borggaarden fandtes de Juellers og de Frisers Vaaben. Om Stifteren har været gift med en Friis eller om den sidstnævnte Families Vaaben er sat der, fordi den senere kom i Besiddelse af Gaarden, tør jeg ikke sige. Mogens Juels Søn og Efterfølger var Jens Juel, som var „Rigens Raad“. Han byggede Prædikestolen i Omme Kirke og døde 1602; men hans Enke, Anne Grubbe, overlevede ham længe i Velstand, flyttede formodentlig Mødbjerg Mølle til Jullingsholm, byggede Taarnet ved Omme Kirke og lagde et Stykke Agerland med Eng i Kirkesig af Hartkorn 1 Td. 1 Skp. 1 Fd. 1 Alb. til Præstegaarden med Forpligtelse for Præsten til at bekoste Alter-Viin og Brød for Menigheden. Jens Juels og Anne Grubbes Søn, Mogens Juel, blev siden Ejer af Gaard og Gods, som han besad 1635 (D. Atlas). — 1649 nævnes Christoffer Friis til Jullingsholm. Derefter nævnes Søstrene til Otto Friis til Astrup (rimeligviis Døtre af Christoffer Friis), som Ejerinder; i de 2 første Aar af Krigstiden 1657—1660 og nogle Aar tidligere havde de Gaarden bortforpagtet til Jørgen Rostrup til Allergaard i Borris Sogn. Om den Skade, som baade Hovedgaardens Bygninger og Godset havde lidt under Krigen, oplyses vi ved en Indberetning til Regjeringen, der findes i Gehejme-Arkivet, og af hvilken Dr. O. Nielsen godhedsfuldt har sendt mig en Afskrift. Den lyder saaledes:

„Eftersom ærlige og velbyrdige Mand, Jørgen Rostrup, til Allergaard, har havt Jullingsholm udi Forpagtning, baade førend Fjenderne kom her udi Landet og 2 Aar, midlertid de har været her, hvad den gode Mand selv, eller hans Fuldmægtige her paa Stedet deraf har kontribueret for Gaarden, eller og, hvad Kvæg, Korn og Andet, deraf udgivet og borttaget, det er mig ganske ubevidst. Men der min gunstige Husbond, velbyrdige Otte Friis

1) Dr. O. Nielsens „Slavs Herreds Beskrivelse“ og „Dansk Atlas“ V., S. 1003.

„til Astrup¹⁾, paa hans Søstres Vegne skikkede mig under-
 „skrevne hid til Gaarden, som nu er et Aars Tid siden,
 „da var Gaarden ganske ruineret og øde, en Part deraf
 „nedbrudt og forbrændt, saa der fandtes hverken Vinduer
 „eller Døre og en ringe Deel udaf Lofterne, og tilmed
 „ingen Sæd var til Gaarden, foruden Bønderne hertil var
 „og endnu er ganske forarmede og øde, og den største
 „Deel deraf bortdøde formedelst den mægtige store gras-
 „serende Sygdom, her udi Sognet har været sidstforleden
 „Aar. Hvorudover Godset findes meget øde og ubesat
 „med Tjenere. — Jullingsholm 5. Octbr. 1660 — Jens
 „Lassen.

1663 nævnes Hans Rostrup til Jullingsholm. Om det er ved Ægteskab med en af de tidligere Ejerinder Friis eller paa anden Maade, at han var kommen i Besiddelse af Gaard og Gods, vides ikke. Var han dengang en ung Mand, som kan formodes, ifald han. hvad rimeligt er, var en Søn af forberørte Jørgen Rostrup til Allergaard, saa kan han meget godt have været Gaardens Eier til henved 1694. Hr. Trap mener dog, at det er kommen under Kronen, og det er vist nok, at mange Adelsmænd gik Fallit i de Tider, især i Jylland, som var blevet saa ødelagt under Krigene²⁾. En Datter af Hans Rostrup, Ane Dorthea Hansdatter Rostrup, døde d. 25. August 1728 i Østerby her i Sognet³⁾. Aar 1694, d. 22de Marts, fejredes paa Jullingsholm Bryllup for Maren Lauridsdatter Bork og Johannes Jørgensen Hauch, hvorefter disse to ejede Godset og beboede Gaarden til deres Død, hvilken indtraf for ham 1723, for hende 1726. De havde idetmindste 10 Børn, blandt hvilke Kancelliassessor Lars Hauch til Nørre Elkjær i Hjørring Amt solgte Jullingsholm med 139 Tdr. Hartkorn, hvoraf 99 Td. Bøndergods, til Forpagter Claus Switzer for 5300 Rdl. D. C. ved Skjøde, dateret Viborg 1729. Cl. Switzer ejede ogsaa Omme og Hoven Kirker; men Hr. Trap, efter hvem jeg her skriver, nævner

¹⁾ I Grinderslev Sogn i Salling.

²⁾ Det kunde ogsaa tænkes, at Maren Lavridsdatter Borks Fader havde været Ejeren nærmest før 1694. Det forekommer mig, at Gaarden skulde have tilhørt en Biskop (i Ribe); men jeg har ganske glemt min Hjemmel.

³⁾ D. 7. Februar 1732 døde sammesteds en Anna Sophie Rostrup 23 Aar gammel.

dem ikke som indbefattede i denne Handel. Han beboede Gaarden, indtil han lod den tilligemed Møllen, men uden Fæstegodset sælge ved offentlig Auction til Provst Haahr i Ølgod og John Christensen i Nørbork¹⁾. Om den humane Maade, hvorpaa denne ædle Mand behandlede sine Fæstere og hvorledes han ved at skille Fæstegodset fra Hovedgaarden forberedte det førstes Overgang til Selvejendom, har jeg fortalt i dette Tidsskrifts 2det Bind, S. 254 og 259 fl.

Ganske faa Aar efter, 1759, tilskjødedes Gaarden den sidste af de 2 ovennævnte Kjøbere med 12½ Td. Hartkorn for 904 Rd. D. C., og kort efter solgte Provsten Møllen med saavel 3 Td. Hartkorn og 3 Td. Mølleskyld til Niels Lindberg. I et heelt Aarhundrede forblev Gaarden i Johan Christensens Slægt, og Niels Lindbergs Afkom med hiins Datter har endnu Møllen. Dansk Atlas siger: „paa Gaarden holdes Fødestude.“ Det er mig fortalt fra Switzers Tid. at „Husbond“ plejede hvert Foraar at sælge omtrent 40 staldfodrede Stude til Holland; men dette hørte snart op, da Gaarden kom i Bønders Fje, og ingen Tiender havdes til at fodre med. — John Christensen førte intet herskabeligt Huus, men han og hans Børn levede paa ret Bondemaade, hvilken hans Efterkommere først eet eller to Decennier inde i det nitende Aarhundrede til deres pekuniære Fordærvelse lode sig forlede til at ringeagte og forlade. Den gode og ærlige John beboede vel en Snees Aar den gamle Herreborg, men sparede saamøget paa Vedligeholdelsen, at den allerede 1766 kaldes forfalden. Derefter byggede han en Snees Skridt nordligere, parallel med den gamle stærke Hovlade, to rummelige Stuehuse i Bondesmag i een Linie, med Enderne en halv Snees Skridt fra hinanden, saa at Husene nu indeslutte en fiirsidet Gaardsplads og danner en Tvillinggaard i stort Format. Samtidig hermed nedbrødes den gamle Borggaard, og dens Plads planeredes til Have med en Grotte, hvor en af Borgkjælderne havde været, hvilken Grotte i Forening med nogle kjæmpestærke, nu bortdøde Sølvpopler bleve de eneste Spor af den fordums Herlighed. I denne Tvillinggaard bo-

¹⁾ Da. Atlas har maaske Ret i, at Auctionen var 1734 (Trap siger 1758); men kalder John Christensen urigtig Jens Christensen. Hos Trap er Nørterp vistnok en Fejltagelse for Nørbork. „Gamle John“ skal nemlig have været beslægtet med Ejeren af Skrumsager i Sønderbork og med en „Maren Bork, som døde omtr. 1830 i Omme.

satte John 2 af sine Børn, et tredie ægtede, som foran meldt, Mølleren.

Ligesom Hr. Trap bør vel ogsaa jeg her omtale det Gjæstgiveri med Handelsbrug, som formodentlig i henvend halvandet Aarhundrede eller længere har fundet Sted paa Jullingsholm, saa meget mere, som det paa Grund af Beliggenheden i Hedeegnene i Halvøens Midte til sine Tider har været ret mærkeligt. For 30 Aar siden fortalte en 90-aarig Olding i Grindsted mig, at førend han kunde huske, og endnu i hans Ungdom, kom der hvert Aar endeel Handelsmænd gennem Grindsted Sogns vestlige Egne med adskillige Bønderlæs Manufakturvarer til Viborg Snapstings Marked. De kaldtes Sveitsere, lejede sig Bønderbefordring hvor de kom, og kjørte ad de lidet befærdede Hedeveje, altid efter Jullingsholm som deres Station. De turde ikke for Toldbetjentenes Skyld følge den Landevej, som fra Foldingbro fører midt igjennem Sognet ad Viborg til. De vare altsaa Smuglere, og det maa have været den daværende Regjerings Prohibitivsystem, som opelskede en saa besværlig og bekostelig Smughandel. Proprietær Switzer kan maaskee have været af schweitzisk Æt. I Nollundkloster i Grindsted Sogn skal der have boet en Bærnt, hvis Fader var af disse Folk, hvorfor de ogsaa havde Tilhold i denne Gaard hos Sønnen. I al min Tid var Jullingsholm et Handelssted med Skovtræ- og Kolonial-Varer for Omegnens Bønder, og tillige en Gjæstgivergaard for Heste- og Kvægprangere paa Vejen til Sønderjylland.

John Hansen, en Dattersøn af „gamle John“, samlede Gaarden igjen. Een af hans Sønner, N. T. Hansen, solgte først Stakkrogene og de bedste Udmarker baade norden- og sønden for Aaen bort fra Gaarden, og endelig 1859 selve Gaarden til dens nuværende Ejer, N. Horsbøl, som overtog Resten af Jullingsholm med 10 Tdr. nyt Hartkorn. Ved flere store Landvæsens Forbedringer gjør Horsbøl Gaarden atter til en meget respektabel Landejendom og er et talende Beviis paa en dygtig Bondes Værd.

Der gik i min Drengetid et Sagn om *Jullingsholms Møllers* daværende Stuehuus eller navnlig Mølleværkets Huus saalydende: Da Anne Grubbe fløttede Møllen fra Mødbjerg, nedrev hun et Huus af meget stærkt Egebindingsværk, der var bygget som Vestibule eller Forhæl foran Omme Kirkes

Dør, og benyttede Tømmeret til Møllehuset ved Jullingsholm. Til Straf for dette Kirkeran blev hun hjemstøgt af Spøgeri paa Gaarden, hvilket Spøgeri kom fra Kirken over Varhede, som dengang naaede lige til Kirkegaardsporten. Da foretog hun sig at bygge Kirketaarnet, hvorover hun fik Ro for Spøgelset, hvilket formodedes at være den Herres Gjenfærd, som havde bygget Forhallen.

Skovsende har endnu Udseende af at være en By og indeholder 4 eller 5 Smaagaarde. Dansk Atlas mener, at Navnet skriver sig fra en Skov, som har strakt sig fra Filskov herhen. Denne Antagelse er rimeligviis foranlediget ved det meget Fyrretræ, der findes i Tørvemoserne langs Aaengen. Men nu er man vel enig om, at Fortidens Fyrreskove tilhøre en langt ældre Tid end den, hvorfra vore Bynavne skrive sig, og hvad de Marker angaaer, som grændse meget nær til Aadalen, saa have de paa hele Strækningen fra Omvraa Lund til Skovsende saa tykt et Lag Sand i Overfladen, at ingen vilde Løvtræer har kunnet trives der. Ved selve Skovsende er der derimod en Leerknude, rigtignok ikke af stort Omfang. Dersom her har været Enden af en Skov, maa denne langt snarere søges mod Nord og Nordvest, hvor Navnene Hvelplund, Høgelund, Pikkellund og Knappelund, alle paa en halv Kvadratmils Omraade, tale om gammel Skovvæxt, og hvor der findes mange større Pletter med leerholdig Jordbund, og tildeels endnu med Egepur og Dvergpoppe. Førend Udskiftningen sidst i forrige Aarhundrede bestod Byen af 6 Fjerdepartsgaarde og et mindre Boel, i Anledning af Udskiftningen udflyttedes een Gaard mod Vest og et Par Smaasteder mod Nord, og i de seneste Aar er der endnu opstaaet nogle faa Smaaparceller i Byens fjerneste Udmarker mod Nord og Syd. Disse Udmarker strække sig til begge disse Sider ligesaa langt som Jullingsholm.

Hvelplund var, til for omtrent 30 Aar siden, en almindelig Halvgaard i Heden paa een af Sognets frugtbareste Skjørleerspletter, paa Svollebjergs vestlige Fod, halvanden Fjerdingsvej fra nærmeste Naboer i Skovsende. Efter Sagnet skal den være anlagt af Jullingsholms Herskab i en der-værende Lund til Jægerbolig. Ved Udskiftningen fik den hele sit Areal fordeelagtigt udlagt fra Øst til Vest gennem Jullingsholms og Skovsendes bedste Hede. Som en Følge heraf og af den seneste Ejers kraftfulde Driftsmaade har

Gaarden hævet sig til en Rival af Jullingsholm, og det uagtet der er bleven frasolgt den 5 eller 6 Parceller, som give ligesaa mange Smaabønder tilstrækkeligt Underhold.

Stakkroge er Navnet paa 2 Fjerdepartsgaarde vestenfor Skovsende ved Aængene af samme Navn. Før Udskiftningen laae her ikkun nogle usle Hyskener, hvori der boede 3 eller 4 Familier, uden Andeel i Engene. Efter gamle Sagn vare disse Smaasteder oprindelig opførte til Brug for nogle af Jullingsholms Tjenere, hvis særlige Hverv det var at holde Kreaturer fra Ørbæk (i Hoven Sogn) borte fra Gaardens Eng og i Højbjergningstiden at passe Høet under Regnvejrr eller Oversvømmelse af Aænen.

Baggesgaard ved Simmelsbækken er Sognets sydvesterste Gaard. Det er 2 Halvgaarde, men indtil 1780 vare de samlede i een. Det „Bagishussted“, som ved Aar 1480 forekommer som tilhørende Herregaarden Urup i Grindsted Sogn (Hr. Dr. O. Nielsens hist. Efterr. om Slavs Herr. i „Da. Samlinger“, 3die Bind), er rimeligviis Grundlaget til disse Gaarde. Stedet maa oprindelig have ligget meget eensomt, næsten en halv Miil fra nærmeste Naboer. Marken strækker sig Nord til Ommeaæ, indbefattende Engene paa denne Sydside ligeoverfor Stakkroge, i Syd til den samme lille Bæk, som danner Sydgrændsen for Skovsendes og Jullingsholms Udmarker.

Simmelsgaard, ligeledes ved Simmelsbækken, nær østenfor Baggesgaard, heed i min Ungdom Simmelshuus, skjønt den allerede dengang næsten havde Hartkorn og Rang som en Fjerdepartsgaard. Man antog dengang, at Stedet var bygget af een af de allersidste Huusbønder paa Jullingsholm som Markmandsbolig, hvis Beboere skulde holde Baggesgaarde og Grindsted Sogns Kreaturer borte fra Jullingsholms og Skovsendes afsides liggende sydlige Engkjær, og til Erstatning derfor havde Ret til Eftergræsningen i disse Engkjær.

Man vil dog af det Følgende see, at Stedet allerede var til under Svenskekrigen 1657—1660; men det er jo muligt, at det efter Krigen en Tidlang har ligget øde og derpaa er blevet opbygget igjen med den anførte Bestemmelse¹⁾. — Før Udskiftningen af Fælleddsskabet mellem Jullingsholm, Skovs-

¹⁾ Ved Udskiftningen blev tillagt dette Sted en rigelig Erstatning i Jorder for den ovennævnte Græsningret, og i senere Aar er der desuden tilkjøbt en Part af de Jullingsholm fraskilte Aænge.

ende, Hvælplund, Stakkroge, Baggessaard og Simmelshuus havde der sletingen Skjel været i Hederne til hele dette store Distrikt; alle egentlige Moser foruden endeel af Udmarkernes Kjærenge vare ogsaa tilfælleds¹⁾. Naar i Efteraarene en Bonde i dette store Distrikt havde Tid og Lyst til at indbjerge sig mere Foder, end hvad han havde indavlet af sine indskjel-lede Agermarker og Engskifter, saa kunde han tilfredsstille sig ved at bjerge sig nogle Læs i Fælledskjærene. Da man endelig, sidst i forrige Aarhundrede, bestemte sig til at søge Jorderne udskiftede af Fælledsskabet, holdtes der et Aastedsmøde hos Gaardmand Christen Jensen i Skovsende under Forsæde af den ædle og meget begavede Amtmand Sporon fra Kolding. Med Klogskab og Udholdenhed ledede denne Herre Forhandlingerne og bearbejdede Gemytterne til den Grad, at han til Slutning kunde, Sandheden tro, indridse med sin Diamant følgende Linier i en Vinduesrude i den Stue, i hvilken Forhandlingerne holdtes:

Man her i'trende Dage sad,
Og saae saa gjerne Hvermand glad,
Men det for os var tungt at naae,
At tilfredsstille Hvers Attraae.
Dog endelig forligte man
Sig om en sluttet Delingsplan.

B. G. Sporon.

Bøvel, den folkerigeste og endnu mest sammentrængte By, ligger en Ottendedeel Miil i Sydøst fra Svollebjerg og lidt længere i Nord for Aaen. Den har det største Areal af de gode Agerjorder, som findes i Sognet. Derimod har den ingen Andeel i Aaengen, og de Enge, som den har fjernt i Nord i Engebæk, ere meget simple, saa at Byens Existents altid maa have været begrundet paa Agerdyrkningen. Indtil 1782 eller 1783 indeholdt den 10 smaa Fjerdepartsgaarde; men paa den Tid udskiftede Bymændene hele deres Hjemlodder, nemlig Agrene og et meget frugtbart Jordstykke tæt vesten for Byen, der hidtil havde ligget som et sumpet Kjær, fordi de ikke havde forstaaet at benytte det bedre.

¹⁾ Kun laae der fra Arildstid Granitblokke visse Steder i Hederne som Mærkesteen for Sognets yderste Grændser mod Hoven og Felling Sogne, f. Ex. en der, hvor Nørre (-Horne), Hammerum og Nørvang Herreder støde sammen. Da de 8 gamle Sysler, Jelling-, Vardog Hard-Syssel tillige stødte sammen her, kunne disse Mærkestene ogsaa skrive sig fra Sysselinddelings Tid.

Ved denne Udstykning fremkom den yngste Bybenævnelse nemlig:

Norge. Saaledes havde hidtil een af Bøvels Agertægter heddet, som laa paa en Bakke eller Højslette nordenfør Byen, prydet med adskillige Kjæmpehøje. Ved den omtalte Udstykning enedes man nu saaledes, at min Fader, en aandsbegavet, men meget fattig Bonde, som dengang tiltraadte sin Faders Gaard, og hans Svoger flyttede op paa Norge-tægten, hvorefter disse Gaarde og de 5 eller 6 Smaasteder, der senere ere fremkomne som Parceller af dem, bære Navnet Norge. Bøvels og Norges Udmarker strække sig mod Nord til Skarrild og Brande Sognes Marker; de ere fulde af Bakker, Moser og Kjær. En Bakke ved Navn Egebjerg er bebygget og opdyrket i de senere Aar; Baslund er en Parcel fra Norge.

3. Lidet om Bøndernes Agerdyrkning, Formuesforhold og deslige.

Om hele Sognet gjælder det, at Bøndernes Flid i Agerdyrkningens forskellige Grene, og navnlig i Hedens Opdyrkning, stadig er tiltagen siden Freden 1814. Alene paa den Strækning af Sognets Udmarker, hvis Vande søge Storaæn, boe nu over et halvt Hundrede Familier, medens der før hiin Fred ikke boede en eneste der. Ved Folketællingen i Februar 1870 havde hele Sognet 1102 Mennesker; dette er ikke just mange paa næsten 4 Kvadratmile, men er dog en meget stærk Tilvæxt siden 1855, da her ikkun var 689. Og Hedeselskabets priselige Virksomhed i de allerseneste Aar vil vist ogsaa frugte her.

Det er mærkværdigt — for Mange kanske utroligt — at Agerdyrkning og Kvægavl, endog Hesteavl, først i indeværende Aarhundrede var bedre i Sønder Omme og de vestligere Sogne end i de østligere, saameget frugtbare Skovbosogne, Lindeballe, Nørup, Bredsten og lignende. Jeg søger Aarsagerne dertil i hine vestlige Sognes gode Høvling ved de store Aaer og i de 2 Omstændigheder, at deres Mangel paa godt Træ foranledigede dem til at anvende mere Jern til deres Agerdyrkningsredskaber, og at deres mestendeels mere sandede Agermarker vare lettere at bearbejde og holde rene. De fleste af Skovboernes Heste vare i de Tider

mindre, og der var sparet mest muligt paa Jernet i deres Avlsredskaber; endogsaa Plovenes Nederdeel, „Plovshovedet“ forstod man at gjøre af en krumvoxen Trærod, som man skjærpede med lidt Jern, istedetfor Nutidens Plovskjære. Følgelig maatte Arbejdet gaae tungt og maadeligt paa disse Egenes leerholdige, ofte med Buske og Ukrud forgroede Agre. Imidlertid fortrøstede Fleertallet af Skovboerne sig til deres Skov¹⁾ og tog sig den besværlige Agerdyrkning meget let. Siden Skovboerne eller Østertjyderne nu have lært at røgte Kvæg og Heste, samt at pløje, tør jeg ikke stille Vestjyderne over dem.

Bygningsmaaden i Omme Sogn var tidligere i samme Smag som nu, kun har man ifølge de bedre Tider ombyttet Leervæggene med Mure. — Sognets største Bøndergaarde høre efter min Maalestok til Halvgaardenes Klasse; de pleje at indeholde 4 Huuslængder i Retningen efter de 4 Verdenshjørner omkring en firsidet Gaard, Stuehuset („æ Salls“ d. e. Salshuset) helst forsønden eller fornorden med Kornladen ligeoverfor sig. Her haves ikke mange Gaarde med Hartkorn som en Halvgaard, men nok med dens Bygninger (som oven anført) og dens Kreaturhold, som for en Halvgaard kan anslaaes til 2 Heste, en Snees Stykker Hornkvæg og et halvt Hundrede Hedefaar (blandt Ungkvæget kun 6 til 8 Malkekøer, Resten Arbejdsstude og Ungkvæg), og af saadanne Gaarde findes endogsaa nogle paa nylig opdyrkede Hedecarealer. Boel med færre Huse anbringe gjerne deres som et Huus formede Fladtørvestak istedetfor Huus i en af Gaardsiderne, saa at det hvert Aar, isaalænge Tørvestakken varer, seer ud, som de havde et Huus mere i Gaarden. Saadanne Boelsmænd dyrke deres Marker ved Hjælp af Stude, og naar deres Ejendom kan vel ernære 4 Køer og 4 Stude samt en Snees Faar, ansees den for ganske tilstrækkelig til Underhold for en Familie. Er en saadan „Ottinge“-Gaard opdyrket af lutter Hede og Moser i de senere Decennier, har den ganske

¹⁾ Til Exempel: I Vong, Øster-Nykirke Sogn, hvor jeg havde mit første faate Embede, havde man levet af Skoven omtrent de første 20 Aar, efterat man var bleven Selvejer, og af de fortræffelige Tørvemoser de næste 20 Aar. Da jeg kom der, 1824, var Skoven spoleret, og den bedste Tørvejord ligesaa. Da tog man til Ploven, og siden den Tid gik Distriktet stærkt og hurtigt fremad.

lidet Hartkorn, medens der gives Fjerdeparts-Gaarde paa gammelt dyrket Areal, som ikke kunne ernære mere Kvæg.

Sognet har faae eller ingen Rigmænd og saagodt som ingen Fattige.

De fleste Ejendommers Pengeværdi i Omme Sogn er i Sammenligning med Østerjylland forunderlig ringe, og de taale virkelig heller ikke at forrente nogen betydelig Gjæld. De bedste Heder kjøbes her for en halv Snees Rdl. for hver Td. Land og billigere, uden at Sælgeren fordrer nogen anden Sikkerhed for Kjøbesum og Rente end, at Kjøberen bebygger og beboer Arealet og begynder at opdyrke det. Har endogsaa en Kjøber nogle faae Hundrede Rdl. at begynde med, ville de dog snart gaac med under Opdyrkingen, og han kan sjelden afbetale Noget af Kjøbesummen i de første 10 eller 20 Aar. Aarsagerne hertil kunne indsees, men det er, synes mig, vanskeligere at begribe alle Aarsager til, at en Td. Hartkorn her, hvis Jordsmon scer ligesaa godt ud som en anden Tønde i Østjylland, neppe er Fjerdedelen værd imod sidstnævnte, skjønt hiin har fem eller tidobbelt saa meget Areal.

4. *Sønderomme Kirke.*

Højkirken eller Kirkeskibet er 37 Alen langt og 14 Alen bredt, Murene iberegne; Korets eller Lavkirkens Dimensioner passe efter almindelige Forhold til Højkirkens. Murene ere udvendig af Granit-Kvadersteen, og Tagstolen tækket med Bly. Foran Kirkens vestre Ende er et Taaru, noget snevert, ligesom hele Kirken; dets Mure bestaa paa den udvendige Side ligeledes af Kvadersteen lige op til Gladhullerne, som ligge ovenover Kirketagets Mønning. Strax ovenover disse Aabninger er Taarnet sluttet med en simpel Tagstol, som er tækket med Tagsteen, og hvis Mønning ligesom Kirkens er rettet mellem Øst og Vest. Jeg vil nu beskrive de enkelte Dele af Kirken nærmere, idet jeg gaaer ud fra den Form, hvori de viste sig for 50 Aar siden, og lader Beretningen om de senere foregaaede Forandringer slutte sig dertil.

Højkirken bestaaer af en ældre og en yngre Deel. Den ældre, østlige Deel har en Længde af 21 Alen; den har været forsyuet med Vinduer af den ældgamle, rundbuede Form, som sadde meget højt i Muren, af hvilke Vinduer endnu paa 2 Steder paa Nordsiden sees Mærker. Granitfoden under

denne Deel af Kirken er saa tyk, at den rager 5 til 6 Tommer udenfor de derpaa hvilende Mure. Omtrent 4 Alen fra den vestlige Ende af dette Afsnit har der saavel paa Nord- som Sydsiden været en, senere tilmuret, Dør. Den yngre vestlige Deel, 16 Alen lang, mangler den fremspringende Muurfod og Sporene af de smaa Vinduer, og har kun een Indgangsdør, nemlig paa Sydsiden, den, som Menigheden endnu benytter. Navnlig den Omstændighed, at der kun har været een Dør, tyder paa, at dette Afsnit først er tilbygget efter Ophøret af Katholicismen, under hvilken Religionsform vistnok altid fordredes 2 Kirkedøre. — Indtil for faa Aar siden var det saavel paa den søndre som paa den nordre Side af Kirken kjendeligt, hvor den var øget. Desuden var der i den yngre Deel af den sydlige Muurs Udside anbragt en bueformig tildannet Kvadersteen, skjævt vendt op paa et Sted, hvor man aldrig kan have tænkt paa at anbringe et Vindue. Derover forundrede jeg og Flere os; nu tænker jeg, at denne Steen maaskee oprindelig har siddet i Østergaards Kirke over eet af dennes Vinduer. 1856 blev Granitbeklædningen af hele Højkirkens sydlige Muur nedtagen og opsat igjen, hvorved alle gamle Mærker saanær som den østlige Deels fremspringende Fod forsvandt paa denne Side; men paa Nordsiden kan Grænsen mellem den ældre og den yngre Deel endnu kjendes tilligemed Kirkedørens Plads.

Kirketuarnet mangler, ligesom Højkirkens vestlige Parti, den forskjønnende, fremstaaende Muurfod. Det har sin rummelige Indgangsdør igjennem den vestlige Muur ind til et lidet Værelse med Loft over, hvorfra igjen en ordentlig Kirkedør fører ind til Kirkeskibet. Dette Værelse kan alt-saa benyttes som en Forhal til Kirken og benyttedes især tidligere ved en sjelden Lejlighed saaledes, da Kirken ingen anden Vestibule eller Yaabenhuus havde. Taarnet er indvendig forneden bestyrket med tykke Muursteens Hjørnepiller, som bære Loftet og Klokkestolen ovenfor Loftet. Denne Klokkestol var i min Ungdom af svært Egetømmer, som sagdes voxet i Hvælplunds Lund, som kan være saameget rimeligere, som det altsammen var kort, eftersom Taarnet indvendig er snevert. Ogsaa de til Taarnet anvendte Muursteen skulle være brændte sammesteds; hvis dette er rigtigt, tyder det ogsaa paa en betydelig Trævæxt ved Hvælplund

thi Stenene ere af de store og tykke, som ikke kunne gjenbrændes ved Klyneild. Taarnet maa være bygget — idetmindste tilendebragt — 1622; thi i een af Kvaderstenene i Kirkens Endemuur sydfor Taarnet findes følgende Indskrift grovt indhugget: LODFAGBDTS 1622, hvilket af Alle tolkes saaledes: Lod Frue Anne Grubbe bygge dette Taarn Sønderomme 1622.

Koret eller Lavkirken er bygget i samme Stiil og af samme Materiale som den østre Ende af Højkirken, med lignende tyk Muurfod og et lignende lille Buevindue nordend. Endog den fremstaaende øvre og ydre Kant eller Liste af Muurfoden har ganske samme Afrunding som Højkirkens. Koret maa altsaa ansees for samtidigt med denne. Dets østre Endemuur er lige, uden Korrunding eller Apsis. — I min Ungdom var der under Koret en aaben Begravelse, hvis Maal fra Nord til Syd omtrent svarede til Korgulvets Breddé, fra Øst til Vest omtrent til Længden af de længste Liigkister. Den nordre og søndre Endemuur viste sig for mine Øjne som Fundamenter for Korets Mure, saa at jeg maatte ansee dette underjordiske Rum eller denne Begravelse som samtidig med selve Kirken. Omtrent 1839 fik man isiude at rydde denne Gravhvælving og opfylde den med stampet Jord, fordi den, siges der, behøvede nogen Udbedring. Uden al Undersøgelse i historisk Retning lod den vandalske Bestyrelse, der ingenlunde vilde, tildeels heller ikke kunde, regnes for Bønder, Alt fra Begravelsen nedkaste i en dertil paa Kirkegaarden gravet Kule: Menneskeben mellem Ligkistefjæl og heelt forvittrede Mindeplader. Den aabne Begravelse havde i sin Tid et Lufthul i Nord og et i Syd ud igjennem Murens Fod, hvorover laae fladbuede, udvendig pyntelige Dæksteen. Disse Dæksteen nede ved Jordfladen ere nu de eneste Mærker efter dette Rum.

Det *Vaabenhuus* eller den Forhal, som Omme Kirke nu har foran Hoveddøren paa Kirkens Sydside, blev bygget 1832 af smaae Muursteen fra Hvælplund Teglbrænderi og tækket med Tagsteen. Dersom der ligger Sandhed til Grund for et S. 19. ommeldt Folkesagn om Anne Grubbe, maa der dog tidligere have været en Bygning med samme Bestemmelse her.

Om *Kirkens Indre* veed jeg ikke Meget. Den har almindeligt Fjælleloft og, som de fleste Landsbykirker, to Rader Kirkestole i Skibet, Mandfolkenes forsønden og Kvinde-

kjønnets fornorden. I Koret er der indrettet en Art Loge for Præstefamilien; Præstens Kammer, Fortidens Skriftestol, er i dets nordøstlige, og Degnestolen i dets sydøstlige Hjørne, hver paa sin Side af Alteret. Altertavlen forestiller (eller forestillede idetmindste i min Ungdom) Nadverens Indstiftelse og viser Aarstallet 1605. Over Døbefunten, som skal være af Granit, hang i min Drengetid en stor Baldakin med flere fritstaaende Menneske- og Engle-Figurer og meget Filigranarbejde; den er borttaget for sin Brøstfældigheds Skyld. Det Epitafium over Jens Juel, som Danske Atlas omtaler, husker jeg, stod i Korsdøren op imod dens nordre Muurpille; det viste Ridderen i Harnisk med Stjerne i Skjoldet ved sin Side, fremstillet kunstnerisk smukt i Basrelief paa en omtrent 3 Fod høj, oval Plade, vistnok af graat Marmor, med den Indskrift forneden: Jens Juel, Rigens Raad, død 1602. Nu er ogsaa dette borte. Epitafiet over Anne Grubbe, som Dansk Atlas omtaler, veed jeg Intet om. Prædikestolen bærer Indskrift om, at Jens Juel har ladet den gjøre, „Gud til Ære“, 1596; over den var en Baldakin med et flyvende Duebillede over Præstens Hoved, hvilket ogsaa er tabt. — Midt over Korsdøren læstes: Soli Deo Gloria, malet med store og smukke latinske Bogstaver; det stod meget tydeligt med en krumbøjjet Løvgreen paa hver Side, og Sagnet tillagde denne Indskrift en meget høj Alder. Den daværende Præst, Amtsprovst Vellejus, hegnede omhyggeligt om denne Indskrift saavel som om alle andre historiske Mærker. Foran Kvindestolene, op til Skibets Endemuur, stod en malet Statue fra den katholske Tid, Jomfru Marie med Barnet, vel over 2 Fod høj. Nede midt i Kirken hang en Messing-Lysekrone, som nu er borte. Kirkeklokken oppe i Taarnet, støbt 1734, har ingen god Klang, sammenlignet med de fleste andre Kirkeklokkers.

Kirkegaarden er meget lille baade i Sammenligning med andre Landsbykirkegaarde og i Forhold til Sognets Folkmængde; kanskee er den slet ikke større endnu, end den var, førend Omme optog Østergaard Kirkesogn i sig. I min Ungdom udmærkede den sig ved de mange gammeldags, flade Gravsteen, som laae sønden for Kirken, enhver vel henved 3 Alen lang og 1 Alen bred. Hvormange Landsbykirkegaarde jeg end siden har betragtet, er jeg vis paa, at ingen af disse har indeholdt Fjerdeparten saamange gamle Ligsteen

som Ommes. De vare fulde af Sindbilleder over Død og Evighed samt lange Indskrifter, ingenlunde barbarisk udarbejdede. Slid og Vejrligt havde virket forunderlig lidt paa de fleste af dem; især maa nogle, hvis Farve var mørk blygraa, have været af en meget haard og kompakt Masse. Jeg læste paa Stenene den Smule, jeg kunde, men Meget var vist dengang ulæseligt for Enhver, og Meget var Latin og Munkeskrift, hvilket ogsaa forblev Vogterdrengen en Gaade. Nu husker jeg ikke Mere, end at jeg troede, at een eller to af de Begravne vare fra Mødbjerg¹⁾, og at faae eller ingen vare fra det 18de Aarhundrede. Mon ikke nogle oprindelig have været lagte over de gamle Herrer til Omvraae? Alle disse Gravminder forsvandt 1832; der siges, at de fleste og stærkeste anvendtes som Syldsteen under Vaabenhusets Mure; nogle, som havde været sønderbrudte, har jeg senere seet som Fliser i dettes Gulv. Beklageligt, at de ikke først bleve undersøgte af en Kyndigere.

At Kirken ejer 2 eller 3 Engkrove i „Stakkroge“ er omtalt ovenfor.

5. Præsterne siden Reformationen.

Der gaaer det Sagn, at der engang var saa stor en Mangel paa Præster, at man havde paalagt Præsten i Omme at forestaae Præstegjæringen i 6 Sogne. Da dette faldt ham for strengt, skal han have udtalt sig som saa:

Omm o Howen
 Er mi ejen Sowen.
 Grindstæ o Green
 Kund a wal aasse betjeen;
 Men Linneball o Ringgyv
 Blywer mijer, end a ka skrøw (skræve).

Dersom dette Riim indeholder Sandhed, maa her virkelig dengang have været faa Præster; men en saadan Præstrang kan her neppe have været til nogen anden Tid end snart efter Reformationen. Vi seer, at Hoven allerede dengang var Annex til Omme, uagtet det hørte under en ganske anden verdslig Jurisdiktion.

¹⁾ Det staaer som sikkert for mig, at dette idetmindste paa een af Stenene var skrevet „Mothbergh“, forresten forstod jeg ikke Munke skriften.

Hr. Jakob var 1557 Præst i Omme. Med Biskop Hans Tausens Tilladelse satte han nogle Bønder i Band, fordi de havde ført noget Høe bort af en Eng, som tilhørte Kirken. Bønderne tilhørte Iver Lunge til Tirsbæk, og han stævnedes Biskoppen derfor, idet han paastod, at Engen var hans (Iver Lunges) Ejendom.¹⁾

Niels Povlsen med Binavnet Lejrskov blev ordineret 1643. 1649 fik han en Understøttelse af Kongen i Anledning af Hagelskade. Han beskrives at have været en meget brav Mand og var Præst her i 15 Aar, indtil han døde.

Niels Jørgensen Friis blev ordineret 1658. Han døde her, efter at have været Præst i 18 Aar.

Hans Pedersen Hegelund blev ordineret 1674. Han var gift med Lisbet Andersdatter, uidentvilt en Datter af Anders Laugesen Vedel i Vilslev (Denne A. L. Vedel var en Sønsøn af den berømte A. S. Vedel) Hans Hegelund var en dygtig Mand og havde mange og velartede Børn. I hans Tid brændte Præstegaarden.

Oluf Nielsen Lejrskov skal først have været Rytter. Han plantede Overtro, var ikke længe Præst her og døde ugift 1691.

Søren Mikkelsen Horup (el. Hærup) var 2 eller 3 Gange gift og havde mange Børn, som fik en ringe Fremtid. Han var Præst her i 23 Aar, indtil han døde 1714.

Thomas Hansen Vellejus født i Hvidding Præstegaard, blev kaldet hertil 1714 af Bertel Hauch (rimeligviis til Laage, Sindbjerg Sogn). Han var en trofast Gudsmand og Præst her i 39 Aar. Han havde 12 Børn, som kom i hæderlige Leveveje.

Hans Jørgen Bang, sidstnævntes Svigersøn og Eftermand, var en dygtig og retsindig Præst, som fremmede Ungdommens Oplysning. I Mangel af egne Børn tog han sin tidlig bortdøde Svoger's, Præsten i Nebsagers, fire- eller femaarige Søn, Hans Thornum, i Huset, opdrog ham og bekostede ham saaledes forfremmet i Lære og Ære, at han 1794 kunde resignere til Fordeel for ham. Hans Kone var død

¹⁾ Kilden for denne Meddelelse (Ny kirkehist. Saml, III, S. 842) angiver ikke, hvilket Omme det var, hvor Hr. Jakob var Præst; men der er vistnok al Grund til at antage, at det har været Sønderomme, hvis Kirke ejer Aaenge fra gammel Tid.

for længe siden, og han selv fløttede faa Aar, efterat han havde afstaaet sit Embede, til sin Broder i Vestervedsted, hvor han formodentlig opholdt sig til sin Død.

Hans Thornum Vellejus var en i alle præstelige Gjerninger udmærket dygtig og energisk Mand. Han blev Herredsprovst 1805, og Amtsprovst 1812. Menneskekjærlig og opofrende besøgte han idelig sin Menigheds Trængende, især som ulønnet Læge for de Syge. Saaledes hele Vinteren 1813 til 14, da en haardnakket Epidemie huserede i Bøvel og Norge, hvor der fra 12 angrebne Familier maatte stedes 8 Liig tiljorde. Her besøgte Amtsprovsten de Syge, oftest tilfods eller tilhest, een eller flere Gauge ugentlig med Medicin og med Anviisning til dens rette Anvendelse, indtil han selv blev smittet og 14 Dage derefter døde, tredie eller fjerde Paaskedag 1814, omtrent 46 Aar gammel. Da han havde været en saa fortjenstfuld Mand, men som slet ingen Pengeformue efterlod sig for sine mange Børn, alle under 15 Aars Alderen, saa lod Regjeringen Enken bestyre Embedet ved Hjælp af hendes afdøde Mands Kapellan noget længere, end ellers sædvanlig plejer at være Tilfældet under Vakancer. Det var igjennem et heelt Aarhundrede, at dette Pastorat havde disse 3 udmærket dygtige Præster, Bedstefader, Svigersøn og Sønesøn. Frugterne af disse 3 Retskafnes Arbejde her til Folkeoplysningens Fremme vare kjendeligere, end Nogen vil troe, der ikke som jeg kom til at flakke omkring der og i Omegnen som Lærer og som Forsker efter Overtroen, den jeg altid har modarbejdet efter Evne.

Jeremias Müller blev kaldet hertil sidst i 1814 og forflyttet til Barrit 1821. Han var Dr. philos., men manglede Menneskekundskab og syntes at regne Hedebojyderne i Klasse med deres Fæ. Dog ansaaes han af Sognemændene for en hjertensgod Mand, og vi førte hans Misgreb paa hans Kones Regning, som f. Ex. da han engang forsøgte at indbilde Naboerne, at han forstod at vise igjen eller hexe.

Peter Voetmann, hans Eftermand, var ugift. Han kunde have været en respektabel Præst, hvis han havde taget sig Kraft til at afholde sig fra en slet Kvinde og fra Spiritus. Kvindemennesket fordærvede ham saaledes, at han blev afsat uden Pension. Siden druknede han sig formodentlig selv i Peblingesøen ved Kjøbenhavn; hun kom nok i Tugthuset nogle Aar.

Johannes Angel Sørensen kom her 1829. 1837 forfløttedes han herfra ti Grindslev, og derfra senere til Smidstrup i Holmans Herred her i Jylland, hvor han er Præst endnu.

Frederik Ludvig Theodor Gottlieb var en retskaffen og godhjertet Mand. Han forfløttedes herfra 1840 til Kolding og er nu død.

Vilhelm Birkedal befordredes 1849 herfra til Ryslinge i Fyen.

Johan Peter Böttiger befordredes 1858 til Lintrup-Hjeriting Pastorat i det Slesvigske, hvilket Kald Preusserne siden have taget fra ham.

E. V. Rambusch kom 1871 herfra til Øster- og Vester-Assels Kald i Aalborg Stift. Til hans Efterfølger er en „Viberg“ udnævnt.

6. Historie og Sagn.

Hr. Dr. O. Nielsen har gjort mig en stor Glæde ved at sende mig en Afskrift af efterfølgende Dokument, som findes i Ministeriernes Arkiv, og som giver en udførlig Fremstilling af, hvad Sønderomme Sogn har lidt under Krigstiden 1657—1660.

„Eftersom vor gunstige Hr. Lensmand har fremskikket
 „til Jullingsholm Kopi af vor naadige Herre og Konning,
 „hans Missive, at udaf hvert Sogn skulde gjøres rigtig
 „Fortegnelse, hvad de udi denne store Ufredstid har ud-
 „givet til Fjenderne og de Allierede, saavel som til Kongl.
 „Majestæts Officere og deres underhavende Folk, da er det
 „os ikke vel muligt, eller vi kan tilfulde vide, al den Ud-
 „gift, Plynderi og Elendighed, vi fattige Folk udi disse
 „forløbne 3 Aar har udstandet. Dog Saameget kan vi op-
 „skrive: Først bleve vi udaf Svenskerne overfaldne, maatte
 „vi i nogle Uger rømme af Husene for deres Overvold og
 „Plynderi, og af deres Partier blev frataget her af Sognet:
 „af Filskov By 9 Heste, 3 Øxne, 70 Faar, 2 Vogne med
 „4 Heste for; nok af Brande 6 Heste; af Ommevraæ 3
 „Heste; af Østerby 6 Heste og 2 Øxne; af Kirkeby 4 He-
 „ste; af Bøvl 12 Heste; af Mjøjbjerg 1 Hoppe; af Skovs-
 „ende 9 Heste og 2 Vogne; af Bagisgaard 4 Heste, 1 Vogn;
 „af Hallindbæk 6 Heste, 2 Vogne; af Simell, Starkroge,
 „Hjortlund og Hvælplund 10 Heste og 4 Vogne foruden

„Pendinge, Sølvs, Klæder, Korn, Proviant og Andet, som
 „vi ikke i Stykkeviis kan erindre at opskrive. Siden blev
 „Sognet assigneret en Løjtnant af Fyrst v. Anhalt haus
 „Regiment. Maatte vi give Løjtnanten hver Uge 5 Rdl.
 „og 3 hans Ryttere hver om Ugen 1 Rdl.; nok maatte vi
 „holde ham 6 Heste paa Høe og Korn, saavel som baade
 „ham og hans 3 Ryttere deres daglige Underholdning.
 „Derforuden maatte vi forskaffe hver Uge til Svenskens
 „Lejr, som stod ved Bredstrup, 5 Læs Høe, 3 Tdr Rug
 „og 3 Læs Proviant af hvad vi kunde atstedkomme; dog
 „de 3 sidste Uger han havde vort Sogn, maatte vi give
 „ham hver Uge 10 Rdl., og havde han vort Sogn udi
 „Kvarteer ongefær i 18 Uger Der han saa kom bort,
 „maatte vi give en Staldmester af samme Regiment 10 Rdl.
 „3 Læs Høe og 4 Td. Rug, som vi førte ham udi samme
 „Lejr. Saa blev vi assigneret Oberst Hesteriig, som da
 „laa i Frederiksodde. Ham maatte vi give til, for det
 „Første hver Maaned 40 Rdl., 6 Td. Rug, 4 Faar, 16 Skaal-
 „pund Smør, 8 Høns, 3 Vol Æg, 1 Kande Honning og
 „6 Læs Høe, som vi gave i 3 Maaneder. Siden afslog
 „han 10 Rdl. om Maaneden, og havde vi af hans Folk i
 „Kvarteer en Kaptajn, gav ham om Ugen 2½ Rdl. og
 „hans Kost og Fortæring for hans Hest; dertil havde vi
 „2 af hans Soldater, gav hver om Ugen 1 Rdl. og deres
 „Kost, og havde han Omme Sogn udi Kvarteer tilhobe
 „udi 8 Maaneder; men udi den sidste Maaned afslog han
 „al Provianten og fik ikke mere selv end 20 Rdl. Der-
 „foruden gave vi til samme Regiments Officerer til For-
 „æring 50 Rdl. paa adskillige Tider, for at de skulde
 „være os behjælpelige med Forlindring paa Sognets Ud-
 „gift, saa det kan eragtes udi rede Peuge at være udgivet
 „her af Sognet til de Svenske i det Ringeste 623 Rdl.,
 „100 Tdr. Rug foruden Proviant, Indkvartering og det,
 „os er fraplyndret, som forskrevet staaer, Heste og Hopper
 „64 (skal være 74), Øxne 5, smaat Kvæg 70, Vogne 8 — Da
 „vi saa havde været Svensken undergivet 1 Aar og ongefær 10
 „Uger, og de saa maatte vige og bleve jagte af Jylland,
 „kom her til os Kejserslige, Polakker og Brandenborgere,
 „som vare os meget haarde og ubarmhjertige Gjæster.
 „Først vare vi under en Ritmester af de Kejserslige ved
 „Navn Ritmester Polach af det picoloniske (picolominiske?)

„Regiment 2 Maaneders Tid, gav til ham hver Uge 9 Tdr.
 „Korn, 10 Rdl., 2 Tdr. Øl og holdt desuden 4 Ryttere
 „og deres Heste, gav hver af dem om Ugen 2 Rdl., for
 „de skulde ligge Salvegarde her udi Sognet. Saa kom
 „den kejserlige og den brandenborgske Armee fra Ribe
 „og drog nord ad Jylland, og drog Alt her igjennem
 „Sognet og havde der Natliggere, Regiment efter andet,
 „som varede hver Nat udi halvanden ganske Uge, og da
 „udbar og forødte de Alt, hvad Høe og Korn vi havde,
 „tærsket og utærsket, saa vi deraf Intet beholdt; derfor-
 „uden nedbrøde og brændte de en stor Part af vore
 „Gaarde og Huse, og hvad der var inde, og jagede os
 „fra Huus og Hjem, saa vi vare i allerstørste Nød og
 „Elendighed geraadne. — Saa bleve vi assignerede en
 „Polak-Oberst, som laa udi Kvarteer til Borgemesterens i
 „Vejle, ved Navn Cassemirus Sinseschinchi. Til ham
 „maatte vi give udi 2 Maaneder: 80 Rdl., 2 Slagtøxne,
 „8 Gjæs, 10 Høns, 10 Faar, 10 Harbopund¹⁾ Smør, 3
 „Svins Flæsk, 12 Tdr. Korn; derforuden maatte vi have
 „18 hans Heste til Foder og 9 Polakker med samme
 „Heste, som vare os haarde Gjæster. Da kom hans kur-
 „fyrstelige Naades Brev her til Sognet, at vi skulde holde
 „4 Postryttere, som strax kom til os, og samme 4 Post-
 „ryttere var af de Brandenborgske og Kejserlige. Dem
 „gave vi hver Uge 4 Rdl., 3½ Td. Korn, og Høe dertil
 „for deres Heste, foruden deres fri Øl og Mad; de var
 „hos os ongefær 4 Maaneders Tid. Midlertid vi havde
 „samme Postryttere, kom Polakker, som laa i Kvarteer
 „ved Vejle, hver Dag til os udi stærke Partier og med Ge-
 „valt tog fra os: af Filskov By 67 Øxne og Køer, 6 Heste, af
 „Brande 58 Øxne og Køer, af Bøvl og Hallindbæk 38 Øxne og
 „Køer, hvilket var i en Summa, som Polakkerne plyndrede, 163
 „Nød, 6 Heste foruden, hvad de fore kom. Over alt dette, der
 „den kejslerlige og brandenborgske Armee vilde marschere
 „og staae for Frederiksodde, saavel som ogsaa nogle Tider
 „tilforn, da har deres Folk udi Parti med Gevalt taget og
 „plyndret her af Sognet: først af Beggisgaard 2 Heste,
 „60 Faar, 14 Nød; af Simmel, Starkroge og Hjortlund
 „24 Nød, af Skovsende 50 Nød, 19 Heste og Hopper,

¹⁾ Hvert liig 1/6 Td.

„304 smaae Kretter (d. e. Faar og Geder). af Bøvl 41 Nød,
 „24 Heste, 306 smaae Kretter, af Østerby 37 Nød, 8 Heste,
 „200 smaae Kretter, af Kirkeby 24 Nød, 9 Heste, 40 smaae
 „Kretter, af Mjøbjerg 14 Nød, 2 Heste, 14 Faar, af Omme-
 „vraa¹⁾ 22 Nød, 113 Heste, 40 smaae Kretter, af Hallind-
 „bæk 7 Nød, 10 Heste, 40 smaae Kretter, af Filskov 30
 „Nød, 10 Heste, 106 smaae Kretter, af Brande 19 Nød,
 „11 Heste, 200 smaae Kretter. Hvorfor vi fattige Folk
 „saavel som vores Sognepræst maatte da nødes til at rømme
 „og drage af Sognet til Lundenæs Leen (og maatte der
 „blive²⁾) til Beskytning [en Ritmester af de Branden-
 „borgske, af det wejmarske Regiment) med Hustruer og
 „Børn udi 16 samfoldige Uger, medens Armeen stod ved
 „Kolding og Haderslev. Der Armeen brækkede saa op,
 „kom vi fattige Folk hjem til vore Huse at høste det
 „lidet Korn, som vi havde saaet. Der vi det da havde
 „indhøstet, bleve vi givne igjen under Polakkerne, og
 „havde de vort Sogn; igjen til Kvarteer udi en 2 Maaneders
 „Tid; maatte vi give dem først 140 Tdr. Rug og Byg,
 „som de bortførte til de Byer ved Ribe, som de laae i
 „Kvarteer udi; derforuden maatte vi have en Polak-
 „Kvarteermester med 4 Karle og 6 Heste, maatte holde
 „dem med Kost og Korn til deres Heste og give ham
 „hver Uge 7 Rdl., derforuden 1 Fjerdings Smør, 1/2 Td.
 „Gryn, 2 Tdr. Øl, som han bortførte med sig. Nok
 „tog saa fra os 2 Heste og en Vogn, saa kom de fra os
 „til Fyen, saa det kan eragtes som er udgivet til Kon-
 „tribution til de Kejserslige Penge 176 Rdl. og 100 Tdr.
 „Korn, til de Polakker 136 Rdl. og 152 Tdr. Korn, og til
 „Brandenburgske 32 Rdl. og 28 Tdr. Korn; derforuden
 „stor Indkvartering og Proviant, som forskrevet staaer,
 „til de Kejserslige, Polakker og Brandenborgere at have
 „udgivet; derforuden dette, som med Gevalt bortplyndret
 „er af de Kejserslige, Polakker og Brandenburgske, eragtes

¹⁾ At Omvraae allerede dengang har været en Bondeby, ses af den
 Maade, hvorpaa det nævnes imellem de andre Byer, og af det
 store Antal Heste, som en liden Herregaard ikke kunde have
 Brug for.

²⁾ Næmlig i Omme Sogn; da Befolkningen var borttrømt, maa de
 Allierede have sendt denne Ritmester derhen for at beskytte Huseene
 og Kornet paa Marken mod Skarnsfolk.

„at være: Heste og Hopper 114, Øxne og Køer 445, Faar, „Geder, Lam og Kid („Kier“) 1310; derforuden Meget, „som ikke opskrives kan af Svin, Gæs, Høns, Klæder, „Kobber, Tin, Messing og Andet, de forekom, hvorudover „en stor Deel af Sognet staaer ganske øde, og de Andre „en Deel er ganske forarmet.

„Derefter blev velb. Markvard Rodsten paa Lunds- „gaard i Fyen Sognet assigneret til Kvarteer fra 26. Marts „til 1. Septbr., som var 24 Uger; maatte give ham 120 „Rdl., 1 Fdg. Smør og et fedt Slagtenød, 2 Lam. Der- „foruden havde vi 2 af hans Ryttere, den ene en Mønster- „skriver; ham maatte vi give hver Uge 1 Rdl., som er „24 Rdl.; derforuden gav vi ham til Kost hver Uge: Malt „2½ Skjeppe, Humle ½ Skp., Meel ½ Skp., Gryn 1 Fdkr., „Faarelemmer 4 og 5 Skaalpund Smør; gav vi ham til „hans Hest i 5 Uger 15 Skpr. Byg. Nok gav vi den „anden Rytter hver Uge 3½ Mk, er 18 Rdl., og hans fri Øl „og Mad. Nok lagde han den tredie Rytter paa os i 2½ „Uger; vi gav ham Penge 8½ Mk. og hans Øl og Mad. Summa „udgivet: Penge 120 Rdl, 1 Slagtenød, 1 Fdg. Smør, 2 Lam; „nok til Salvegardepenge til hans Ryttere 43 Rdl. 3 Mk. „foruden hans Rytteres Indkvartering. Summarium i alles: „1128 Rdl. 3 Mk., 280 Tdr. Korn¹⁾, 178 Heste og Hopper, „451 Øxne og Køer, 1382 Faar og Lam, Geder og Kid „(„Kier“). Dateret: Omme 5. Oktbr. 1660.

Mange ville formodentlig betvivle Muligheden af, at et Sogn i Hederne har kunnet præstere Saameget. Imidlertid have vi i Dr. O. Nielsens historiske Efterretninger om Slavs Herred i „Danske Samlingers“ 3die Bind en med denne Indberetning overeensstemmende Opgivelse for Grindsted Sogn, hvis Tab omtrent var af samme Størrelse. Hedeboerne have sikkert altid holdt flere Huusdyr for hver Familie end Skovboerne, da de baade Sommer og Vinter havde meget Foder til dem i Udmarkerne. Jeg selv forundrer mig over Antallet af de afgivne Heste; men Bønderne holdt vel dengang mange Heste, dels for Hoveriets Skyld, deels fordi de ofte spændte 4 Heste for en Plov; de fleste vare vel ogsaa i hine Tider simple.

¹⁾ Kornet bliver rettelig sammenlagt 880 Tdr.

Denne skrækkelige Fjendetid for nu saavel 200 Aar siden efterlod sig saa dybe Indtryk hos de jydskes Bønder, at i min Barndom en stor Deel af dem endnu kjendte deres Families Skjæbne under den. Jeg har tidligere i disse Samlinger meddeelt Lidt om min Moders Stamme fra denne Tid; men ogsaa i min Faders Familie var der en Erindring om den: Min Faders Tipoldemoder Apelone boede dengang i Kjærgaarden i Bøvel By. Faa Dage, efterat hun var kommen op af sin første Barselseng, saae hun fra sit Tofte-dige Krigsfolk komme sydfra over Heden ad Kirkeby til. Alle arbejdsføre Folk i Gaarden vare ude i Engebæk for at høste Hø, saa at hun var ene hjemme med en lille Dreng fra Byen. Da vilde hun med denne Dreng ved Haanden og sin spæde Søn i Forklædet ile til Præstegaarden, for at søge Tilflugt der; da hun saa, at Fjenderne vilde komme der før hun, vilde hun vende sig til Jullingsholm; men ogsaa derfra saa hun sig afskaaren, og hjem kunde hun heller ikke komme, da Krigsfolket allerede var paa Vejen til Bøvel. Den første Nat tog hun derfor Ophold i en Tørvemose tæt vestenfor Kjærgaard, og næste Dag begav hun sig til Engebæk, en halv Miil henne i Udmarken, hvor hun maatte opholde sig 3 Døgn, inden hun kom hjem. Min Fader tilføjede: I Præstegaarden og paa Jullingsholm plejede Officererne at tage Kvarteer, og de plejede at holde noget Styr paa deres barbariske Underhavende.

Et andet Sagu, som rimeligviis angaaer den samme Krig, fortæller, at „i den gamle Fjendetid“ kom 2 fjendtlige Soldater ind til en Bonde i Bøvel, som selv fornylig havde været Soldat, og forlangte hans Nøgler for at plyndre; men ved en List lykkedes det ham at komme ud af Stuen og at iføre sig sin Rustning samt svinge sig op paa sin øvede Stridshest, hvilken han endnu havde i Behold fra sin Soldatertid. Vel kom der nu Flere om ham, saa at han maatte søge tilrumme ud ad Udmarkerne; men da hans Hest var den bedste, kunde de ikke omringe ham, medens han af og til udæskede de Forreste og gav sig i Kast med dem, hvorved han lokkede dem en Trediedeel Miil ud til en Vejle (et Vadested), som førte over til „Trindbank“, en af blød og dyb Mose omgiven lille Bakke. Paa dette Sted oppebiede han Fjenderne og skal have nedlagt 15 af disse; af Levningerne af deres eller Hestenes Lig skal det nærliggende

„Halsskindsbjerg“ have faaet Navn. Endnu i min Drengetid mente Overtroen, at Spøgelser agerede omkring Trindbanke til visse Tider, f. Ex. Julenat og Nytaarsnat. Sagnet beretter fremdeles, at den kjække Bonde og hans Familie strax forsvandt af Eggen, og at hans Gaard blev afbrændt af Fjenden og i nogen Tid laa øde, indtil den paany opbyggedes af Herremanden paa Jullingsholm; endnu i min Ungdom kaldtes denne Gaard „æ Braandgaard“.

Efter det syttende Aarhundredes ulykkelige Krige toge Ulvene slemt Overhaand i Jylland. Da opstod det Sagn ganske almindeligt blandt Bønderne, at Polakkerne, der vare de mest forhadte af de Fremmede¹⁾, havde ført disse Dyr herind i Landet. Man sagde, at de havde havt dem med som Hunde, til at opsnuse, hvor vi Jyder havde vore værdifulde Sager gjemte. (Andre Bønder paastode, at Polakkerne selv havde Lugtesands som Hunde til at opspore gjemte Klenodier). Ved deres Afrejse, sagde man, havde de sluppet Ulvene løs, for at de skulde fortsætte Ødelæggelsen af vore Huusdyr.

Det skede i min Oldefaders Tid, og førend min Bedstefader selv kunde huske, at alle Bøvel Mænd gik en Fjerdingvej Nordvest ud fra Byen og stak Ild paa Heden i den Hensigt at forjage Ulvene, som havde deres Tilhold i dennes mange Kratbuske. Det var Østenvind, og da Sommeren havde været meget tør, udbredte Hedebyrnden sig over en stor Strækning, nemlig det Vestligste af Bøvelhede, Døvlinglund og Feldingmose med begge dens Landingssider. Jeg havde i min Drengetid som Faarehyrde god Lejlighed til at bemærke de endnu kjendelige Virkninger af denne Brand, nemlig de Knolde af god Muld, som fremkomme derved, at efter en saadan Brand Asken og Kullene fyge sammen i smaa Hobe. Disse Knolde kaldes Knatter og udsprede som Gjødning paa det omkringliggende Areal, naar de antræffes paa Hedestrækninger, som man begynder at opdyrke.

¹⁾ Min Fader, som døde 1813, fortalte endnu, at der havde været meget mere baade Menneskelighed og Mandstugt blandt Svenskerne end blandt Polakkerne.

Nogle Dokumenter vedkommende Herregården Mejlgård.

Af J. Kinch.

De Dokumenter, som her meddeles, og som henhøre til Herregården Mejlgårds Arkiv, fra hvilket de velvilligt ere udlånte, ere med Hensyn til deres Hovedindhold benyttede i Traps statistisk-topografiske Beskrivelse af Kongeriget Danmark (II, S. 528 fl.), men fortjene at aftrykkes fuldstændigt. — Med Hensyn til Dokum. Nr. 1 og 4 henvises til de Anmærkninger, som findes under Texten; derimod vil jeg for en lettere Oversigts Skyld her give en Fremstilling af den temmelig udviklede Sag, som er Gjenstand for Dokum. Nr. 2 og 3, en Sag, som især er mærkelig ved den uindskrænkede Adoptionsret, som under den hjemles.

Niels Markvordsen (Skjernov) til Mejlgård i Glæsborg Sogn, Nørre Herred, Randers Amt, var en Sønnesøn af den Iyer Andersen (Skjernov) til samme Gård, som nævnes i Nr. 1. Han havde dog ikke arvet nogen Del i Gården efter Faderen, som rimeligvis er død i Fattigdom; men efterat han havde tilgiftet sig Formue med sin anden Kone, Dorethe Nielsdatter (Tornekrannds), en Søster til Mikkel Nielsen (Tornekrannds) til Kyø og Erik Nielsen til Kollerup¹⁾, erhvervede han sig sin Fædrenegård tilbage, dels ved Mage-skifte, dels ved Kjøb²⁾. I Grevens Fejde tjente han under Peder Skram som en af dennes Hovedsmænd³⁾ og blev af

¹⁾ Se Kold-Rosenvingø: Gl. da. Domme, II, S. 3.

²⁾ Smst., S. 299.

³⁾ Da. Mag. III, 3, S. 86.

Kristian den 3die forlenet med Bråde, det nuværende Holsteinborg, som havde hørt til de sjællandske Biskoppers Gods. Han havde kun 1 Barn (af første Ægteskab med Anna Neb), en Søn, som både kaldes Niels Nielsen og Niels Markvordsen¹), men som 1540 ved sin egen Skyld mistede Livet under et Slagsmål på Gammel-Estrup²). Da Faderen blev gammel, „oplod, undte og gav“ han derfor 1553 (Dok. Nr. 2) sin Hovedgård Mejlgård tilligemed det tilliggende Gods (5 Gårde, 9 Bol og en Mølle) i Skjærbæk By til sin Fætter Axel Jul til Villestrup, en Søn af Søren Jul til Hedegård i Glæsborg Sogn og Østergård i Fjellerup Sogn og Niels Markvordsens Fæster, Dorthé Iversdatter (Skjernov). Axel Jul var siden 1551 Landsdommer i Jylland og blev overhovedet en velbekjendt Mand. — Ligesom denne Gave i Begyndelsen af Gavebrevet siges at foregå med Niels Markvordsens Hustrus Villie og Samtykke, således stadfæstede hun den også med sin Underskrift (se Bemærkn. efter Dok. Nr. 2), og hendes eneste dalevende Broder og Arving, Erik Nielsen, samtykkede den på egne og Arvingers Vegne ved et særskilt Brev, udstedt på Torupgård det næste År³). — Niels Markvordsen siger (Dok. Nr. 3, § 14), at han ved denne Overdragelse især tog Hensyn til at bevare Gården i sin Faders Slægt.

Gavebrevet lyder egentlig, som om Axel Jul strax skulde være Ejer af Gården; men da det dog neppe er rimeligt, at Niels Markvordsen har villet gjøre sig selv hjemløs, har Meningen vel virkelig været, som de selv senere erklærede (se Dok. 3, § 14, 17. — Gl. da. Domme II, S 291), at Ejendommen først skulde tiltrædes efter Giverens Død, hvorfor Axel Jul heller ikke fik Skjøde på Gården (Dok. 3, § 15). For større Sikkerheds Skyld adopterede Niels Markvordsen ham tillige på Nørre Herreds Ting som sin Søn og Arving til Mejlgård og det ovennævnte Gods. Om Beskaffenheden

¹, „Markvordsen“ stod altså ligesom i Begreb med at blive et fast Efternavn i Familien med Forglemmelse af „Skjernov.“ På den bevarede Ligsten i Glæsborg Kirke over ham og hans Forældre kaldes han Niels Nielsen, på det i næste Ann. citerede Sted derimod Niels Markvordsen. Faderen kaldes på Ligstencn „N. M. Skjernov“.

²) Se Gl. da. Domme, II, S. 131 ff.

³) Gl. da. Domme, II, S. 301.

af denne Retshandling, der, som det synes, foregik efter Gavebrevets Udstedelse, skulle vi senere tale.

Denne Disposition skulde dog blive Gjenstand for megen Anfægtelse. Niels Markvordsens Moder havde været en Søster til Hr. Jachim (el. Jakob) Lycke, Ridder og Medlem af Danmarks Riges Råd, og Niels Markvordsen havde i Året 1525 udstedt et Brev, ved hvilket han havde givet denne sin Morbroder, af hvem han ved Mageskifte havde fået en Del af Mejlgård, en Forkjøbsret til denne Gård og alt andet Gods, som han ejede i Jylland, så at han, når han vilde „afhænde“ Noget deraf, først skulde tilbyde Morbroderen det for fuld Betaling („Fyldest og skjelligt Værd“. Se Dok. 3, § 14), og i Henhold hertil begjærede nu Jachim Lykkes Arvinger at få Gården og Godset, naturligvis tilkjøbs; thi videre kunde deres Fordring da ikke gå.

For at sikre sig Besiddelsen, begyndte Axel Jul et Par År efter Gavebrevets Udstedelse at søge den såkaldte „Lås“ på Ejendommen. Ved „Lås“ forstodes en ugjenkaldelig Stadfæstelse på en Ejendom, et Slags Ejendoms-Dom, som Rigets Kantsler ved den såkaldte Rigens Ret kunde give Ihændehaveren efter Iagttagelse af visse vidtløftige Former. Den, som søgte Lås, skulde først have „Stadfæstelsesbrev“ af Kantsleren på det Dokument, hvorpå han støttede sin Ejendomsret. Derefter skulde han hos Saame udtage 4 „Dombreve“, altid med 6 Ugers Mellemrum, det sidste skrevet på Pergament, dernæst sammesteds en „almindelig Stævning“ til Enhver, som mente at have nogen Ret til Ejendommen, til at møde for Kantsleren inden 1 År og 6 Uger. Efter denne Fristes Forløb skulde der endnu udtages en 6 Ugers „Overhørelses Stævning“, og først efterat også denne Termin var udløben, uden at Nogen var mødt med Indsigelse, udstedte Kantsleren „Låsebrev“ på Ejendommen. Alle disse Kantslerens Breve og Stævninger skulde naturligvis tinglæses ved vedkommende Hjemting eller i nogle Tilfælde ved Landstinget. — Den, som vilde gjøre Indsigelse, udtog hos Kantsleren et såkaldet „Gjenbrev“, hvorefter den, som søgte Lås, måtte tage Stævning mod ham til at møde for Kantsleren, som enten selv påkjendte Indsigelsen eller, hvis Adelsmænds Breve stode i Strid med hverandre, „satte den ind“ for Kongen og Rigsrådet.

I denne Sag udtog nu Hr. Jachim Lykkes 2 Sønner, Ejler Lykke til Torp (Nørtorp på Hanstholm) og Peder Lykke til Skovsbo, på deres egne og Medarvingers Vegne Gjenbrev, og Kantsleren stævnedes Parterne til at møde for sig den 31te Oktober 1556 i Odense. Ingen af Brødrene Lykke mødte, men kun et Bud på deres Vegne, som forlangte Sagen udsat; men da Axel Jul modsatte sig dette, dømte Kantsleren og „flere gode Mænd“ Klagerne „nederfældige“, så at de ikke oftere kunde tage Gjenbrev i Sagen, hvorimod Axel Jul fremdeles burde „nyde sin Forfølgning til Lås“ (Dok. 3, § 7. 8. Smlg. Gl. da. Domme, II, S. 292). Selve Låsebrevet udstedtes derefter, måske endnu samme Dag; idetmindste angives også det at være udstedt 1556 i Odense (Dok. 3, § 9).

Da Axel Jul kom tilbage med dette Låsebrev, skal efter hans egen Beretning Følgende være foregået: Medens Niels Markvordsen og hans Hustru stode foran Skorstensilden, overleverede han Låsebrevet i deres Hænder med følgende Ord: Kjære Fader og Moder! Jeg har nu forfulgt Mejlgård fuldstændig til Lås med alt det Gods, I har undt og givet mig dertil. Her har I det nu i Eders Hænder. Unde I mig det gjerne, da takker jeg Eder; unde I mig det ikke gjerne, da er der en Skorstensild. Kaster det derpå! jeg skal ikke fortryde det. Men de leverede ham det tilbage, sagde, at de undte ham det gjerne, og ønskede ham Lykke dermed (Ga. da. Domme, II, S. 300).

Lås skulde være „Lovens Ende og evig Tielse“; men i dette Tilfælde blev den det ikke. Grunden hertil lå upåtvivlelig deri, at Axel Jul havde taget Låsebrev på en Ejendom, som han ikke havde i sin Besiddelse. Både Instruksen fra Frederik den Andens Tid og Forordningen af 1621, som begge handle om Rigens Ret og Dele, og med hvilke Fremgangsmåden i denne Sag i enhver Henseende stemme overens¹⁾, fordre, at den, som vil forfølge Jordegods til Lås, skal have det i sit „frihavende Væрге“, hvilket ikke var Tilfældet med Axel Jul i dette Tilfælde. Såmeget se vi, at Peder Lykke stævnedes Niels Markvord-

¹⁾ Overhovedet var denne Rettergangsmåde fuldstændig udviklet, længe førend der gaves egentlige Lovbestemmelser angående den (se Kold.-Rosenvinge: Om Rigens Ret og Dele).

sen til Herredagen i Kjøbenhavn i Maj 1557 for denne samme Sag om Forkjøbsretten til Mejlgård og dets Gods. Her forelagdes Brevet af 1525 (se Side 41); men da Niels Markvordsen erklærede ikke at have afhændet Gården og Godset, faldt Dommen således, at han skulde beholde dem for sin Livstid; hvem der skulde have dem efter hans Død, forbeholdtes en senere Afgjørelse. Herved var altså Låsebrevet i Virkeligheden gjort ugyldigt. (Se Dok. 3, § 14 og Gl. da. Domme II, S. 290). — Niels Markvordsen havde altså selv fortolket sit Gavebrev til Axel Jul således, at det ikke gik ud på en øjeblikkelig Overdragelse, men på en Døds gave.

Samtidig hermed tog Niels Markvordsen Bestemmelse angående sit øvrige Efterladenskab, idet han på samme Herredag, den 9de Maj 1557, i Kongens og Rigsrådets Nærværelse udvalgte paa sin mødrene Side Fru Kirstine Lykke, Hr. Jachim Lykkes Datter, som var Enke efter Mikkell Nielsen (Tornekrannd) til Kyø (og altsaa tillige hans Hustrus, Fru Dorethes, Svigerinde), og på sin fædrene Side Jomfru Dorethe Jul, Axel Juls endnu uvoxne Datter, til sine Børn og Arvinger til alt sit Gods, rörligt og urörligt, med Undtagelse af det, som han havde givet Axel Jul, at annamme efter hans og hans Hustrus Død (Dok. III, § 11).

Også denne „Udvælgelse og Arveret“ bestrede naturligvis Hr. Jachim Lykkes øvrige Arvinger som ugyldig, navnlig da for de faste Ejendommens Vedkommende, og for såvidt den var til Fordel for Jomfru Dorethe Jul. Axel Jul erhvervede da på sine egne og sin Datters Vegne en kongelig Befaling til 8 Adelsmænd, dateret den 21de December 1557, om at stævne Parterne for sig på Viborg Landsting den 12te Februar 1558 og der undersøge og påkjende, om Niels Markvordsen i sit Brev af 1525 til Hr. Jachim Lykke havde forpligtet sig således, at han ikke kunde gjøre, hvem han vilde, til sine Børn og Arvinger. — Mellemtiden mellem denne kongelige Befaling og dens Udførelse benyttede Niels Markvordsen til at indfinde sig paa Viborg Snaps-Landsting i Januar Måned 1558, hvor han bekendtgjorde den på Herredagen i Kjøbenhavn gjorde Udvælgelse og stadfæstede den nu på Landstinget. Ligeledes stadfæstede han for Axel Jul som sit „Barn og Sön“ Gavebrevet paa Mejlgaard uden nogen „Fyldest, Værd eller Betaling“.

På samme Landsting vare foruden „Landsdommer“ forsamlede Hr. Otto Krumpen, Rigens Marsk, og omtrent 24 andre Adelsmænd¹⁾. Niels Markvordsen spurgte alle disse i Forening, om han paa denne Måde måtte „gjøre sig Arvinger og Börn“, og om det Gavebrev, som han havde givet på sin Hovedgård, kunde stå ved Magt efter Loven. Landsdommerne og de Øvrige svarede og „sagde for Ret“, at han havde handlet efter Loven, da Landets Lov (d. e. jydsk Lov) indeholdt, at når Nogen gjorde sig Fader til et Barn (d. e. erklærede En for sit Barn), måtte Ingen vrede (d. e. forkaste) det eller sige derimod; herom udstedtes et af dem alle beseglet Brev. (Se Dok. 3, § 11. 12.)

Det Sted af jydsk Lov, som her påberåbes, er I, 22, hvor der virkelig står ganske, som ovenfor angivet; men det Mærkelige er, at der i Loven ifølge Sammenhængen åbenlyst kun sigtes til det Tilfælde, at en Mand erklærede et Slegfredbarn for sit og til Tinge lyste det i Kuld og Kjøn, medens der her gives Lovstedet efter dets Ordlyd den udvidede Betydning, at En kunde adoptere, hvem han vilde, og gjøre ham til sin lovlige Arving; thi her kan der naturligvis ikke være Tale om, at Niels Markvordsen skulde erklære både sin Fætter på fædrene og sin Fætterske på mødrene Side og dertil endnu den Førstes Datter, alle 3, for sine Slegfredbörn, og Adoptionen erklæres dog her udtrykkelig for lovlig af Landstinget ved et Slags autentisk Lovfortolkning, for ikke at tale om, at der hverken på Nørreherreds Ting eller paa Herredagen, da den først foregik, var bleven gjort nogen Indvending imod den. — Reglerne for Slegfredbörns Anerkjendelse efter jydsk Lovs I, 21 bringes også i en anden Henseende i Anvendelse her ved Adoptionen; thi ligesom en Fader, når han til Tinge anerkjendte sit Slegfredbarn, kunde bestemme, om dette kun skulde arve noget Vist eller gaa i fuld Arv (når der var ægte Börn, dog kun halvt imod disse), således gjør Niels Markvordsen Axel Jul kun til sin Søn og Arving til Mejlgård og Godset i Skjærbæk, hvorimod de 2 Andre gjøres til Börn og Arvinger til alt hans Gods med Undtagelse af dette. — Den Anerkjendelse, som en ubegrændset Adoptions-

¹⁾ Vi have her et Exempel på, hvor talrigt Snapslandstingene vare besøgte af den jydsk Adel.

ret her finder fra alle Sider, er så meget mærkeligere, som der, såvidt jeg ved, ikke findes noget andet Exempel derpå. I Kristian den Femtes Lov (V, 2, 70) er Lysningen i Kuld og Kjon udtrykkelig indskrænket til Slegfredbörn, og endnu i vore Dage kan Adoption jo kun finde Sted efter særlig kongelig Bevilling. Det Eneste, som jeg ved at anføre til et Slags Sammenligning, er, at der i Katholicismens sidste Tid findes Exempler paa, at en Prælat udnævnte sig en åndelig Søn til sit Prælatur. Se f. Ex. min „Ribe Bys Hist. og Beskriv.“, S 469. I Formen og Udtrykket er der en Lighed, som neppe kan være tilfældig.

Da de kongelige Kommissarier, af hvilke dog den ene ikke var mødt, foretog Sagen på Viborg Landsting den 12te Februar 1558, var hverken Peder eller Ejler Lykke eller Nogen på deres Vegne mødt. Kommissarierne tog 10 andre Adelsmænd, som vare tilstede på Landstinget, til Meddomsmænd; først blandt disse nævnes Fru Dorothes Broder, Erik Nielsen (Tornekrands) til Kollerup. I Forening slutte de sig til den Kjendelse, som var afsagt på Snaps-Landstinget, så at det Brev, som Niels Markvordsen havde udstedt 1525, ikke skal forhindre Axel Jul eller hans Datter på deres Udvælgelse og Arveret. Endvidere stadfæstes det af Axel Jul erhvervede Låsebrev på Mejlgård m. m., som er forunderligt, da det dog ifølge Herredagsdommen af forrige År måtte betragtes som ugyldigt. — Uagtet denne Dom afsagdes på Landstinget og foruden af de kongelige Kommissarier og deres Meddommere er beseglet af Landstingshørerer, kan den naturligvis ikke kaldes en Landstingsdom. At Sagens Foretagelse henlagdes til Landstinget, er vel blot, fordi det var den Tid og det Sted, da det var alle Vedkommende bekvemmest at møde.

Hermed stod Sagen hen, sålænge Niels Markvordsen levede; men efterat han var død i Begyndelsen af 1560, og Axel Jul havde „annammet til sig“ Gård og Gods, bragte Peder Lykke paa sine egne, sin Broders og 2 Søstres Vegne, (blandt hvilke dog Fru Kirstine ikke var) Sagen påny ind for Kongens Retterting. Denne gang var det dog kun Axel Jul, mod hvem de rettede deres Tiltale. Sagen foretoges den 2den Juli 1560 under den til S. Hans Dag sammenkaldte almindelige Herredag; den fik samme Udfald, idet Mejlgaard med Tilliggende dels ifølge Låsebrevet, som altså nu også

af Herredagen betragtes som gyldigt, dels ifølge Kommissariernes Dom tildømtes Axel Jul og hans Arvinger. (Se Gl. da. Domme, II, S. 289—296.)

Nu skulde man da tro, at Axel Juls Besiddelse af Mejlgård måtte være fuldkommen sikret; men nej! Næste År skulde den påny blive anfegtet, og dennegang fra en ny Side og forsåvidt med større Held, som han foreløbig måtte fratræde Besiddelsen igjen. Nu optrådte nemlig Dorethe Nielsdatter, Niels Markvordsens Efterleverske, og stævned ham til Herredagen i Kjøbenhavn ved S. Hans Dags Tid 1561. Hendes Påstand gik ud på, at hendes afdøde Mands Gavebrev på Mejlgård skulde dømmes ugyldigt, væsentlig af den Grund, at det var for hendes Gods, at han havde erhvervet Gården. Hun mente derfor, at de 3 Fjerdedele af Gården tilhørte hende, og at hendes Mand altså ikke havde kunnet bortgive den, eftersom Jydske Lov (II, 43) siger, at „Bonde ikke maa afhænde sin Kones Jord.“ Denne Indvending måtte dog naturligvis tabe sin Betydning, da hun jo selv havde underskrevet Gavebrevet, og hendes eneste dalevende Arving stadfæstet det. Axel Jul påstod endog, at det var fra hende selv, at Planen var udgået, og beviste, at hun endnu samme År, 1561, var mødt på Viborg Snaps-Landsting den 24de Januar og der for Tingsdom havde tilstået, at det var med hendes Råd og Villie og med hendes Samtykke, at hendes Mand havde skjenket Axel Jul også hendes Andel i Gården, „på det at Gården skulde komme altsammen ham tilhænde“. Herom fremlagde han et af 2 Landsdommere og af 9 andre Riddermændsmænd udstedt, åbent, beseglet Brev. På den anden Side kunde det jo nok synes ubilligt, at Fru Dorethe ikke skulde beholde Gården eller idetmindste de hende tilhørende Parter i samme for sin Levetid, og i Overensstemmelse med denne Betragtning faldt Dommen således, at endogså hele Gården først efter Enkens Død skulde tilfalde Axel Jul og hans Arvinger til evig Ejendom. Man satte sig altså ikke blot andengang ud over Låsebrevet, men tillige over Gavebrevets og de tidligere Dømmes Ord. (Se: Gl. da. Domme, II S. 298—304.) Det var altså først ved Dorethe Nielsdatters Død, at Axel Jul kom i rolig Besiddelse af Mejlgaard, som han 1573 ombyggede.

Jeg har i Aftrykket af Dokumenterne beholdt Ori-

nalernes Brug af Skilletegnene, hvor uregelmæssig den end er, og tillige deres store Begyndelsesbogstaver, hvor de ere anvendte til at betegne Begyndelsen af et nyt Afsnit, selv på sådanne Steder, hvor vi ikke vilde sætte Punktum og derefter følgende stort Begyndelsesbogstav. Jeg anser denne Fremgangsmåde for den rigtigste; thi undertiden er unegteligen Meningen i et gammelt Dokument bleven forvansket eller fordunklet derved, at man efter en urigtig Opfattelse af Sammenhængen har villet rette på Originalens Interpunktion.

1.

Alle men *thette breff see eller høre læse helser wi Iep Nielssön herritsfogit i nørherrit Dyrs¹⁾ Claus Iosepsön fogit til Biörnholm Jep Persön byfogit i Grindw Powel Iensön i Landhe²⁾ Elaw (?) Friis i Vegersløff Per Swensön ibidem Jes Eriksön ibidem och Bertil Persön i Mastrup ewinnelig met gudh kungiöre wi ath aar effther gutz byrdh mcdlxxvi then mandag som sancti Olai dag paa war³⁾ tha tha (sic) war skikket for os hedherlig man oc welbyrdigh, Erik Persön aff Fieldrup⁴⁾ paa nørherrit Dyrs tingh innen alle fire stokke, huilken som loffiigh eskit fik och framledhe eth fult tinghs vitne aff viii skelighe dande men paa velbyrdigh mantzs vegne Axel Ieibssön⁵⁾ aff Steffringardh Som ær Söffren Julisön i Volby Nis Bonde Knut Örnssön Powel Iensön i Landhe Magnus Iensön i Mastrup Per Brwn Terkel Stisön och Söffren Persön i Dolmer Hwilke forskreffne viii skelighe dande men*

¹⁾ Som bekjendt, kaldes Nørre- og Sønder-Herreder i Rønders Amt i ældre Tid Nørre-Herred Dyrs og Sønder-Herred Dyrs. Afløbet fra Kolind Sund til Havet hed Djurså, og efter denne siges Landet at have fået Navnet Dyrsland. Måske det dog snarere er Åen, som har fået sit Navn efter Landet.

²⁾ Skrives nu højst forunderligt „Laen“; hører til Glæsborg Sogn.

³⁾ Den 29de Juli.

⁴⁾ Vistnok Herregården Østergård i Fjellerup. Se om ham dette Tidsskrift, 3die Bind, S. 3; men når det der antages, at han ikke ejede Østergård, men kun andet Gods i Sognet, er dette vistnok en Fejltagelse. Østergård er vist først senere kommen i Familien Juuls Besiddelse. (Se også Trap II, S. 527).

⁵⁾ Ax. Jepsen Thot til Størringgård var en Søn af Jep Axelsen Thot, hvis Enke, Mette Munk, andengang var gift med den nedenfor nævnte Iver Andersen (Skjernov) til Mejlgård. Axel Jepsen varetager altså her sine Halvøskendes Interesser som deres Formynder.

vithnet paa theris gode troo seel och sannen thet wi saa for os stanne same dag innen fire stokke ij skelighe dande men som war forskreffne Axel Ieibsöns loffhöringh som war Iep Persön i Kongxgardh oc Powel Iensön i Landhe Saa (sic) kwngiordhe och tilstodhe thet forskreffne Axel Ieibsön giordhe laffhöfdh paa Dybkiers ængh aa lenghi och aabredhe som hwn hawer wærit i langh tiidh thæn fredagh¹⁾ for sancte Ieibs dagh paa Iwer Andhersöns²⁾ börne veghen Meth godhe riddherments men oc jordeynē bönner Och sidhen same dag giördhe han laffhöfdh pa Mædelgardh och Skierbek³⁾ oc i vester til Ies Iwersöns dam oc nör til haffs Och sönnner fraa forskreffne Ies Iwersöns dam oc til en vey som kalles tingstien oc saa øster til en peel som kalles Landhe staghe oc saa nör til Giödbek oc saa nöör til haffwit hoos Treamölle⁴⁾ Och allthet ther i mellom ær skoff och mark hedhe agher oc ængh wat oc tywrth jnthet vndhentaghen i noghen madhe Hwilken forskreffne laffhöfdh thi melthe stadigh at blywe som thi melte henne stadigh saa melte oc fogit oc meningh herrits men henne stadigh at blywe til hwn vordher fældh effter wor loff Datum anno *el loco vt supra*.

Alle 8 Segl ere bevarede.

2.

Jegh Niels Marquordsen till Medelgardt webner Giör witherlig oc kiendis med thette mytt obne breff for meg oc myne arffuinge at ieg met myn kiere höstrues willy oc samtöche haffuer wpladit wndt oc giiffuit, oc nu med thette myt

¹⁾ Den 19de Juli.

²⁾ Om denne Mand se dels forr. S., Anm. 5, dels Anm. 9 til Dokum. Nr. 5.

³⁾ Efter Trap (II, 1, S 529) udgjør Skjærbæk Bys Mark siden 1711 en Del af Mejlgårds nuværende Hovedgårdsmark; men når der samstedes siges, at Skjærbæk By oprindelig ikke har hørt under Mejlgård, men under den tidligere, nu til Bøndergårde udlagte, Herregård Hedegaard, som først 1660 af Axel Juul forenedes under en Ejer med Mejlgård, så synes dette ikke at være rigtigt; thi her ligesom i Dok. 2 og 8 nævnes Skjærbæk åbenlyst som liggende under Mejlgård. 1468 skal dog en Eng i Skjærbæk have været brugt under Østergård (se dette Tidsskrift, III, S. 3). — Det kan vel endogså være temmelig rimeligt, at Familienavnet Skjernov står i Forbindelse med Navnet „Skjærbæk“.

⁴⁾ Treånølle. — Gjædbæk må være den nuværende „Treå“.

obne breff wplader wnder oc adelis giiffuer fraa meg oc andre myne arffuinge, oc till myn kiere fadersösterszön Erlig och welbyrdige Axell Jwll tiill Villestrup saa oc hans kiere höstrue frw Kyrstine Lwnge och begge theris börn och arffuinge thesze efftherschreffne myne gaarde och godz som er fürst myn hoffuitt gardt Medelgaard wdy Obszytsell wdy Nörherritt wdi Gleesborig sogen ligendis med all syn herlighedt och friihedt, eigendom oc tilliggelse agger och engh, kiere och skoff wndertagitt allene huis skoff ieg nu nogen tiidt siiden haffuer meg tilskiffitt huoss erlig och welbyrdig mandt Erick Krabbe tiill Bwstrup, och war salige Anders Jwls barn tilskiffitt; item fem fuldretszell gaarde och guodzs wdy Skierbeck by wdy samme sogen liggindis, then fürsthe gaardt Iffuer Jenssen iboer, then anden gaardt Jörgen Yffuerszen iboer, then tredie Rasmus Moels iboer, then fierde Jens Peersen iboer, then fempte Gaardt Rasmus Nörgaardt iboer, oc skylder huer forskreffne fem gaarde orligen xv skipper roff xviii skipper byg, faar oc laem ij giess iiij höns ith skoffswin ith fwornödt atføde. Sammeledis nye¹⁾ boell ther samme stidz liggindis, thet fürsthe Anders Greffue yboer, skylder arligen j. marck dansk, thet andit Maren Nielszes och Maren Lasses iboer skyller ij β groeth, thet tridie Seueren Ørum iboer skylder xxiiij β, thet fierde Jörgen Nielssen iboer skyller xxiiij β, thet fempte Rasmus Vildmandt iboer skyller j: marck dansk, thet vj Mogens Glaffuendt iboer skyller j: marck, thet syuende Jens Skynder iboer skyller j marck thet viij Anders Glaffuendt iboer skyller j marck. thet ix eth boell en smyde er paa bögitt. Sammeledis Skierbeck mölle szom skyller ix örte meell. Thenne forskreffne hoffuidt gardt med samme forskreffne fem gardhe, ix boell, saa oc en mölle med all theris tilliggelse, eigendom oc herlighedt, renthe oc friihedt were seg agger oc engh, skoff oc marck, fiske wandt, oc fægangh, woett och tyffuertt enedell och felle. och alt andit ehvad som heldst thet er eller widt huadt naffn thet neffnis kandt, encthet medt alle wndertagit wdy indmarck eller wdmарck som ther nu tilliger. oc aff arildztiidt tilliggitt haffuer, szaa och forskreffne mölle och möllestidt, dam oc damstidth floedt och floedstedt maa oc skulle forbemelt Axell Jwll hans höstrw

1) o; ni.

och begge theris börn och arffuinge haffue nyude bruge oc beholde till euerdelige eygendom ath eige oc beholde, Beplic-
tindis meg oc andre myne arffuinge attfriie hiemle oc fuld-
komeligen tiill atstande forbemelt Axell Jwll hans höstrue
och begghe theris börn och arffuinge forskreffne gaarde oc
godtzs med all theris tilliggilse herlighed och eigendom,
szaa att ther som saa skede att nogne forsehreffne gaarde
oc godtzs eller theris tilliggilsze bleffue thennom eller the-
ris arffuinge wdy nogen rethergang for myn eller the andre
myne arffuingers hiemmels bröst skyld affuunden, tha be-
plicter ieg meg och the andre myne arffuinge igien atweder-
ligge oc fornöge forbemelt Axell Jwll hans höstrw begge
theris börnn och arffuinge saa gott oc beleylige gudzs
inden sex wggersdag ther negsth efftherkommendis och holde
thennom thet wden all skade kost och tæringh wdy alle
maade. Thyll thetz vindisbördt och ydthermere foruaring
att szaa fast oc wbrödeligen holdis skall som forskreffuet
stander henger ieg mytt jndsegell neden thette mytt opne
breff, och kierligen tilbeder erlig oc welbyrdige mendt Johan
Friis tiill Heyselager ko: Matt: cantzeler etc. Niels Lange
tiill Kiergardt höffuidzmandt paa Thröiborig, Hermyndt Skiell
tiill Junggitgaardt, landzdomer wdy Nöriutlandt. Hans Styughe
tiill Hollbeckgardt, höffuidzmandt paa Drotningborrig med
meg att winde och besegle. Giffuit och schreffuit paa Medel-
gaardt wor frw dag visitationis ¹⁾ anno etc. Mdljij.

Niels Marquardsens Segl mangler. Ved Siden af den
til Seglremmen bestemte Skure har hans Hustru under-
skrevet således: „Darete Niis (?) dater *met* egen han“. Johan
Friis's Segl mangler ligeledes; dog er Seglremmen, hvorpå
hans Navn er skrevet, i Behold. De 3 øvrige Segl ere vel
bevarede.

3.

- 1 Wij efftherschreffne Olloff Munck tiill Thuiszell, Iffuer
Krabe tiill Østergardt höffuitzmandt paa Skiiffuehwss, som
aff Danmarckis riigis radt ere, Eriick Skram tiill Hastrup
Landzdomer wdi Nör Jutlandtt. Niels Kieldszen höffuitz-
mandt paa Böfflingh. Albrett Skiell tiill Fusinghollum. Niels
Skiell tiill Nygardt, och Anders Chrestiernsszen tiill Quel-
strup giöre alle wittherliigtt att aar effther gudtz byrdt

¹⁾ Den 2den Juli.

Mdlviijo. Ieffuerdagen nest effther *sanctæ Scholasticæ virginis* dag¹⁾ paa Wyboriig landtz tingh szom er neste landtz ting effther wor frwe dag kyöndermös, ware wy heersamestedtz effther stoermectigeste hogbarne fürstis koningliige maiestets konningh Christians then tridie, alles woris nadiigeste herris strenge beffallingh forszamblitt, huilcken koningliige beffalling erliig oc welbyrdiige mandt Axell Jwll tiill Wyllestrup for oss heer wdj retthegang framlagde, lydendis eblantt anditt seg hoes hans nadis kon: hogmectiig-² hedt athaffue berett. Nogen tretthe att skulle were emellom hanom paa thenn enne, Och erliig och welbyrdiige mendt Eyler Lycke tiill Torp, och Peder Lycke tiill Skouesboo, paa theris oc theris söskindtz wegne paa then anden siide, Om ett breff the tilkiende giiffue erliig och welbyrdiige mandt Niels Marquordszen tiill Medelgardt att skulle haffue giiffuitt theris saliiige fader her Jachym Lycke, och wiille mett same breff giöre *forschreffne* Axell Jwll hinder och forffang paa forberneffnitt Medelgardt oc mere guodtz *forschreffne* Niels Marquordszen (som er hans moderbroder szöenn) hanom giiffuitt haffuer. Szammeledis att wylle mett same breff forhindre hans barn jomfrwe Dorethe Jwlsdatther paa then wdueling och arffuerett som *forschreffne* Niels Marquordszen hende mett erliig och welbyrdiige frwe Kyrsthine Lyckisdatther saliiige Mickell Nielszens efftherleffuerske giortt och wdualdt haffuer tiill syne børn oc arffuingge effther hans dödt och affgang atuere tiill anditt hans guodtz oc eygendom handt tha effther segh ladendis worder, Och ther for wdj same beffalling oss mett erliig och welbyrdiige Niels Lange tiill Kiergardt höffuittmandt paa Tröyborig, som oc aff Danmarcks Riigis raadt er beder, beffaller oc fuldmacktt giffuer att wy hersamestedtz nu tiill thette landtz ting oss forsamble skulle thenom paa bode siider for oss wdj rett att kalde mett same breff the seg paa beröme, att grandske oc forffare, Om *forschreffne* Niels Marquordszen haffuer seg wti same sytt breff saa forplichthett att handt icke maa giöre seg barn oc arffuinge effter loughen huo handt wylle, helder om *forschreffne* Eyler Lycke oc Peder Lycke effther same breffs indholdt kunde mett retthe giöre *forschreffne* Axell Jwlls barn paa same wdueling oc arffuerett, helder hanom selff paa for-

¹⁾ Den 12te Februar 1558.

- schreffne* Medelgardt oc thett guodtz nogen hinder eller forffangh. Wdj liige made tilholder oss same *koningliige* beffalling thenom endeliigen emellom wdj same sag att skulle døme, oc mett rett atadskielle. Thesligeste biuder oc beffaller hans nadis kon: Ma: wdj same beffallingh thenom som same sag anrörendis er, for oss hersamestedtz nu thette landtz tingh mett theris beuisning vdj retthe att möde, ther wdinden at hende oc giöre hues loug oc rett er, Effther som same *koningliige* beffalling ydermere forklarar oc indholder, som wdgiffuitt er paa Kiöpenhagens slott xxj dag
- 3 decembris manitz anno mdlviij. Tha fürst beuiste *forschreffne* Axell Jwll same beffalling atuere lest oc forkiöntt for *forschreffne* Peder Lycke wdj Odense, och hanom mett then steffnitt atuere fürste tordag (sic) effther jwele dag nu siist war, Oc thett wiidt thuende borger thersamestedtz wiidt naffn Syluester Clauszen oc Mogens Hansszen tiill szame thette landtz ting for oss wdj retthe at skulle møde, Udi liige made beuiste handt mett theris egne haandschreffther paa woris steffning atuere schreffuitt, thenom atuere steffnit, Huilken wy effther same *koningliige* beffalling offuer thenom haffde laditt wdgange nu thette same landtz ting
- 4 at skulle möde. Ther nest beretthe for oss *forschreffne* Axell Jwll same syn klage wdj liige made atuere effther same beffalling indholder (sic) handt tilforne hoes hogbemeltt kon: ma: giortt haffuer, huorledis *forschreffne* Eyler Lycke oc Peder Lycke giöre hanom hinder oc forffang paa *forschreffne* Medelgardtt oc mere guodtz hanom aff *forschreffne* Niels Marquordszen wndt oc giffuen ere, effther
- 5 hans dödt at skulle anname etc. Och udi retthe lagde handt *forschreffne* Niels Marquordszens obne beseglitt gaffuebreff wdgiffuitt paa Medelgardt wor frwe dag visitationis anno mdlviij wnder sytt egitt szaa oc kon: ma: cantzellers och flere aff Danmarckis riigis raadtz indsegler, lydendis huorledis *forschreffne*. Niels Marquordszen haffde wpladitt wndt oc giffuitt fra seg oc andre syne arffuinge oc tiill forbemeltt Axell Jwll hans kiere fadersöster szöen hans börn oc arffuinge. fürst hans hoffuidgardt *forschreffne* Medelgardtt wdi Obszöszell wdj Nöerherritt vdj Glesboriig sogen liggendis mett aldt syn herliighedt oc friihedt eygendom oc tillegelse, agger oc enghe, kierre oc skoffue, ennedeell oc felliig inthett wnderthagitt, Ther tiill fem fulde redszell garde oc guodtz

szaa oc ny boele wdj Skierbeck bye, oc Skierbeck mölle the-
 samestedtz liggendis mett theris eygendom oc rettighedtt Eff-
 ther som same gaffuebreff ydermere forklarar oc indholder. 6
 Szameledis berethe *forschreffne* Axell Jwll, Huorledis *for-*
schreffne hans moderbroder szöen Niels Marquordszen haffde
 hanom icke alenne wiidt sytt egitt breff oc segell, wndt oc
 giiffnutt *forschreffne* garde guodtz (sic), Meden hanom tiill
 herrittzting som szame garde oc guodtz wdj ligger (sic), oc
 thesamestedtz for tings dom, giortt oc wdualdt hanom tiill sytt
 barn oc arffuinge forlodis atuere tiill *forschreffne* hans hof-
 fuidgardt Medelgardt mett *forschreffne* v: garde ny boele oc
 mölle oc thett straxt beuiste mett fullt tings (sic) same dag.
 Paa Nörherrittz ting wnder *forschreffne* Niels Marquordszens
 egne, oc andre godemends mett herrittz fogittens judsegler
 gangen oc wdgiiffuenn, Ther nest berette *forschreffne* Axell 7
 Jwll huorledis att effther sadane tilgangh oc rettighedt tiill
forschreffne Medelgardt och thett guodtz, haffuer handt
 effther *forschreffne* Niels Marquordszens egne tilladelsze be-
 giöntt thett effther riigens rett tiill loess att diele oc forf.
 følge, och ¹⁾ *forschreffne* Eyler Lycke oc Peder Lycke ere
 komenn wdj thettz forffaring haffue the hanom same riigens
 diele oc loess willett forhindre, och ther emodt paa theris
 egne och theris söskindtz wegne thagitt gienbreff. Siiden
 haffuer *forschreffne* Axell Jwll ther effther sex wppers steff-
 ning forhuerrfuidt, tha setthe wppers dag komen er, haffuer
 handt wdi Odensze tilstede mött, och thenom hoes riigens
 rett paa fierde dag forbiidt, och boditt seg emodt thenom
 wdj alle retthe, Oc tha ere the icke mött. Meden alenne
 ett *forschreffne* Peder Lyckis budtt att begiere wpstandelsze
 wdi same sag, Emodt huilckett *forschreffne* Axell Jwll haffuer
 seg kierdt besueritt atuere hans diele oc rett at skulle wden
 loughliig forffaldt wpszettis oc hanom lenger att forhalis, Haf-
 fuer handt bodit seg wdj alle retthe, oc begieritt dom oc
 rett for segh. Tha er ther saa omdömppt att efftherthy
 Eyler Lycke oc Peder Lycke haffde paa theris egne oc
 theris söskindtz wegne laditt thage gienbreff emodt *for-*
schreffne Axell Jwlls loess. och handt ther offuer haffde
 thagitt steffningh, thenom for riigens rett att kalde, oc the (sic)
 tilstede paa fierde dag effther rett tegthe dag forbiidt, oc

¹⁾ Her er glemt „tha“.

alle dage boditt seg wdj retthe, Och ey Eyler Lycke Peder Lycke eller nogne theris söskindt ere mött, eller nogen paa theris wegne mett fuldt macht som rett wylle pleyge wdj then sag. Tha burde *forschreffne* Axell Jwll therfor framdelis syn forffölling wdj thenn sagh effther riigens rett. Effther szom same dom ydermere wduiszer och bemelder, som giiffuitt er wdj Odensze leffuerdag nest effthier *sanctorum* Simonis et Jude dag anno mdlvj¹⁾. Udj liige made wdj retthe lagde handt en anden riigens dom same aar, dag oc stedt wdgiiffuen. Iydendis eblantt anditt *forschreffne* Eyler Lycke Peder Lycke oc theris söskindt aff same aarsag som *forschreffuitt* stander atuere dömppt nederfeldiige for szame riigens steffning, oc ey offer athage gienbreff wdj then sagh Oc Axell Jwll framdelis att forffölge then syn sag som tilbör, Tha haffuer handt effther same thuende riigens dome oc effther riigens rett dieltt oc forffuldt same *forschreffne* Medelgardt v garde ix boele oc mölle tiill loess. Huilekett loess breff handt wdj retthe lagde. som wdgiiffuitt war wdj Odensze aar effther gudtz byrdd mdlvj. Iydendis eblantt anditt, Att efftherthy alle hans riigens breffue som er först stadfestelsze effther *forschreffne* Niels Marquordszens gaffue breff Siiden förste, andet oc tridie dombreff paa papyr Ther nest fierde dombreff paa pergamentt schreffuitt, Item sex wger oc ett aar almindeliig steffning, Siiden sex wgers almindeliig offuerhörelszis steffning Iydendis att alle oc huer wdj Danmarckis riige boendis som seg kiende nogen diell, lodt eller rettighedt athaffue wdj *forschreffne* garde oc guodtz eller nogen theris rette tillegelsze anthen for eygendom, pantt, loen, gaffue eller were seg wdj huadt made thett helst were kunde att möde for riigens rett mett theris beuisning etc. Szaa frampt *forschreffne* Axell Jwll eller hans arffuinge ey skulle effther syn forffölling kome tiill syn loess, Tha effthertj alle same riigens breffue findes loughliigen giiffuen atuere, Och tiill thinge framgangen wiidt alle theris tiidt oc datum Huar for *forschreffne* Axell Jwll er tildömppt athaffue loess paa *forschreffne* garde oc guodtz, oc hanom och hans arffuinge er ther for endeliigen tildömppt *forschreffne* hoffnuidgardt Medelgardt mett *forschreffne* v garde ix boele oc mölle mett aldt same gardz oc guodzis eygendom, herlighedt oc tillegelsze,

¹⁾ Den 31te Oktober 1556.

skoffue oc kierre, marcke oc enghe inthett mett alle wnder-
 thagitt wdj nogre made, athaffue, nyde, bruge oc beholde
 tiill euindeliig eyge, eyge skullendis, Oc er paa then sag satt
 euindeliig tiigelsze, Effther som same loess breff mett syn
 forbiudelsze ther paa ydermere att thale eller hinder at giöre
 wiider forklarar oc indholder, Framdelis om then wdueling 10
 och arffuerett *forschreffne* Niels Marquordszen haffde wdualdt
 och giortt *forschreffne* Axell Jwls barn jomfrue Dorethe
 Jwldather (sic) wdj retthe lagde handt fürst *forschreffne*
 Niels Marquordszens obne breff. wnder hans egitt. szaa oc
 kon: Ma: Cantzclers erliig oc welbyrdiig Jahan Friissis her
 Otthe Krompens her Mogens Gyldenstiernis ridders, Byrge
 Troidis, Niels Langis och flere aff Danmarckis riigis raadtz
 oc adels theris indsegler oc windisbyrdt wdgiiffuen, anno
 mdlvijo lydendis huorledis *forschreffne* Niels Marquordszen
 haffuer wdualdt, samtöcktt oc giortt *forschreffne* Axell Jwlls
 barn jomfrwe Dorethe Jwldather szaa oc erliig oc welbyr-
 diige frwe Kyrsthine Mickell Nielszens efftherleffuerske her
 Jachym Lyckis datther tiill syne börn oc arffuinge tiill alt
 andett hans guodtz oc eygendom rörendis oc wrörendis eff-
 ther hans dödt oc affgang at anname, nyde oc beholde tiill
 thenom oc theris arffuinge etc. Ther hoes wdj retthe lagde 11
 handt en certification oc wyndisbyrdt heer aff Wyborig
 landtz ting nu thette aar wdgiiffuenn lydendis huorledis *for-*
schreffne Niels Marquordszen haffuer tiill same landz ting
 weritt self personliigen tilstede som war thett neste for-
 gangen snaps landtz ting¹⁾, oc obenbarliig for tings dom
 wonditt oc bekiendt huorledis handt wdj siiste forleden
 herdag wdj Kiöpenhagen then thiesdag²⁾ nest effther sön-
 dagen jubilate nu thette neste forgangen aar wdj kon: Ma:
 szaa oc Danmarckis riigis raadtz neruerelsze haffde fürst
 paa syn möderne siide. wdualdt oc giortt *forschreffne* frwe
 Kyrsthine Lyckisdatther szaa oc paa syn federne siide jom-
 frwe Dorethe Jwldatther *forschreffne* Axell Jwls barn tiill
 syne börn oc arffuinge etc. Szaa haffde handt wdj liige
 made thenom heer tiill same Wyborig snaps landtz ting
 bode tilsambell liige gode mett huer andre wdualdt oc giortt
 tiill sync retthe börn oc arffuinge atuere tiill aldt sytt jord-

¹⁾ Den 16de Januar 1558.

²⁾ Den 9de Maj 1557.

- guodtz rörendis oc wrörendis, ehvar som helst thett findis effther hans oc hans kiere hwstruis dödt oc affgang att anname, nyde oc beholde tiill euerdeliig eygendom, Wnderthagitt alenne syn hoffuidgardt Medelgard mett mere guodtz som handt forkiönthe seg tilforne athaffue syn kiere faderszöster (sic) *forschreffne* Axell Jwll wndt oc giiffuitt, effther thett breffuis lydelse the nom ther om emellom gangen oc giortt er. Huilcken same syn gaffue om *forschreffne* Medelgardt och mere guodtz handt endt tba heer tiill *forschreffne* landtz ting haffuer stadfest samtöcktt oc beuilgitt *forschreffne* Axell Jwll som hans barn oc szön effther hans dödt wden aldt föllest, werdt eller bethaling hanom att maa fölge. Tha haffue ther same dag tiill *forschreffne* snaps landtz ting weritt forsamlitt mett landtzdomer först forbeneffnitt
- 12 her Otthe Krömpen ridder riigens marsk, Olloff Munck mett andre flere hoes xxiiij aff riigens adell oc hermendt, Tha haffuer *forschreffne* Niels Marquordszen seg then same dag for tings dom bespoerd, om hand wdy saa made mathe seg arffuinge oc börn giöre, oc om sadane gaffue om same syn hoffuidgardt handt wdj saa made haffde heden giiffuen mathe oc kunde were oc bliiffue bestendiig oc effther lougen. Tha haffuer landtzdomer szaa oc *forschreffne* riigens marsk mett the andre hermendt oc aff adell ther tilstede war, szaa ther om sagtt oc kiendtt for retthe, Att efftherthj woris landtz loug medtförer oc tillader att huem som fader giör seg tiill barn then maa ingen mandt wrecke¹⁾ eller emodt siige, Tha haffuer *forschreffne* Niels Marquordszen giortt effther lougen oc mett retthe Effther szom szame godemendtz breff oc sententz wnder alle theris besegling ydermere forklarar oc wduiszer. Mett flere breffue oc beuisningh *forschreffne* Axell Jwll wdj retthe lagde ther mett atbeuisze, att hues her wdinden giortt er, skulle were mett retthe oc effther
- 13 lougen giortt. Tha er *forschreffne* Eyler Lycke oc Peder Lycke paa theris eller theris söskindtz wegne mett same breff the seg wdj saa made paa beröme icke mött eller nogen paa theris wegne som rett wylde pleyge wtj then sagh, ey helder nogne theris forfaldt atgiöre eller wndskyldede Meden sidditt offuerhöriige emodt hogbemeltt kon: Ma: egne steff ning som beffalling medtförer oc indholder szaa oc emodt

¹⁾ D. e. forkaste, vrage.

woris steffning som wy effther same koningliige befalling
 offuer thenom haffde laditt wd gange, oc the mett theris
 egne haandschreffther beckiendt for thenom lest atuere thene
 dag oc termyn att skulle möde etc. Tha paa thett ingen
 thuiffuell eller mistancke skulle giiffuis oss om same breff
forschreffne Eyler Lycke oc Peder Lycke seg paa beröme
 att the mett retthe kunde forhindre sadane gaffue eller
 arffuerett som *forschreffne* Niels Marquordszen *forschreffne*
 Axell Jwll oc hans barn giiffuitt oc giortt haffuer, haffuer
forschreffne Axell Jwll selff wdj retthe laggt same artickell
 oc hoffuidpunctt som szame breff *forschreffne* her Jachym
 Lycke giiffuen er, skulle indholde, oc thett wnder riigens
 indsegell, wd dragen aff then dom, som wd giiffuen er wdj
 Kiöpenhagen wdj *forschreffne* herdag, tha *forschreffne* Peder
 Lycke haffuer same Niels Marquordszens breff wdj retthe
 laggt, wiidt huilcken dom *forschreffne* Niels Marquordszen
 er tilfunden same sytt guodtz wdj syn liiffs tiidtt att be-
 holde, oc er same breff datum mdxxv. Szaa lydendis eblantt
 andett, att ther som Niels Marquordszen nogen tiidt wylle
 affhende Medelgardt eller nogitt guodtz som handt haffuer
 liggendis wdj Jutlandt Tha skall handt thett tilbiude her
 Jachym Lycke eller hans arffuinge for föllist oc skiellig
 werdt, oc ingen anden. Nu er *forschreffne* Niels Marquord-
 szen heer y dag selff tilstede mött oc tilkiende giiffuitt seg
 ingenstedtz same sytt guodtz at wille selge eller seg for
 föllist eller werdt att affhende, Meden aff then aarsag same
 szyn hoffuidgardt Medelgardt er komen fraa hans federne.
 hans oc *forschreffne* Axell Jwls begie theris blodt oc for-
 elder, ther for haffuer handt wden aldt föllist eller werdt
 wndt oc giiffuet *forschreffne* Axell Jwll hans faderszöster
 szöen same *forschreffne* Medelgardt mett mere guodtz, och
 hanom tiill same gardt oc guodtz tiill sytt barn oc arffuinge
 athæue giortt oc wdualdt, handt heller hans arffuinge eif-
 ther hans dödt oc affgang att anname oc beholde, Oc siiden
 tiill andett hans effther bliiffuende guodtz *forschreffne* hans
 moderbroder datther *forschreffne* frwe Kyrsthine Lyckis datther
 Thesliigeste *forschreffne* Axell Jwls datther jomfrue Dorethe
 Jwls datther, bode tilsambell liige gode hans börn oc arffuinge
 atuere effther som *forschreffuitt* stander, Oc satt *forschreffne*
 Niels Marquordszen wdj retthe, om *forschreffne* Eyler Lycke
 oc Peder Lycke, kunde hanom ther om mett retthe beskylde,

14

15

eller om the mett same hans breff kunde hanom effther sadane leylighedt ther fraa drage Ther nest szatt *forschreffne* Axell Jwll wdj retthe, Att efftherthj *forschreffne* Niels Marquordszen haffuer icke for nogen föllist eller werdt seg same sytt guodtz afhenditt, eller thett tiill nogen mandt soldt eller skiött, Oc ey findis wdj same hans breff seg at-haffue forplichthett, seg icke att maa giöre arffuinge, helder aff siitt guodtz atgiiffue huem handt wiill, Om *forschreffne* Eyler Lycke eller Peder Lycke kunde tha mett same breff eller effther same artickell forhindre *forschreffne* Axell Jwll paa *forschreffne* Medelgardt oc thett guodtz, eller *forschreffne* hans barn jomfrue Dorethe Jwlsdatther paa same wduelling oc arffuerett, efftherthy thett ingenledis kunde forhindre hans rett naturlig barn om thett tiill war, Szameledis satthe handt wdj retthe, Att efftherthy handt nu haffuer beuist seg loughliigen effther sadane tilgang szom *forschreffnuit* stander. *forschreffne* Medelgardt oc same guodtz athaffue dielt oc forfuldt tiill loess som er logzens ende, Oc *forschreffne* Eyler Lycke oc Peder Lycke ere wdj same diele dömpft nederfeldiig atuere, icke gienbreff att maa thage etc Om the tha maa giöre *forschreffne* Axell Jwll eller hans barn, nogen forhindring eller modfaldt epher thesne dag paa *forschreffne* gard oc guodtz wdj nogen made, Oc om handt icke nu burde att kome tiill endeliige dom oc sententz, oc hans sag hanom icke lenger att forhalis effther same hogbemeltt kon:

16 Ma: befallings lydelsze och loughliige steffninge — Tha effther tilthale, breffue oc beuisning, oc effther sadane leylighedt som *forschreffnuit* stander. Szaa oc efftherthy woris allernadiigste herris kon: hog: befaling oss icke alenne tilholder, att grandske oc forffare thettz leyliighedt. Medenn oss befaller och fuldmacht giiffuer, thenom endeliigen emellom wtj same sag att skulle döme, och mett retthe atadskielle, Thesliigeste efftherthj same koningliige befalling wdj seg szelff medförer steffningh, Att hans nadis kon: Ma: biuder oc befaller thenom paa bode siider, tiill thette *forschreffne* landtz ting for oss att skulle möde lough och rett wtj same sag att hende oc giöre, Oc nu for oss beuist er same koningliige befalling mett same indhollandis steffning atuere lest oc forkiöntt for *forschreffne* Peder Lycke wdj Odensze mere endt sex wggers dag siiden Thesliigeste mett woris steffning thenom bode atuere kallitt oc steffnitt tiill same thette landtz ting at

skulle möde, Szaa framptt icke skulle dömis effther hues beuisning heer tilstede möder, Och *forschreffne* Axell Jwll nu paa tridie dag wdj same landtz ting thenom forbiidt haffuer, och boditt seg emodt thenom wdj alle retthe, Oc ingen thenom (sic) eller nogen paa theris wegne er mött, som rett wylle plege wtj then sagh. Eller thenom wiidt nogen forffaldt eller behelpning att wndskyldte effther som *forschreffuitt* stander Tha tilthug wy oss thesze efftherschreffne hermendt oc aff adell som heer y dag tiill landtzting forszamblitt ware. szom er Eriick Nielsszen tiill Kolderup. Hertuig Thameszen thiill Palsgardt. Hans Stygie höffuitzmandtt paa Drotningborrig. Jens Jwll höffuitzmandt paa Kallöö, Jost Wifeldt tiill Østergardt. Jahan Brockenhwss Lierbeck, Hans Holck tiill Barreskoff. Byörn Koess tiill Starupgardtt Albrett Hög tiill Estuadgardtt och Anders Pederszen tiill Berckelsze. Och sagde ther szaa paa for retthe, Att efftherthj *forschreffne* Niels Marquordszens breff, som hand saliig her Jochym Lycke giiffuitt haffuer, Oc *forschreffne* Eyler Lycke oc Peder Lycke nu omthaler icke förer anden meninge mett seg endt ther szom handt nogenn tiidt, wylde seg *forschreffne* Medelgardt mett mere guodtz affhende, Tha skulde handt thett tilbiude *forschreffne* her Jochym Lycke oc hans arffuinge for föllist och werdt, Nu haffuer handt icke wyllett segh same gardt eller guodtz for nogen föllest eller werdt tiill nogen affhende. Medenn *forschreffne* Axell Jwll. som synn faderszöster szön thett wndt oc giiffuitt haffuer, oc hanom tiill herritzting oc landtz tingh wdualdt oc giortt tiill sytt barn och arffuinge, tiill same garde och guodtz effther hans dödt och affgang att maa komme, Kunde wij icke finde eller kiende *forschreffne* Niels Marquordszen wdj szame sytt breff seg saa högtt athaffue foupliictbett, att handt yo maa giöre szeg tiill börn oc arffuinge effther lougen, oc giiffue aff sytt guodtz oc eygendom huo handt wylle, Och wiide wy ther for icke anditt om same breff attsiige, Endt som Landtz domer, och riigens marsk mett flere aff riigens raadte oc mange godemendt heer tiill landtz tingh tilforne ther om sagt haffue, Att huadt som *forschreffne* Niels Marquordszen ther wdinden giortt haffuer, Thett haffuer handt giortt effther lougen oc mett retthe, och böer ther for bestendiige och wiidt macht attbliffue, Och same breff icke att maa forhindre *forschreffne* Axell Jwll eller hans

18 barn *forschreffne* jomfrue Dorethe Jwlsdatther paa szame wdueling eller arffuerett tiill hues eygendom eller jorde guodtz *forschreffne* Niels Marquordszen thenom effther synn afgang wndt och giiffuitt haffuer, Szameledis efftherthy *forschreffne* Axell Jwll haffuer effther sliig loughlige tilganh, dielt oc forffuldt *forschreffne* gardt Medelgardt mett merc guodtz tiill loess. Och *forschreffne* Eyler Lycke oc Peder Lycke haffue ther aftwist¹⁾, Och the paa theris och theris söskindtz wegne, haffue thagitt emodt hanom gienbreff, och hanom wdj szame loess icke kunde forhindre Medenn ere wtj szame diele bleffuen nederfeldiig, ycke ydermere gienbreff att maa thage, och *forschreffne* Axell Jwll och hans arffuinge er funden oc dömppt tiill same synn loess paa same gard oc guodtz att maathe bekome, och haffuer then wtj szaa made loughliigen fulddreffuitt, effther szom nu beuist er, Tha effther sadane leyliighedtt, oc efftherthy loess ere loughzens ende, oc euige tiigelsze Tha böer *forschreffne* Axell Jwll helder hans arffuinge, same *forschreffne* hoffuidgardt Medelgardt, mett *forschreffne* feem garde oc ny bole wdj *forschreffne* Skierbeck bye liggendis, mett alle theris eygendom oc herliighed, skoffue oc kiere, agger oc enghe, enedeell oc felleg, woett oc thiurtt wiidt huadt naffn thett helst neffnis kandtt inthett mett alle wdj nogen made wnderthagitt, Szaa oc *forschreffne* Skierbeck mölle, mett aldt syn stöffuening och rettighedtt, hun behöffue kandt athaffue nyde bruge oc beholde, effther *forschreffne* Niels Marquordszens dödt och afgang tiill seg och syne arffuinge, euerdeliigen att eyge och beholde, effther same hans gaffue breffuis och loesse breffuis lydelsze: Thiill thettz wyndisbyrdt och ydermere forwaring att saa wdj alle made heer om endeliigen dömppt oc forhandlitt er, effther som *forschreffne* stander, henge wy mett alle andre *forschreffne* godemendt szom mett oss wdj same sagh dömppt haffuer woris jndsegler oc signetther neden same thette wortt obne breff oc sententz, som giiffuitt oc schriffuitt er, aar, dag tiidt och stedt som *forschreffne* stander.

Foruden de anførte 17 Adelsmænd har endnu Lands-tingshörerren (P. N.) hængt sit Segl under denne Dom. Alle Seglene ere vel bevarede med Undtagelse af Iver Krabbes,

¹⁾ D. c.: vidst deraf el. derom.

som er afrevet tilligemed Seglrennen, Johan Brokkenhuses og Albret Høgs, som ere affaldne, medens Seglremmene ere ere bevarede. Paa alle Seglremmene ere Navnene tilskrevne.

4.

Wy Frederick thenn anddenn mett guds naade Danmarcks Norgis Wenndis och Guttis konng hertug wtj Slesz-wiig Holstenn Stormmarn och Dytmerskenn greffue wtj Oldenborg och D. giör alle wittherliigtt mett thette wortt openne breff att aar eptther guds byrdtt mdixj thenn toers-tag¹⁾ nest eptther santj Hanns dag paa wort slott Kiöbinghagenn instilttede sig oss elsk. erlig och welbyrtdige Axel Jull wor mand och thienner. landsdommer wtti Nöre Judtland Som aff oss allernaad. begierede worids stadfestelse och bekreptelse paa it thoeg och synn. Som hanndt aff tyffue och toue adelsz och rittermends mendt (sic) epter theriss forretningk Somm hanndt nu her for oss fremvist haffuer, Somm er skeedt thill Metelgaards och Heedegaards hoffuedgaarders wntterligende²⁾ skouffue wdij wortt landt Nörre Judtlandt, Och som wy aff samme tyffue och tou adtelsz och ryttermends mend, therisz forretning och afsziecht nu see och erfahre att samme tuende hoffuittgaards wntterligendte skouffue af hauuindten³⁾ och forferdtelig guds weyrlig skall werre forthæruedte⁴⁾, Thaa wille wy her medt aff seer konngl. naadte fultkommeligen stadfeeste samme forbemelte tyffue och thoue adtelsz och rittermends meendtt therisz fuldkommelig tougsz forretning. Saa som wy och nu her mett tillader och stadfeester som epterskreffuit staar, Saaledtisz att Meillegaards alle wntterligende skouffue eptter therisz afszigt. Som ligger och skall lige wntter benefüte hoffuedgaards taxt, ennemercher och thill samme græszning och fædrift, att maa werre for halfpt beregnitt, formetelst samme skoufuids fortærfuelsze skyld, nemmelig thill huer tønde

1) Den 19de Juni.

2) I Dok. står der ved en Skrivfejl: wntterligekende.

3) D. e. Havvinden.

4) D. e. fordærvede. Ifølge Trap (II, S. 528) skal det have været 1557, at en Storm „omstyrtede flere hundrede Træer og knækkede Toppen på mange tusinde“ i disse 2 Hovedgårdes Skove.

hartt koren förgetiffue och otte suinsz olden ¹⁾, Thernest Heede-gaards hofuedgaards skoufue som och thill hoffuedtgaardens taxt och wty ennemerchit thill desz greszning och fædript nu befintisz att ligge Och saa att blifue ther wntter beligende. Och reignisz till huer thönde hartt koren förgetiffue och otte suinsz Olden. Thette wille wy allernaadigste som förbenefnte er wty alle sinne ordt och puncter fuldkommeligen stadfæste for oss. saa och for woriss epterkommende konninger wty Danmarck som och saa eptter thenne woriss be-naading och wdgifuene openne bref wigienkallende thill æwig warenheed latter forblifue. Och ther forre forbydtendiss alle och en huer her imoed att hindre eller paatalle och thette wnter woriss kongl. hyldtist och naade. Giffuitt paa wortt kongl. slott Kiöpinhaufn fredagen ²⁾ eptter sanchti Hanss tag mdlxj.

Herunder det kongelige Segl, vel bevaret i en Hætte, sammensyt af brunt Silketøj med indvævede Guldtråde. Også ved Dokumenterne Nr. 2 og 3 ere Seglene gjemte i lignende Hætter af Silketøj.

5.

Som et Tillæg vedføjes følgende Dokument, som angår en Mand af Familien Skjernow på Mejlgård; det findes i Herregården Holbækgårds Arkiv i Rougsø Herred. Det omtales kort og med en slem Fejl i Læsningen af Hr. Knuds Titel i Karl Hansens „Danske Ridderborge“ S. 41.

Allæ men ther thettæ breff see æller höræ lesæ kwu-göræ wj Knuth j Holbækgarth ³⁾ prowæst j Rwxö Jon j

¹⁾ Ellers regnedes nemlig 24 Svins Olden lig en Td. Hartkorn. — At „Hartkorn“ forekommer her som et Matrikelsmaal, er ret mærkeligt; idetmindste har Gram (se Vid. Selsk. Skr. V, S. 166 fl.), til hvem Molbech (Dansk Glossarium, S. 326), henholder sig, ikke truffet Ordet i denne Betydning før 1580. — Vi se af dette Dokument, at også Hovedgårdenes Tilliggende beregnedes i Hartkorn, væsentlig vel for derefter at bestemme Rosstjenestens Størrelse, skjönt Adelen jo ogsaa enkelte Gange betalte en extraordinær Skat af deres Gods og Formue.

²⁾ Den 20de Juni.

³⁾ Hr. Knud var altså Provst i Rougsø Herred og bode på Holbækgård. Provstierne plejede ellers i den katholske Tid at have et større Omfang, idet de sædvanligvis faldt sammen med Syslerne; men netop i Århus Stift synes de at have været mindre; nogen fuldstændig

Nimtoft præst Claus Mönik longæ Owæ¹⁾ Pæther Bosön wæpnæræ Jessæ Marquardsön Thorkil Buddi j Södhrup Gwnni Pæthersön j Thörslöff Pæther Reynersön j Liwerstorp Thomæs j Æsindorp²⁾ Pæther Mattissön j Inngerslöff oc Bo i thet samæ stet³⁾ At aar æphter gutz byrth thusindæ fra:

Rede har man forresten nok endnu ikke på dem (se O. Nielsen: Sysselinddel. i Danmark, S. 56 fl.) En Provst i „Ruxo“ forekommer allerede 1282 (Ny kirkehist. Saml. III, S. 378). — Holbækgård tilhørte, som man ved, i den nærmeste Tid før Reformationen de katolske Biskopper i Århus; men når og hvorledes Gaarden kom i deres Besiddelse, vides ikke. I det 14de Århundrede og måske endnu i Begyndelsen af det 15de havde den tilhørt Familien Munk; men før 1426 må den vistnok være kommen i Biskoppernes Eje og er da på visse Betingelser bleven overladt til Provsten i Rougsø Herred til Beboelse (og Benyttelse). Senere forekomme vel atter et Par Mænd af Familien Munk som Besiddere af Gaarden og skrives „til“ den; men det har dog måske kun været som biskoppelige Lensmænd, at de have besiddet den, til hvilken Stilling de muligvis ifølge den Måde, hvorpå Gaarden var kommen fra Familiens Hænder over i Bispestolens, have haft et Slags fortrinlig Adgang. Familien vedblev at forekomme hyppigt i Rougsø Herred. — 1471 finde vi påny en Provst nævnet ikke blot som Beboer, men udtrykkelig som Bruger af Gaarden. (Se Da. Atlas, IV, 450 fl. Trap, II, S. 492. K. Hansen, Da. Ridderborge, S. 38 ff.)

1) Klavs Monck forekommer også 1414 (S. R. D., VI, S. 477), — Lange Ove 1438 under Navn af Væbner Ove Ovesen og 1440 som Ove Ovesen Longe, Væbner og Slægtning af Hr. Markvard Skjernov (smst., S. 508. 513).

2) Æsindorp er rimeligvis den By, af hvilken den nuværende Herregård Estruplund er opstået. Den sidste er næmlig ikke gammel; den nævnes først i det 17de Århundrede, og 1627 lå der endnu 2 Bøndergårde ved den, som derefter bleve lagte ind under Herregården.

3) Her er den Mærkelighed, at 2 af de 12 på Herredets Ting tilstedeværende og til Herredsnævninger udnævnte Mænd ikke bo i Herredet. Liwerstorp er uden tvivl Lystrup i Vivild Sogn i Sønderhald Herred; thi 1470 kaldes denne By Lyffuerstrup (Karl Hansen: Da. Ridderborge, S. 75), 1591 Liuffelstrup (Kold.-Rosenvinge: Gl. da. Domme, IV, S. 303). At en Mand fra Sønderhald Herred kunde fungere på Rougsø Herredsting, er måske en Levning fra den Tid, da Rougsø ikke var et Herred for sig selv. Det nævnes ikke alene ikke i Kong Valdemars Jordebog; men endnu omtrent 1330 siges Gods på Rougsø at være skjødet på Hald (Sønderhald) Herreds Ting. (S. R. D. VI, S. 471) — En anden af Herredsnævningerne, som hverken bor i Rougsø eller Sønderhald Herreder, er Præsten i Nimtofte, som hører til Nørre Herred, men rigtignok ligger lige på Grænsen af Sønderhald Herred, til hvilket endogså en mindre Del af Sognet hører.

hwndrithæ tiwæ¹⁾ pa *thet* sætæ then thorsdagh næst foræ wor frwæ dagh *conceptionis* gen jwl²⁾ tha war skicket pa Rwxó hærizthing jnnen the firæ thingstockæ foræ oss oc foræ fleræ gothæ men en hetherligh man her Marquard Skærnow³⁾ canik j Aars pa then enæ sidhæ oc Pæther Amdisön j Wdby pa then annen sidhæ hwilken Pæther Amdisön tha begunæ at talæ oc delæ pa to gaarthæ j Wdby *met theris* tilliggelsæ, hwilkæ to gaarthæ fornæfndæ her Marquard j sinæ waræ haftæ oc waræ hannom hoghlighæ tilfallen *met ræt* arff æphter sinæ forældræ tha bleffuæs (sic) the baathæ fornæfndæ her Marquard oc Pæther Amdisön oc gaffuæ thöm j ræten ther jnnen firæ thing stockæ foræ kongens foghet oss oc allæ the gothæ men som ther tha pa fornæfndæ thing waræ j sodan madæ, hwad hæller fornæfndæ her Marquard war nærmeræ at weriæ the fornæfndæ to gaarthæ *met lagheffth* æller fornæfndæ Pæther Amdisön at winnæ thöm sæch til *met* noghræ ny witnæ ther han kwinnæ her æphter ther pa taghæ Tha stodh Lydhæbrand wp kongens foghet oc næffndæ en owildigh man Nissæ Powelsön j Holbæk kongens bondæ at han sculdæ næfnæ tolf godhæ mæn wp som tha jnnen the firæ thing stockæ waræ⁴⁾ hwilkæ ther sculdæ beraathæ thöm ther om oc skiliæ thöm at *met rætæ* som foræ stander Tha næfndæ fornæfndæ Nissæ Powelsön oss fornæfndæ tolf ther til at wj sculdæ ledæ oc spöriæ

1) „tiwæ“ er tilføjlet ovenover Linieu og noget utydeligt; men at Årstallet virkelig er 1426, som også Karl Hansen har læst det, bestyrkes ved, hvad vi andenstedsfra vide om de i Dokumentet forekommende Personers Levetid.

2) Den 5te December

3) Hr. Markvard Skjernov var en Søn af Markvard Skjernov og Karen Pedersdatter, havde en Broder ved Navn Peder og rimeligvis mindst 2 Søstre, da han omtaler Væbnerne Anders Iversen og Albert Barlod som sine Svogre. Han nævnes endnu som Kannike 1428, men som Provst i Århus 1440, da han skjænkede 1 Gård og 2 Bol i Lande (Glæsborg Sogn) og alt sit Arvegods i Udby, bestående af 4 Gårde, hvoriblandt altså også de 2, hvorom der 1426 havde været Strid, til Århus Domkapitel. (S. R. D. VI, S. 506, 513).

4) De såkaldte Herredsnævninger eller Stokkenævninger, som udnævntes blandt de den Dag på Tinget tilstedeværende Mænd for at kjende i en enkelt, bestemt Sag. Den Måde, hvorpå de her udnævnes, er ganske i Overensstemmelse med Jydske Lov, III, 64 og navnlig med Forordn. for Jylland af 1284, § 3 og med Thords Artikler, § 76 (Th.)

hwæ ther om scapt waræ oc skilia thöm at met rætæ som wj wildæ framdeles wærx bekænth Tha gingæ wj wden thingstocken oc letæ oc spurthæ thet wissælighæ aff the ælstæ oc wisistæ bönder oc andræ gothæ men som ther aff wistæ at the fornæfndæ to gaarthæ met theris tilliggelsæ waræ loghlighæ oc skellighæ kommen j fornæfndæ her Marquards forældres wærx oc haftbæ været j theris wærx wlast oc wkiærth j fire sinnæ tiwæ aar oc meræ oc ey giffuet kongen stuth æller lething aff¹⁾ oc waræ the sithen fornæfndæ her Marquard pa kommen met ræt arff j sösken skiftæ æphter hans father oc father mother²⁾ meræ æu tiwæ aar sithen oc gaff ængen man last æller kiæræ pa thöm sithen the j fornæfndæ her Marquards wærx kammæ oc ey förræ, för æn nw then fornæfndæ Pæther Amdisön begynnæ at talæ pa thöm Tha gingæ wj jnnen firæ stockæ jgen oc spurthæ wj fornæfndæ Pæther Amdisön at om han noghnæ obnæ breff pa the samæ to gaarthæ haftthæ tha sagthæ han openbarlighæ foræ oss oc allæ the gothæ men som ther tha waræ, at han ængen obnæ breff ther pa haftthæ oc haftthæ han ther ængen annen bewising pa, Tha funnæ wj thöm so foræ rætæ at fornæfndæ her Marquard war nærmeræ ath weriæ

1) Denne Omstændighed beviste næmlig, at Gårdene i al den Tid havde været i Adelsmænds Besiddelse. Peder Amdisön var en Bonde.

2) Gårdene i Udby vare altså komne i Familien Skjernovs Besiddelse ved Ægteskab. — Vi se fremdeles, at Familien allerede 1440 havde Ejendomme i Glæsborg Sogn. Jeg finder det derfor tvivlsomt, om det er rigtigt, når det i Traps Beskrivelse antages, at Mejlgård først ved Iver Andersens Ægteskab med Mette Munk (se S. 47 Anm. 5) skulde være kommen i Familiens Besiddelse. Aldeles uantageligt bliver da dette, hvis, som der står i Da. Atlas, IV, S. 335, en Melkior Skjernov og hans Frue, Else Pedersdatter Oxe, 1471 have skrevet sig til Mejlgård (og en Fru Else Pedersdatter til Mejlgård forekommur virkelig dette År. Se Da. Magazin, VI, S. 95). Melkior Skjernov har da rimeligvis været en Broder til Iver Andersen og har arvet og ejet Gården sammen med ham. At Da. Atlas gjør Iver Andersen Skjernov til 2 Personer, en Iver Andersen, Melkiors Fader, og en Iver Skjernov, Melkiors Søn, er urigtigt ifølge Dok. Nr 1, som viser, at Iver Andersen 1476 var nylig død og havde efterladt sine Börn uvoxne. — Denne Iver Andersen havde 1440 i sin Ungdom, da han endnu var „velbyrdig Svend“, været Mariager Klosters Foged (se Da. Mag. VI, S. 70 og 264); 1467 skjænkede han en Gård i Hemmet Sogn, som han havde købt 1464 til samme Kloster (smst. S. 88 og 90).

the samæ to gaarthæ met sin laghæfth æn then fornæfndæ
 Pæther Amdisön at winnæ thöm met noghræ ny witnæ ther
 han ther pa kwænæ ther æphter taghæ Til witnæsbyrth at
 so ær ganget oc faret j allæ madæ som foræ stander tha
 haffuæ wj hængth woræ jnceylæ foræ thettæ breff giffuet
 aar dagh oc steth som foræ stander etc. (sic).

Af Seglene ere kun Nr. 5, 7 og 8 bevarede. Det første indeholder et adeligt Skjold, i hvilket man synes at kunne skimte to Tværbjælker; de to sidste indeholde Bomærker, Nr. 7 med Omskriften: Torkel Peersön.

Efterat Ovenstående var skrevet og tildels trykt, er jeg ved Hr. Kammerherre, Stiftamtmand Rosenørns og Hr. Godsforvalter Lützens Godhed kommen i Besiddelse af en Aftegning af Niels Markvordsens såvelsom hans Hustrus og Söns Ligsten i Glæsborg Kirke. Da den ikke tidligere er beskreven og i enkelte Henseender udfylder det ovenfor Meddelte, tillader jeg mig her at give følgende Beskrivelse af den :

Stenen ligger i Kirkens Kor og er omtrent 3 Al. 6 Tommer lang, 1 Al. 20 $\frac{1}{2}$ T. bred. Figurerne ere vel udførte, Indskrifterne godt udhuggede og endnu meget tydelige. Imellem to doriske Søjler, under en over disse spændt Bue, stå 2 Hovedfigurer: tilhøjre (set fra Stenen af) en Mand i fuld Rustniug, med opslået Hjälm og med kort af klippet Over- og Under-Skjæg; den højre Hånd lægger han foran sig; med den venstre holder han om sit Sværdhæfte. Tilvenstre står en Kvinde, som er iført en sid Kjortel og en Hovedbeklædning, hvis Endestykker falde ned foran indtil midt på Livet; sine Arme lægger hun overkors foran sig. Imellem Hovedpersonernes Underdel står i omtrent halv Størrelse af deres en ung, uskjægget og ubevæbnet Mandsperson, iført en Kjortel, som er knappet med 5 Knapper foran på Brystet og når til lidt ovenfor Knæerne, vide, folderige Benklæder, som nå til selve Knæerne, og en lille rund Hue; Armene holder han sammenlagte foran sig. Såvel denne sidste Figurs mindre Størrelse som den Måde, hvorpå den står indkneben imellem Hovedfigurerne og ifølge Pladsens Beskaffenhed endogså lidt heldende til den ene

Side, tyde på, at den ikke fandtes på det oprindelige Ud-kast til den Tegning, hvorefter Stenen blev udført, men er bleven tilføjet efter en senere Bestemmelse, rimeligvis efterat Udhugningen allerede var temmelig vidt fremskreden.

Foroven afskjærer den omtalte Rundbue 2 Hjørner af Stenen; i det tilhøjre findes Skjernov'ernes Våben, 3 trappe-dannede Rudefigurer; det tilvenstre er dækket af Døbe-fontens fastmurede Fod, hvorfor man ikke kan se det Våben, som uidentivl også er anbragt der, men som upåtvivlelig er Fru Dorethes fædrene Våben, altså Tornekran'sernes. — Den nederste Del af Stenen har ligeledes i Hjørnerne 2 Våbenskjolde, som ere noget udslidte. Det tilhøjre ses dog tydelig at være Lykke'ernes, til hvilken Familie jo Niels Markvordsens Moder hørte. Det tilvenstre er utydeligere, men må rimeligvis indeholde Fru Dorethes mødrene Våben. Hendes Moder var en Munk (se „Dansk Atlas“ ved Herre-gården Kyø), og i Virkeligheden kan Våbenet ikke godt være noget andet end Vinranke-Munk'ernes, da man tydelig kan kjende et Bånd tvert over Skjoldet, og dette Bånd også temmelig tydelig indeholder Løvværk.

Stenen har 2 Indskrifter. Paa Rundbuen foroven står:

„Niels Marchorsen og frv Daarite Nielsdatter hans „søn¹⁾: Gud give denom en salig Opstandelse 1564.“

Imellem de to Våbenskjolde i de nederste Hjørner af Stenen findes indeni en Ramme følgende Hovedindskrift:

„Her vnder liger erlige oc velbørdige mand salige „Niels Marchorsenn til Meilgaard som døde palme „søndag 1560 og agter hans høstrv frve Daarite at „lige her vnder hans sön Niels Nielsen som han havde „med sin første høstrv frve Anne Klavs Neps²⁾datter.“

Mærkeligt forekommer det mig, at den unge Niels Nielsen, som netop blev dræbt med Våben i Hånd, er fremstillet ganske ubevæbnet. — 1564 betegner rimeligvis det År, da Ligstenen blev udført og lagt, og da var, som man af Hovedindskriften ser, Fru Dorethe endnu ilive, så at Axel Jul dengang endnu ikke var kommen i Besiddelse af Mejlgård.

¹⁾ På Stenen står der ved en Fejltagelse SÖH for SÖN.

²⁾ I „Adels Lexikon“ omtales en Klavs Neb, der døde 1515 som den sidste Mand af sin Slægt. Måske var han Niels Markvordsens første Hustrus Fader

Årbog,
skreven af Kristen Staphensen, præst ved Budolfi kirke
i Ålborg i det 16de århundrede, med flere.

(Meddelt af V. A. Secheri.)

Nærværende årbog kan vel ikke i henseende til optegnelserne-mængde eller beretningernes vigtighed og udførlighed tåle nogen sammenligning med de værdifulde dagbøger af Kristjern Nielsen Juel, Ejler Brockenhus, Esge Brock og andre, som i de sidste år ere blevne fremdragne og offentliggjorte, men dog turde her måske findes oplysninger til præste- og adelshistorien, som man forgæves vil søge andetsteds. Dr. F. V. Mansas med så megen omhu samlede „bidrag til folkesygdommenes og sundhedsplejens historie i Danmark“, Købh. 1873, lader sig efter det her meddelte berigtige, idet antegnelsen under år 1592 viser, at hans ytring a. s. side 249 „at Jylland synes at have været forskånet for pesten, som plagede den øvrige del af riget dette år“ er mindre rigtig, ligesom hans meddelelser om blodregn¹⁾, iagttagen her i landet, kunne øges ved denne årbogs optegnelser for årene 1593, 1598, 1600. Det samme er tilfældet med de af ham samlede oplysninger om vejrliget, oversømmelser m. m. her i landet til forskellige tider.

Årbogen er begyndt af Kristen Staphensen, præst ved Budolfi kirke 1673—1699, og er skrevet på nogle hvide blade, som ere føjede til et eksemplar af: „*Chronologia ecclesiastica, seriem temporvm continens, quibus pontifices maximi, Cæsares, catholici scriptores ac haeresiarchæ vixerunt, nunc recogita multisque locis illustrata ac libelli forma in lucem edita, Ingolstadii 1579*“, som bærer denne påskrift: „*Sum Christierni Stephani apud Alburg. ad s. Botolphi pastoris*“ og findes på det kongelige bibliotek i den gamle kongelige manuskriptsamling under no. 2355 i 4to. Siden er den fortsat af flere andre, der efterhånden ere komne i besiddelse af bogen, se nedenfor. Af indholdet er her ud-

¹⁾ Dr. Mansa synes at have oversat denne herhenhørende meddelelse i *Marmora Danica* II s. 237: „1613 ^{25/6}, der mag. Tøger stod på prædikestolen og var udi den sidste part af sin prædiken. faldt levret blod ned i st. Bodels kirke i mange stole“.

skudt forskellige almindelig bekendte optegnelser, samt en del af de, i samtidige dagbøger fra det 16de årh. så ofte forekommende beretninger om misfostre, underlige syn og tegn m. m. Blandt disse omtales under 1580 et syn, som skulde være set i Rom og rimeligvis er det, der sigtes til, når det hos Schnurrer i Chronik der Seuchen II 133 hedder: „Den 20sten Januar 1580 verbreitete in den nördlichen Ländern ein besonderes Himmelzeichen grossen Schrecken.“

I det følgende ere forkortelserne opløste (kun enkelte ere beholdne såsom tne o: tønde, ske o: skæppe), og romertallene ombyttede med arabiske tal, samt optegnelserne, der ofte findes spredte frem og tilbage, ordnede efter tidsfølgen. — Til det, som nedenfor side 80 meddeles om Kristen Staphensen, kan føjes, at han $14/6$ 1575 fik brev på en gård i Hasseris ved Ålborg, og at han i slutningen af sin levetid var forlænnet med Gunderup sogns tiende (Ålborghus læns regnskab pakkem 1591—1604 i rentekammerarkivet).

1573—1599 af Kristen Staphensen.

Ther mand schreff 1464 vor Hr. Vilken sogneprest til s. Bodels kierke i Aalborg, oc same tidt var Hans Jude borgemester oc Chresten vinter oc Henrich Brabandh raad-mend met flere. —

Sogneprester i Aalborg post renovatam evangelii doctrinam¹⁾

s. Bodels sogn

- 1) Hr. Jesper, som siden kom til Vadom, en stacket tid vor.
- 2) M. Morten Hegelund, som slet seg slet op oc ilde bleff aftacket.
- 3) M. Lauritz Kotti, som vor embedet i 8 aar oc døde 1573.
- 4) Hr. Christen Staphensen same aar kallet i hans sted then første søndag i aduent [oc døde aar 1599 den 27. Aug.
- 5) M. Tøger persen kaldit den same aar 20 December oc ordinerit 23, døde 1626 i Dimmelvgen]¹⁾

o. s. v.

Vor Frue sogn

- 1) Hr. Anders oc bleff ihiet schiøen.
- 2) Hr. Lauritz.
- 3) M. Niels Jespersen, som resignerit oc kom siden til Malmø.
- 4) Hr. Peder, som vor prior her i Closterit.
- 5) M. Olluff, som kom fra Skiørping, oc døde snart.
- 6) Hans Ibsen oc døde aar 1592.
- 7) M. Androsius Hansen kallet i hans s. faders sted.

o. s. v.

¹⁾ Denne præsterække giver oplysninger, som ikke findes i Wiberge

Hou, som haffuer verit borgemester i Aalborg i min minde:

Christen persen, Jørgen Konning, Christen Schriver, Christen Michelsen, Jens Chrestensen, Pouel Pope resig-nerit, Hans Lambertsen, Frederich Christensen, for skrøbelig-hed resigneritt, Hr. per finde, [for langsiugdum affsat, Niels Schriver aar 1592, Hans Vandill, Jørgen Oluffsøn, hand re-signerit¹⁾, Laust Hansønn Schriffuer, Hans Seffrensen, Dirik Grubbe, Christoffer Hemmer, Vng Hans Søffrensen skriffer].

Byfogder i Aalborg:

Per Michelsen, som met stuor bøn oc begering resig-nerit sit embede, Jens Pouelsen affdøde, Lauriz Nielsen aff-døde, Kort Andersen tilsat thend j Dag februarij aar 93 [aar 1622 bleff Kort Andersen affsatt, oc Jacob Vognsen kom i hans sted, affdøde, Mogens Jespersen kom epter hannem].

Aar 1573 vor disse i raadet i Aalborg, da ieg kom til Aalborg:

Christen Michelsen, Jens Christensen borgemester, Jørgen Knudzen, Anders Grydstøber, Hans Mouritsen, Hans Lam-britsen, Pouel Pope 1597 dominica prima aduentus, Christen Sørensen, Anders Matzen, Olluf Lauritzen.

Siden i raadit indkomen:

Frederich Christensen, Hr. per Finde, Johan van Rin, Lauritz Huszom affsat, Henrich Campmand, Christen fincke thend 29 Decembris 1597, per Lauritzen Tisted, per Christen-sen koning, Joachim Steffensen, Christen Sørensen i vor Frue sogn, Knud pouelsen, Hans Christensen, Niels Schriwer, Christen boerk, Niels Christensen,

Jørgen Olluffsen	} aar 1598 thend 15 mai.
Jens Andersen	
Thames Lauritzen	

1577.

21 Aprilis haffuer stuormectigste Her oc koning, konning Frederich thend anden, beuilget byfogden i Aalborg, som den Tid var per michelsen, oc hans efterkomer for deris wmag thend thiende pendinge aff al sagfald, som ther byen falder til kongen.

præstehistorie. Noget af den er meddelt i Ny kirkeh. saml. V. 794. Hvad der står i [] er ikke skrevet med hr. Staphensens Hånd. Dimmeluge er ugen mellem palmesøndag og påske.

¹⁾ Siden tilføjet: „for den træde meth embedsmændin“.

1581.

Thend 4 Julij bleff min datter Jehan Christensdatter født.

1582.

Thend 14 Nouember døde min s. første dater Anna Christensdatter oc er begraffuit norden for høyalteret i s. Bodels kierke i Aalborg.

1587.

Thend 16 Februarij døde mester Jørgen mortensen superintendent i Vendelboe sticth.

Thette aar vor theth møget dyr tiidt, at 23 tner malt gialt i Aalborg 52 daler, 1 tne rog 2 daler, 1 tne haffer 1 daler, men effter kuornet vor komen i hus kiøffte borgerne 1 lest biug for 26 daler, 1 ske roug 14 β.

1588.

In martio, aprili et maio bleff seet mange stedz oc aff adskelige personer vnderlig siøn i maanen oc i himmelen i skibs lignelse¹⁾ oc andet. Oc thend 4 aprilis emellom 4 oc 5 efftermiddag døde koning Frederich aff Dannemarch oc Norge thend 2 aff theth naffn paa Anderschoff oc bleff begraffuen i Roskild thend 5 Julij, oc bleff predichet offuer alt i Dannemark i huer sognekierke same dag thend text Esa 57. oc ringedes offuer alt i riget fra X slet til XII.

Tridie pindzdag døde Hr. Christen persen i Hassing oc i hans sted kallet Niels Krog, som var scholemester i Aalborg.

1590.

Kom min søn Hans til Kiøbindhaffn ad studere 8 Dage før pindzdag oc døde i same aar thend 30 Augusti oc bleff begraffuen i vor fru kierke i kiøbendhaffn huos hans s. broder staphen Christensen.

Tridie pindzedag døde Hr. Jens i Aaby, oc i hans sted kallet her Lauritz Jostsen, huis brøllup stod met hederlig mandz H. Thamis persens datter Anne i Haffuersleff. Døde Trude Biørn paa Biørnsholm oc bleff begraffuen wdi Biørnsholm kierke thend 2 søndag effter hellig trefoldigheds søndag.

Lod thend vnge herre hertog Christian thend 4, vdvaldt konge til Dannemarck oc Norge, superintendentis residens her wti Aalborg, som var mester Jacob Jensen Holm, beuilget

¹⁾ Sml. Werlauffs Antegn. til Holb.s Lystspil p. 100.

aff thend røgerende rad Niels Koes canzeler, per Munch amiral, Jørgen Rosenkrantz oc Hack Holgerdsen ad schulle opbyggis oc bleff en hus derpaa sat.

Bleff Jens pouelsen byfogde i per michelsens sted. Effter hannem bleff Lauritz nielsen oc døde peste aar 92.

Gialt en tne homble 24 $\frac{1}{2}$ dansche og 1 ske 2 $\frac{1}{2}$. — Same aar om waaret gialt en voel voersild $4\frac{1}{2}$ β oc 5 β , ickj aff den aarsag at der toges io gudz [lon]¹⁾ aff den op iagen, som di rigge saadan sild opkiøffte. Oc om høsten toges saare lidet sild.

1591.

Thend 10. februarij. En quinde vid uaffn karin kockis i vor frue sogen i Aalborg kom en gaben paa, saa hindis neder kiebe gick aff nacken.

Paa fastelauns søndag stod Jørgen Ornes brølup met erlig oc velbiurdige Jomfru Margret Biørn paa Dronningborg oc gik møgit prectig aff.

Thend 10 martii vor ieg paa Voergaard huos thend guode quinde fru Ingeborrig oc predichet same tid paa thend ney hus.

Thend 21 martii var ieg paa Børlum til Christen barzel, der jomfru Thale Budde bleff vid doben indplantet in regno, oc vor en vinde til hindis dob met thend dannemand hr. Jørgen i Indstrup²⁾.

Thend 21. martii lod erlig oc velbiurdige fru Ingeborrig til Voergaard s. Otte Banners effterleuersche, antuorde meg schøde breff paa thend gaard her i Aalborg i vor fru sogen nest østen op oc norden til Labraaen³⁾, som var per bieskis lauritz huidz, Jesper baggers oc noget mere, som schøden wduiser.

15 Junij døde hederlig mand her Jens nielsen, capelau til s. Bodels kierke i Aalborg oc vor ickj siug wden 17 thimer.

30 Junii sacris ordinibus initiatus⁴⁾ Seueringus Nicolaj vt comperet domini Joannis Nicolai locum.

¹⁾ utydeligt.

²⁾ Ingstrup i Hvetboherred.

³⁾ Ladebroen.

⁴⁾ Foran i bogen står følgende:

Catalogus over, qui primis ordinibus hic Alburgi
ab anno 1594 sunt initiati
9 die Majj

3. Junij Christiernus hujus nominis 4 in regem ab viribus regni Noruagiæ electus est, cuius inauguratio apud arcem Aggershus celebrata est.

Thend 13 Junij, som vor thend anden søndag efter hellig trefoldigheds søndag, gjorde erlig oc velbiurdige fru Ingeborre skiel thou hederlige prestemend døtters brøllup paa voergaardt oc haffde dertil bøden riddersmendz mend, fruer, jomfruer, superintendent in. Jacob Holm oc 18 sogni prester forwden borgenicster, borger, fogder oc bønder, gaffuis noch oc vor en saare løstig forsamling.

Oc bleff same tiidt tho enfoldige præster,
 som vor baade giester,
 af nælder noget brendt,
 dog icki møget skendt,
 huilchet di dog vedder¹⁾ gjorde,
 saa møget som di torde,
 at di parlamenten begønte,
 thend ieg ickj ønte.
 oc slemelig forløb plätzen.
 saadan ende foer²⁾ tratzen³⁾.

Tend 11 Junij stod Johan Brochenhusis brøllup met jomfru kirsten Rossenkrantz paa Halkier.

Thend 25 Julij stod Iffuer Juels brøllup met jomfru Marine Maltedatter paa hans egen gaard Villestrup.

Thend 18 søndag efter trinitatis stod Georgius Christensen oc Marin persdatters brølup.

Thend 18. Octobris saaed Lauritz Nielsen først retten

Christiernus Simonis, qui pastori d. Simoni in Vndested successit.
 Erasmus Nicolai, vocatus a d: Georꝝ. past. Tistad. in comministrum.
 Laurentius Nicolai, vocatus a d: Joan. Thomæ Seiersleff in com
 Petrus Matthiæ rector scholæ Tistad.

Andreas Joannis Brekiær anno 96 circa festum Michaelis.
 an. 99 die 20 Decembris er m. Vogn persen kallit till sogneprest i
 Aalborg oc ordinerit den 23 søndaa. som daa var denn fierde advent
 søndag.

an. 1600 feb 20. Andreas Nicolai vocatus a dom. Johan. Jacobi fil.
 Vadum in comministrum.

1) vedder gøre — gengælde, se Vedels oversæt. af Sakse 2 udg. glosar, s. XXVII.

2) får.

3) Trodsen

paa Aalborg byting, som Villatz kremer ephter Jens pouel-
sens død haffde sidet wden ædh wti nogle wger.

Thend 20 Octobris stod røstning wden for Viborg met
adelen her wti Jullandh.

Vor det en offuermaadiige thør sommer, saa ad biug oc
haffre bleff saare liidet til det aar oc nogle steder slet seden
brent.

in Octobri resignerit h. søren nielsen scholen i Aalborg
oc Jens persen thend igien anamet.

Thend 24. Nouembris circa sextam vespertinam døde
Henrich de Hemer oc bleff anden dag begraffuen i s. Bodels
kierke i Aalborg.

1592.

Thend 30 Januarij døde fru Anne Thygisdatter paa
Boller i Vendzøsel.

[1593 Thend j februarii bleff kort Andersen byfogde].

Thend . . . Martij døde erlig oc velbiurdig mand Malte
Jensen til Holmgaardt oc bleff begraffuen i hans sogne
kierke for holmgaardt thend 20. Aprilis.

Døde Jens persen scholemester i Aalborg, ther hand
haffde tient i scholen vid et halfft aar, anden paaske dag,
som var thend 27 Martij.

Døde Jacob Sefelds datter jomfru Idde, døde Jørgen
Skram paa Thiell.

Qvasi modo genitj søndag, som var thend 2 aprilis, om
afttenen døde Henrich Gyldenstiern til Aagaardt paa Baa-
hus i Norge.

Thend 13 aprilis strax effter X slet formiddag Døde
erlig quinde Elizabeth Jørgensdatter Helmer schoffz.

Aar 1592 var her offuer al Jutland en suar nød miest
for brødkorn, oc bleff indført her for Aalborg rog fra
dansen¹⁾, liffland, prusin²⁾ oc pomeren en saare stuor
støcke roug.

Thend 25 Julij døde her hans Ibsen sogneprest til vor
frue kierke i Aalborg oc bleff begraffuit i forne kierke thend
27 Julii.

Noget ephter Martinj døde erlig oc velbiurdig mand
Erick løcke til skougaardt³⁾.

¹⁾ Danzig.

²⁾ Prøjsen.

³⁾ i Nørager sogn Sønderhald herred.

Wti Julio begyntis ther her i Aalborg oc først i vor fru sogen at dø aff peste, men viid s. michelsdaghs tiide brende theth hart, oc inden nyt aars dag aar 93 vor her aff døde i s. bodels sogen 430.

Aar 1592 circa festum seuerinj var en offuermaadig stuor vandløb oc giorde mange stedz stuor skade oc paa Skaffuen¹⁾ tog vandflod nogle gorde oc huse bort.

Noget ephther festum seuerinj kom en poselig hualfisk ind i Limfiord, oc stødte for staffind, oc en kom ind for Horsens, en ind for Meielfar.

1593.

Thend 15 Januarij giorde vandløb stuor skade paa Skaffuen oc bort tog 14 gorde oc huse met alt.

Aar 1593 regnit blod ned viid Estuad gord thuinde gange thend siste gang wti februario.

Aar 1593 vor en suar vinter oc begyntis ved alle helgens dag Aar 1592, at wti aprili maanet laa isen wd paa øster strand for Jutland siden slotzgraffuen wti Aalborg vor optøet.

Aar 1593 før juel er thuinde gange skeet offuermaade stuor skade aff Vesterhaffuens offuerløb oc borttagen mange steder fra Skaffuen oc saa till vester, adt hus oc byer oc mange mennisker druchnit, oc eblaut andit erlig oc velbiurdig mands Holgerdt Vlstands Gaard liggendis i Haard-søsel bleff oc slet forderffuet.

1594.

Først in martio bleff Vesleffgaard affbrendt.

Wti februario døde erlig oc velbiurdige mand peder Gyldenstiern paa Thimgaardt oc bleff begraffuen i sin søgnierke søndag quasi modo genitj.

Thend 26 Martii, som var tiisdagen i Dimelvgge, fald ieg wdi løcken viid papegøien oc skiørit thend nedder pipe i min venster been oc forstracte alle senerne, at ieg motte ligge inde oc kunde ingen thienist giøre.

1594 vor thet en mōget hord vinter, som begyntis for Martinj aar 94 oc varit indtil paaske aar 95, men vid fastelauens tid vor paa 4 Dage en stuor vandløb oc giorde stuor schade, bleff oc stuor schade paa fæ, foer, gieder oc al smaa queg.

¹⁾ Skagen.

Thend 6 octobris døde min kiere sallige hustru Marin hansdatter oc er begraffuen i s. Bodels kierke norden op til høyalter, huor huos ieg vilde gierne met Jesu hielp haffue mit huile sted.

1595.

Thend 3 Januarij døde høylærde mand mester per tøgersen superintendent i Viborg stich, oc i hans sted tilskicket hederlig oc høylerd mand mester Niels Baggi, slotzprest i kiøbindhaffn.

Thend 19. Majj døde Loduig Munck Ollufsen.

Thend 25 majj wdseglet thisse guode mend Offue Lunge til Odden, prebiørn Gyldenstiern til Voeborg, Las kruse till Suenstrup met flere aff hoffsinder oc schulle gesandtviis omkring Norge ind ad Rydsland wtj merckelig riigens bestilning. Gud almectigste naadeligen thennom beuar. Och viid same tidt fick prebiørn Gyldenstiern Malmøslot i forlening. Oc kom di helbrede oc vel tilbage igien mod Michaelis festen, men Ryserens gesant møtte inthe.

1596.

Dominica sexagesima stod Eneuold krusis kon. maj. rentemesters brøllup met jomfru Else Marsuin, tage krabis met jomfru Sophi frisis wti kolding. Gud giffue met alle erlig til løke oc glede.

Thend 10 februarij befriet gud almect. mig vnderlig (saa sche hannem euig ære) fra slotz manduollom thyur wden schade.

Langfredag døde Jørgen Rosenkrantz oc bleff begraffuen thend 20 dag majj, som var vor herris himelferdsdag.

Anno 96 døde Jacob Biørn paa stienholt oc bleff begraffuen i sin sogen kierke for Stienholt, thend 16 Majj same aar, oc met hannom thed Biørne waaben paa federne siide nedlagt.

Søndag nest ephther Bartholomei dag bleff konning Christian thend 4 kronit til konge wtj Dannemarck oc Norge. Oc var der same tid tilstede mange fremit førster, Oc bleff giort en offuermaade suar bekostning met fyruærk oc andit, oc for kroningen bleff Christen Friis Canceler oc Christoffer Valkendorp hoffmester. Om anden dag, som vor thend 30 Augusti, stod hertog hans Adolff aff holsten hans brøllup met frøchen Augusta aff Dannemarck.

Same aar om høsten vor her liden fiskeri vti limfiord oc gialt en voel sild, høstsild, 10 β, oc alle andre steder vor

her saare liden fiskeri til; vor ocsaa slact fæ aldrig dyrer ind thed aar, at en passele slact stud gialt 6 daler.

Same Aar 14 dage ephther michaelis gialt en læst roug, 24 tnr i læsten, halff tridiesintdiffue rigzdaler her i Aalborgh.

Same Aar gialt j lest biug xxxij daler her i Aalborgh.

Thend 26 octobris veiet brød for 1 β 17 $\frac{1}{2}$ lod wti Aalborgh.

Eskj Brock fick i forleuing Dronningborg viid Michaelis tiidt aar 96, oc var same aar en 14 dages tiidt tilforn komen i raadit.

Niels schram, som tilforn haffde Dronningborg, fick Biugholm, oc Erich Lange derfra dømppt aar 96.

Henrich lycke fick ephther Jørgen Rosenkrautz sallig Kalløleen aar 96 oc miste wordenborgh.

Thend 9 Nouembris gialt 1 ske. biug i Aalborg 13 β .

Thend 29 Nouembris gick dom i kiøbenhaffn mellem Gotzloff Buddi paa hans egen oc hans met arffuingers vegne oc fru Ermegaardt om rigens forfølgning met Bønholm oc bønholms guotz til loes¹⁾, oc domen gick fru Ermegaardt met.

Thend 23 søndag ephther trinitatis festen stod Anders van Bremens brøllup met Anna Sørensdatte i popegøie gildhuset.

Thend 24 Nouembris stod fru Susanne lyckis begraffuelse.
1597.

Thend 3 aprilis giorde Offue Lunge til Odden mit brøllup met Mette Iffuersdatte paa Olborghus.

In aprili bleff fru magdalena Iffuer krabbis begraffuet.

Thend 20 aprilis døde niels kaas til staarupgaardt²⁾.

Thend 22 aprilis døde fru Idde kaasdatter til torupgaardt³⁾.

In augusto gialt 1 tne rog i Aalborg 4 daler.

Same tiidt gialt en skip biug 24 β , en skip haffer 9 β .

Døde fru kierstin Niels skrams oc bleff begraffuen i Lønderupgaardt sognekierke thend 4 septembris.

I majo kom thend guode mand Manderup pasbiere til Aalborghus som en leensmand.

Same aar døde fru mette saare hastig paa hørbylund oc bleff nedersat i s. Bodels kierke.

I nouembri døde Erik Banner oc Matz Sandbjerg.

1) γ : lås. Der gaves låsebrev i striden.

2) Højslev sogn. Fjends herred.

3) Torup sogn. Fjends herred.

Aar 1597 var her i Nybe en saare liden høstfiskind, at en vol sild gialt 12 β ; same aar viid Martini gialt en ske. rog 18 β , 1 ske biug 1 \mathcal{L} , 1 ske haffre 8 β , oc er nu i menniskens hukomelse sliet aars haffuer verit saa dyre.

Thend j søndag i aduent døde pouel pop viid 2 slet om naden. Same aar torsdag effter domin. primam aduentus døde Christen fincke.

1598.

Hellig tre kongers dag om afften viid 5 slet kom kon. mat. konning Christian thend 4 aff theth naffn, først til Vendzøselland, oc laa hans maj. i her simons hus same nat, som er capellan i sundby; thend anden nat laa han paa Børlum closter, thend tridie nat paa skaffuen til her pouels, then 4 nat paa bangsbo, thend 5 nat paa Voergaardt, oc derfra kom hans naade til Olborghus oc bleff der en nat, oc om dagen tilforn haffde han borgerne i rustning.

Wdi Affning (o: Avning ved Randers) boer 4 mend vid naffn Anders nielsen, Søren lasen, pouel bryger og Jens persen, di vor i skoffuen met 4 vogne ad hente weed thend neste løffuerdag for fastelauns søndag, der formørckelsen schede i solen: paa same tidt bleff ther saa mørckt hos dennom, at den ene kunde ickj see thend anden, oc i same oyeblick bleff tendt saa mange lius for denem, ad thend ene kunde ickj see thend anden for skin oc klarhed, oc i det same bleff det mørckt igien, oc var det for deris øyne ligesom der fald blod ned aff himlen for deris fødder, oc bleff same mend saa forferdet, at di lod farre alt thet di haffde oc foer hiem¹⁾.

I maio gialt en tne rog i Aalborg 15 \mathcal{L} 4 β , noch in maio kom noget rog fra dandskin²⁾, som fremet hid indførde, oc gialt 1 tne 14 \mathcal{L} ; same aar gialt en ske. biug 18 β .

Wdi thette aar haffuer voerfiskind verit møget ringe baade vid haffuit oc alle steds i limfjødret, saa en voel sild gialt ickj minde ind 6 β , vndertiden mere 7 oc 7 $\frac{1}{2}$ β , naar smaapluck aff stackel [o: Fattigfolk] schulle kiøbis.

Vdi thet aar gialt en tne rog wti Aalborg 18 \mathcal{L} , en ske. haffer 12 β , Aalborg skip; men tuert mod alle deris mening, som kuorn haffde fal, kunde mand faa rog noch fal tnen for 13 \mathcal{L} .

1) Denne begivenhed beretter Kristen Staphensen efter et brev fra Kristoffer Lunov til Rugård til sin søster.

2) Danzig.

In octobri gialt en tne biug vii ½ vdi kiøbindhaffn; her i aalborg gialt j ske. biug 12 ß.

Aar 1598 er der offte regnit blod ned i Aalborg bye oc mange steder saa vel som osse wden for paa landbyer, men huad thet vel betyder, schal tiden ler os, gud ver os naadig. 1599.

Thend 8 februarij bleff en noget sieldsom foster født i vindsøsel i hornsherrit i sindal soken, ad en fattig erlig quinde fødde en drengbarn oc var dødfødt, som haffde noget paa sin hoffuit ligesom en stormhat oc 2 stick handske paa sine hende oc støffle paa benene oc kunde drage denem aff oc er seet af adels personer, som var Vlrich sandberg, oc aff prestemend, som var her olluf Raffn oc her niels raffn, oc mange flere mend oc quinder.

Imellom thend 15 oc 16 martii bleff en barn født i sundby i vindsøsel: fødde en fattige erlig quinde en sieldsom foster en drengbarn, ligesom hoffuidet strax offuen for øynen var affhuggen, oc nogle smaa knappe var sidendis omkring, oc øynen vor meget stuore.

1599—1608 af Niels Olufsen Ravn.

[At det er Niels Olufsen Ravn, kapellan i Sindal og Astrup, som har fortsat årbogen, ses af en notits, han har gjort i bogen udenfor årfølgen, og som er skreven med samme hånd som fortsættelsen: „1569 thend 8 Decembris, som var en torsdag om afftenen vyd 6 slett bleff ieg fød, Niels Olluffsen Raffu.“ Derunder har Erik Christensen¹⁾, præst i Sindal, som fremdeles har forsat bogen, tilføjet: „1608, thend 29 marzij, som uar 3 poskedag om natthen vid 12 slett døde her niels olufsen, som da haffde veret sin faders medthiener ij 14 aar och fich sin siøgdum thil chresten Jensenns ij sønndal thil brølop thend 20 aprilis aar 1607.“ Ved siden af står med samme hånd: „Anno 1524 bleff her Oluff Raffn fød i Saling j Vedby, aar 1555 kom hand til Sindall ved s. Michels dag, aar 1608 den 4 Decembris døde hand om Natten mellem 10 oc 11.“ Endvidere har Erik Christensen skrevet der: „Anne Pærsdatter, min kierre hustru, hinder alder, daa er hun fød i Tønder aar

¹⁾ Var en søn af Kristen Eriksen paa Bistrup ved Hjørring † 1599 og Else Møvritsdatter † 1610/4, som bægge ligge begravede på Hjørring kirkegård (Løngnicks kirkebogsuddrag i gehejmarkive):

1589 ved Bartholomæi tid.“ — (Hun døde 1682 den 24. maj, se nedenfor, altså 97 år gammel)].

1599.

Then 5 aug. predicket her christen staffensøn i aalborg sin siste prediken om den wtro husfogit Lucc. 16 och begierede efter prediken, at dee gott folck vilde oc bede for hannem, at gud vilde enthen nadelig forloffue hannem herfra eller hielpe hannem til sin forrige förlighed. (1594 brækkede Kristen Staphensen sit venstre ben, se ovenfor, og siden den tid har han vel været skrøbelig). Strax predicken og thienesten var vd, saa gick hand til sengen och døde thend 27 aug. der klokken var 10½ formiddag, och anden dags afften, som var then 28 vid 6 slet forlødse Gud hans høstru met Iffuersdatter, gaff hinde en pigebar, som bleff anden dag kaldit effter hindis salige faders første høstru Marin, och paa fornē 29 dag bleff hand begraffuit i sancte bodils kircki norden op til alterit concionante Holmio. Och er ditt hans leffnitzbeschriffuils, som her efther følger:

Hr. Christen staffensen var fød i Vare vid Ribe aar 32, hans skuol gang var i Ribe vnder Jens grundit; hand var en stackit tid i kiøbinghaffn at studere, var skuolmester i vardbiere i 2 aar, bleff siug oc kom siug derfra til Kiøbinghaffn, huor hand studerit 2 aar, saa¹⁾ kom hand til velbyrdig her Jørgen lycki och thiente hannem i fem aar, de fire informerit hand hans sønd Hendrich, men den femte var hand ocsa ordinerit²⁾; kom hand fra salige her Jørgen oc fick als sogn, huor hand bode i 10 aar. Der gaff gud hannem sin første høstru s. marin hansdatter, som var salige her Hansis datter i mariager, leffde med hinde 30 aar, oc gaff gud dennom samen 7 sønner oc 4 døtter. Aar 1573 den første aduent gjorde hand første gang thieneste her i aalborg oc same tid briuit (maa være — fik brev paa) en sogne prest at vere. Aar 1594 den 7 octr. kallit gud hans første høstrue fornē marin Hansdatter vid døden buort. Siden var hand enckimand 2½ aar. Der efther begaff hand sig i ecteskab med mett Iffuersdatter och haffuer leffuit

¹⁾ På bindet af bogen står: „1559 [thend 3 septembris sagde jeg Hr. Jørgen lycke min thienist ad informere hans børn.“

²⁾ På bindet af bogen står: „aar 63 blef ieg presteviet i Aars domkierke St. fabiani & sebastiani dag.“

med hiende 2¹/₂ aar, oc gaff gud dennom en barn før hans død, oc den anden efther, som ieg før rørde.

1599 en dag eller tho før michaelis bleff en barn fød i aggersborg i hanherrit med tho hoffueder, den ene hade ligesom en dobbelt hatskyge paa och den anden var som rumpen skulle vere. Denne fødzel fortaalde Niels mortensen. som haffuer borgemester Niels skriffuers søsterdatter, i Jens pouilsens hus y aalborg før mig, Peder Jericksen hører, laust pedersen kircki prior oc førne Jens pouilsen den 2 octob., oc skulle fostrit leffuit 4 eller 5 dage.

1599 den 23 decemb. bleff Jacob Søfeld begraffuid.

1600.

17. Martij, som var den tridie bededag, feld der blod neder i en bog i skuolen, var m. Jacobs søns vid naffn Jacob, och den 9, martij, paa huilcken den søndag judica indfield, vnder høimesse regnit der neder til lille søren sørensøns i vor frue sogen buode paa skiffue, skab, fodskammel och kleder i stuore stycker, saa mange tog der aff.

30 martij kom der blod paa en pige til niels michilsøns i vor frue sogn under oben himmil, som skyen var aldielis klar.

1 Aprilis var der blod offuerflødig kommen i christen Sørensens hus, som haffuer sophie albretsdatter, bode i sengi, paa kister, fodskamler oc sparlagen, vel miere end thrj steder bleff leffrit i stuor klumper.

(anno 1601 den 22 junij var der blod nedfalden i her Jens madsis hus i hals paa tho skiffuer, oc 2 fodskamler oc var her Jens sielffe min sadermand (maa være — hjemmelsmand).

6 Nouembris, som var paa en torsdag, vid 8 slet om morgenen bleff mynd søn Laurits Nielsen fød.

1601.

In febr. døde Offue Lunge til Odden i Viborg.

3 Junij bleff fru karin biørn andersis til vaar begraffuit i aalborg oc strax efther tho eller thre dage buort ført.

1602.

11 Junij føde min hustru en drengibarn naffnløs vid 4 slet om morgenen och bleff begraffuid same dag.

10 julij wyd XI slett om natten døde hr niels Jensen bang sogneprest ij Muosbiere, huis sell gud naade.

3 augusti vyd 1 (slett) eftermiddag døde her Hans Ollufsen Raffn, capellan til s. Bodels kircke y Aalborg, och anden

dagen bleff hand begraffuen synden til alteret y s. bodels kierke.

6 Xbris druknede hr. Lauriz Morthinsen ij Elling vden faar Aalbek, der meth flere gott folk villde fare vd thill Holmen.

Aar 1602 gialt en td. roug om someren stondum 10, vnder-tiden 11 och vndertiden 12 ½ ligesaa thend neste effterfølgende aar, och en td. soe biug stvndom 9 ½, men thend aar 1604 kunde noch faa en td. roug for 6 ½ och en td. biug j daller.
1603.

Anno 1603 thill herdagen ij kiøbenhaffn bleff h. niels Kaasis frue, frue bierethi Rosenkrantz, halshugen for den kietterske leffnit, hun med Giord kaas en thjdlang haffde bedrøffuit, och bleff fornæ Giord samme thid sagd bæde fraa hals och ære¹).

(Senere er tilføjet: 1616 om for aaret bleff Giord kaas fangen i hanherit aff Mandrup Parsbergis fuldmectigh oc send till kiøbenhaffn oc bleff der halshuggen for fornæ kietterij).

2 augusti døde Maren Pedersdatter mynd hustru moder ij Mudsbierg.

17 octobris paa en søndag vijd 11 slet om afftenen bleff myn datter Maren Nielsdatter fød och paa den 20 dag Nouembris christnit.

18 Xbris stod hr. Erik Pedersen²) och Anne Lauritz-datters brøllup i Muesbierg.

1604.

16 februarij stod Jacob Ollufsens brølup met Lisbet Nielsdatter her til faders (?).

1 julij fødde hr. Eriks hustru ij Muosbierg Anne Lauritz-datter thu børn och døde ij same aar dend 29 och 21 septembris.

17 octobris døde fru Ingeborg skiell.

1605.

Dend sidste majj døde frue Karin Krabbe paa Skiersøe.

6 octobris bleff mynd datter karin Nielsdatter fød och paa dend 27 dag ij same maanet christnit.

21 Decembris døde Mogens Juull.

1605—1654 af Erik Christensen,
Præst i Sindal og Ajstrup (se ovfr.)

1609.

Anden aduent syndagh døde s. her Laust i Tuersted.

¹) Sml. Nyt hist. Tskr. 4 p. 355 noten.

²) Præst i Mosbjerg.

1610.

Paa Palmesyndagh fick her Palli Andersen sin kald¹⁾.

1615.

Den 2 Julij stod Niels Jensens og Karin Lausdaters Brølup i Tuersted prestegaard. Gud giffue dem lycke.

(Senere er tilføjet: Hand døde 1624 nogitt effter Pindsdagh).

Samme for^{ne} Aar bleff vinterugin mangesteds saare vægh oc sommested slett borte saa att en tne sæderugh vet Michelsdagh gialte 2 slett dr. p., endogh mand dj forgangne Aar 1614 kunde kiøbe den for 6 slette $\frac{1}{2}$ oc i Volmysskrog gialte den miere.

1615 brente Skaffue²⁾ prestegaardt for her Niels Guldsmid, saa han selff neppelig vndkom alenne i hans skiorte og ett par Buxer, oc hans hustrv met en sped barn i hindis Arm [se anm. a. s. 91].

1616.

Den 25 janvarij paa afftenen døde Mergritt Poulsdater, her Nilsis hustru paa Skagin, aff Barne oc bleff begraffuit Syndagen Septuagesima, som vaar den 28 janvarij, oc leffuid barnett igien, dogh døde det strax der effter.

Døde Erik Lunge til Stougaardt.

Drak Holger Iffersen i Sæby hans død aff Brendevin.

Den 13 octobris stod Jens persens brølup paa Vorgaardt Himmersysel met Marin Nielsdater.

1618.

Den 8 Novembris døde her Peder Lausen i Tornby oc bleff den 11 Novembris vid nørside i Altergullit begraffuit.

1619.

Den nest syndag før Pindsdagh, som var den 9 Maij, stod her Thamisis Brøllup i Tornby prestegaardt met Inger Thamisdater s. her Peders.

1620.

Den 8. April døde kierstin sl. her Oluf Raffns hustru, der hun haffde leffuit 91 Aar paa ditt anditt.

Den 2. Julij døde her Christin i Torsle.

1621.

Den 13 Martj døde frue Anna Maltisdater til Eskier.

Nytt Aars dag stod her Poul Tancke i Flade hans festensøll met mette Piersdatter i Albeck Prestegaard, qvod felix faustumque sit [se anm. b. s. 91].

¹⁾ Præst i Tversted.

²⁾ o: Skagen,

Den 25 julij bleff s. her Pier Pouelsen begraffuit, som vaar Prest till Horne oc Asdal kircker.

Den 22 julij stod forne Hr. Poulis brølup.

1622.

Den 17 februarii, som var dom. septuagesima, stod Oluff Hoffmands oc Mergrett Lausdaters festensøll i Kniffholt, som velbaarne Niels Arntfeld gjorde.

Same dagh om Natten drocknid her Jens j Torsle.

1623.

Døde Peder Munk.

Gialt Rugitt her i Vendsøsill tønden 15 \mathcal{L} , Bygh 9 \mathcal{L} .

Døde frue Dorethj Krabbe oc bleff begraffuit 20 Xbris.

1624.

Den 20 Majj bleff fød til mitt i Sindall Prestegord itt lam, var nedin halsin 2 lam met 8 fødder, en hals oc hoffuid, 4 ørne oc en mund oc en ting ret for i hoffueditt, som wii mente schulle vere itt øye.

Den 2 syndagh epter Trinitatis, som var den 6 junij, der afttensang var endt, saa vj i Sæby offer byen i Øster i Himmelen, ligesom Christus hengde paa korsitt, oc varitt thet vel j 2 klockstunder

Den 25 Junij skiød Jørgen i Lund sig self ihieil.

1625.

Gielte en tne Rug her i Vendsøssell 4 slett Daler.

Imellom den 24 oc 25 Nov. om Natten døde frue Aune Krabbe till Bagesvoen paa Vorgaard i Himmersyssel, oc den 9 Xbris der effter bleff hun begraffuid i s. Bodils kircke i Olborgh.

1626.

I Dimmelvge døde mester Tøger Pedersen, sogneprest till s. Bodels kirke i Olborgh.

Den 21 Xb. om natten døde fru Karin Lunge til Eskier, som var her Holger Veffland til Vosborgh hans effterleffuerske.

1627.

Hellemysse afften kom keiserens krigsfolk till Sindall Sogen oc vaar her till Pindsdag 1629.

1630.

Gialt en tne Rug i Vendsyssel 6 Daler oc en tne bygh i Sædtiden ocsaa sex slett Dr., oc sammesteds bekom di skippen for 28 β . En tne haffuer j Rixdaler eller 6 slette \mathcal{L} .

Samme Aar den 2 julij begyntis der en Pest i Fielsted.

Den 11 julij døde Marin Lausdatter, Anders Nielsens hustru paa Skagen, af Barne, hun fødte ett barn leffuinde oc ett død, det tredie oc Moderen fylgede ad.

1631.

Den 6 februar stod Her Madsis brøllup met Ellen Palisdater i Tuersted prestegaardt.

Den 13. febr. stod Hr. Christius Brølop i Vreleff met Birgitti Pedersdater.

Samme Aar adt Pindsdag predicked Her Christin Pedersen sin første predicken i Skaffuin, effter hand var ordinerit. 12 junij troloffued med Anne Nielsdater.

Den 19 juni stod min Stibsøn Hans Nielsen Brølop i Mosberregaard met Marin Suensdater.

Den 26 junij stod Her Michels Brølop i Ugilt met Kiersten Fransdater.

Den 16 junij døde fru Marin Orning Hans Bassis paa Gierumgaard.

I thette Aar 1631 anden Bededagh bleff den naaffkundige stad Magdeborg opbrent oc megitt ynckelig ødelagt.

Den 3 julij stod Thamis Pols Brølop met Sophie Nielsdater i Bierby prestegaardt.

Den 31 Julij stod Jens Nielsens brølop met Anne Lausdater i Binsdle Prestegaard¹⁾.

Den 18 Septembris stod Her Christins Brølop paa Skagen met Anne Nielsdater.

1632.

Vaar det en megit vod sommer oc høst, saa at fuoringen bleff mangesteds ont, kom vod j hus oc quegit bleff skrøbelig om Vaaren deraff.

1634.

I februarij døde frue Sophie Barsi af Barne paa Østrup i Vendsyssel, som var Jørgen Ornings frue till Skorupgaard.

Den 3 Augusti stod Ingeborg Pedersdtrs Brølop med Seffren Terkilsen i Albæk Prestegaard.

Den 2 Septemb. bleff Marin Pedersdtr. i Osted Prestegaard begraffuit selff tredie aff blodsott.

Den 31 Octob. døde fru Anne Dyre af Barne paa Linderomgaard.

Den 4. November døde fru Ingeborg Kaas paa Leerbek.

¹⁾ o: vist anneksgården jfr, dog s. 87 nederst.

Den 19 Novemb. døde Anne Martinsdatr. her j Sindall Prestegaard.

Imellom den 11 oc 12 Octobris om Natten haffuer Vandfloden giortt en gansche stor Skade i Friisland, Dytmersshen Tynder oc Riibe oc alle Vegne der vester vid Vesterhaff, att mange tusind Mennisker er omkommen, disligeste queg, oc huse bortskøldt.

Den 28 Novemb. døde Mester David Jensen Klyne Sogneprest till vor Frue Kierche i Olborgh [s. anm. c s. 91].
1635.

I Januar døde frue Mergret Rosenkrands paa Hundslund Closter oc bleff begraffuit i Olborg den 18. Februarij.

I September døde Her Peder j Guldager.

Den 11 Septemb. døde Her Gert i Hiøringh.

Mitt i Novemb. døde Her Jacob Hansen i Jelstrup oc bleff begraffuen den 23 Novemb.
1636.

Den 10 Augusti stod Her Jens Peersen i Farstrup hans Festensøll med Mergret Martinsdater paa Krastrup, som welb. Niels Friis gjorde dennem.

Den 25 Septemb. stod Niels Friis til Farskou¹⁾ hans Brølup med Jomfru Anne Sandbergh.

Den 29 Septemb. om Morgenem, der dit dagedis, døde Her Ulrich Sandbergh till Quellstrup i Viborg, der hand haffde giort sin Daters Brølup om Søndagen tilforn.

Den første Advent stod Her Jens Pedersen i Farskou hans Brølup paa Krastrup.

Den 29 Xbris bleff Jomfru Ingeborg Rosenkrantz begraffuit i Sæby, som welb. Maltj Seest gjorde.
1637.

Den 14 Januar døde Christen Eschilsen, Herridsfogid i Vennebierre Herrid.

Den 21 Februar gjorde Jeg Her Christen Lausens festensøll med Johanne Martinsdater her j Sindall Prestegaard.

Den 29 Martij døde Hr. Mads Mogensen i Tuersted vid 2 slett efftermiddag.

Den 1 April bleff frue Kirstin Lunge begraffuit i Wiborg, som var welb. Hans Bildis, oc døde paa Junggaard af 2 børn, det ene døde, det andet leffuid igien.

¹⁾ o: Farstrup; her fejlskrift for Krastrup.

Den 18 Junij gjorde ieg Her Christen Lauritsen i Bierby hans Brølup her i Sindall Prestegaard.

Dom xx Trinit. stod Hr. Nathanaels¹⁾ festensøll med Elle Pallisdater i Tuersted Prestegaard, og stod deris Brølup Dom. 3 Adventus.

Den 16 Decemb. stod s. Offue Lungis begraffuelse i Wiborg, oc der met bleff dj Lungers Vaabin nedlagt paa Suersiden.

1638.

Den 1 Martij bleff begraffuit Doctor Lucas i Wiborg.

Den 24 Martij døde fru Heluig Kaas paa Restrup.

Den 1 April døde frue Sophie Brahe, Peder Munckis oc Malli Seesteds paa Sæbygaard.

1639.

Den 9 Marts døde Her Frands Christophersen i Vgilt oc begraffuid den 15 Martij.

Den 26 Martij brende Lauris Rolingshus i Slotued.

S. Hans Midsommers Dag om aftenen skiød en skielm den tydske Mand paa Høgholt ihiell, som hand kom fra Brølup, med VII kuler for bøssen.

Den 23 October bleff Her Christen Friis Cancellor begraffuin. Om Natten for begraffuelsen med Cancellor døde hans Broder Niels Friis till Krastrup i Kiøbenhaffn, der hand vaar til hans Broders begraffuelse.

1640.

Den 14 Julij døde Her Peder Jensen, Sognopræst i Albæk oc Waare oc Proust i Børglum herrid.

1642.

Skiertorsdag bleff Mester Christen Hansen Biscop offuer Vendelboe stigt siug os døde 2 Paaskedag, begraffuit den 19 Aprilis.

6 Junij bleff min Søster Mette Christensdater siug oc døde den 8 Juni, bleff hun begraffuid i Helom Kircke 13 junij.

1645.

7 Junij om Morgenen døde Her Erich Pedersøn i Mosbergh, som da var Proust i Hornsherred.

Døde Her Christen Lausen i Lund²⁾ Prestegaard.

1) Præst i Tversted.

2) Vrejlev sogn.

1646.

16 Octob døde Hr. Christen Pedersen, Sogneprest i Skagen oc begraffuid 27 Octob.

1647.

In Martio kom Erik Martinsen til Skiørping at bliffue Sogneprest.

Døde min kierre Søster Ingeborg Christensdatter i Bindsele Prestegaard, bleff ført der fra til Tuersted oc bleff der begraffuit hos beggi hendis Mend Hr. Laust Michelsen oc Hr. Palli Andersen.

1648.

12 Junij bleff Christen Michelsen Hr. Michels fader i Vgilt begraffuit.

28 Julij faltt Lauritz Lausen Kremer i Kuskialde i Hiøring oc bleff der omkommen oc begraffuit den 1 Augustj i Hiøring Kircke.

18 Novemb. stod Voris Naadige Herre oc Konning Christian den 4 hans begraffuelse j Kjøbenhaffn.

25 Novemb. bleff aff Konning Friderik den 3 till Ridder¹⁾ slagin i Kiøbenhaffn disse effterne:

Anders Bilde, Rigens Marsk, Offue Gedde, Rigins Amirall, Hannibal Seest, Statholder vdi Norge, Bengt Krabbe, Iffuer Vind, Niels Trolle, Hans Lindenow (disse 7 er i Rigens Raad) Christian Randsou, Statholder i Holdsten, Henrich Blomme Holdstenische Raad, Falck Lyche, Henning Valckendorph, Holger Rosenkrands, som var paa Gulland, Wentzell Rotkirck, Knud Vlfeld, Axel Wrup, Friderik Buckholt, Mogens Seested, Jens Høgh, Henrick von Allefeld, Sigvart Vrne, Sten Bilde paa Rugenved i Fyen Lenhsmant, Niels Krabbe, Ebbe Vlfeldt Jacobsen, Iffuer Krabbe Taggesen, Flemming Vlfeldt, Frants paa visch, Jochum Gestrup, Ebbe Vlfeld Christophersen, Henrich Lindenov, Henrick Bielcke, Christian Friis.

1649.

Døde fru Sophia Sandberg till Bagisvon.

1650.

Døde Hr. Clemend Giordsen, Prest i Torneby, oc hannem succederit Hr. Frands Christophersen.

¹⁾ En noget afvigende fortegnelse findes i Iver Vinds dagbogsoptegnelser Danske Saml. IV s 11. idet der nemlig mellem Mogens Seested og Jens Høgh nævnes Henrik Rantzow, ligesom der også for Falck Lycke først har stået Falck Gjõe, som dog siden er rettet til F. Lycke.

1653.

Døde Her Frands Christophersen i Tornby, hannem succederit her Axel.

1654—1666 af Niels Eriksen.

[Niels Eriksen, som har fortsat årbogen efter sin fader, bode paa Åsen i Sindal sogn og var fæster til Baggsvogn, ligesom også hans søn Jens Nielsen Skytt var det, se nedenfor.

Nogle optegnelser, som med hans hånd findes skrevne udenfor rækkefølgen, ere her satte foran hans fortsættelse. Fra nu af er originalens stavemåde ikke bevaren.]

1613.

Den 19 Aug., der Klokken var ti om Aftenen, blev jeg Niels Eriksen født her i Sindal Præstegaard.

1625.

Den 9 Marts døde min Moder Ellen Nielsdatter her i Sindal Præstegaard.

1642.

Den 18 Septemb. stod Niels Eriksen og Anne Jensdatters Brøllup i „Osin“.

1643.

Den 12 Decemb. døde Jens Pedersen, som døde i „Osin“ og ligger begravet i Sindal Kirke, og var hans Alder 72 Aar.

Den 26 Septemb. blev vor Søn Jens født i „Osin“.

1654.

Den 19 Aprilis døde min Fader Her Erik Christensen her i Sindal og ligger begravet i Sindal Kirke, og var hans Alder 77 Aar, Præst her i Sindal i 47 Aar og Kapellan i Tversted i 3 Aar.

Døde Her Anders i Horne, og ham succerede Hr. Klavs Bang.

1655.

Døde velb. Hans Dyre i Decemb. paa Knivholt.

1664.

Gjalt en Tønde Rug her i Vendsyssel 8 Daler og i det sidste i Voldmissetag sammesteds 14 Daler.

1666—1697 af Jens Nielsen Skytt.

[I det følgende er en del optegnelser om Jens Nielsen Skytts sødskende, børn, samt om forskellige bondefamilier i Sindal og omliggende sogne udeladte].

1666.

Den 22 Novemb. stod Jørgen Kruse til Kjærsgaard hans Begravelse i Hjørring.

1667.

Den 10 Marts stod Her Laurits Hvids og Inger Gregerdatters Brøllup i Hals [se anm. d. s. 91].

Den 8 Decemb. døde Jomfru Elsebe Sandberg paa Baggesevogn.

Den 9 Decemb. blev Hr. Niels Lauritsen, Præst i Hjørring, begravet.

1668.

Den 26 Juli Klokkeren 8 om Morgenen døde Niels Eriksen, som bode i „Osin“ og blev begravet paa Hjørring Kirkegaard syd for Kirken den 30 Juli.

1674.

Den 18 October stod Laurits Mortensen, Degn i Sindal, og Maren Nielsdatters Brøllup i „Osin“.

1676.

Den 8 Septemb. stod Her Enevolds og Birgitte Rasmusdatters Brøllup paa Eskjær.

1678.

Den 8 Novemb. brændte Sindal Præstegaards „Raalings Huus“ [se anm. e. s. 91].

1679.

Den 4 Januar brændte Stensbæk hele Gaarden, og blev Ilden begyndt i Laden af Lynild, som skete i Dagingen i et Tordenskrald.

Den 3 Decemb. blev Taksigelsesbøn for Freden paa Prædikestolen forkyndt.

1681.

Den 31 Marts døde min Fæder Ellen Nielsdatter i Mosberg Præstegaard.

1682.

Den 24 Maj døde Anne Pedersdatter, sl. Her Erik Christensens Kvinde, her i Bradsholt.

1686.

Den 4 Maj stod min Trolovelse i Sundby med Mette Tomsdatter.

Jens Nielsen Skytt
egen Haand.

Den 16 Juni stod vort Brøllup i Sundby hos hendes Forældre.

1688.

Stod Peder Tomsen Kierulffs og Margrethe Hendrichsdatters Brøllup paa Ormholt.

1693.

Brændte Hjørring næsten af. Noget tilforn brændte „Hieselt“ i Torslev Sogn.

Den 5 Januar blev sl. Moder Gjertrud Pedersdatter Kierulf, som bode og døde i Sundby, begravet.

1694.

Den 25 April stod Niels Pedersen Kierulfs og Maren Tomsdatters Brøllup i Sundby.

1697.

Den 16 August døde min Moder Anne Jensdatter, som bode og døde i „Osin“, den 23 begravet i Sindal Kirke, og den 4 Septemb. blev hendes Lig ført til Hjørring og nedsat i hendes salig Mands Grav.

Årbogen slutter med denne optegnelse af en ubekendt hånd:

Anno 1701 den 15 April ved 10 Slet om Aftenen døde Jens Nielsen i „Osin“, nu salig hos Gud udi hans Alders 57 Aar.

Anmærkninger:

a. s. 88. 1616 $\frac{20}{3}$ fik Niels Guldsmid tingsvidne på, at han ikke det år kunde betale til Ålborg slot de 2 td. saltet fisk og 2 dl. penge, som han skulde give i fæste af en eng, da han haver „aff ildebrandt och wlycke bekommen en store skade, saa ald hans boehaffue meste dellén er opbrend“. (Ålb. læns regusk. 1615—16).

b. s. 88. $\frac{20}{2}$ 1620 udgik brev til bispén og lænsmanden om at kalde Povel Nielsen Tancke til Flade, da ejerne af Bangsbo og Knivholt ikke kunde blive enige, og menigheden ikke kunde undvære præst længere. (Jyske tegn.).

c. s. 86. Mag. David Klyne var først gift med Elisabet Nielsdatter † $\frac{21}{11}$ 1623 54 år gammel [Indberetningen om Ålborgs indskrifter til Pontop. Marn. Dan. i Ny kgl. saml. 4. 747], anden gang med Maren Jensdatter, som, da der $\frac{21}{23}$ 1635 holdtes skifte efter ham, var trolovet med hans eftermand m. Niels Vadum. Han havde tre børn, blandt hvilke Karen, gift med Oluf Pedersen, præst i Kollerup. Hans bøger vurderedes til 93 dl. 2 $\frac{1}{2}$ 10 $\frac{1}{2}$, men det øvrige bo var ikke stort værd, navnlig var hans garderobe tarvelig. (Ålb. bys skifteprotok. i rådstueark.)

d. s. 90. Lavrits Hviid måtte $\frac{10}{10}$ 1678 udstede en skriftlig forpligtelse om „i sin omgængelse, lifff oc leffnit at skye all offuerflødighed oc drukkenskab“; i andet fald skulde han lide efter recessen. (Ålb. bispeark.)

e. s. 90. Da var præst i Sindal Palle Hansen. Han var ved bispens eksamination før ordinationen ikke bleven befunden så dygtig og bekvem in lectione biblica „som han billigen burde“ og udgav derfor $\frac{14}{1}$ 1678 sin revers om „straks at tage sig biblens flittige læsen for“ og hvert halvår i det første år at fremstille sig for bispén til eksamination og i modsat fald at forbyrde embedets halve indkomst til en person, som bedre kunde udføre tjenesten. (Ålb. bispeark.)

Smaastykker.

(Meddelt af D. H. Wulff).

1. Bidrag til Overtroens Historie: At vise igjen med Sold og Sax.

- Aalborg Tingbog 1626.

Mandagen den 10de Juli.

Niels Povlsen Bygmester paa ærlige, vise og velagtede Mænd, Borgemester og Raads Vegne.

For dennem stande: En Kvinde ved Navn Else Lavrsdatter, som sagde sig at være født ved Barsebekes Lejde og fik hendes Giftermaal udi Kjøbenhavn, og hedder hendes Mand Walter Andersen, Baadsmand, og gaar udi Kongeus Jærn udi Kjøbenhavn, og bekjendte forne Else Lavrsdatter, at som i Tirsdags forleden 3 Uger, som var den 20de Juni, da klagede Jens Vodskovs Hustru sig for hende, at hende var frastjaalen en Tripes Livstykke, to Forklæder, et Stykke Hørgarn, en Lysestage, et Bækken og et Tinfad; desligeste klagede Jens Vodskov sig for hende, at der var bleven et Tørklæde borte for ham. Da svarede hun, at hun vilde forsøge det med et Sold og en Sax, hvem det havde taget. Saa tog hun et Sold og en Sax og svor om Sankt Peder og S. Povel, at Niels Jensen, Skomagervend, havde taget samme Tørklæde. Saa løb Soldet omkring, og Magdalene Madsdatter, født i Nørhalne, holdt paa Soldet med hende, og der de sagde det til ham, da svarede Niels Jensen: „Det kan vel ske, at jeg uforvarende har stukket det i min Lomme“; saa gik han op paa Kammeret og hentede samme Tørklæde og kastede det paa Bordet. Saa sagde Jens Andersen Vodskovs Kone til hende: „Efterdi der er ogsaa stjaalet fra mig, saa vil vi ogsaa bruge det, om det kunde have noget paa sig.“ Saa brugte de Soldet og Saxen og oplæste nogle deres Navne, og der de oplæste

Maren Knudsdatters Navn, da svor forne Else Lavrsdatter om S. Peder og S. Povl, at Maren Knudsdatter havde taget samme Gods, og da den tredje Gang løb Soldet omkring og brugte det saaledes for hvert Stykke, som var bortstjaalet, og Jens Vodskov og hans Hustru saavel som forne Magdalene Madsdatter nogle Gange holdt udi Soldet med hende, hvilket altsammen forne Else Lavrsdatter bekjendte ved hendes Sjæl, Salighed og højeste Helgens Ed lige saa at være tilgaaet, som forskrevet staar, og lige eftersom hun den 28de Juni paa Aalborg Raadhus for Bispen, Præsterne og begge Borgemestrene bekjendt har. Dernæst er fremkommen her for Tingsdom Peder Skrivets Hustru Maren Nielsdatter og vinder ved sin Sjæl, Salighed og med oprakte Fingre, at samme Tid kaldte Inger Vodskovs ad hende, at hun skulde gaa ind til hende, og der hun kom ind, da stod Else Lavrsdatter og Magdalene Madsdatter med et Sold og en Sax og skulde det lade løbe omkring, og der de nævnte Maren Knudsdatters Navn, saa løb Soldet omkring, og da var der ikke flere Folk inde end forne to Kvinder, som holdt Soldet og Saxen. Saa og forne Maren Nielsdatter og Inger Vodskovs, Hendrik Johansen og Jens Pedersen Skrivers samtligen vinde og bekjende ved deres højeste Helgens Ed, ligesom de paa Raadhuset den 28de Juni sidst forleden bekjendt have, som er først Jens Pedersen Skrivers, som vinder, at han forne Dag sad uden hans Dør, da kaldte Jens Vodskov ad ham, at han skulde gaa ind til ham, han skulde lade ham se et vældigt Puds, og der han kom ind i Stuen, da saa han, to Kvinder havde et Sold og en Sax imellem dem, og den ene Kvinde sagde til den anden: „Jeg svor om S. Peder og S. Povl, at den tog det“, og den anden svor om S. Peder og S. Povl, at den tog det ikke, og det gjorde de paa nogle Gange og nævnedes adskillige deres Navne, og strax de gjættede paa Maren Knudsdatter, saa løb Soldet omkring. Forne Hendrik Johansen, som har sit Logement til forne Jens Vodskovs, vinder og bekjender, ligesom forne Jens Pedersen omvundet har, og han ikke saa, at Jens Vodskov holdt i Soldet med dem. Og stod Maren Knudsdatter her for Tingsdom og sagde, at Jens Andersen Vodskov ikke skulde bevise hende noget over uden med Sold og Sax. Bestod Niels Ibsen og Helli Lavrsen Dragere ved deres Ed, at de i Dag otte Dage mundtlig stevnede Peder Skrivets Hustru

Maren Nielsdatter, Hendrik Johansen Skomager, Jens Peder-
sen Skriver saa og forne Else Lavrsdatter hid til Tinget i
Dag for deres Sandhed ved højeste Helgens Ed at vinde og
bekjende, saa og Jens Andersen Vodskov og hans Hustru
Inger Nielsdatter og forne Magdalene Madsdatter samme Tid
at møde, om de vilde have noget her til at svare.

Mandagen den 21de Avgust.

Niels Povlsen paa Borgemestere og Raads Vegne paa
den ene med en forseglet Opsættelse, her af Aalborg Byting
Mandagen den 10de Juli sidst forleden udgangen, inde-
holdende: Forne Niels Povlsen da paa Borgemestere og Raads
Vegne havde udi Rette ladet stevne Jens Andersen Vodskov,
Borger her sammesteds, og hans Hustru Inger Nielsdatter,
desligeste Magdalene Madsdatter her sammesteds med hendes
Lavværges paa den anden Side for Dom sagende dem for
Spøgeri med Sold og Sax, som en Kvinde ved Navn Else
Lavrsdatter har bekjendt og brugt udi forne Jens Andersen
Vodskovs Hus og dermed har vanbrugt nogle af de hellige
Apostlers Navne til at vise igjen med, hvis som der har
været bortstjaalet, eftersom forne Else Lavrsdatter tilforn
paa Aalborg Raadhus ved hendes højeste Helgens Ed har
bekjendt og vedgaaet, saa vel som nu i Dag inden Tinge,
som og andre Vindesbyrd derom vundet have. Saa var
forne Jens Vodskov da for Tingsdom tilstede og ikke be-
nægtede, at forne Else Lavrsdatter jo har brugt med Sold
og Sax i hans Hus, dog hverken han eller hans Hustru holdt
i Soldet med hende. Og da for nogen Lejlighed, som sig
derudinden begav, blev Sagen opsat udi 14 Dage, og siden
fremdeles blev samme Sag atter opsat en Maaned, som er
til nu i Dag sex Uger, og var nu Dom begjærende. Da
efter Tiltale, Gjensvar og den Sags Lejlighed, saa og efterdi
forne Else Lavrsdatter bekjender, at hun har brugt med Sold
og Sax udi forne Jens Andersen Vodskovs Hus til at vise
igjen med det, som der har været bortstjaalet, og dertil
med har brugt S. Peder og S. Povl deres Navne, hvilken
hendes Bekjendelse med adskillige Vindesbyrd er bekræftet
sligt at være sket udi Jens Vodskovs saavel som hans Hustrus
Nærværelse, desligeste har Jens Andersen Vodskov vedgaaet
og ikke benægtet, at forne Else Lavrsdatter jo har brugt
med Sold og Sax i hans Hus, da vidste jeg ikke andet derom

at kjende, end at fornæ Jens Andersen Vodskov og hans Hustru Inger Nielster saa og Magdalene Madsdatter jo have dem forset og bør derfor at stande til Rette efter ko. Ma. vor allernaadigste Herre og Konges Forordning, som om slige Sager udgangen er.

Budolfi Sogns ældste Kirkebog :

1627 den 27de Martii, som var tredje Paaskedag, stod Jens Vodskov og hans Hustru aabenbarlig Skrifte for det Sold og Sax, som var brugt udi hans Hus, samt Magdalene Madsdatter, som holdt udi Saxen med den, Gjerningen forrettede.

2. Hvor stor en Mængde Sølv- og Guldtøj der kunde findes i en Borgers Hus i Begyndelsen af det syttende Aarhundreder vil fremgaa af nedenstaaende Tingsvidne.

Aalborg Tingbog 1625.

Mandagen den 7de November.

Jesper (Navnet mangler), Foged paa Boller, paa hans Husbond, ærlig og velb. Mand Hans Dyre til Boller hans Vegne.

For dennem stande disse efternæ Vurderingsmænd, som er Anders Jensen Kragh paa sin egne og paa Peder Rasmussens Vegne og med hans skriftlige underskrevne Fuldmagt, som i Dag blev læst og paaskreven, Jens Jacobsen, Hans Holm Guldsmed og Henrik Guldsmed, alle Borgere og Indvaanere her i Aalborg, som afnjemlede og kundgjorde, at de i Dag 8 Dage sidst forleden, eftersom de bleve udnævnedes her af Tinget, var udi Gabriel Bundtmager, Borger her sammesteds, hans Hus, og der tilvurderede velb. Hans Dyre dette efternæ Guld og Sølv, som fornæ Gabriel Bundtmagers Hustru for dem frembar, udi hvis Gjæld, fornæ Gabriel Bundtmager skulde være hannem skyldig paa Lavst Frijses Vegne i Viborg, som er først en Sølvkande, vejede 81 Lod, nok en Sølvkande, vejede 92 Lod, nok en Sølvkande, vejede 96½ Lod, nok en Sølvkande, vejede 65 Lod, en Sølvkande, vejede 56½ Lod, nok en Sølvkande, vejede 39½ Lod, en Sølvkande, vejede 33½ Lod, nok en Sølvkande, vejede 33 Lod 3 Qu., en Sølvkande, vejede 35 Lod 3 Qu., nok en Sølvkande, vejede 27 Lod 3 Qu., et stort Sølvkrus med Laag paa, vejede 63½ Lod, nok et andet

Sølvkrus med Laag paa, vejede 42 Lod 1 Qu., et lidet Sølvkrus, vejede 8 Lod 1 Qu., endnu et andet lidet Sølvkrus, vejede 8 Lod 1 Qu., en Sølvgrøde med Laag paa, vejede 18½ Lod 1 Qu., 40 Sølvkeer, vejede tilhobe 129 Lod, 2 Sølvstobe, vejede tilhobe 27 Lod, 1 Sølvstob, vejede 13½ Lod, 3 forgyldte Sølvstobe, vejede tilhobe 35 Lod, nok 4 smaa Sølvstobe, vejede tilhobe 25 Lod, nok 2 smaa Sølvstobe, vejede tilhobe 21 Lod 1 Qu., 1 Sølvdager (?) med to Knive i, vejede 37 Lod, 2 Sølvpanserbælter med 1 Nøglebaand og 1 Knivskede med en Sølvknivskæft (?), vejede tilhobe 103 Lod, 2 Valbirkstobe med 4 Sølvringe paa, vejede Sølv et 14 Lod, 25 Sølvknope, vejede tilhobe 6 Lod, 1 Sølvlivbælte, taxeret for 12 Lod, Summa over forne Sølv er 1125 Lod, hvert Lod vurderet for en halv enkende Rigsdaler, er 562½ enkende Rigsdaler; Nok 2 Guldkjæder af ungersk Guld udi Knuder gjort, vejede tilhobe 28½ Lod, hvert Lod vurderet for 7 enkende Rigsdaler in specie, er 199½ enkende Rigsdaler. Hvilket de afhjemlede for en fuld Vurdering, sga vidt som forne Guld og Sølv sig kan tilstrække. Og stod forne Gabriel Bundtmager, Anders Jensen Kragh, Jens Jacobsen, Hans Holm G. og forne Henrik G. med forne Jesper til Vedermaalsting.

At en saadan Mængde Sølv- og Guldtøj i en Borgers Eje ikke var enestaaende, beviser følgende Uddrag af Aalborg Bys Skifteprotokoller: Borgemester H. Wandall, † 1622, efterlod sig 974 Lod Sølv, Kjøbmand Knud de Hemmer, † 1622, 493½ Lod Sølv og Guldtøj, vurderet til 220 Sldr., Borgemester N. Skriver, † 1617, 800 Lod Sølv, Mag. Tøger Pedersen, Præst ved Budolfi Kirke, † 1626, 181½ Lod forgyldt Sølv og 847 Lod uforgyldt, Raadmand Johan Brandt, † 1641, Guld til Værdi 128 Dl. 1 $\frac{1}{2}$, 715 Lod Sølv à 3 $\frac{1}{2}$ og Perler til Værdi 65 Sldr., Borgemester Kr. de Hemmer, † 1658, Guld og Perler til Værdi 253 Dl. og Sølv til 729 Dl. 4 β (Loddet à 3 $\frac{1}{2}$), Borgemester H. Sørensen, † 1656, Guld og Perler til Værdi 367 Dl. 2 $\frac{1}{2}$, Sølv til 725 Dl. (Loddet à 3 $\frac{1}{2}$), Mette Grubbe, g. m. Borgemester Daniel Calov, † 1660, Guld og Perler til Værdi 259½ Dl., Sølv til 536 Dl., Biskop And. Andersen, † 1668, 1303 Lod Sølv, er 977 Dl., Borgemester H. de Hemmer, † 1676, Sølv til Værdi 702 Dl., Guld 492 Dl. og Perler 91 Dl.

Noget om Sønder-Omme Sogn af topografisk og historisk Indhold.

(Af J. Kierckebye.)

(Fortsat.)

7. *Gildeskikke.*

a) Lidt fra forrige Aarhundrede.

Det staaer for mig, som om Bønderne havde mere Hang til munter Selskabelighed i forrige Aarhundrede som Fæstere end de nu have som Selvejere; kanskee Standens Uselvstændighed og Følelse af borgerlig Svaghed knyttede dem dengang mere sammen. De „Legestuer“, som først i indeværende Aarhundrede bleve saa almindelige, kjendte man nok ikke et Aarhundrede tidligere. Dog kunde ogsaa den Tids Ungdom glæde sig hjerteligt ved Dands; men med Undtagelse af Bryllupperne, ved hvilke Fiolinspil ikke maatte mangle, behjalp man sig ganske almindeligt med Sang af en udtrallet Dagsemelodi, hvilken Intet kostede,*) idet de bedste Sangere blandt de Dandsende skiftedes til at sætte sig hen at synge for Selskabet. Den Tid var den almindelige Dands formodentligt den voldsomme Polsk, en Ruffdands, som i min Ungdom endnu ikke var gaaet ganske af Mode. I første Halvdeel af 18de Aarhundrede dandsede man til Stads ogsaa Menuet, saaledes min Faders Forældre, fødte mellem 1720 og 1730; men den var ganske glemt eller tilsidesat inden Aarhundredets Udgang. Man havde dandset den efter den gamle Melodi: „Malbrok i Leding farer“.

*) Lad os huske paa, at Musikens Udøvelse i hine Tider ved Bøndernes Forlystelser var Monopol for Kjøbstædernes Organister, og disse hortforpagtede deres Eneret til Spillemand i de fjernere beliggende Sogne.

I de samme mine Bedsteforældres tidlige Ungdomstid have Kreaturvogterbørn fra flere Bylag undertiden samlet sig paa passende Steder i Udmarkerne og holdt Pintsegilde. Stedet gaves en vis Indretning og sammesteds kogtes og stegtes paa Festsdagen Spiser, som derpaa nødtes af Børnene. Jeg husker — desværre! — ikke, om hertil hørte bestemte Lege; men i min Drengetid saae jeg flere saadanne Pladser. De vare alle ligedanne og kaldtes Pintseboder eller Gildhuse. Jeg omtaler denne Børneleg, fordi jeg tænker, at den var en Levning af en ældre Forlystelse der i Egnen.

I min Ungdoms Tid havde de Gamle en Vise om et Bryllup i Ørbæk i Hoven Sogn, ved hvilket det blev noget knapt med Maden. Jeg husker dens Hovedindhold, men kun Ordlyden af 2 Vers. Hovedpersonen i Visen var en temmelig raa Bondemand, Jens Kastoft, som var den daværende Præst, Hr. Thomas Vellejus, meget hadsk. Forresten vare Ørbækkerne overhovedet anseete for temmelig uslebne, men godmodige Folk. Ved et vist Bryllup vilde Jens Kastoft ikke kjøre med til Kirken; ej heller vilde han deeltage i Bryllupsmaaltidet efter Gjæsternes Tilbagekomst, fordi han der maatte træffe sammen med Præsten. Han indfandt sig derfor i Gildesgaarden, saasnart Brudeskaren var kjørt til Kirken, og maatte som Nabo beværtet. Han tog da saa stærkt til sig, at Visen lyder derom:

Wo Køks tow te aa Vrien o Vraaen.¹⁾

(Her er ledt i Fad!)

„Hindt strax en Høn hænije fræ æ Raaend!²⁾

Jens Kastowt_aad old wo Klomper³⁾ aw.“

Man hentede hende en Hane og to Høns, som hurtigst muligt bleve tillavede. Jens Kastoft maa nok ogsaa have spist rigeligt af Brudegrøden; thi Gjæsterne mægtede at tømme det sidste Grødfad, hvorved de efter Vedtægten berettigedes til at kræve enten mere Grød eller „Køksens“ Særk. De gjorde i den Anledning et saadant Spektakel med Kogekonen, at Præsten maatte til at byde Orden. Herom hedder det i Visen:

¹⁾ Vrien o Vraaen o: grædende tvivlraadige Gebærder.

²⁾ Den Indretning, paa hvilken Hønsene sidde at sove.

³⁾ Meelboller i Suppen.

Herr Thames mæ hans Pievrekraav,
(Her er ledt i Fad!)

Han saat aald wo Kjellinger ilaw.

Jens Kastowt aad aald wo Klomper aw.

Man nærede stor Frygt for, at de Spæde inden Daaben skulde blive forbyttede af de Underjordiske eller Bjergfolkene. Om saadaane „Skiftninge“ havde man nemlig den samme Mening her som andetsteds i Landet. De Midler, man anvendte mod Forbyttningen, vare, at man ikke blot holdt det udøbte Barns Værelse oplyst om Nætterne, men tillige lod en voxen Person vaage ved det. Man holdt det ogsaa for gavnligt at sye et Stykke Staal, om det saa ikkun var en Synaal, ind i Barnets Svøb eller Linned. Daaben ansaaes dog for det eneste paalidelige Middel til at sikkre den Spæde.

b) Fra Begyndelsen af dette Aarhundrede.

Noget særligt ejendommeligt var der vel ikke ved Bøndernes Forlystelser og Gilder, saaledes som jeg af egen Erfaring kjendte dem, saavel i Pastoratets Annex som i Hovedsognet, især fra 1808 af. Sognene havde her, ligesom andre Steder, afdeelt sig distriktsviis, mest efter Byerne, til „Gildeslag“. Denne Laginddeling, som tildeels bestaaer endnu, bærer Præg af høj Ælde. Vennegilderne vare: Bryllupper, Barseler, Begravelser og Julebesøg. Almindeligviis indbødes ogsaa nære Slægtninge og meget gode Venner udenfor Gildeslaget, og man kunde forbigaae Enkelte indenfor dette, især om det var vidtløftigt eller Gildesværten var fattig. Ved de største Vennegilder, som vare Bryllupper og Begravelser, kunde man dog ikke vel forbigaae Nogen i Laget uden at krænke ham. — Et vist Dageetal førend Gildet sendtes en „Bydemand“ omkring, som i enhver Familie, han skulde indbyde, opramsede en meget høffig Byde-Formular, allevegne den samme, blot med Forandring af de Indbudnes Navne og Tilføjelse af Underretning om de særlige Forretninger ved „Højtiden“, som man ønskede at denne eller hiin vilde overtage. Noget Værd ved Alder eller Form havde disse Formularer ikke; de affattedes for hvert enkelt Tilfælde, enten af en af Bydemændene eller af en Anden, som var dygtig dertil. Indbydelsen indbefattede for det meste — især til Bryllupper og Begravelser — alle Medlemmer af Familien. Alle Indbudne havde den samme

Frihed til at udeblive fra Forsamlingen som Værten til at undlade at byde dem dertil; men de vakte dog hans Misnøje, om de ikke bærede hans Indbydelse ved at efterkomme den. Som Bidrag til Bryllups-, Barsels- eller Begravelsesgilder sendte de Indbudne, som agtede at komme, 2 eller 3 Dage i Forvejen Foræringer, almindeligt Smør, Æg eller Smaakreaturer, til Gildesgaarden. Disse Foræringer kaldtes her Send (d. e. Sending), i østligere og sydligere Egne Foen, og udgjorde vist altid mere, end Yderne kunde fortære af disse Madvarer. I Gildesgaarden tilberedtes det fornødne Forraad af Grovbrød, Sigtebrød, Kringler, Brændevin og „Gildesøl“.¹⁾ Mjøden købte man i Nabolaget hos de Enkelte, som i Efteraarene gave sig af med at tillave denne Drik. Kaffe, Sukker og andre Kolonialvarer købtes i Kjøbstæderne eller paa Jullingsholm, hvor der altid var Smughøkeri i hine Tider. Man købte ingen kinesisk Thee; thi den vidste Bønderne da ikke at skatte.²⁾ For Tobaksrøgeres Skyld indkøbtes Tobak og Piber. Sidstnævnte vare Kridpiber af brændt Pipeleer; et Dusin heraf var vel nok, og de kostede lidet, men varede kort. Thi mod Enden af ethvert Gilde plejede man at prøve den Spas at fægtes med dem, indtil de alle vare itu.

Bryllupperne vare naturligvis Bøndernes muntreste Vennegilder. Som en Indledning til dem kunne vi regne Forlovelsen eller „Jagildet“, som var traadt istedetfor det attende Aarhundredes Trolovelser. Det begyndtes mestens med en liden Frokost i en intim Vennekreds, hvornæst det elskende Par begav sig til Præsten, hver med sin Fader eller en anden midaldrende Ven, tilkjendegav sin Hensigt at indtræde i Ægteskab, afgav til Præsten de ham inden Vielsen fornødne Vidnesbyrd og forlangte Tillysning fra Prædikestolen. Ved Hjemkomsten hos den tilkommende Brud nøde de derpaa et lille Middagsmaaltid, under hvilket Kjærstefolkene gave hinanden deres Jaord højtideligt med Haandslag overborde, hvilket de Tilstedeværende bekræftede ved at lægge Hæn-

1) Øllet var fordetmeste godt, Mjøden upaaklagelig; men Brændevinen var ringe, eftersom den var destilleret af selve Bønderne i deres Smugbrænderier.

2) Vilde man stadse med „Thevand“, lavede man den paa Ærenpriis, Salvie, Hyldeblomster eller deslige, som kunde give en stærkere Smag end den ringe The. Kjøbmændene falbøde til Bonden.

derne ovenpaa de Forlovedes sammenslyngede Hænder.¹⁾ Hine to Mænd indtog siden i Regelen Hæderspladser under Brylluppet og betragtedes som Brudeparrets Fædre, enten de virkelig vare det eller ikke; sideordnet med dem vare to Koner, Parrets Mødre eller to andre Veninder, som traadte i Mødrenes Sted; disse skulde pynte Bruden og føre hende frem. Lavere rangerede Brudepiger og Albuesvende, to af hvert Slags, ugifte Ungfolk, som forestillede Parrets Sødskende og skulde have Bestilling med at bære Maden ind under Bryllupsmaaltidet. Bydemændene til Bryllupsgilderne vare oftest Ungkarle af Vennerne; de vare een for hver af Parret, og enhver indbød sin Parts Gjæster til at indstille sig til Nydelse af Frokost, deeltage i Kirkefesten og medfølge hjem „til Mad“. Foruden Indbydelsen maatte Bydemændene ogsaa kort førend Brylluppet gjøre Indlaan hos Naboer af hvad Sølv-, Messing-, Kobber- og Tintøj, Leerkar og Træskeer man ventede at behøve under Gildet. Et halvt Dusin Knive og Gaffer var vel nok i Datiden til et stort Gilde til at kunne forelægges Brudeparret samt enkelte Gjæster, der forstode at anvende dem; de Øvrige hjalp sig med deres Lommeknive. Hver af Bydemændene valgte sig en kløgtig Pige til Hjælp ved Indlaanet og Behandlingen af det Indlaante; disse fire kaldtes ogsaa Forgangsfolkene og ansaaes for ansvarlige for det Laante, hvilket de saa meget bedre kunde være, som de tillige vare de vigtigste Opvartere under Gildet.

Bryllupsgilderne varede almindeligviis to Dage, og den første af dem plejede i Begyndelsen af Aarhundredet at være en Søndag; for at ogsaa de øvrige Kirkegængere kunde høre Vielsen. Paa denne Dags Morgen forsamlede de Indbudne sig til Frokost i Gildesgaarden, hvilken var som endnu Brudens Hjem. Dersom Brudgommen havde et dertil passende Hjem, kunde hans særlige Følge være indbudet til at nyde Frokosten der. — Saadan Frokost bestod almindeligviis i fiint og grovt Rugbrød med Smør samt Ost eller Kjød paa, hvortil søbedes „Øllebrød“, d. e. varmet Øl med Brød i, forbedret ved iblandet udjævnet Æggeblomme og tør, reven Sødsmælksost, en herlig Spise, især naar Osten havde været rigtig god.

¹⁾ Saalodes antoges det at burde skee; men Haandslag (med Kys) undlodes ofte af Undseelighed.

Desuden kunde Enhver nyde dertil Brændeviin eller Mjød efter Behag. Den første fremsattes altid i Sølvbægere, at Ingen kunde see, hvor dybt Nogen drak; stadigt holdtes deres Indhold vedlige af „Førgangsfolkene“, de føromtalte Bydemænd. Enhver satte sig, som Tid og Lejlighed syntes ham bekvemmest, ved de opdækkede Borde uden at lade sig genere af Rangskrupler. — Under Frokosten smykkedes Bruden i et særskilt Værelse med Datidens meget brogede Brudesmykke. En rig Bondebrud husker jeg fra 1803 eller 1804. Hun havde en meget glimrende Brudekrands om Hovedet, bar Hals, Skuldre og Barm, om hvilke Haaret hang i Lokker.¹⁾ Om Halsen havde hun Perler, formodentlig af Rav, i Barmen en Blomsterkost, hvide Strimler eller Kniplinger foroven om Kjolen, et glimrende Bælte eller „Midiebaand“ og store blankø Spænder i Skoene. Saadan omtrent var ogsaa den almindelige Brudedragt. Enker, som giftede sig andengang, fik ingen Brudekrands paa, og den holdtes i hine Tider meget for god til Pryd for Brude, som havde født Børn eller lavede kjendeligt til Barsel. — Naar Bruden var smykket, fremstillede de to Mødre eller „Brudekoner“ hende for Brudgommen — om han var tilstede — og for Selskabet til Udvexling af passende Hyldest og Morgenhilsen. Snart derefter søgte man til Kirken. Hvis Vejen var saa lang, at man vilde kjøre, ordnede Toget sig saaledes: Paa første Vogns fornemste Sæde sattes Bruden, helst med utildækket Smykke, og bagved hende de to Kvinder, der som Parrets Mødre havde pyntet Bruden. Ligesaa kjørte paa den næste Vogn Brudgommen med de to Mænd, som vare Parret i Fædres Sted; tredie Vogn optog Musikanterne med Brudepigerne, den fjerde Albuesvendene med Flere. Resten af Gjæstørne ordnede sig paa de øvrige Vogne efter Behag og med Hensyn til Slægtskabsforholdet til Brude-

¹⁾ Ogsaa Mandfolk bare dengang Haaret saa langt, at det hang lidet ned over Skuldrene og over Ryggen. Det holdtes sammen over Baghovedet med en Krumkam af Sølv, Messing eller Horn; derover bare de Unge sorte lavpullede og rundskyggede Filthatte. De gamle Mænd bare for en stor Deel endnu de bredskyggede i Trekant oprampede Hatte fra forrige Aarhundrede. Alle Mandfolk bare Knæbuxer og hvide Uldstrømper samt til saadan Stads Læderskoe med Spænder af Sølv, Tin, Zink eller Messing. Med lignende, kun noget mindre Spænder holdtes ogsaa Buxerne sammen om Knæerne.

folkene. Var der Vognmangel, kunde Brudepiger og Albuesvende pakked bagest paa de to forreste Vogne. Naar der var skye Vognheste i Rækken, kunde ogsaa Musikanterne faae en anden Plads i Følget; thi de skulde ofte lade sig høre. Hist og her ved Kirkevejen opstillede sig Børn, hvem Skarens Børnevenner tilkastede Sigtebrødsskiver, og ved Kirken holdt fattige Gamle sig til og tildeeltes Almisser af lignende „Bryllupsgodt“. — Dersom Brudgønnen ikke førend Udkjørselen havde været tilstede i Bryllupsgaarden, mødtes de to Afdelinger paa Vejen og ordnede sig der til samlet Brudeskare som foranmeldt. Ankommen paa Kirkegaden, d. e. den aabne Plads foran Kirkegaardsporten, gik man fra Vognene til Kirken i samme Orden, ikkun at Musikken da sendtes forud, og laa Bryllupsgaarden nærmere Kirken, tilbagelagdes hele Vejen tilfods.

Efter Vielsen fulgtes Parret ad op at offre, og derefter først alle gifte, saa alle ugifte Mandfolk; derefter iligemaade de gifte og de ugifte Fruentimmer. Desuden offrede — hvad mærkeligt er — en Deel Ikke-Gjæster af begge Kjøen, som havde bivaanet Vielsen og derved beviist deels Brudeparret, deels Præst og Degn deres Velvillie. — Hvad Offeret angaaer, saa ansaaes i sidste Hælvyte af forrige Aarhundrede en Sletdaler eller Krone (4 Mk. eller 4 Mk. 4 Sk. gl. dansk Courant) for et godt Præsteoffer fra hver af Brudefolkene, naar de vare velhavende Bønder. I Begyndelsen af dette Aarhundrede — da her havde skikkeligt gode Tider — steg det vel til en Rigsdaler (6 Mk.). Brudeparrets antagne Forældres og Sødskenes Offere anslaaer jeg, de Førstes til halvt mod Brudefolkenes og Sidstnævntes til Fjerdedelen. De øvrige Gjæsters Offere stode i Forhold til deres Slægtskabsgrad til Parret og til deres Velvillie mod Præsten, men Alle ansaae det for en Æressag at offre. Til Degnen offredes i Regelen halvt imod som til Præsten. Saaledes gav et godt Bryllup Gejstligheden betydelig Indtægt; thi Pengene havde høj Værd i Datiden. Ud af Kirken gik de Nygifte Haand i Haand og hjemad kjørte de paa samme Vogn. Som Eskorte for en kjørende Brudeskare brugte man allerede dengang ved somme Bryllupper et Par Ridende, hvortil Albuesvendene helst valgtes, forsaavidt de vare nogenledes øvede i Ridekunsten; thi de maatte ride hurtigt frem og tilbage mellem Kirken eller Bryllupsgaarden og den i Trav kjørende Brude-

skare flankerende og hilsende denne. Tilmed havde man den Skjemtesnak, at den af Parret, hvis Broder (Albuesvend) red bedst, skulde blive lykkeligst. Slet, især stormende Vejr i Bryllupsdagene ansaaes dog for et sikkrere ondt Varsel, ligesom ogsaa det varslede ilde, om der hændtes Heste eller Vogne noget Uheld paa Kirkevejen.

Ved Gjenkomsten til Bryllupsgaarden hilsendes Enhver med Brændevin eller Mjød, Øl og Kringle, og snart satte man sig tilbords, ordnet efter tidtomtalte Rangfølge, kun at Albuesvendene ikke tildeltes Plads ved Bordene, da de skulde indbære Maden. Opkom der Rangstrid, var det Bydemændene, som nu hed Forgangsfolk, der skulde dømme i Sagen. Ved de lavere Borde hjalp Forgangsmændene ogsaa at indbære Mad og skifte Fade, og de tilligemed Albuesvendene hjalp alle fire at holde Flasker, Bøgere og Kruse vel forsynede. Forgangspigerne vare behjælpelige i Køkkenet. — Middagsmaden ved splendide Bryllupper skulde være dobbelt: Suppe med Suppekjødet og Steg som det første, Ærter¹⁾ med Flæsk og Skinke som det andet Gildesmaaltid, begge dog her som samlede til eet Maaltid, der medtog to eller tre Timer eller længere Tid. Skinken var oftest pyntet med kulørte Papirsstrimler, Plantegrønt og Blomster, og den, som ogsaa Stegen, burde skjæres for af Præst eller Degn, af hvilke idetmindste den Sidste skulde i Regelen være tilstede, navnlig for at lede Bordsang og Bønner, hvilke altid plejede at udføres med Andagt og Følelse.²⁾ Ved det fornemste Bord, „Brudebordet“, spistes helst med Sølvskeer af Tinfade og Tintallerkener; men ved de andre Borde krænkede det Ingen at see sin Plads serveret med Træskeer og Leerfade og Tallerkener af samme Stof eller af Træ; derimod maatte Spise- og Drikkevarerne være eens for Alle, endog for Kudske og Haandlangere. Musikanterne spillede over Maaltidet i hele Spisetiden og lode henimod dens Ende en Tallerken ombære af en af Forgangsmændene, som med spøgefulde Vittigheder opmuntrede Bordgjæsterne til at give hver sin Skjærv efter Behag til Spille-

1) Istedetfor Ærterne med det deri kogte Flæsk gaves ofte Æggemælk, Riisvælling eller Bygsuppe; men Skinke undlodes sjelduere.

2) Foruden ved Bryllupper plejede ogsaa ved Barseler, Begravclser og Høstgilder Hovedmaaltidet at indvies ved Afsyngelsen af passende Psalmer.

mændene. Det, som da indkom, blev disses hele Betaling, ogsaa for Musikken til Dandsen sidenefter.

Saasart man var staaet op fra Spisningen og havde hilset hverandre „velbekomme“ — en Hilsen, som ellers var langt fra almindelig i hine Dage — saa ryddede og fejede Forgangsfolkene Storstuen, medens Albuesvende og Musikanter spiste i et andet Værelse. Dernæst spillede op til Dandsen. Først prøvede Albuesvende og Brudepiger ligesom om Alt var i Orden ved at dandse med hverandre alene en ganske kort Tid. Derpaa tog Brudfaderen Bruden og Brudgomsmoderen Brudgommen og „dandsede Parret op og sammen“. Istædetfor af disse Gamle dandsedes Parret dog ikke sjældent „op eller sammen“ af andre hæderlige Mænd og Koner i Forsamlingen, f. Ex. Præst og Præstekone, Degn og Degnekone, om de vare tilstede. Saa dandsede Parret en Enedands sammen, og ikke førend efter denne anstod det de Andre af Selskabet at træde i Dandsen. Bruden plejede at dandse en Time tid eller noget længere i sin Brude dragt og med Brudekrandsen paa; da bortfjernede hun sig og klædte sig om i Pigedragt. Samtidigt dækkedes Kaffe bord i en mindre Stue, og de Gjæster, som det behagede, bænkedes sig her, enten for at nyde Kaffen, for hvilken Drik dog endnu dengang mange Bønder ingen Smag havde, eller for at synge en Brudesang eller andre Selskabssange;¹⁾ andre Gjæster, som ikke dandsede, sadde omkring Bordene i Yderstuen og toge sig under Diskursen nu og da en Taar af Brændeviinsbægere og Ølkruse, med hvilke Bordene vare forsynede, og som altid holdtes vel fyldte. Jeg saae dog aldrig ved Vennegilder der i Egnen Nogen drukken. Det vilde ogsaa blevet en uafvættelig Plet paa Enhvers Rygte, om han havde drukket sig fuld her, hvor Rusen tilbødes som Foræring.

¹⁾ Disse Sange vare vel ikke usømmelige, men ofte smagløse. Dog manglede Almuen ingenlunde Sands for det Bedre Thi fremstod en Natursangerinde med en Saadan, f. Ex. en god bibelhistorisk, en gammel Kæmpevise, en Æsopisk som Ræven og Skaden eller Ørnen, som vilde gjøre Gilde, eller Skarnbassen, som bejlede til Flu en, o. s. v., saa stimlede Alle sammen for at høre, endog fra Dandsestuen med Spillemanden, som undertiden accompagnerede med Fiolinen. Dog meget sjældent kunde Natursangere Noget, som duede. Nu hører man aldrig andre end gode Sange. Hvilket uomstødeligt Vidnesbyrd for Oplysningens Fremme blandt Bønderne!

Ved Sengetid, Kl. 11 eller 12, spistes Aftensmad eller Nadver („Naad-er“); da var Riis- eller Boghvedegrød, den saakaldte Brudegrød, en Hovedret. dypet i Mjød eller Øl; som Eftermad brugtes Fisk, oftest Bergensfisk. Spadsen med Kokkekonen, om Løjlighed gaves, var ikke glempt; den huskes endnu der og i flere Egne, om den kjære Grød maatte mangle nogetsteds ved Bordene. Efter Nadveren bortfjernede Brudeparret sig i Stilhed, og samtidig mange af Gjæsterne; men Resten kunde uden Skam og tage Passiaren og Dandsen paany og fortsætte den nogle Timer; for Saadanne serveredes der siden med Smørrebrød og Kringler.

Man maa tænke sig Gjæsternes Antal ved saadant et fuldstændigt Gaardmandsbryllup som et Hundrede eller Flere.

Paa den anden Højtidsdag skulde de unge Ægtefolk præsentere sig mere adstadige; dette viste sig mest paa Bruden. Hendes Dragt var ganske konelig, hvorved den sorte, med gyldne Kniplinger besatte Hue, hvorunder Haaret var oppakket, ansaaes for den mest karakteristiske Deel, hvortil føjedes Fløjels Pandestykke (et Bind for Panden, samlet bag i Nakken), sort Kjole og „Midiebaand“ med mindre Glimmer. Den unge Mand traadte frem med Hattehue¹⁾ under Hatten, hvilken Hue han da, ligesom de andre gamle Mænd, beholdt under Maaltidet, endog under Begyndelsen af Dandsen. Forøvrigt slog man den anden Bryllupsdag, for det meste en Søgnedag, Gjækken friere løs end Førstedagen; Beværtningen og Morskaben lignede Førstedagens, kun at man oftest opdækkede med enkelt Middagsmad, hvortil Suppen med Tilbehør valgtes, og mange Forlystelser foretoges i fri Luft, naar Vejrliget egnede sig dertil. — Med denne Dag endte det egentlige Bryllup; dog samlede Gjæstebudets Tjenere, Forgangsfolkene, Kogekone o. s. v. sig tredie Dagen til Frokost og Formiddagsarbejde med Reengjøren og Ordnen, og om Eftermiddagen bar Forgangsfolkene hjem igjen hvad Borde og Bænke, Skeer, Spise- og Drikkekar de havde laant hos Naboerne til Gildets Brug.

De Nygifte plejede at forblive i Brudens Hjem indtil næste Søndag Morgen, da den unge Mand hjemførte sin

¹⁾ Hattehuen lignede Nutidens strikkede Bomulds-Nathuer og brugtes almindelig af Mændene til Stads under Hattene.

Kone med hendes Kiste, Seng med Mere anbragte paa en medfølgende Vogn. Samme Dag gik de „som Ungfolk i Kirke“, ved hvilken Lejlighed de vare klædte som paa den anden Bryllupsdag med Undtagelse af, at Manden skulde have en Stok (ofte en Spanskrørsstok med Sølv- eller Tombaksknap) i Haanden. Ind i Kirken og op ad Kirkegulvet skulde de gaae med hinanden i Haanden. Ogsaa med denne Kirkegang var der forbundet et lille Gilde for de allernærmeste Slægtninge. Dette Gilde kaldtes „Velkom“, fordi den unge Kone modtoges og bødtes velkommen af sin Mands Familie. Blev de unge Folk boende i Brudens Hjem, kunde dette Navn naturligviis ikke anvendes.

Barselgilderne holdtes nogle Uger efter Barselfærden paa den Dag, da Moderen holdt sin første højtidelige Kirkegang efter denne. I Henseende til Forberedelse og Beværtning lignede de Bryllupsgilderne, kun at mange i Lavget boende, men ikke beslægtede Gjæster ikkun vare indbudne til Frokost og Fadder. Disse fulgte ikke med efter Kirketjenesten „til Mad“ i Gildesgaarden, men droge lige til deres Hjem, uden at finde sig krænkede derved. Der behøvedes ingen Musik og Dands til Barselgilder, og Gjæstetallet blev endmere nedsat derved, at her blev ikkun et Gildeslav at byde sammen i, hvorimod der i Regelen var tvende til et fuldstændigt Bryllupsgilde.

Moderen og Barnet vare naturligviis Hovedpersonerne ved Barselgilder, dernæst den Veninde, som hiin havde valgt sig at følge sig i Kirke, og den Kvinde, som bar Barnet. Veninden maatte være en gift Kone eller en Enke, hvorimod det Fruentimmer, som skulde „bære Barnet“, kunde være ugift, bare hun var confirmeret. Hun maatte have et godt Rygte, fordi man troede, at Barnet maatte arte sig meget efter hende, sin „Gudmoder“, som holdt det for Præsten under Daabspublicationen.

Indtil Daabsforordningen af 1828 døbttes saagodtsom alle Børn meget spæde i Præstegaarden, og Daabens offentlige Bekjendtgjørelse udsattes til Moderens højtidelige Kirkegang, for at begge Kirkeceremoniers Gilder kunde forenes.¹⁾

¹⁾ Hr. H. T. Vellejus, som var Præst i Sognet fra 1794 til 1814, havde bestræbt sig meget for at faae Børnene døbte i Kirken, men havde kun havt lidet Held med denne sin Bestræbelse.

Barnet blev fremstillet til Daabens Publication i en særegen Dragt, som formodentlig var af meget gammel Oprindelse; den bar Navn af „Christentøj“ og lignede i Hovedsagen en Pose, som man gjemte Svøbelsebarnets Nederkrop i indtil Armene og i det 18de Aarhundrede tillige disse. Forsiden af Christentøjet var meget pyntelig, som oftest hvid Silke med et rødt Kors over Brystet og med Siderne prydede med gyldne eller linnede Kniplinger eller med kulørte Baand. Dette Christentøj laante den Ene af den Anden, eller om nogen honnet Pige selv ejede et Sæt, blev hun Gudmoder til desflere; thi Vedtægten bød, at den Kvinde, som nød den Ære at anmodes om „at bære“ et Barn, kom selv med Christentøjet paa Gildesdagen.

Man kjørte til Kirke i den Orden, at Barnet kjørte forrest med dets Tjenerinder, den Kvinde, som skulde holde det for Præsten, og den Kone, som vilde forsyne det med Die, „Pattemoderen“; en Saadan behøvedes, fordi Skikkene bøde, at Barnet maatte holdes længe borte fra sin Moder. Paa næste Vogn kjørte Moderen med sin Veninde, og efter dem fulgte de øvrige Gjæster, ordnede efter Slægtskabsforholdet til Barnet. Den Dag fulgte Barnets Fader ikke med til Kirken. — Naar man var ankommen til Kirkebyen, indlogerede Barnets Opvartere sig med dette hos derboende Venner, indtil det ved Prædikens Slutning skulde i Kirken. Derimod søgte de øvrige Gildesgjæster Kirken ved Guds-tjenestens Begyndelse, kun at Moderen med føromtalte Veninde og et lidet Antal andre Koner tøvede i Forhallen, indtil hun her, under Afsyngelsen af Indgangssalmen, var bleven introduceret af Præsten med en Lykønskings- og en Belæringshilsen, hvorefter ogsaa hun med dette sit særlige Følge gik ind at deeltage i Gudstjenesten. — Medens Præsten læste ritualmæssigt over Barnet, bestræbte Gudmoderen sig for at efterhviske hvert af Præstens Ord, for derved at skaffe Barnet et let Nemme til Udenadslæren i Skolen. Senere interesserede de fleste Gudmødre sig hjerteligt for deres Gudsoønners eller Guddøttres Vel og holdt dem til sig i Kjærlighed ved smaa Foræringer, og Forældrene ansaae sig

1) De i Slutningen af 18de Aarhundrede opkomne nye Meninger om Børnenes Behandling og Opdragelse havde betydelig Indvirkning paa Barneplejen heelt ned i Bondestanden.

pligtige at understøtte dette Forhold. — Foruden Gudmoderen ansaaes alle øvrige Gildesgjæster, som vare tilstede i Kirken, som Barnets Faddere og derfor skyldige at offere; ligesom ved Bryllupper offrede undertiden ogsaa Ikke-Gjæster med.

Det Første man var kommen hjem, bestræbte man sig for at bringe Barnet til at sove en Søvn i dets Vugge, medens det endnu var i Christentøjet; derved meente man at styrke den fremvoxende Menneskenatur mod Djævelens Kogleri i Drømme.

Ved Maaltidet efter Hjemkomsten havde Kirkegangskonen og Gudmoderen begge Plads i Højsædet, og næst paa den ene Side af hin Veninden og det øvrige Konefølge, paa den anden Side af Sidstnævnte Pattemoderen og de kvindelige Faddere. Længere fra Hovedpersonerne fik de mandlige Gjæster deres Pladser; thi den Dag indrømmede de Fruentimrene Æren, og selve Huusherren bar Maden ind; dog saaes almindeligviis Huusmoderen snart at liste sig ned fra sin Plads og ud i sit Kjøkken. — Maden indskrænkede sig i Almindelighed til et enkelt Maaltid, nemlig en god Suppe tilligemed Suppekjødet og Steg, hvorved det skønne Sigtebrød — Hedebokornenes Stolthed — samt Kringlerne ikke manglede. Vilde man give Gjæsterne dobbelt Middagsmad, blev Grød, „Barselgrøden“, den anden Hovedanretning, hvorefter kom Fisk. — Naar Dandsen manglede — hvilket dog nok ikke var altid — blev Aftenpassiaren efter Kaffen sjældent meget lang, ej heller Aftensmaden saare drøj; dog opvartedes sommesteds med Barselgrøden til Aftensmad ligesom ved Bryllupsgilderne. — Barselgilderne varede ikkun een Dag; dog plejede foruden Forgangsfolkene flere Venner at bedes komme igjen til Frokost næste Dag.

Begravelsesgilderne over Folk af Bondestanden vare almindeligviis meget talrigere paa Gjæster end Barselgilderne; thi man indbød Gildeslaget fuldstændigere, og de Indbudne undslog sig ikke let for at komme, da man havde en Følelse af, at Smaarivninger mellem Naboer ikke burde ændses ved Dødens Nærhed.

Først i Aarhundredet bleve de Døde lagte paa Straa faa Timer efter at Dødkampen troedes ophørt, fordi Liget da lod sig lettest behandle. Naar Ligkisten nogle Dage

senere var ankommen fra Snedkeren, samledes et lidet Antal Koner til „Kistelæg“. De pyntede Liget tiljorde og nøde et lidet Maaltid. Omtrent en Uge efter Dødsfaldet foretoges Begravelsen. Til det hermed forbundne Gilde modtoges Send, ligesom til Bryllups- og Barselgilder. Ligesaa brugtes her Forgangsfolk og laante Drikke- og Spisekar.

Enkelte Gamle havde deres Liigkiste staaende i Forraad i Værelset som et Møbel og brugte den indtil deres Død som Kommode. Hvorvidt man i Omme Pastorat ligesom f. Ex. i Vejle Egnen brugte at male Børne-Liigkister gule med sort Rand, tør jeg ikke sige bestemt. Derimod veed jeg, det var Brug, at paamale Liigkistelaaget et Monogram¹⁾, som skulde betyde Frelserens Navn, og et udrundet Timeglas. Liigkisten blev sjældent lukket over Liget førend i alle Gjæsternes Nærværelse, naar man stod færdig til at føre den ud. Saasnart en passende Psalme var sjungen, lagde et Par af de nærmest med den Afdøde beslægtede, ved sort Kræpfior udmærkede Kvinder de hvide Lin sømmeligt sammen over Liget, hvorpaa et Par Mænd lagde Laaget derover, og en Smed eller anden haandkræng Person sømmede det til. Strax derefter bar man Liget ud og satte det paa Ligvognen. Til denne Brug valgte man helst en velbespændt simpel Fjællvogn, saa lang, at der bagved Kisten kunde blive Plads til Sæde for en eller to af den Afdødes allernærmeste Paarørende; de øvrige Gjæster ordnede sig efter Slægtskabsgraden tilvogns eller tilfods efter Fornødenheden. Alt foretoges langsomt og med Alvor, og da Gjæsterne vare iførte mørke Sørgedragter, nogle af dem pyntede med sorte Kræpfior, manglede Processionen ikke Højtidelighed.

Naar man var ankommen foran Kirkegaardsporten, hentede man sig Ligbaaren fra Kirken, hvor den altid var igjemme, og satte Kisten derpaa, hvorefter 4 omtrent lige høje Ligbærere bare den paa deres Skuldre til Graven, idet Præst og Degn gik foran Baaren, og Følget bag efter under Psalmesang og Klokkeringen. Saasnart Kisten var nedsænket i Graven, tav Klokken, medens Præsten forrettede Jordspaakastelsen, under hvilken Forretning alle Mandspersoner blottede Hovederne; derefter begyndte Klokkeringningen og Sangen igjen, medens de mindre nær beslægtede Gjæster

¹⁾ Mønsteret herfor havde de paa Kirkegaardens Ligstene.

fyldte Graven med Muld og tildannede den foreløbig foroven. Saasart dette Arbejde var fuldført, ophørte Ringning og Sang; da kastedes Skovlene og Spaderne paa den nydannede Gravhøj, dog saaledes at de kom til at ligge korsvis indbyrdes, og endda som en ved Tilfældet dannet uordnet Dyng. Mange havde derhos den Overtro, at naar tilsidst en Spade laa øverst, skulde det næste Lig paa Kirkegaarden være af Mandkøn, men laa en Skovl foroven, kunde man vente et af Kvindekøn først.

Foruden disse Cereemonier forlangtes ofte, naar man da ikke frygtede for en streng Dom af den daværende nidkjære dygtige Præst, Vellejus, enten en Gravtale eller Ligprædiken med Personalier, hvilke tvende sidste hørte sammen og forrettedes i Kirken, medens derimod den første overensstemmende med sit Navn holdtes ved Graven. Personalierne indeholdt den Afdødes Historie, affattet af Degnen i en religiøs Stil. De oplæstes af Præsten paa Prædikestolen til Grundlag for Ligprædikenen, i hvilken den Bortdødes Levevis anvendtes som Vækkelsesmiddel for de Efterlevende. Gravtalerne vare kortere og indeholdt almindelige Betragtninger over Forholdet mellem Livet og Døden. Naar Begravelsen fandt Sted paa en Søndag, foretoges den i Regelen før Kirketjenesten, og Ligfølget gik da fra Graven i Kirken.

Betalingen til de to Gejstlige var for Ligprædiken med Tilbehør lig en Gaardmands Bruds-Ofte, for Gravtale med Sang halvt derimod, og for Gravsang alene til Degnen lige-aaemeget, om end baade Gravtale og Ligprædiken udelodes.

Naar Ligfølget kom tilbage til Begravelsesgaarden, stod Højtidsmaaltidet tilrede. Beværtningen og Gjæstebuddets Varighed lignede Barselgilderne. Naturligvis herskede her en højtideligere og alvorligere Stemning end ved andre Gilder; dandses maatte her ingenlunde, neppe spilles Kort.

Det er naturligvis Gilderne hos de mere velhavende eller splendide Bønder, jeg ovenfor har skildret. Under knebne Forhold kunde Bryllupsgilder uden Skamme ret vel endes i et Døgn, og da maatte ved Barsels og Begravesgilder de fleste Gjæster nøjes med Gildesfrokosten og Kirkebesøget.

Julebesøg og Høstgilder vare af mindre Betydning og bare et mere familiært Præg. Ved Indbydelserne hertil toges intet Hensyn til Gildeslav og de Indbudne gave intet „Send“.

Julebesøgene vare sammenbudne Eftermiddags- eller Aftenselskaber i Julens 2 Uger efter første Juledag. Det var kun de mere fortrolige Naboer og Venner, som da samlede sig skiftevis hos hver. Ligesom disse Sammenkomster vare kortere, saaledes var ogsaa Traktementet simplere, end ved de før omtalte Gilder, dog udfordredes der fuldtop af fint Sigtebrød og velsmagende Sul, samt Brændevin, Juleøl og Mjød, ogsaa Kringler. Man bestræbte sig for, at Beværtningen i de forskellige Familier kunde være nogenlunde lige, og den Fattigere eller mere Paaholdende saae det ugjerne, om den mere Splendide i Nabolaget trakterede ham for flot, idet han ømmede sig ved at gjøre Gjengjæld. Især for Julegildernes Skyld var man forsynet med en Mængde Pebernødder, som man benyttede ved de forskellige Gevinst- og Tabslege, til hvilke ofte brugtes Terninger eller Kort. Man spillede aldrig om Penge ved disse Forsamlinger. Desuden sang de Unge Viser for hver andre, prøvede hverandre med Gaader og fortalte Eventyr, hvorimod Dands var sjeldnere ved Julebesøg. Ved Midnatstide plejede enhver at gaae hjem til Sit.

Høstgildet kaldes Opskyver, hvilket Navn vist maa hidrøre fra den Tid, da man afskar det Meste af Sæden med Seglen, istedetfor, som nu, at meje den med den nemmere men spildsommere Lee. Først i Aarhundredet skar man endnu vesterst i Omme Pastorat sit meste Byg med Segl¹⁾, fordi der da intet Spild blev, og Negene bleve nætter. — Høstgilder ansaaes altid som frivillige Offere af velsindede Husbonder. Gaardmændene holdt dem gjerne en Løverdags eller Søndags Aften, naar de vare færdige med Skjæringen eller Mejningen, om end ikke just med Indbæringen; men den ene Nabo gjorde almindeligvis ikke sit Høstgilde samme Dag, som den anden gjorde sit, hvorved der for de Daglejere, som havde været behjælpelige i forskellige Gaarde opnaaedes den Herlighed, at de kom med til flere Høstgilder; det

¹⁾ nemlig i Hoven Sogn. Man vedholdt overhovedet meget længe at høste Bygget saaledes i det gamle Lundenæs Amt.

hørte nemlig til Vedtægterne at indbyde alle dem, som havde været behjælpelige med Høstarbejdet. Man stiledede meget efter at gjøre sit Høstgilde ved den Søndagstid, da Præsten holdt sin Høstprædiken. — Saasom de fleste Gjæster ved disse Gilder vare unge Folk, maatte der Musik og Sang med Dands til, om det ret skulde behage. — Traktementet skulde være solidt, som Suppe, Flæsk og Grød. Slutteligt forærede Husmoderen hvert fast Tyende en Høstekage af den nye Rug. Dette var et kjønt, rundt, nogle faa Pund svært Sigtebrød, hvilket Modtageren fordetmeste skjænkede til Forældre eller til andre Venner.

Leeg eller Legestue kaldtes et Slags Forsamlinger, som ingen anden Foranledning havde, intet andet Formaal end Forlystelse. Jeg vil for Fuldstændigheds Skyld omtale dem her, skjønt de ikke fortjene Navn af Vennegilder, næppe af Gilder; thi her gjordes intet Valg af Personer, og brugtes ingen Indbydelse. Istedet derfor satte man den Efterretning i Omløb, at Vedkommende var villig til at holde Legestue den eller den Løverdags¹⁾ eller Søndags Aften. I de travle Sommerdage med de korte Nætter holdtes der nok ingen Legestuer, heller ikke i Fasten og i den stille Uge. — Det var almindeligviis en Spillemand, som længtes efter nogle Skillinger, der indledede Sagen ved at træffe Aftale med en Bonde, som vilde give Pladsen til „Legen“. Bonden maatte have nogenlunde passende Stuer, nogen Begjerlighed efter Fortjeneste og flere Grunde, uden hvilke han ikke gad have den Tummel og usømmelige Snak, som en saadan Forsamling afgav. Havde hans Storstue et Gulv af 50 til 70 Kvadrat-alens Størrelse, var den stor nok, om end Gulvet var af Leer og selve Stuen saa lav, at de høje Karle maatte dandse krumbøjede, for ikke at støde Hovederne mod Bjælkerne. Nærmest Storstuen maatte der være en Dagligstue indrettet med Borde og Bænke til Skjænkestue for Kortspillerne og for dem, som her vilde hvile sig mellem Dandsene.

Den bestemte Aften samledes paa Stedet et Par Snese²⁾

¹⁾ Dengang var det ikke forbudet at holde Legestue Løverdagaften.

²⁾ Skjønt Adskillige løbe langt efter disse Sammenkomster, bleve de dog aldrig meget folkerige; thi Egnen var tyndt befolket, især i hine Tider.

Dandselystne, Spillelystne eller Svirelystne. Ved Ankomsten bleve de modtagne med Traktement af Kringle eller Smørrebrød, Brændeviin, Mjød og Øl, Mjøden for Pigerne og enkelte Karle. Hvad Brændeviin eller Mjød de siden nøde, skulde betales. Dandsen var fordetmeste gammeldags Runddands (Polsk) med liden Vals til Afvexling. Ifølge Vedtægt forlangte snart een snart en anden Karl af Spillemanden det Dandsestykke, som han ønskede spillet, og betalte ham et Par Skillng derfor, hvornæst han med sin Pige dandsede en kort Tid alene paa Gulvet, „tog sin Fordands“, medens de Andre stode som Tilskuere, indtil de ogsaa toge hver Sin og dandsede med, saa mange som Gulvet rummede. Denne Dands standsede, naar han, som havde betalt den, vinkede af, og Fiolinen tav Saa holdt en Anden sig frem, betalte og dandsede for. Dette var Dandseordenen; opstod der engang imellem en Tvistighed, var det dog højst sjelden, at det kom til Slagsmaal¹⁾.

I Spillestuen prajede man hverandre ved Kortspil om Penge. Indsatserne vare dog nok altid lave i Omme Sogn, men højere i det mere velhavende Hoven, og i de endnu vestligere Sogne skal man allerede i de Tider have drevet det hæsselig vidt heri engang imellem. I samme Stue udskjænkedes ogsaa Brændeviin og Mjød for Betaling, og Værten havde travlt med at tilfredsstille de Tørstige. Karlene betalte for Pigerne, som aldrig vilde nyde andet end Mjød; mange af Karlene vilde heller ingen Brændeviin smage, hvilket regnedes dem til Ære, naar man vidste, at det ikke var Forstillelse. Ølkruset stod til Enhvers fri Benyttelse, og et Ølglas eller Bæger derhos, til at blande i; thi Somme holdt af at nyde Brændevinen blandet med Mjød, Andre med Øl. Engang imellem i Løbet af Natten skjænkedes Kaffe, som ogsaa betaltes koppevis. Den saakaldte Kaffepunsch, d. e. Kaffe med Brændeviin i, havde, saa vidt jeg husker, ikke ret mange Elskere. Ved Midnatstider vare Vært og Værtinde mestendeels saa artige at spendere paa alle Tilstedeværende et lidet Traktement som det, hvormed de bødes velkommen ved Ankomsten. Derefter gik de Fleste hjem, som oftest temmelig sultne; thi Spisevarer for Betaling forlangtes i

¹⁾ Nævekampe mellem vrede Karle ere meget sjeldne i Hedeegnene.

Almindelighed kun af den mindre Part, som holdt ud til Dagningen, Kortspillerne undertiden meget længere.

Sædeligheden var, efter mit Begreb, upaaklagelig ved disse „Lege“. Det gik ikke til just saa ordentligt som ved Vennegilderne, og mangen een gik noget perialiseret hjem; men egentlig drukken hørte jeg aldrig tale om, at Nogen var bleven her. De søgte Undskyldning i, at de havde betalt Perialen med egne Penge, og ikke lumpent tilsneget sig den for Intet af Vennehaand. Blandt Ugifte var den aabenbare Lefen mellem Kjønnene, som i finere Stænder og i folkerige Egne holdes for uskyldig, ilde anset i Omme Pastorat, som vistnok blandt Bønderne i hele Vesterjylland. Barnefødsel udenfor Ægteskab var sjelden, og Løsagtighed saa foragtet, at det Lovbud, ved hvilket aabenbar Skrifte var bleven ophævet, betragtedes som ugudeligt. — I deres daglige Færd viste disse Bønder sig meget haardføre og arbejdsomme, betænksomme og redelige, uslebne men ikke ukristelige, kun hyldede de for Størstedelen den gjængse Mode at bande i daglig Tale. Fyrighed i Karakter og Livlighed i Bevægelser viste de vel ingenlunde; men naar saa mange Civiliserede vise sig tilbøjelige til at beskyldte Hedejyderne for Trevenhed og Sløvhed, da paastaaer jeg, at dette Skin oftest hidrører fra den Mistro, med hvilken de fleste Uciviliserede betragte de mere Slebne.

Sønder-Bork Sogns Videbrev.

Meddelt af Palle Fløe.

Der er nu fremdraget og forelagt Offentligheden saa mange Vide- eller Grandebreve fra forskjellige Egne af Landet, at man kan faa en Forestilling om, hvor udbredt Anvendelsen af disse Bylove har været, og der kan ikke næres Tvivl om, at langt flere af disse Breve ere gaaede tabte end bevarede, en naturlig Følge af de store Landboreformer i Slutningen af forrige Aarhundrede og navnlig Udskiftningerne, der gjorde Vedtægterne overflødige. Saaledes er Videbrevet for Vostrup By i Lønborg Sogn forsvundet, hvorimod selve Videt holdes endnu, hvad der turde være temmelig ualmindeligt, og jeg anfører derfor her, hvorledes det er indrettet. Der holdes Vide paa en bestemt Gaard, saa tit der er en Sag at forhandle, og Aftenen før Mikkelsdag holdes Hovedvidet. Paa dette vælges Oldermændene (2) for det næste Aar, og Enhver, som i Aarets Løb har forset sig paa en eller anden Maade, faar sine Synder at høre, undertiden just ikke paa den blideste Maade; men naar Vreden saaledes har faaet Luft, er Sagen ogsaa dermed nedlagt. Oldermændene have Opsyn med nogle Grøfter og Veje i Byen, som vedligeholdes efter deres Ordre, hvorimod de ingen Myndighed have til at træffe Foranstaltninger, sigtende til at hæmme Brud paa Markfreden. Hver Mand betaler paa Mikkelsaftensvidet 24 Sk. til Ejeren af den Gaard, hvor Videt holdes, for Husrum og Lys ved Viderne, hvorpaa der faas Smørrebød, Kaffe og en Kaffepons. Da ingen Nulevende kan huske nogen Forandring, maa det antages, at det væsentlig er de oprindelige Love, som følges endnu.

Det kan ikke betvivles, at alle disse Sogne eller Bylove oprindelig ere opstaaede, ligesom Kjøbstædernes Stadsretter,

ved mundtlige Vedtægter, som tilsidst ere blevne nedskrevne, kun er man paa Landet kommen langt bag efter Kjøbstæderne, og da navnlig med Opskrivningen. Dette er naturligt nok; thi da Befolkningen levede langt mere spredt paa Landet, maatte den senere føle Trang til slige Bestemmelser, hvortil kom, at Vedtægterne for Landsbyerne vare kortere end Kjøbstædernes og derfor bedre kunde huskes.

Som det fremgaar af en Dom, afsagt paa Nørre-Horne Herredsting i Januar 1677, kunde Bønderne ved Dom tvinges til at underskrive Videbrevene. Landsdommer i Fyn, senere Admiralitetsraad Jens Lassen¹⁾ til Grubbesholm havde nemlig faaet Flertallet af Bønderne i Nørre-Bork til at underskrive et den 16de April 1675 dateret Videbrev for Sognet, hvorimod 10 Mænd nægtede at underskrive det, og han lod dem derfor stævne til Nørre-Horne Herredsting for ved Dom at faa dem tilpligtede at underskrive. Disse Mænd henvendte sig til Amtmanden, Erik Qvidzow, der gav dem Medhold, da Videbrevets Bestemmelser i Længden vilde være utaalige, ligesom han bestemt nægtede at konfirmere Videbrevet, for saavidt angik det i Sognet værende Ryttergods.

Videbrevet paalagde temmelig store Bøder, fra $\frac{1}{2}$ til 10 Daler, hvoraf Halvdelen skulde tilfalde Husbonden — altsaa for største Delen Lassen selv — 1 Fjerdepart Kirken og 1 Fjerdedeel Oldermænden. Ved Dommen bleve de Indstævnte frifundne for at underskrive Videbrevet, „eftersom det imod Lands Lov i mange Punkter er stridig“, og fordi Vedtægterne vare for strænge mod Bønderne, saa „de deres Gaarde maa kvittere“, hvis Bestemmelserne skulde overholdes.

Det synes, som om der ogsaa har været Herredsvider, i det mindste siger Amtmand Erik Qvidzow i et Indlæg i den foran omtalte Sag, at Videbrevet for Nørre-Bork „kan for adskilligt stridende imod andre velfunderede Herreds- og Sognevider ej . . . samtykkes“, men Herredsviderne maa

¹⁾ Det er urigtigt, naar Trap spec. D. 2. B. 217 kalder ham Lange; han hed Lassen, var født paa Bondegaarden Vestergaard i Nørre-Bork, blev Renteskriver, Landsdommer og Admiralitetsraad samt Assessor i Højesteret og var en meget myndig Herre. Det er endvidere urigtigt, naar Trap sammesteds siger, at han fik en Mulkt, fordi han havde nedbrudt Annexpræstegaardens Bygninger. Lassen blev vel paalagt en Mulkt af 80 Daler ved Landstingsdommen, men ved Højesteret slap han med at opføre Bygningerne igjen.

dog rimeligvis nærmest kun have omfattet egentlige Politiforanstaltninger. Derimod er det fuldkommen sikkert, at der har været Vider for fælles Jorder, som slet ikke vare bebyggede; saaledes nævnes i en gammel Fortegnelse over Dokumenter, der opbevares paa Lønborggaard: Videbrev for Skjern Enge. Dette Brev er nu borte.¹⁾

Hvad særlig det her meddelte Videbrev angaar, da indeholder det ingen egentlige Politibestemmelser, saaledes som f. Ex. Vedtægten for Kollerup By — Samlinger II S. 261 — naar det alene undtages, at Helligdagsarbejde er forbudt i § 24; dets største Ejendommelighed turde være, at det peger hen paa et vist Gaardmandsaristokrati, i det der gjøres Forskjel paa Grander og Bymænd, og § 28 giver den Regel, at til de Første høre kun de, der have Plov og Vogn, altsaa nærmest Gaardmænd, hvoriblandt Oldermændene skulle vælges, en Bestilling Husmændene altsaa ikke kunde faa.

For Sønder-Bork By alene haves en noget ældre Vedtægt end den her meddelte angaaende Benyttelsen af Byens fælles Gadejord, hvormed 2 Oldermænd skulde have Indseende, men da Vedtægten ikke er underskreven, har den mulig aldrig haft Lovskraft.

Videbrevet meddeles ordret, men den regelløse Retskrivning er ombyttet med Nutidens.

Kjendes vi underskrevne samtlige Sønder-Bork Sogns Mænd og herved tilstaa, at vi til vores fællig Gavn og Bedste, i Brug havende Ejendommens Konservation, Engs og Korns Hegn, samt Enighed og Endrægtighed at vedligeholde og al Usamdrægtighed og ubillige Sædvaner saavidt mulig at hæmme og forekomme, have indgaaet og vedtaget følgende

Vide og Vedtægt.

1.

Hegnstiden skal i Almindelighed begynde den 1ste Maj eller Voldborgsdag og vedvare, indtil alt Kornet er indavlet; ellers skal i Særdeleshed alt Korn være hegnet fra den Dag, det er saet i Jorden, og indtil det er hjembjærget.

¹⁾ Muligvis findes dette Videbrev i J. Reg. XII, 164.

2.

Udi denne Tid skal Enhver hegne sine Naboers Agre og Enge samt andre Ejendomme, der ej til Byens Fællig henhører.

3.

Kommer enten Bæster eller andre Kreaturer af Vaade og uden Ejerens Villie eller Minde paa anden Mands Korn, Eng eller hegnet Jord, betaler den Skaden, som Kreaturerne tilhører; og derforuden bøde til samtlige Bymændene for hver Gang sligt sker: af et Bæst eller stort Fæhoved 2 Sk. d., af en Kalv 1 Sk., 1 Svin 1 Sk. og af 2 Faar eller Lam 1 Sk. samt 2 Gæs 1 Sk. d.

4.

Sker det ej af Vaade, men forsætligvis, betaler han først den gjorte Skade, siden bøde tre Gange saa meget som i næste Post er meldet.

5.

Hvo som tøjrer paa anden Mands hegnet Jord, Ager eller Eng, betaler Skaden og derforuden bøde til den Skadelidte for hver Gang og af hvert Kreatur 1 Mk. og ligeledes til Byen 8 Sk.

6.

Paa samme Maade som udi næstforestaaende Post er meldet, forholdes det, om Nogen tøjrer paa sin egen Jord og dog lader det tøjrede Kreatur saa langt Rum, at det kan beskadige anden Mands Korn, Eng eller hegnet Jord.

7.

Ingen maa tøjre Følhopper saa nær ved Kornet, at Føllet derudi kan gjøre Skade; sker det, betaler den Skaden, som ejer Hoppen, og bøder for hver Gang til Byen 2 Sk. d.

8.

Bliver Skade gjort paa nogen Mands Korn, Eng eller anden hegnet (Jord), og den, som Skaden har faaet, ej kan antræffe den, som sligt gjorde, eller og han det vil benægte, og det hannem ej kan overbevises, da skal samtlige Bymændene, som i saa Maade ingen Skade haver faaet, betale den eller de Skadelidende den gjorte Skade efter billig Skjønsonhed; dog skal den eller de, som Skade haver faaet, om forlanges, gjøre sin Ed paa, at hans egne Kreaturer ej sligt med hans Vidende haver gjort; kan den Skyldige siden op-

dages, skal han betale dobbelt saa meget, som Skaden er taxeret for.

9.

Sker slig Skade af Byens Hjord, da skal den eller de, som Skade haver faaet, af dem, som ejer Høvederne, have billig Erstatning.

10.

Hvo som kjører, rider eller driver Bæster eller andre Kreaturer over anden Mands Korn, betaler Skaden, om den Lidende forlanger det, om det ellers sker af Ufornødenhed eller Modvillighed.

11.

Hvo som tøjrer sine Bæster eller Kreaturer paa Stubbene eller imellem Kjærvene enten paa sine egne eller Andres Agre, eller samme lader gaa løse, førend baade Korn og Rivning af saaede Tægter er indaget, skal bøde for hver Gang og af hvert Hoved 2 Sk. d. og desuden betale al den Skade, anden Mand derover paa sit Korn bliver tilføjet.

12.

Hver Mand skal holde sine tilhørende Diger og Lukninger udi skikkelig Stand og saaledes, at Ingen desformedelst tager Skade paa Korn, Eng eller Græsning. Sker det ikke, og anden Mand derover tager Skade eller bliver forarmet, skal den, som Diget tilhører, betale slig Skade og bøde til Byen, første Gang 2 Sk. og siden lige saa meget for hver Dag, indtil det bliver bragt i ulastelig Stand.

13.

Hvo som forsætlig nedskyder anden Mands Dige eller der over fører eller driver enten Bæster eller Kreaturer, skal betale til den, som Diget tilhører, 1 Mk. d. og samme Dige igjen oplukke eller og straffes efter den 12te Post samt betale den gjorte eller gjørende Skade.

14.

Er Diget eller Lukningen forsvarlig i Stand om Aftenen, og derpaa kommer Hul om Natten, og Skade desformedelst paa Korn, Eng eller Græsning bliver gjort, skal den betale Skaden, som Kreaturerne tilhører, og bøde desuden til Viden efter den 3die Post, men er Hul eller Skaar paa Lukningen Dagen førved, da forholdes det efter den 12te Post.

15.

Ingen maa have uskaarne Hingste eller Plage, som ere over 2 Aar gamle, iblandt Byens Bæster under Straf af 4 Mk. d., men samme skal være paa aparte Sted for sig selv, hvor de fleste Grander det for godt befinder.

16.

Samtlige Bymænd skal holde Hyrder til deres Faar saa vel som og til Kvæget, som er over 2 Aar gammelt, om Sommeren.

17.

Samme Hyrder skal samtlige Bymændene madde¹⁾ og lønne Aaret igjennem af saa meget Kvæg eller Faar, som findes hos Enhver, nemlig saa mange Kreaturer, som en Mand haver om Majdag, skal han saaledes kontribuere af til Martini og ligeledes fra Martini til Majdag, og saaledes som de fleste Grander paalægger og foranstalter, dog hvis Kreaturer, som ved ulykkelig Hændelse maatte forekomme, ej herunder ment.

18.

Hvo som ej vil madde ret, efter som forskrevet staar, bøder til Byen for hver Dag, Hyrden gaar ham forbi, og det kunde tilkomme ham at madde, 8 β d., og nægter eller vægrer Nogen Lønnen, skal den udpantes.

19.

I Almindelighed maa Ingen uden Bymændenes Minde have flere Kreaturer paa fællig Græsning, end hans Hartkorn efter Ligning og Vedtægt af Granderne kan tillade; forser Nogen sig herimod, bøde han til Byen 4 \mathcal{L} d.; retter den Skyldige endda ej for sig, skal de øvrige Bymænd efter Omstændighederne hannem videre Mulkt paalægge.

20.

Ligeledes maa Ingen understaa sig at modtage fremmede Hoveder eller Kreaturer til Græsning, under Straf af 1 Rdl. for hvert Bæst eller Fæhoved, 2 \mathcal{L} for hvert Faar og 8 β for hver Gaas. Saa maa Ingen af Bymændene selv, under næstforanførte Straf, have Gæs om Sommeren, med mindre de haver overfødt de gamle om Vinteren.

21.

Naar Tid er at høste, skal enten samtlige Bymændene eller og nogle dertil af de andre Befuldmægtigede efterse og

¹⁾ give Føden.

paaskjønne, om Kornet er modent, hvorefter skal fastsættes en vis Dag til at begynde med Høsten. Gaar Nogen ud før og imod slig Vedtægt, bøde til Byen 3 $\frac{1}{2}$ d. af hver Høle.

22.

Og som den 11te Post strikte skal overholdes, maa Ingen over Fornødenhed og for derved at gjøre Andre Fortræd lade sit Korn blive staaende paa Marken længere end sine Naboer; staa det en hel eller halv Dag længere, bøder han til Byen 2 $\frac{1}{2}$ d.; dog skal Marken være i Hegn og bemeldte 11te Post efterleves.

23.

Er nogen Mand eller Folk syge og sengeliggende eller ved Døden afgangen, og hans Korn desformedelst ej i rette Tide tillige med sine Naboers kan blive avlet og bjærget, og han enten ej formaar eller kan faa Folk dertil at leje, da skal de øvrige Bymænd og Grander være dem, som i saa Maader ere forlegne, behjælpelige, saa vel med at høste som hjemkjøre; vil Nogen ej sligt gjøre, bøde til Byen 1 $\frac{1}{2}$ d.

24.

Hvo som forretter ufornødent Helligdagsarbejde, og saadant kunde have henstaaet til næste Dagen efter, skal straffes 2 $\frac{1}{2}$ d. første Gang, siden dobbelt; dog undtages herved saadanne, som paa en eller anden Maade, enten formedelst Svaghed eller anden lovlige Maade, er bleven tilbage, saa tillades det.

25.

Ingen Husmand eller Inderste, hvorved forstaaes de, der ej har lovlige Fæstebrev paa deres paaboende Steder, men er hos en anden Fæster til Huse, maa grave Tørv paa Byens Fællig uden Bymændenes Minde, dog Aftægtsfolk ej herunder ment eller forstanden.

26.

Ingen maa grave eller grave lade paa det Fællig, som er udlagt til Græsning; hvo herimod gjør, skal betale for hvert Læs Jord 2 $\frac{1}{2}$ d., og om det sker af Vanvare 4 $\frac{1}{3}$ d.

27.

Enhver skal stedse holde sine Svin ringede under Straf af 2 $\frac{1}{3}$ for hvert, som er uringet, og skal Synsmændene være forpligtede en Gang om Ugen at efterse, om de forsvarende ere ringede.

28.

Skal der udi hver By¹⁾ aarlig 2de af Grandemændene, nemlig de, som holde Plov og Vogn, være Oldermænd, hvilken Bestilling skal gaa omkring fra Nabo til anden, saaledes at 4 skal forestaa det et Aar omkring.

29.

Samme Oldermænd skal have Videbrevet udi god Forvaring og samme forevise sine Naboer, naar forlanges, men maa det ej til Andre udlaane; de skal og rigtig antegne alle de Bøder, som i Byen falder, samme imodtage og derfor om Mikkelsdag gjøre Rede og Rigtighed.

30.

Samme Bøder skal anvendes til Byens Nytte og Gavn, saasom Hyrdeløn og deslige, men ingenlunde til Gilde og Drikke imod Loven.

31.

Hvo som ser eller veed nogen Forseelse, som imod dette Videbrev maatte begaas, og han det ikke strax eller i seneste til næste Grandstævne for Oldermændene angiver, og det hannem siden overbevises, at samme Forseelse var ham vitterlig, skal bøde dobbelt imod den, han saaledes haver fortiet.

32.

Skulde det befindes, at Oldermændene ser igjennem Fingre med Nogle, at de ikke forrette deres Bestilling, som de bør, og at de ikke rigtig antegner Alle og Enhver, som imod dette Videbrev maatte forse sig, skal de, naar det siden overbevises dem derom at have været vidende, bøde tredobbelt imod den, som Straffen ellers tilkom.

33.

Vil Nogen ej betale hvis Bøder eller Skadegjæld, som han efter denne Vide og Vedtægt er pligtig, eller ej efterkomme, hvis hannem paaligger, da skal Oldermændene tillige med 4 af de øvrige Bymænd straxen derfor gjøre Udpantning, og saafremt saadant pantet ej bliver løst inden Mikaelis næst efter, skal det være forbrudt til Byen. Nægter Nogen at følge med Oldermændene i slige Tilfælde, bøde til Byen 1 $\frac{1}{2}$ d., og saafremt Oldermændene ej er den Klagende vedbørlig behjælpelig, bøde ligeledes hver 2 $\frac{1}{2}$ d.

¹⁾ Byerne i Sognet ere Sønder-Bork og Obling.

34.

Grandestævne skal holdes en Gang udi hver Uge og ellers oftere, om fornødent gjøres, og hvo som ej enten selv eller ved Fuldmægtig dertil møder, naar han af Granderne bliver advaret og ej med anden lovlig Forfald er forhindret eller fraværende, bøde til Byen, for hver Gang Udeblivelse sker, 2 β d.

35.

Saa skal og være aftalt og i Følge Lovene fastsat, at hvad de fleste Bymænd og Grander vedtager og beslutter, skal de Andre være fornøjede med, naar samme ej direkte strider imod Loven og dette Videbrev, ej heller er Byen til Skade.

36.

Naar Grandestævne holdes, maa Ingen med Eder og Banden fortørne Gud; hvis det sker, skal Enhver, som forser sig, betale hver Gang 1 β d.

37.

Alle „Vasser“¹⁾ og Render igjennem Byen og Marken bør Oldermændene have Opsigt med og gjøre Anstalt til, at Byen holder dem i Stand; er Nogen derimod igenstridig, skal han bøde til Byen 8 β d. første Gang, der ikke mødes, og siden dobbelt.

38.

Hvo, som understaar sig til at slaa sine Hoveder løse paa Tøjrjord eller Borer²⁾, skal bøde 2 β af hvert Hoved enten lidet eller stort.

Alle disse forskrevne 38 Poster lover og tilforpligter vi os samtlige at holde faste og uryggelige og i alle sine Ord og Meninger at efterkomme, og hvis videre Vedtægter eller Paalæg vi til Byens Nytte enten i Anledning af dette Videbrev, eller som herudi ej kunde være omrørt, skulde finde fornøden at paalægge og vedtage, skal ligeledes holdes og efterkommes, og hvo derimod handler, bøde den paalagte Mulkt, ligesom det herudi kunde være (et ulæseligt

1) Indgrøftede Veje.

2) Agermark, som er udlagt til Græsning. Jeg benytter Lejligheden til at gjøre opmærksom paa, at den Forklaring af Ordet „overvolds“ i Kollerup Bys Grandebrev, som er givet i nærværende Tidsskrift II, S. 265, Noten, utvivlsomt er fejl. — „Overvolds“ betyder voldsom, ustyrlig, uvan og bruges endnu i denne Betydning i vesterjysk Dialekt.

Ord, paa Grund af Hul i Papiret, hvorpaa Originalen er skrevet) anført. — Og som stempet Papir nu ikke er ved Haanden, kan dette dermed belægges, saasnart bekommes kan.

Til Stadfastelse have vi dette med samtlige vore Hænders Underskrift bekræftet.

Bork, den 30. September 1754.

Underskrifterne.

Historisk-topografisk Beskrivelse af Tversted Sogn i Horns Herred, Hjørring Amt.

(Af A. Peter Gaardboe.)

Topografi.

Tversted Sogn grændser mod Vest til Uggerby Sogn, mod Syd til Bindslev og Mosbjerg Sogne, mod Nord til Vesterhavet eller Skagerak og mod Øst til Nors Aa, Gaardboe Sø og Raabjerg Sogn, og har et Fladeindhold af 10,808 Tdr. Land med nyt Matriculs Hartkorn 149 Tdr. 1 Skp., 2 Fdkr., $\frac{3}{4}$ Alb., Gammelskat 1201 Rdlr. $10\frac{1}{2}$ β . Efter Matriculen fra 1690 var Hartkornet 175 Tdr. 6 Skpr.

Befolkningens Antal var i 1840 712, i 1845 775, 1850 799, 1855 933, 1860 1024 og 1870 1167.

Hvad de geognostiske Forhold angaar, henvises til min Beskrivelse af Raabjerg Sogn¹⁾, med hvilket det i saa Henseende, med Undtagelse af enkelte Strøg i dets vestlige Dele, overhovedet kan sammenlignes.

Navnet Tversted maa vel afledes af Tved, som betegner Vandskjel eller en større eller mindre Odde imellem tvende Vande eller Vandløb, som forene sig eller flyde sammen ved Enden af en saaledes dannet Landtunge²⁾. Terrainformerne ved Øster Tversted stadfæste ogsaa tydeligt Rigtigheden af denne Antagelse, idet Tversted Aa og den Fordybning eller fordums Vandleie, i hvilken Biveien Nr. 2 nu gaar fra Tversted mod S. O., ganske tydeligt vise

¹⁾ Samlinger til Jydsk Hist. og Top. III B.

²⁾ Ann. f. Nord. Oldk. 1863 p. 250.

i sin Tid at have dannet en saadan Landtunge eller Tved, som utvivlsomt i endnu ældre Tider har omfattet, foruden Størstedelen af Terpet og Størstedelen af Øster Tversted Jorder, ogsaa samtlige Nørre Elkjærs Marker.

Ogsaa fortæller Sagnet, at Bredningsøen — hvis udtørrede Bund er den saakaldte „Bredning“ imellem Elkjærs og Østenkjærs Marker — i fordums Tid skal have havt Afløb i den nævnte Førdybning, som ved Øster Tversted har forenet sig med Tversted Aa, og er det høist sandsynligt, at den Sandflugt, som sees tidligere at have været i de lidt NV. for Elkjær Mølle liggende Bakker, har tilstoppet det oprindelige Afløb fra Bredningsøen. Yderligere bekræftes denne Forklaring dels ved, at Navnet Tversted i Almue sproget udtales Tvehsted, og dels ved at flere saadanne tidligere Landtunger i 2de Sandemændsbreve fra 1479 og 1595 angaaende Skjelsætning imellem Tversted og Horsnab Fang benævnes „Tueed“. — Den første Bebyggelse af Tversted maa saaledes have fundet Sted paa den omhandlede Tved, paa hvilken Størstedelen af Sognets ældste By Øster Tversted endnu ligger. I de historiske Oplysninger, jeg har kunnet bringe tilveie, har jeg ikke seet Tversted nævnt før i Slutningen af det 14de Aarhundrede. I Langebeks Excerpter nævnes nemlig en Præst i Tversted, Johannes de Thwerstedh, Sacerdos 1394.

I den sydøstlige Deel af Sognet ligger den store Sørig Mose, hvis sydvestlige Deel, hvor der graves Skudtørv, benævnes Tryd Mose, af det oldnordiske Trød, en indhegnet Græsmark, og hvoraf en Deel hører til Bindslev Sogn. Af et Document fra 1687 sees, at Eieren af N. Elkjær, Christen Rodsteen, har tilstaaet Eieren af Steensbæk i Bindslev Sogn Ret til Fædrift i denne Mose. 1796 den 12te August afholdtes der en Landvæsenscommissionsforretning i Øster Tversted angaaende en Protest af Commerceraad J. J. Bergh til Steensbæk mod den forehavende Udskiftning af Tversted Fæled, idet han paastod sig tildeelt et Stykke af Tryd Mose. En ny Commissionsforretning betræffende samme Sag blev afholdt 19de August s. A., og ifølge de ved denne Forretning indvundne Oplysninger og af begge Parter producerede Documenter blev Steensbæk Hovedgaard ved en Landvæsenscommissionskjendelse af 28de October 1796 af Tversted Sogns Fæled, i bemeldte Tryd Mose, tillagt et Areal af 150

Tdr. Land. Sørig Mose bestaaer, ligesom Jerup Mose i Elling og Raabjerg Sogne, af Rimmer og Dopper, i hvilke findes mange og store Levninger af fordums Skove, nemlig Buller af Eg, El og Birk, ligesom der ogsaa paa flere Steder i Dopperne, omtrent $\frac{1}{2}$ Al. under Overfladen, er bleven opgravet Stammer og Rødder af større Fyrretræer, hvilke, kløvede i lange, tynde og smalle Spaaner, afbenyttes af Mosens fattige Colonister istedetfor Væger (smækkre Tællelys „til at gaa med“) og kaldes „Tyrrepinde“. For omtrent 150 Aar siden skulde Tverstedboerne efter Sagn endnu kunne hugge Læssestænger i et Birkekrat paa Sørig Mose.

Med Hensyn til disse tydelige Spor af flere Skovperioder maa denne betydelige Mosestrækning i flere Aartusinder have været oven Vand, og af de tidligere Folkestammer have Steenalderens Folk ogsaa beboet eller ialtfald for Jagtens Skyld, fra det betydeligt højere liggende Mosbjerg Sogn¹⁾ besøgt denne da skovbevoxede Mose, hvilket godtgjøres af de mange paa Mosens Rimmer fundne Steenredskaber og Vaaben, blandt hvilke findes saavel simpelt forarbejdede som fint til-dannede og slebne Sager.

Imellem Sørig Mose, Nors Aa og Gaardboe Sø ligger den i min Beskrivelse af Raabjerg Sogn¹⁾ omhandlede store Engstrækning, kaldet Sørig Enge. Navnet Sørig maa enten ligefrem afledes af Sø eller det oldnordiske sori, syrja, Gruus, Bundfald. Islandsk saur, Dynd, betyder suur Eng eller tidligere Sump, hvilket godt passer til de tidligere locale Forhold²⁾.

Paa Sørig Moses nordlige Dele, som bestaae af højere tørre og uregelmæssige Rimdannelser, ligge de saakaldte Altonahuse, af hvilke de fleste ere byggede i Begyndelsen af dette Aarhundrede paa N. Elkjærs Jorder, fra hvilke de bleve udparcellerede 1859.

Da Bebyggelsen af den sydlige Deel af Sørig Mose i kulturhistorisk Henseende er interessant, fortjener den en udførligere Omtale. Den første Bebyggelse af Mosen fandt Sted 1835, idet en Gaardmand, Jens Andersen Rendborg, fra

¹⁾ De mange og store Gravhøie i dette Sogn vidne om en stærk Bebyggelse i Steenalderen.

²⁾ See efterfølg. Præsteindberetning fra 1625.

Maastrup paa Høilandet i Nabsognet Mosbjerg da vandrede derned og byggede paa en fra Tversted kjøbt Parcel et Hus og opdyrkede med saadan Kraft og Indsigt Eiendommen, at han efter Forløbet af faa Aar kunde holde en Besætning af 3—4 Køer og et Par Bøle. Opmærksomheden var nu henedet paa denne Moses Brugbarhed til Opdyrkning, og flere smaa Parceller bleve herefter kjøbte og bebyggede; men da dette kun skete af fattige Folk, af hvilke maaske nogle kunde og vist ogsaa skulde betale lidt for Eiendommen, bleve mange af de første Byggeforetagender meget eiendommelige, men ganske naturlige. Ja mærkværdigt nok, og maaske er det ogsaa enestaaende i hele Landet, hoede virkelig, i Midten af det 19de Aarhundrede, mange Familier her i flere Aar i Huler under Jorden. Det var ikke Mangel paa Kultur, men den haarde Nødvendighed, som bød de fattige Nybyggere, som gjerne vilde sætte Foden under eget Bord, at bo paa denne Vis, og man har heri et slaaende Bevis paa Befolkningens medfødte og kraftige Selvstændighedsfølelse.

I Mosens Rimmer dannede Nybyggerne deres underjordiske Boliger ved i de største at grave større eller mindre Grave, omtrent 3 Al. dybe, over hvilke der reistes et simpelt Spærværk af Skovkvas, som tækkedes med Tørv eller Lyng, eller man ligefrem dannede et fladt Dække over Hulen med større Grene, paa hvilke der, for saa godt som muligt at aflede Regnvandet, ophobedes endeel Lyngtørv. Hulerne bleve i Reglen gravede ind fra den østre Side af en Rimme, og blev yderste Ende igjen lukket med en tyk Væg af Tørv, hvori Indgangen dannedes, og hvori ogsaa anbragtes nogle gamle Vinduesruder. Ved en Væg af Tørv blev en Deel af Hulen fraskilt den egentlige Stue til Ildsted, „Stæges“. — Kakkelovnen, ved hvilken blev muret et Stykke Væg af raa Steen, var dannet enten af en gl. Jerngryde eller af Mursten. Selv Sengestederne lavedes af Tørv, hvilket Materiale ogsaa maatte tjene til Fod under Bordet, hvis Blad almindelig bestod af et Par løse Brædder. De meget fattige Kolonister havde og have endnu istedenfor Sengeklæder blot nogle usle Pjalter eller Faareskind. Skjøndt Flertallet af disse Moseboere ere fattige, have de dog nu, med Undtagelse af En, der endnu boer halvt under Jorden, ordentlige, men simple Huse. Skjøndt der af flere af de nu bebyggede Jordstykker paa Sørig Mose, som samtidig med Altonahusene bleve ud-

parcellerede fra N. Elkjær, med Tiden kunne blive temmelig gode Smaasteder, vil der dog vanskelig kunne udvikle sig nogen Velstand hos Befolkningen. Hidtil, siden 1835, har der ikke paa Sørig Mose været nogen Skolegang, hvisaarsag ogsaa flere Børn derfra ere blevne confirmerede uden engang at have kunnet kjende Bogstaver; men i Sommeren 1870 er der omtrent midt i Mosen bleven bygget en grundmuret Skole, som har fælles Lærer med Horsnab Skole. Samme Aar er der ogsaa, efter Andragende fra Moseboerne, af Amtsraadet gjort Skridt til, at der i den nærmeste Fremtid vil blive opført en offentlig Bivei igjennem Mosen, hvorved Kommunikationen og Kulturen betydeligt vil lettes og udvikles.

I Tidernes Løb have de forandrede Vandforhold, ligesom overalt, ogsaa i Tversted Sogn betydeligt omdannet Landets Overflade. Saaledes har den nordostlige Deel af Sognet for omtrent 3—400 Aar siden dannet en Landtunge imellem Gaardboe Sø, som da naaede til Slynge, og den i min Beskrivelse af Raabjerg Sogn p. 34 omtalte Sø imellem Kylløbæk og Raabjerg. Stederne Horsnab, som oprindelig have ligget længere mod Nord og Vest, har vist faaet Navn af en saadan Landspids eller Horn, og i Langebeks Excerpter, i et Document fra 1419, nævnes Horsnab eller Hornsnab. Det turde maaske fortjene at bemærkes, at Skagens Fiskere, som i daglig Tale bruge flere ægte oldnordiske Ord end de øvrige Vendelboere, endnu den Dag idag kalde den allerdyreste Spids af „Grenen“ Nabbe, oldn. Nabbi, liden Ud-staaenhed, Finne. Om de i min Beskrivelse af Raabjerg Sogn omhandlede Sørig Enge i Tversted Sogn, hedder det i Taxationsforretningerne fra 1683¹⁾: „Løbe med den østre Ende paa Gaardboe Sø og med den vestre Ende paa Sørigs Mose; samme Engbund er besværlig at bruge, da den er en Miil fra Byen — Tversted —, og der tilmed er store Moradsør i den, saa Høet tildeels skal bæres iland.“ Af denne Bemærkning kan det med temmelig Sikkerhed antages, at den østlige og laveste Deel af denne Engstrækning for omtrent 4—500 Aar siden har været en Deel af Gaardboe Sø, hvilket naturligvis samtidig maa have været Tilfældet med de tilgrændsende „Søndre Enge“ i Raabjerg Sogn.

¹⁾ Grundlaget for Matriklen af 1690.

Af en Oplysning i de efterfølgende Præsteindberetninger om Præstegaardens Eng, der ogsaa ligger i Sørig Enge, ses, at disse for omtrent 250 Aar siden have været et meget blødt Morads.

Den saakaldte „Bredning“, inellem N. Elkjærs og Østenkjærs Jorder, er Bunden af den forlængst udtørrede Bredningsø, som efter Sagn skal være bleven udgravet af Svenskerne, da de engang vare her som Fjender. Det store Mosedrag, som efter fordums Skove benævnes Østerskov, gaar fra Ravklitten i den offentlige Træplantage fra NO. mod SV. inellem Østenkjærs Jorder og den uregelmæssige Rimdannelse, hvorpaa Altonahusene ligge, og forener sig med „Bredningen“, og der er Sandsynlighed for, at dette Mosedrag i Forbindelse med Bredningsøen i en fjern Fortid har været et større Vand eller Sø. Paa Vestertversted Hede var der for omtrent 20 Aar siden endnu en liden Levning af den saakaldte nu aldeles udtørrede Blødesø.

Da det efterfølgende, N. Elkjærs Archiv tilhørende, Tingsvidne paa et Sandemændstog har megen Betydning med Hensyn til Oplysning om de i Løbet af de sidste 400 Aar saa betydelig forandrede Terrainforhold og i samme Tidsrum fremkomne Klitter i Sognets nordøstlige Deel, ligesom det ogsaa kunde tjene til Vejledning ved mulig senere videre gaaende Undersøgelser, har Forfatteren troet at burde meddele det ordret. „Søffrenn ienszen y thollne domer till huorntz herritzthingh iens schriffuer christen søffrensøn y skiørpiingshiede och niels christennszen y lychegaardt gjøre witerligt att aar ephther guds byrdt mdxcv mandag som er thenn 21 July war skecket for oss paa forne thingh erliig och welbyrdiige mand erick lunge till stougaardt huelcken ther loligenn bedis och fich ytt fult tingswinde aff viij trofast dannemendt som war chresteun søffrensøn y skiørpingshied niels chrestensøn y lyckegardt chrestenn søffrenszen y høfftuedt Suend Ibsøn y sloetuedt niels laurisen y aaszen morten nielszen y holltegorde iens nielszen y grøntuedt och chresten ienszen paa lildholt huilcke for. viij danne-
mendt alle endrecteligenn wonde paa throu siell och sandhedt atthy hørde och soe her y dag for tingsdom att som erlig och welbyrdiige mendt offue lunge till oddenn och erick lunge till stougordt dieris fuldmøndige fogder anders Iffuerszen fogidt paa oddenn och niels søffrenszen y stabech

begierde fyldingh paa sandmendt som thy paa forschne thieres hosbunders wegne haffde opkallit till att skulle giøre och suerge marckeskiell ymellom østertuersted westertuerstedt och terpet marck paa thenn enne och horssnab skram thuenn kuornholm sløng och huiss andre huss gorde och bøger som y forschne horsnab schram thuenn march bøgite och satt er paa den andenn Siide, da fremlagde niels schriffuer y Sættrup it Sandmendsbreff vnder sin Datum medlxxxix mandagen for paulj conversionis liudendis att Sandmendt vdi huorntz herrit haffde gjort dieris thou om horssnab och horssnab fangh først suord dy nør fra stranden flobeck opadt vestenn ved horssnab, och saa Sønder till dy weje som ligger offuer liergraffuen, fra liergraffuen och saa sønder ygenom klittenn, och saa sønden och westenn omkring denn furskorenn iordt: och saa rett vester paa horssnab skov, och saa Sønden omkring det espeholtt vd paa it hieder lille tueedt, saa Sønder om engi tueedt paa en hollm som ligger en opkast Digge paa bode sider, saa vd paa stuer tueedt som ligger och it opkast digge paa, och saa sønderst aff stuer tueedt som ligger en lau siig paa och saa sønderst paa det Bierg som ligger sønderst paa den lau siig, och denn remme aff det biergh och nør y gaardbo weje, och saa gordboeweje øster ad saa lengi till dy szamme weje kommer øster till enn stuor remme skjuder paa paa it heder hoffuitsnab, och saa der igennem och till en stuor siig skiuder igennem Sørickschoffuit och denn szamme siig neder y gardboesøe, och saa aff gardboesøe y Kiøllisbeck och Kiøllisbeck op till mittstrømme ind till Kiøllislund och møtt y lunden: och saa deraff och møtt y westerlunnet och saa klitten igennem nør vd y haffuit, Deretter lod forschne niels schriffuer leesze høybemelt salig Ihukomels koning hanszis stadfestels paa szamme Sandmendzbreff att wy thitte hørde och soe leesze for oss stadfester wy med woris wmseller datum anno die et loco ut supra.“

Af dette Sandemændsbrev fremgaaer den interessante Oplysning, at Gaardboe Sø for omtrent 400 Aar siden har naaet op til Gaarden Slynge. Flodbæk maa dengang have havt Udløb i Havet længere mod Øst, og det er sandsynligt, at Udløbet flere Gange er bleven forandret ved Tilsanding af Klitterne, hvilket ogsaa erfares af et Sandemændsbrev fra 1579. Af den i Sandemændsbrevet fra 1479 omtalte Skjelsætning sees, at nuværende Hornsnabs Jorder dengang havde

ligget sønden for de Eiendomme, som da hørte til Hornsnab og Hornsnab Fang. „Gaardboe Veie“¹⁾ have gaaet fra Østenkjær lige mod Øst, hvorefter de have bøjet østen om Mosestrækningen „Østerskov“, fra hvis nordøstlige Hjørne de have løbet lige mod Øst til, og videre i samme Retning paa „Møllerimmen“, hvis østre Ende dengang, ligesom endnu, naaede til Skjellet imellem Tversted og Raabjerg Sogne.

Naar det saaledes hedder, at Sandemændstoget er gaaet „nør i Gaardboe Veie“, som fra Østerkjær mod Øst have dannet hele den sydlige Grændse af Hornsnab Fang, er dette skeet langs med østre Side af bemeldte „Østerskov“, hvor endnu kan sees meget gamle dybe Vognspor, og naar Toget er gaaet videre mod Øst ad Gaardboe Veie til en stor Rimme, maa dette være skeet norden om N. Hornsnabs og Skrams nuværende Jorder til „Møllerimmen“, endnu lidt norden for Slynge, hvor ogsaa sees dybe Spor af „Gaardboe Veie“. Toget er gaaet til østre Ende af bemeldte store Rimme, hvortil Gaardboe Sø dengang naaede. Derfra er Sandemændstoget gaaet mod NV. med „Kjøllesbæk“, hvilken Bæk dengang ligesom endnu tildeels har dannet Skjel imellem Tversted og Raabjerg Sogne og udmundet i Gaardboe Sø omtrent ved nordre Ende af den senere ved Søens Udtørring dannede „Bækkereng“.

Af det foran meddelte Sandemændsbrev sees, at der for omtrent 400 Aar siden har været 2 Lunde i den østlige Deel af Hornsnab Fang i Nærheden af „Kjøllesbæk“.

Som bemærket maa Flodbæk dengang have havt Udløb i Havet længere mod Øst og utvivlsomt paa en længere Strækning løbet i østlig Retning, før den har udmundet i Havet. Hornsnab har dengang, efter Indholdet af Sandemændstoget fra 1479, staaet i Nærheden af Flodbæk i den vestlige Deel af de Eiendomme, som dengang udgjorde Hornsnab Fang, hvis vestlige Grændse i Syd og Nord har været omtrent ved Østenkjær, og Stederne Westerklits Jorder maa være Levninger af det oprindelige Hornsnabs sandfugne Jorder. Den i Sandemændsbrevet nævnte Hornsnab Skov maa have staaet paa den Mosestrækning, som nu benævnes „Østerskov“, hvis vestlige Dele forlængst ere overfløine med Sand.

¹⁾ Benævnelsen „Gaardboe Veie“ hidrører fra den Tid, Gaardboe Fang i Raabjerg Sogn hørte til Tversted Kirke.

Byer og Gaarde.

Nørre-Elkjær.

Borggaarden paa denne Danmarks nordligste Herregaard bestaaer af 3 Længder med kun eet Stokværk, af hvilke den søndre og den østre, som ere sammenbyggede, ere murede i Bindingsværk og have begge af forrige Eier, Peder Ring, været underkastede Hovedreparationer, ligesom denne Eier af Nyt har ladet opføre det vestre grundmurede Huus, som er indrettet til Meieribrug. Ladegaarden bestaaer foruden af Laden, der ligger østen i Gaarden, af 3 Staldbygninger og et Vognhuus. Laden, som er meget rummelig, er bygget af svært Egetømmer, som utvivlsomt er hugget i de omtalte forlængst forsvundne Egeskove paa Sørig Mose. Om Elkjær findes anført i Matriklen af 1662: „Elkjær Hovedgaard. Velbaarne Erik Seefeldt tilhørende, med des underliggende Eiendom Ager og Eng er tilsammen taxeret for

Dertil kan saaes:

H. K. 18 Tdr. 2 Skpr.	}	Rug 12 Tdr.	}	14 Tdr. Hartkorn. ¹⁾
		Byg 9 —		
		Havre 30 —		
		kan avle Hø 150 Læs.		

Derhos ligger et Ellekrat²⁾, hvorudi er god Græsning og ellers ingen Herlighed. Paa Borggaarden er et nyt Huus og to gamle forfaldne Huse mellem Stolper, staaer paa Fald. Paa Ladegaarden ere fire Huse mellem Stænger, to forfaldne og to ved Magt. En Grøft er omkring Borggaarden, dog tør og tilgroet; en Abildhave, som dog er øde.“

I Taxationsforretningerne fra 1683³⁾ staaer: „Elkjær Hovedgaard tilhører Admiral Marqvor Rodsteens Arvinger og er bortforpagtet til Niels Christensen. (Elkjær): 1. Tørveskjær til Fornødenhed. 2. Nogen Skovhug i Mostrup og Volstrup Skove, deraf Hjultømmer. 3. Bygningstømmer maa kjøbes ved Nørstrand. 4. Ved Engene er Buskads til Gjærdsel, dog bruges Tørvediger. 5. Omkring Borggaarden er Grave med Vand; ligeledes en liden Park i Marken.

¹⁾ Der er her som ved Bønderjorder en Vurdering for Ager og Eng og en anden for Sæd og Avl, hvilke jo lægges sammen og passer saa ogsaa omtrent med Gaardens Hartkorn, før Noget udstykkedes derfra.

²⁾ Deraf maa Gaarden have faaet Navn.

³⁾ Grundlaget for Matriklen af 1690.

Elkjær Mark har følgende Skifter:

Harkind 11 Agre. Slettens Aas 24. Norden for Slettens Aas 32. Ved Kjærling Stien 16. Graven 4 Stykker Avl (Hø). Mosen 25. Smede Agre 14. Skald 49. Sønden Gaarden 14. Abild Haven (østen Gaarden) 15. Norden Gravens Fald 23. Haven 45. Endel af Gravens Fald 14. Tyingen 18. Mosen Agre 26. Vesten Smiden 35. Vesten Dams Agre 11. Engens Fald 33. (Engbund til 215 Læs Hø.) Frugttræer sønden Gaarden. Part i Vogn Skov, i Sørig o. s. v.¹⁾

Da det efterfølgende Ridemændsbrev fra 1547 kan have Interesse med Hensyn til saavel foregaaede Forandringer med Gaardens Markskjel i de sidste 3 Aarhundreder, som ogsaa til Fremgangsmaaden med Skjelsætning ved Herregaardsjorder — som synes at være bleven udført ved de saakaldte Ridemændsforretninger eller ialtfald ved saadanne i Forening med Sandemændstog —, meddeles det ordret.¹⁾

„Wy efftherne claus Iffuersszenn tell Boller lens Hanszen tell Steensbech Mortz Iostsszenn tell Eggybierre Christoffer lunge tell Odenn Greersz Holgersszenn tell Woeseborigh Gjør witterliigt for alle mett thze wortt Opne breff Att wy Nerwerindis hoess war Thenn tiidt Sandmend y horenssheritt gjorde thieris toeff mellem tuerstz marck Oc Elkier gordtz marck Tha kundgiorde thy thieris eedt for Oss y Saa maade begynte thy først Oc Satte thenn første stheen weed Aaenn westen for forne elkier ymellom Kobeldantz Oc Røreng Satte thy thenn anden steenn norden Op till Som engsziigenn wedt tager Norden ther fraa tuertt offuer enden aff then lille hiede Som leger westen nest till forne gordt Saatte thy thenn triidie steen Oc then fierde steenn satte thy till hørnsteenn ther norden fraa Rett øster ad Sitwe Sygh y øster endenn aff thenn Satte thy thenn femte steen Siidenn y nordt ost om ellhalle weedt Kollgraff ther satte thenn Sette steen Saa øster ther fraa wed en Sygh Satte thy thenn Sibwnnde steenn Siiden fulle thy y Sudost fra Sygenn Oc thenn op till Wogholm Oc Siidenn liige ner till Aaenn Oc wndtog thy y thieris edt Stuf Oc Seerkiøb Oc huer mandtz egenndom Som thy kunde holle mett gamell breffue Oc Adkom wforkrenckett.

Tiill Windisbyrdt træcker wy wor indsegler nedenn ffor

¹⁾ Jvfr. Rasmussens Optegnelser om Gisselfeld p. 61, 86, 87.

thze wortt opne breff datum elkiergordt Anno Dui mdxlvij
tissdagenn effther sti laurentij dagh.“

Før nogen Fraparcellering skete ved N. Elkjær, havde den et Areal af omtrent 3000 Tdr. Land, hvoraf Størstedelen Mose og Klit, med 30 Tdr. 7 Skpr. $2\frac{3}{4}$ Alb. Hartkorn.

Med Hensyn til N. Elkjærs Oprindelse haves ingen historiske Efterretninger.

Trap siger i sin Beskrivelse af Danmark, at det ikke vides, naar Gaarden først er anlagt, og bemærker blot med Hensyn til tidligere Eiere, at den i det 17de Aarhundrede har tilhørt Familierne Lunge og Ramel. I Dansk Atlas staaer, at N. Elkjær har tilhørt nogle af de Brokdorfer, hvorom der senere vil blive talt.

Følgende Notitser, uddragne af Registraturen over Geheimearchivets topografiske Samlinger, ere mig velvillig meddeelte af Conferentsraad Wegener. „1652. Jordebog fra Henrik Ramel. 1662. Do. fra Erik Sehested. 1671. August. Rentekammerberegning af 23. August og Skjøde af 24. Aug. paa Jordegods og Tiender, som Christoffer Lindenov til Lindersvold fik af Kronen for sit Tilgodehavende. Deriblandt Tolne Kongetiende (Lisbeth Lunge til Elkjær) og Uggerby Kongetiende (Henrik Ramel). De to indklamrede Navne ere vedføjede Beregningen. H. Ramel døde 1653. Lisbeth Lunge (g. m. Palle Rosenkrands) døde 1659.

1679–1687. Kongens Gjældsbrief til Marqvor Rodsteen til N. Elkjær, Ridder, Admiral og Admiralitetsraad, paa 20,000 Rdlr. at forrente med 6 pro Cento og tilbagebetale 2 Aar efter Fredens Slutning. Kjøbenhavn den 11. Marts 1679. Secretair Peder Rodsteen, Admiralens Søn, søger om at faae denne Gjæld betalt for sig og sine Sødskende med endeel specificeret Jordegods, deriblandt Tiender og jura patronatus til Tversted og Uggerby Sogne i Horns Herred. Kjøbenhavn den 2. Marts 1686. Efter en Deel Overslag og Indstillinger fra Rentekammeret bliver nysnævnte Ansøgning bevilget ved Kongl. Resol. af 16. Juni 1686 — (Tversted Tiende 13 Tdr. Hartkorn, Uggerby 14 Tdr. Hartkorn à 25 Rdlr. pr. Td. Hartk.) — og i Henhold hertil bliver Skjødet udstedt den 27. Januar 1687.“

Angaaende de forannævnte 2de Jordebøger har Hr. Skoleinspecteur Cand. N. Hancke velvillig meddeelt mig følgende nærmere Oplysning. „De to Jordebøger har jeg

efterseet. Henrik Ramels er en med hans Foged Mathis Pedersens Attest til Brug for denne udfærdiget Copi, dat. Phillippi Jacobi Dag 1652, som opfører Gods i Tværsted, Uggerby, Bindslev, Hørnsted, Mosbjerg, Sindal, Raabjerg, Thise, Tolstrup, Vrensted, Voer, Jerslev, Stenum, Tømmerby, Emb, Vraa, Ingstrup, Vesterhjerimitslev, Torup, Vesterhassing, Horsens og Sønderup (Hornum Herred) Sogne, ialt 526 Tdr. Tdr. 3 Skpr. Hartkorn i Vendelbo Maal, med Angivelse for hver Fæster af Afgiften og hans Navn og adskillige Gaardsnavne, men uden ret Adskillelse mellem Gaarde og Bol eller Huse med Jord, hvad man maa slutte sig til af Afgifterne, blandt hvilke Fisk spille en stor Rolle. Gadehuse er der en Slump af, deraf mange øde (i Raabjerg Sogn bl. A. af Sandflugt).

Erik Sehested's Jordebog (til Lykkesholm i Fyen) er udskrevet i Anledning af et Skifte og sætter Elkjær til 14 Tdr. Hartkorn. Det er væsentlig de samme Gaarde og Steder, der opføres, men øde Huse nævnes der 5 mere af, maaskee netop i Anledning af Skiftet. Hist er der kommen en Gaard. til og her gaaet en fra, men Gadebyggerne ere snarere til- end attagne. Enkelte af dem, f. Ex. en Bødker, betale Penge istedetfor Ugedage.

Hver af disse Bøger udgjør 6—8 Ark.“

Hvorlænge Henrik Ramel har besiddet Elkjær, vides ikke, men det kan antages, at han har eiet den indtil sin Død 1653. 9 Aar senere sees Erik Sehested at have eiet Gaarden; men om han har været Ramels umiddelbare Efterkommer, er uvist. Med Hensyn til Oplysningen hos Trap og Bemærkningen i den anførte Rentekammer Beregning, er der stor Sandsynlighed for, at imellem Sehested og Admiral Rodsteen en Lunge har eiet Elkjær, ligesom det ogsaa kan ansees for vist, at der endvidere enten imellem Ramel og og Sehested eller imellem denne og Rodsteen har været en anden Eier; thi i Hoffmanns Fundatser IIII p. 370 staaer: „Den høiædle og velbaarne Herre, Hr Hans Friderich Levetzau til Oxholm, Restrup og Nør Elkjær, Ridder, Geheimeraad, Generallieutenant over Kavalleriet i Jylland, er født 1630 den 15de Januar og død 1696 den 28de Juli, tilligemed sin høiædle og velbaarne Frue Lucie Emerence Brochdorff, født 1640 i November, død 1693 i Juli, som havde tilsammen i Ægteskab 7 Sønner og 4 Døttre: H. Levetzau, Teodorus

Levetzau, Hendrik Levetzau, Ditlev Levetzau, N. Levetzau, Gehrt Diderik Levetzau (som blev Eier af Elkjær 1697), Christian Friderich Levetzau. Døttrene: Sophie Dorthe Levetzau, Emerence Levetzau, Margrethe Levetzau og Lucie Hedevig Levetzau. Da Elkjær efter Dansk Atlas skal have tilhørt nogle af de Brockdorfer, er der Sandsynlighed for, at denne Hans Friderich Levetzau har erhvervet Elkjær ved Giftermaal.

Fornævnte Admiral Marqvor Rodsteen, som ogsaa eiede Gunderslevholm og Leerbæk, har efter en Fæsteprotokols Udvisende udstedt Fæstebreve paa Steder af Elkjær Gods i 1676 og 1678. Ifølge et imellem bemeldte M. Rodsteen og hans Hustru, Birgitte Redtz, oprettet Testamente, dat. 6te September 1675, blev der under 28de September 1682¹⁾ indgaaet en Contract imellem hende og Børnene, ifølge hvilken hun, foruden Renterne af endeel Capitaler, for Livstid skulde have Indtægterne af N. Elkjær Gaard og Gods samt Tien-derne. Gaarden var dengang bortforpagtet for 360 Rd. aarlig. Af den nævnte Contract sees, at Admiral Rodsteens Arvinger, foruden mere Jordegods, har eiet betydelige Capitaler, hvilket ogsaa fremgaaer af de foran meldte Oplysninger om Admiralens Laan til Kongen. Efter den nævnte imellem M. Rodsteens Arvinger oprettede Contract havde Børnene Christian, Peder og Margrethe (gift med en Holger Rosenkrands) Eiendomsret over N. Elkjær og Moderen, som meldt, usum fructuum af samme. Ved Skjøde af 11te Marts 1684²⁾ solgte Peder Rodsteen sin Anpart af N. Elkjær til Broderen Christian. Naar Holger Rosenkrands solgte sin Anpart, vides ikke; men ved Afstaaelsesdocument af 24de November 1695³⁾ overdrog Moderen Nyttten og Brugen af Elkjær til Sønnen Christian Rodsteen, som fra den Dag betegnes som Eneeier af Gaarden, som han dog kun har eiet en kort Tid, da det saavel af den nævnte Fæsteprotocol som af Bircherods Dagbøger fremgaaer, at Ritmester Gehrt Diderik Levetzau eiede N. Elkjær fra 1697 til 10de April 1704. Om denne Levetzau, som samtidig eiede Trelle, findes følgende i culturhistorisk Henseende interessante Bemærkning i Bircherods Dagbøger: „1697 besværede Præsten Hr. Gjessing i Tversted sig over

¹⁾ Admiral Rodsteen maa være død enten 1681 eller 82.

²⁾ Indført i N. Jyllands Panteprotocol 24de Febr 1686, Nr. 3, 312.

³⁾ Originalen findes i Elkjærs Archiv.

Adelsmanden Levetzau til Elkjær, der havde overfaldet ham i hans Stue, fordi han ikke vilde afstaae et Stykke Jord til ham.“ Det kan neppe betvivles, at Ritmester Levetzau jo umiddelbart efter Christian Rodsteen, der 1692 nævnes som Capitain, er bleven Eier af Elkjær, der, vel som Følge af dens fjerne Beliggenhed i en temmelig øde Egn, hyppigt har skiftet Eiere, navnlig naar den har været eiet af større Adelsmænd, som ikke have beboet den.

Anders Brønsdorph, Ritmester Levetzaus Eftermand, har eiet Elkjær fra 10de April 1704 til 5te Februar 1723. Den 10de April 1704 har A. Brønsdorph udstedt en Obligation med Pant i N. Elkjær til Etatsraad Niels Bentzon i Kjøbenhavn, for, som det hedder i nedenfor nævnte Auctionsskjøde, „en anseelig Capital“, og det er sandsynligt, at han samme Dag er bleven Eier af Gaarden. Den 27de August 1721 blev denne Capital opsagt af Kammerjunker Jacob Bentzon (Søn af N Bentzon), og da ingen Betaling skete, blev Gaarden, efter foregaaet Hjem- og Landstingsdomme respective af 20de November og 19de December 1722, solgt paa offentlig Auction i Hjørring den 5te Februar 1723 til Justitsraad Lucas Kjerulf i Viborg for 13,800 Rigsdaler i danske Croner. I et Fæstebrev af 5te Januar 1708 nævnes A. Brønsdorph tillige som Eier af Linderumsgaard og 26de April 1710 ogsaa som Eier af Estvadgaard, Nørre Elkjær etc. Med denne Brønsdorph maa det være gaaet tilbage, hvilket sees af L. Kjerulfs Auctionsskjøde, hvori, foruden Gjælden til Kammerjunker Bentzon, omtales Restancer af Renter og Forstrækninger med videre.

Af Conditionerne ved Auctionen over N. Elkjær den 5te Februar 1723 turde Følgende have Interesse: „1ste Post: Ved Auctionen sælges til den Høistbydende N. Elkjær Hovedgaard i Tversted Sogn, Hartkorn 36 Tdr. 1 Skp. 2 Fdk. 1 Alb., Bøndergodset, Øster Tversted 48 Tdr. 1 Alb., Vester Tversted 35 Tdr. 4 Skpr. 2 Alb., Terpet 50 Tdr. 6 Skpr. 2 Alb., Store Slyng 4 Tdr. 1 Skp. 2 Fdk. 2 Alb., Skram 3 Tdr. 2 Alb., Sønder Sørig 6 Skpr. 2 Fdkr., Nørre Sørig 4 Skpr. 1 Alb., Tuen 2 Tdr. 3 Skpr. 2 Fdk. 2 Alb.; Raabjerg Sogn, Lodskovad 4 Tdr. 1 Skpr. 3 Fdk. 2 Alb., Bunken 1 Td. 1 Skp. 2 Alb., Aalbæk 1 Td. 2 Alb.; Mosbjerg Sogn, Vogn 7 Tdr. 2 Skpr. 2 Fdk. 1 Alb.; Bindslev Sogn, Øster Tronsmark 3 Tdr. 3 Skpr 1 Fdk. 1 Alb.; Uggerby Sogn og

By 2 Fdk.; Stabæk 26 Tdr. 6 Skpr. 3 Fdk. 2 Alb.; Hørme-
 sted Sogn, Volstrup 12 Tdr. 4 Skpr. 3 Fdk., Summa Bønder-
 gods 201 Tdr. 7 Skpr. 3 Fdk. 1 Alb. Tversted Sogns Kirke-
 tiende 13 Tdr., Uggerby Sogns Kirketiende 11 Tdr. og Konge-
 tiende 11 Tdr. Tilsammen Bøndergods, Konge- og Kirke-
 tiende 273 Tdr. 1 Skp. 1 Fdk. 1 Alb. Da L. Kjerulf havde
 lovet at afstaae sin Kjøberet til Kammerraad og Cancelli-
 assessor Lauritz Hauch, Amtsforvalter over Aalborghuus,
 Aastrup, Børglum og Seilstrup Amter, opstod der en Proces
 imellem dem, som ved Dom af 2den Juli 1725 blev afgjort
 saaledes, at Lucas Kjerulf først den 31te August 1725 fik
 Auctionsskjøde paa Elkjær Gaard, Gods og Tiender, som
 han igjen den 22de September s. A. overdrog for Auctions-
 budet (13,800 Rd.) til L. Hauch, som 1727 tillige eiede Jul-
 lingsholm. L. Hauch synes at være død 1738, og omtales
 Elkjær den 1ste Juli 1740 som tilhørende Fru Kammerraad-
 inde Hauchs Stervbo. Elkjær blev solgt paa Auction efter
 Kammerraadinde Hauch. Som Skiftekommissærer i Boet
 nævnes Stiftsbefalingsmand Baron Iver Holck og Forvalter
 Jens Brøndlund, utvivlsomt den samme Jens Brøndlund, som
 den 5te April 1741 fik Skjøde paa N. Elkjær, som han eiede
 og vist ogsaa beboede til sin Død, der, saavidt jeg har kunnet
 faae oplyst, er indtruffen 1776, og har hans Enke, Ane Ma-
 grethe Eilandt, siden, indtil 1790, eiet og beboet Gaarden,
 som samme Aar solgtes til Lauritz Bartholin Schmidt, der
 siden 1778 havde været Fuldmægtig hos hende. Schmidt,
 om hvem der senere vil blive talt, eiede Elkjær til 1799.
 Han var født i Rubjerg, hvor hans Fader var Præst. Fra
 1799 til 1815 eiede og beboede den samme Schmidt Banners-
 lund i Elling Sogn, hvor han gik i yderligere Armod; han
 maatte opgive sit Bo til Skifterettens Behandling og døde
 1820 i stor Fattigdom i Frederikshavn. 1799 købte Brødrene
 Henning og Peder Ring N. Elkjær. H. Ring døde paa Elkjær
 ugift. Peder Ring, som efter Broderens Død blev Eneeier
 af Gaarden, var født 10de October 1778 paa Gaarden Kar-
 mark i Nærheden af Randers og døde paa Elkjær 11te Marts
 1858. Han solgte Bøndergodset fra Elkjær, lod Gaardens
 Mark indhegne og anlagde Gaardens smukke Have. Med
 Undtagelse af et eneste Piletræ var der ikke Spor af Træ-
 plantning ved Gaarden, da han fik den. 1840 anlagde P.
 Ring et Damp-Brændeviinsbrænderi ved Gaarden, hvilket dog

nedlagdes igjen 1863. Paa den Deel af Heden, som grændser mod østre Ende af Marken, anlagde han 1854, under Kammerherre Riegels's Veiledning, en Træplantage, og blev der beplantet et Areal af omtrent 70 Tdr. Land med Naaletræer, hvilket Anlæg, formedelst feilagtig Valg af Træer og Mangel paa senere Vedligeholdelse, er endeel i Forfald. Peder Ring, som var en meget retskaffen, godmodig og mod sine Undergivne human Mand, var første Gang gift med Mette Maria Hoppe af Kjøbenhavn og anden Gang med hans efterladte endnu levende Enke, Johanne Cathrine Brix af Aalborg, med hvem han havde 4 Sønner, af hvilke den ældste, Henning Ring, blev — og endnu er — Eier af Elkjær 1858. Af de øvrige 3 Sønner ere Theodor og Viggo Landmænd og Carl Landinspecteur og Overklitfoged i Hjørring Amt.

1869 lod Henning Ring et Stykke Hedejord og endeel Eng, circa 6-700 Tdr. Land med omtrent 2 Tdr. Hartkorn, fraparcellere Gaardens Jorder; 1870 er derpaa opført Ladegaardbygninger, og denne nye Gaard er efter et tidligere Engvogterhus bleven kaldt Vaagholt, hvilken Eiendom er bortforpagtet, og er der allerede kraftigt taget fat paa dens Opdyrkning, ved hvis Fortsættelse Vaagholt med dens ubetydelige Hartkorn med Tiden vil kunne blive en fortrinlig Gaard.

I Slutningen af forrige Aarhundrede maa der have været megen Armod og Elendighed hos Fæstebønderne paa Elkjær Gods. Af en Dom, dat. 10. Januar 1780, fra Horns-Vennebjerg Herreders Ret, ligesom ogsaa af flere Fæstebreve, sees det, at næsten alle Godsets Fæstebønder for „Gaards Forsiddelse“ ikke alene bleve forpligtede til skadesløs at betale deres Restancer af kongl. Skatter, Landgilde og Laanekorn med videre — hvilke Restancer for hele Godset tilsammen androge 1941 Rd 29 Sk. —, men ogsaa fradømte deres Steder og Gaarde. Af den Paastand, hvormed Husbondens antagne Sagfører indlod denne Sag til Dom, fremsættes 2de Poster: „2. ifølge Lovens 3die Bogs 13de Cap., 1ste og 2den Art., at have deres tilfæstede Huse og Steder forbrudte. 3. at de i Mangel af Betaling tildømmes ifølge Tugthuusfundats og Forordning af 6te December 1743 at dømmes til Arbeide i Tugthuset.“

Ogsaa paa Elkjær Gods synes Landgilden i de fleste Tilfælde at have været uforanderlig, og hedder det derom i

Fæstebrevene fra det 17de og 18de Aarhundrede: „samt Landgilde efter Jordebogen.“ Mærkeligt nok findes ingen Jordebøger i Gaardens Archiv. Enkelte Exempler haves paa, at Landgilden har været vilkaarlig og er efter Omstændighederne bleven forandret. Saaledes sees det af et Fæstebrev fra 1716, at Landgilden ved Stedets Tiltrædelse har været bestemt til noget vist, men at den efterhaanden som Stedet forbedredes skulde forhøies. I et Fæstebrev fra 1703 hedder det, at Fæsteren skulde til rette Tider udrede alle kongelige Skatter og Landgilden efter Accorden. Af et Fæstebrev fra 1762 sees, at en Gaard har været fæstet paa de Vilkaar, „at Fæsteren ægter Enken sammesteds, saa og at Landgilden af den hele Gaard, som er modereret til 6 Rd. aarlig, og i rette Tid til hvert Aars Mortensdag bliver præcise erlagt og betalt, saafremt denne Moderation skal staae ved Magt“ Da efterfølgende Fæstebrev, dat. 23de December 1713, indeholder Oplysning om flere Forhold fra hin Tid, har jeg troet at burde meddele det i sin Heelhed:

„Anders Brønsdorph til Estvadgaard og Nør Elkjær etc. Kjendes hermed at have stæd og fest Christen lensen barnfødt i Bunken i Raaberg Sogn, halfparten af hans faders Jens Eriksens paaboende bolig samesteds, som han godvillig for hannem oplod, huilchet anpart bolig med al sin rete tillæg, som nu og af alderstiid der til lagt haver, for^{nt.} Christen lensen sin lifstiid schal og maa hawe niude bruge og besidde med saaschiel, hand deraf aarl. og i retetiid betaler alle kongl. Schatter og dend sædvanlig landgieltsafgift til hver martini med anden retighed at give og gjøre, og biugningen derpaa steden at forbedre og i god heufd at holde og sig i alle maader efter Kongl. may^{st.} allernaadel. lov og forordninger at rete og forholde; for^{nt.} anpart bolig er hanem i feste forundt for Tiuge Rd., hvoraf Treten Rd. Tre Mk. mig er betalt, resten betaler han inden dette Aars Udgang; naar hans for^{nt.} fader wed Døden afgaaer, niuder han dend øfrige halfwepart i feste imod lige festes erleggelse, dog ei imod sine for Eldres tilladelse at gifte sig, saalænge de begge lever, og dend længstlevende at forsiune med nødtørfdig underholdning derpaa steden; des til witerlighed under min Haand, Nørre Elkjær den 23de Decbr. 1713.

A. Brønsdorph.

Flere Fæstebreve indeholde den Clausul, at Fæsteren

enten har lovet eller er forpligtet til at ægte den forrige Fæsters Enke eller Datter. Matriklen af 1662, den saakaldte Landegildsmatrikel, viser, at den væsentligste Deel af Landgilden da har været Naturalier, f. Ex. Byg, Smør, Sviin, Fødenød, Staldøxne, enkelte Steder Flyndre og saltet Kuller samt Gjæsterihavre. Af Pengeafgifter i Landgilde nævnes Kopenge, Honningpenge, Gjæsteripenge og Huuspenge, hvilke sidste kun findes anførte ved Gadehuse, af hvilke flere gjorde Ugedage og gave saa intet videre. Næsten uden Undtagelse sees i hvert Steds Landgilde anført de saakaldte Smaabede, f. Ex. Gæs og Høns, og har denne Afgift ikke for nogen Gaard eller noget Sted været mere eller mindre end 1 Gaas og 2 Høns. Efter Indtørelsen af Matriklen af 1662 har Landgilden af nogle Fæstesteder været svaret med Naturalier, der synes mest at have været Korn, og af andre med en vis Pengeafgift.

Af en Landvæsenscommissionstorretning af 23de Juni 1795 sees, at L. B. Schmidt, i Medhold af Forordn. 23de April 1781 og 8de Juni 1787 lod alle Gaardene og Stedernes Mark og Eng i V. Tversted og Ø. Tversted samt Terpet udskifte „Mand for Mand“ og gjorde dem lige paa Hartkorn, Hoveri o. s. v., og hedder det udtrykkelig, at ogsaa Landgilden fremtidig skal svares efter den ved bemeldte Udskifning skete Ligning. En i samme Forretning indført Fortegnelse over Hartkornet og Landgilden i bemeidte Byer før Udskiftningen viser, at der i Hartkornet saagodtsom paa alle Gaarde, Steder og Huse i 1762 er skeet Moderation, hvilken Nedsættelse utvivlsomt er skeet som Følge af den samme Aar den 15de Mai stedfundne almindelige Ødelæggelse af Sandflugten, som omtales i flere Fæstebreve, og sees det af et saadant fra 1785 paa en Gaard i Terpet, at der i dennes Hartkorn, som Følge af Sandflugten er afgaaet 1 Td. Af samme Fortegnelse fremgaaer, at Landgilden ogsaa før Udskiftningen (1795) af flere Steder var bleven svaret med en vis Pengeafgift.

Efter den ved denne Udskiftning skete Ligning af Hartkorn, Hoveri og Landgilde fik V. Tversted By, som havde 14 Gaardmænd og 15 Huusmænd, 29 Tdr. 1 Skp. 3 Fdk. 1 Alb. Hartkorn, 62 Rd. 4 Mk. 1 Sk. Landgildspenge og Smaabede 13½ Gaas og 27 Stkr. Høns, anslaaet til 4 Rd. 3 Mk., nemlig 1 Mk. for 1 Gaas og 8 Sk. for en Høne. Terp By

havde 14 Gaardmænd og 8 Huusmænd, 37 Tdr. 3 Skp. 2 Fdk. $\frac{3}{4}$ Alb. Hartkorn, 70 Rd. 1 Mk. 5 Sk. Landgildspenge og Smaabede $10\frac{1}{2}$ Gaas og 21 Høns, anslaaet til 3 Rd. 3 Mk. Ø. Tversted By — Østenkjær medregnet — havde 21 Gaardmænd og 9 Huusmænd, 41 Tdr. 3 Skpr. 1 Fdkr. Hartkorn, 79 Rd. 2 Sk. Landgildspenge og Smaabede $18\frac{1}{2}$ Gaas og 37 Stkr. Høns, anslaaet til 6 Rd. 1 Mk., hvorhos bemærkes, at Huusmændene vare fritagne for Smaabede.¹⁾ — Landgilden sees saaledes at være falden med omtrent 2 Rd. paa hver Tønde Hartkorn. Gaardene i V. Tversted have været paa lidt over 2 Tdr. Hartkorn, i Terp By paa 2 Tdr. 6 Skpr. 3 Fdk. $1\frac{6}{25}$ Alb. og i Ø. Tversted 2 Tdr. 1 Skp. 1 Fdk. $2\frac{1}{37}$ Alb. — Om Hoveriet findes i Vedtegningsrubriken næsten uden Undtagelse anført for hver Gaardmand: „Forretter Halvgaards Hoveri i alle Tilfælde“; men hvormeget dette har været, kan ikke oplyses.

I den første Halvdeel af forrige Aarhundrede har det ikke været ualmindeligt, at naar et Sted bortfæstedes til en Soldat, Hosbonden da i Fæstebrevet forpligtede sig til ved første Session at skaffe en Karl til Soldat istedetfor Fæsteren. Et Fæstebrev, udstedt af Jens Brøndlunds Enke den 6te November 1784 paa $\frac{1}{2}$ Gaard i Ø. Tversted, indeholder følgende mærkværdige Clausul: „Fæsteren Lars Mikkelsen har overdraget til mig sine 5 Sønner, navnlig Mikkell 22 Aar gammel, Peder 20 Aar gl., Bertel 18 Aar gl., Jørgen 15 Aar gl. og Johan Christian 13 Aar gl., imod at de paa Forlangende bliver meddeelte fri Pass og Afskeed fra N. Elkjær Eiere for Betaling 20 Rd. for hver af bemeldte Hans Søners Pass, hvorimod Fæsteren er frigivet for Indfæstning, samt for ald Restancen og Kongl. Skatter af Stedet til 1784 Aars Udgang, saavel som Kornskat 1785; ligesom han og er accorderet at nyde til Vaarsæden 1785 3 Tdr. Havre og 1 Td. Byg, samt 10 Rd. til Bæsts Indkjøb, hvorimod han afleverer til mig det paa Stedet værende brune 19 Aars Følløg og brune Føll. Ovenmeldte 5 Sønner skal være fri for at afgives til Soldat, siden de ere Selveier frie Børn, der ere godvilligen overdraget mig.“ Fæsteren Lars Mikkelsen havde været Selveier af og boet paa Kirkegaard i Hellum

¹⁾ Ligesom det, efter hvad foran er nævnt, var Tilfældet ved Matriklen af 1662, have de saakaldte Smaabede heller ikke senere været mere eller mindre end 1 Gaas og 2 Høns af hver Gaard.

Sogn. — Af flere Fæstebreve fra det 17de og 18de Aarhundrede erfares, at der af Hosbonden er bleven betinget forsvarligt Ophold med „Husværelse, Kost, Klæder og anden Forpleining samt efter Døden anstændig Jordfæstelse“ til den fratrædende Fæster og Kone, naar disse have været gamle og affældige.

At Bønderne paa N. Elkjær Gods ogsaa have lidt under Bestemmelserne i Forordn. af 8de Februar 1724 om Stavnsbaandet og de senere skærpede Lovbestemmelser i Forordn. af 5te Marts 1731, 4de Febr. 1733, 12te October 1742 samt endelig og særdeles Forordn. 1ste Juli 1746, 21de August 1767 og 30te Juni 1741, kan ikke betvivles. Vel er det ikke sagt i sidstnævnte Forordning, at der maatte gives eller tages Betaling for det af Herremændene til de gevorbne Regimentter saa hyppigt afgivne Mandskab; men at dette alligevel ikke var nogen Sjeldenhed, derom haves endnu mange paalidelige Vidnesbyrd i mundtlige Oplysninger fra Folk, hvis Forældre have levet under og fortalt om disse sørgelige Forhold. Følgende af Forfatterens Fader fortalte Tildragelse, hvortil hans Fader havde været Øienvidne, turde fortjene at anføres som Bidrag til Oplysning om den Vilkaarlighed, hvormed Godseierne i hine Tider behandlede deres Fæstebønder ogsaa med Hensyn til Udskrivning til Krigstjeneste før Stavnsbaandets Løsning ved Forordn. af 20de Juni 1788. Ved den Extrasession, der endnu mindes under Navn af „den store Session“, som ifølge den nævnte Forordn. § 12 blev afholdt i Aalborg, blev der, efterat Sessionen var tilendebragt, af Krigscommissæren — Driberg — rettet den almindelige Forespørgsel til Mandskabet, om Nogen havde noget at klage over sin Proprietær, hvorpaa en Karl fra N. Elkjær Gods, der samtidig laae i Garnison i Aalborg, traadte frem og ganske freidigt yttrede: „Ja, a æ bløven solgt te gevorren Soldat“, og da Sessionen forlangte nærmere Oplysning, navnlig om, af hvem han var bleven solgt, svarede Karlen: „To de var ham Skindpungen — L. B. Schmidt — fra N. Elkjær, som va bløven faanærmt apaa mæ, aa saa solgt hai mæ faa 12 Daaler.“ — Schmidt, som var tilstede ved Sessionen, vel med den i forn. Forordn. § 12 nævnte Rulle over Mandskabet paa Elkjær Gods¹⁾, var under Løbet af denne Samtale

¹⁾ Schmidt, senere Eier af Elkjær, var dengang Fuldmægtig hos Eierinden, Enkemadame Brøndlund.

gaaet udenfor; men da Thomas, saaledes hed Soldaten, af Sessionen var bleven gjort opmærksom paa, at han kunde faae de 12 Rdlr., for hvilke han var bleven solgt, naar han kunde bringe Schmidt tilstede igjen, forlod han strax Sessionslocalet og vendte snart tilbage, trækkende den slukørede Schmidt ved Armen, og blev denne, efterat han først af Krigscommissæren i ublide Udtryk havde maattet høre ilde for sin umenneskelige Handel med Karlen, af Sessionen tilpligtet at betale Thomas den for ham erholdte Betaling, 12 Rdlr., som i hin Tid blev anset for en ikke ubetydelig Sum, og som Hr. Schmidt heller ikke havde ved Haanden, men maatte laane i Aalborg for at tilfredsstille den paatrængende Thomas, om hvem det endnu fortælles, at han var den sidste, som fra Elkjær Gods blev solgt til „gevorren“ Soldat.

Ogsaa imellem hverandre indbyrdes dreve Herremændene Handel med Bønderkarlene, og det vides med Vished, at fornævnte Schmidt paa Elkjær engang til Eieren af Odden solgte en Bondekarl, for hvilken han fik en lukket Vogn i Betaling. Forfatterens Moder, Karen Margrethe, født Jacobsen, erindrer ogsaa tydeligt, at hendes Fader, som før 1788 i flere Aar havde været Godsforvalter paa Bøgsted ved Hjørning, ofte har fortalt, at naar hans Principal, Ritmester E. Bolvig, blev fornærmet paa en af Bønderkarlene paa sit Gods, truede han bestandig med, at han vilde sælge ham til gevorben Soldat, hvilket ogsaa ofte skete.

Øster Tversted By, som nu har 12 Gaarde og 6 Huse, bestod 1662 af 2 hele og 6 halve Gaarde, 2 Bol, 7 Gadehuse med Jord og 6 uden Jord. Beboerne vare alle kongl. Maj. Tjenere til Aalborghuus. Den største af Gaardene i denne By, der ligesom 2 andre 1662, beboedes af 2 Fæstere, skyldte, eller svarede i Landgilde, 4 Tdr. Byg, 1 Ø Smør, 1 Svin, 1 Oxe at stalde, 1 Dir. Gjæsteri, 3 ½ Kopenge, 1 ½ Honningpenge, 1 Gaas og 2 Høns, hvilket svarer til 8 Tdr. 2 Fdkr. 2 Alb. Hartkorn. Til samme Gaard kunde saaes 4 Tdr. Rug, 3 Tdr. Byg og 8 Tdr. Havre samt avles 24 Læs Hø, hvilken Udsæd svarer til 4 Tdr. 5 Skpr. 1 Fdkr. 1 Alb. Hartkorn. I Taxationsforretningerne fra 1683¹⁾ findes blandt andet an-

¹⁾ Grundlaget for Matriklen af 1690.

ført om denne By: „Der er kun 1 Mark til Byen, Nørmark, hvoraf en Deel saaes aarlig. Den grændser mod Vest og Nord til Sandklitten, hvorfor en Deel af den er fordærvet af Sand, uanseet Sandklitten er næsten med Klittag og Tjørn bevoxet, saa den synes ikke at faae stor Overhaand. Nord for Byen er et Fald Jord, der kaldes Digsblokkene, der løber mod Øst og har 30 Stkr., er Flyvesand, og har i Mands Minde ikke været under Ploven, for at Sandet ikke skulde tage Overhaand.

Til samme By findes: 1) Tørveskær til Huusbehov. 2) Ingen Gærdsel, maa bruge Tørvediger. 3) Hjultømmer kjøbes i Hjørring og Bygningstømmer ved Kragstrand af Nordmændene. 4) Fiskeri til Huusbehov, Flyndre, Hvidlinger o. a. 5) Lade male i Odden, Skeen og Rød Vandmøller.

Der findes en Deel indelukkede Tofter og Haver. De fleste Gaarde have nødtørftig Kaaljord til Gaardene, det samme have alle Husene. Der er 5670 Alen Forstrand, tilhørende Kongen; Aasdal Strand grændser dertil paa begge Sider, mod Øst er Grændsen ved Flodbæk. Overdrivten har denne By i Fællig med Vester Tversted, Terpe By, Elkjær Hovedgaard, Præstegaarden, saavel som de to Enge Vachthuse i Siørig, er vurderet til 210 Høvder aarlig.“ 1683 bestod Byen af 9 Gaarde, af hvilke 3 vare Tjenere til Marqvor Rodsteens Arvinger og 6 til Kongen, og af Byens 19 Huse eiede hver af bemeldte 2 Husbonder omtrent Halvdelen.

Til Præstegaarden kunde i 1662 saaes 6 Tdr. Rug, 6 Tdr. Byg og 10 Tdr. Havre samt ayles 30 Læs Hø, hvilket svarer til, og var dengang lig 6 Tdr. 7 Skpr. 1 Fdkr. 1 Alb. Hartkorn.¹⁾

I Matrikullen af 1662 staaer: „Derhos er en liden Mølle, som Præsten bruger til sit Huses Fornødenhed.“

Vester Tversted By, som nu har 8 Gaarde og 36 Huse, bestod 1662 af 1 heel og 1 halv Gaard, 5 Bol og 16 Gadehuse. Med Undtagelse af 6 af de sidstnævnte, som hørte til Aalborghuus, vare de alle Tjenere til Elkjær. 1662 var der et Huus, som hed Sparretoft. Af Byens 10 Gaarde i 1683 tilhørte de 7 Admiral M. Rodsteens Arvinger, 2 Kongen og 1 Uggerby Kirke. Husenes Antal var dengang 15, som

¹⁾ A. Berntsen II B. I P. p. 52, 62.

deels vare Tjenere til Elkjær, deels til Kongen. Aarsagen til den betydelige Tilvæxt i Gaardenes Antal i V. Tversted fra 1662 til 1683 kan ikke forklares. Af Bemærkninger i Taxationsforretningerne fra 1683 hidsættes følgende: „Alle Huse og Gaarde, som Kongen har, har han af Landsdommer Jens Lassen, fordm paa Dalum. Jorden hedder Tversted Mark.

Hovbæks Blokke er for en stor Deel tilsandet, Klitten voxer bestandig.

Gribsjord; her er forbigaaet en Deel Jord, der har 2 Al. Sand, men nu dog er tilgroet; det kan imidlertid ikke pløies mere for ikke at vække Flyvesandet.

Toftjorderne ligge ved Gaardene og Husene. Jorden er Sand og Gruus og lidt Muld, saaes efter 3die Aars Gjødning.

Af Engbund er til Øster og Vester Tversted og Terpe Byer: Sjørig, som løber med den østre Ende paa Gaardboe Sø og med den vestre Ende paa Sjørigs Mose; samme Engbund er besværlig at bruge, da den er 1 Miil fra Byerne, og der tilmed er store Moradser i den, saa de tildeels skal bære Høet i Land; naar det skal slaaes, er de der 8 Dage i Træk. En anden Engbund er i Øster Tversted Mark mellem Faarkjær og den ny Have, kaldes Faarkjær; paa Terpe Mark en kaldet Fuglsig Eng og Røreng. Til nævnte By (V. Tversted) er der ingen Skovhugst, uden i Sjørig Mose er der nogle Vidie-Ris og Birke-Ris; ingen Gjærdsel. Tørveskjær ligeledes i Sjørig Mose, 1 Miil fra Haanden. Fiskeriet bruges ikke meget, da faa ere saa formuende, at de kunne anskaffe Redskaber. Veirmøller have de ikke; lade male i Odden, Skeen og Rød Møller.

Tversted Terp, som har 9 Gaarde og 36 Huse, bestod 1662 af 5 Gaarde, 5 Boel og 12 Gadehuse, hvis Beboere alle vare Tjenere til Seefeldt paa N. Elkjær. Den største Gaard i Terpet skyldte da 18 $\frac{1}{2}$ Smør¹⁾, 4 Tdr. Byg. 1 Svin, 1 Fødenød, 28 β Kopenge, 1 Dlr. Gjæsteri, 1 $\frac{1}{2}$ Honningpenge, 1 Gaas og 2 Høns, hvilke Landegildsposter svare til 7 Tdr. 2 Skpr. 1 Fdkr. 1 Alb. Hartkorn, og var Udsæden ved samme Gaard 3 Tdr. Rug, 6 Tdr. Byg og 6 Tdr. Havre. 12 Læs Hø, som giver 4 $\frac{1}{2}$ Tdr. Hartkorn

I Taxationsforretningerne fra 1683 findes anført om Tversted Terp: „9 Bøndergaarde og 10 Gadehuse, der høre

¹⁾ Til 1 $\frac{1}{2}$ Smør, som var lig 2 Tdr. Hartkorn, regnedes 24 Marker.

til Elkjær. 1 Gadehuus tilhører Hr. Nathaniel Sognepræst. Nord for Præstegaarden er en Klit, der af og til tilføier Jorderne Skade.

Tuen, en Gaard. 1662 var den et Bol, som hørte til Elkjær og skyldte aarlig 3 ø Smør, og var Udsæden $1\frac{1}{2}$ Td. Rug, $\frac{1}{2}$ Td. Byg. 6 Læs Hø. Da der i Matriklen for samme Aar er bemærket, at Tuen var fordærvet af Sand, er det klart, at Gaarden dengang maa have staaet længere mod Nord i Horsnab Fang, hvilket ogsaa maa have været Tilfældet 1683, da det hedder, at Tuen ogsaa da var udsat for Klitten. Endvidere 1 Gadehuus af samme Navn, som 1662 skyldte 200 Flyndere¹⁾.

Gjøgsig, 1 Gaard. Var 1662 1 Bol, som hørte til Bøgsted og skyldte 3 ø Smør, og 1 Gadehuus af samme Navn, som gjorde Ugedage til Bøgsted.

1683 nævnes en Gaard ved Navn Skram, som tilhørte Sophie Seested til Bøgsted, og om hvilken var bemærket, at den laae temmelig fri for Fare af Sand. Da der endnu findes en Gaard, hvis Navn skrives Skram, men som almindelig kaldes Gjøgsig, maa det være den samme Gaard, som her er anført, og Oplysningen fra 1683 om, at den ikke var udsat for Fare af Sand, tyder paa, at den allerede da har været flyttet mod Syd, hvor den nu staaer, og hvor dens noget høie Beliggenhed har givet den Navnet Skram, og af et Tingsvidne fra Horns Herreds Ting af 11te Juni 1683 sees, at nogle Beboere af Horsnab Fang, hvortil ogsaa Gjøgsig hørte, da vare flyttede ned paa deres „Engrimmer“ mod Gaardboe Sø, hvilket senere er skeet med dem alle som Følge af Sandflugten.

Slynge, 1 Gaard. Navnet Slynge (som det ogsaa udtales) kan sammenlignes med det svenske Slynge, Hængedynd. Dette Slynge er samme Ord som det jydsk en Slynge, der betyder en Gyng. I Jydsk har man ogsaa Gunge, som betyder Hængedynd. Slynge kunde ogsaa udledes af Vandplanten Sly c : Sly (*conferva palustris*) og Eng. Var 1662 2de Bol, af hvilke det ene, som hørte til Odden, skyldte 2 ø Smør, 4 ø Groffisk, 200 Flyndere og 2 Hestes Gjæsteri, hvilke tilsammen gave 3 Tdr. 2 Skpr. 2 Fdkr. 2 Alb. Hartkorn. Udsæden var 2 Tdr. Rug, 1 Td. Byg. Hø 15 Læs. Det andet

¹⁾ 200 Flyndere = 4 Skpr. Hartkorn.

Bol hørte til Asdal og skyldte 2 Tdr. Byg og 3 Ø Smør = 4 Tdr. Hartkorn. Udsæden var 2 Tdr. Rug og 3 Tdr. Havre. Hø 8 Læs. Om det sidstnævnte hedder det 1662 „fordærvet af Sand“. 1683 maa det ene Bol være ødelagt af Klitten, og berettes da om Slyngø: „Gaarden tilhører Mogens Skeel til Odden, beboes af Søren Christensen. Der er 4 Skifter Jord, meget fordærvet af Sand, men frygter, at Resten ogsaa vil gaae bort. Tørveskær, Fiskeri, Kaaljord og Eng til Fornødenhed.“

Som Følge af de store Ødelæggelser, Sandflugten anrettede paa Skagen i Slutningen af forrige Aarhundrede, købte Byfoged Hans Christoffer Ferslev dersteds Slyngø 1790 eller 91 i den Hensigt at boe der, og derfor opbyggede han Gaarden i større Stil; men da Sandflugten paa Skagen igjen aftog og tildeels dæmpedes, opgav han denne Plan, og solgte hans Enke, Cathrine Ferslev, igjen Slyngø 1796 til Hans Nielsen i Klarup i Skagens Sogn, som 1800 for 1400 Rd. Dansk Courant solgte den til Godsforvalter Christen Jacobsen paa Bøgsted, som eiede og beboede Gaarden til sin Død 1835. I Hans Nielsens Skjøde til Christen Jacobsen er anført: „Slyngø, som er beliggende i Tversted Sogn, Hjørring Amt, er anslaget udi Landmaalingens nye Matricul (1690) for Hartkorn Ager og Eng 4 Tdr. 1 Skp. 2 Fdkr. 2 Alb., men siden modereret 3 Tdr. 7 Skpr. 2 Fdkr. 2 Alb., formedelst Skade af Sandflugt, saa der nu ikkun er igjen 2 Skpr. Hartkorn at contribuere af.“

Af denne betydelige Moderation i Hartkornet kan sluttes, at Gaardens øvrige betydelige Tilliggende, omtrent 300 Tdr. Land, hvoraf en stor Deel Engbund, dengang er bleven anset for at være af liden Værdi. Engene have ganske vist været for bløde, og maa Markjorderne, da Gaarden blev flyttet mod Syd, have været ubetydelige og af ringe Beskaffenhed.

Forfatterens Moder, Karen Margrethe, født 30te Marts 1793 paa Bøgsted, er en Datter af fornævnte Christen Jacobsen, gift med Karen Andersen af Aalbæk, hvis 2 andre Børn vare en Søn, Andreas, som døde 1836, og en Datter, Dorthea Johanne, død den 30te Juli 1870, gift med min Farbroder Peder Jensen Gaardboe, som eiede og beboede Slyngø fra 1836 til i August 1870, da han solgte den til sin Søn Carl, som 1871 og 1873 har ladet bygge en

ny Gaard. Da Byfoged H. C. Ferslev købte Slynge, var der kun eet Huus paa Eiendommen, som stod 5—600 Al. lige i Øst for den nuværende Gaard. Tidligere har Slynge staaet omtrent $\frac{1}{8}$ Miil længere mod Nord, hvor den i Slutningen af det 17de Aarhundrede tilligemed de øvrige Steder i Horsnab Fang blev overfløiet af den nuværende „Simon Skrivers Klit“.

Horsnab, som nu bestaaer af 3 Gaarde, var 1662 1 Gd., som skyldte 4 Tdr. Byg, 1 Skovsvin og 3 $\frac{1}{2}$ Gjæsteri = $4\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn, pantsat fra Mariager Kloster til sal. Jens Høgs Arvinger. Nu velb. Jens Bildtes Tjener til Hestrupgaard. 1 Bol, som skyldte 2 Tdr. Byg = 2 Tdr. Hartkorn. Var pantsat fra Aastrup, Jens Høgs Arvinger. Nu Tjener til Hestrupgaard. 1 Gadehuus, som skyldte $\frac{1}{2}$ Tde saltet Kuller = 6 Skpr. Hartkorn. Tjener til Asdal. 1 Do, som gav 18 β Huuspenge. Var pantsat fra Mariager Kloster. Nu Tjener til Hestrupgaard. I et Document i Geheimearkivet af 2den Juli 1419 findes omtalt et Skifte om Asdal, og blandt derunder hørende Gods nævnes 1 Gaard i Horsnab i Twerstæde Sogn, hvorpaa boede Swen Barn. Med Hensyn til Sandflugt ved Horsnab siges kun i Matriklen af 1662 om det førstnævnte Gadehuus „fordærvet af Sand“. — I Taxationsforretningerne fra 1683 nævnes Sønder og Nør Horsnab, begge tilhørende Ide Skeel til Asdal. Om Sønder Horsnab hedder det, at Jord dertil er opbrudt af Heden, og noget meget udsat for Klitten, hvorimod der, mærkeligt nok, siges at Nør Horsnab var mindre udsat for Sand. Disse Bemærkninger antyde, at S. og N. Horsnab endnu 1683 have staaet længere mod Nord. Endvidere nævnes 1683 Gammel Horsnab, tilhørende Ide Skeel. „Sand rundt omkring med Klitter og Banker, har været nøgen Sand, nu tilgroet, dog stor Fare. Ialt 54 Agre.“ Det her nævnte Gammel Horsnab kan antages at have været det oprindelige, ovenfor i 1419 omtalte „Horsnab“, der, som foran meldt, har staaet der, hvor Stederne Vesterklit nu ere, hvorimod S. og N. Horsnab have ligget længere mod Øst, hvorfra de ere flyttede hen, hvor de nu staae, længere mod Syd. Endvidere berettes 1683: „Forstrand for Gammel Horsnab saavel som Strandhuset, Asdal tilhørende, anfanger ved Raabjerg Skive, strækker sig til Floddæk, i Længde 7020 Alen. Vrag af og til. (Ved Raabjerg Skive maa forstaaes Skjellet imellem Raa-

bjerg og Tversted Sogne. I Nærheden ligge endnu Stederne Skiveren, som sandsynligviis have faaet Navn af en Skive eller et Brædt, der i sin Tid maa have staaet her i Sogneskjellet.) Strandhuset (nævnes ikke 1662) tilhørte 1683 Ide Skeel. Opsat for 6 Aar siden (1677). Jorden er oppløiet mellem Stranden og Klitten. Udsat for Fare af Sand. 12 Agre.“ Strandhuset kan antages at have været den første Bebyggelse af Vesterklit, som ikke nævnes 1662.

Sørig, som nu bestaaer af 2 Gaarde og 3 Huse, nævnes ikke 1662. Om Sønder Sørig findes i Taxationsforretningerne fra 1683 anført: „Gaarden tilhører samtlige Sognemænd; den er bygget af dem i 1658 og en Lod lagt dertil, for at Beboeren skulde have Indseende med deres Enge. Derefter findes vedhæftet en af Præsten Nataniel Pedersøn med Haand og Segl bekræftet Afskrift af Jens Christensens Engbrev, hvorved Sognemændene 1672 har overdraget ham Sjørig Vogterhuus med tilhørende hegnede Jordlod, mod at han ægtede sin Formand Ole Sørensens (for hvem det byggedes 1658) Enke og lover at vogte Engene mod de trædske Naboer, tage deres Kreaturer ind, hindre de Reisende i at bede paa Engene o. s. v. — Ligeledes lover han ikke at tage Hosbund Hold hos nogen Proprietarium, for at Enghuset skal ikke med sit ringe Tilliggende gaae Sognemændene fra. Opfylder han ikke sin Pligt, skal de efter 2 Mindelser kunne opsige ham Huset. Actum Tversted Kirke¹⁾.

Om N. Sørig siges 1683, at den er bygget for nogle Aar siden paa Øster Tversted Jorder, nemlig de Bønders, der tilhøre Kongen efter Landsdommer Jens Lassen; der meldes intet om Gaardens Bestemmelse, den tilhører Kongen. — Antallet af Husene paa Sørig Mose, som foran ere omtalte, er 54.

Altonahusene, som ere byggede i Begyndelsen af dette Aarhundrede paa Elkjærs Jorder, ere 19 i Tallet.

Vesterklit bestaaer af 3 Steder og Østerklit af 3. Imellem Vesterklit og Østerklit ligger den for Statens Regning i Foraaret 1859 — vide Lov af 29de December 1857 om Sandflugtsstrækningernes Behandling — paabegyndte Træplantage, hvis Areal, som er kjøbt fra N. Elkjær, udgjør

¹⁾ En Levning af de gamle Sognestevner. See Optegnelser om Gissel-feld p. 114.

600 Tdr. Land og har kostet omtrent 1700 Rdlr. Paa Plantagen anvendes aarlig 2000 Rdlr., hvoraf ogsaa udredes Planteurens aarlige Løn (400 Rd.), samt Afbetaling paa dennes Bolig, som er opført omtrent midt i Anlægget. Denne Plantage er tilligemed en lignende i hver af de øvrige 3 vestlige Amter i Jylland anlagt under Veiledning af Kammerherre Riegels.

I Tversted Sogn var der 1662 70 Beboelser, Elkjær medregnet, og havde 10 Gaarde og Bol hver 2 og en større Gaard endogsaa 3 Beboere, hvilket giver 81 Beboere eller Familier. 1683 nævnes kun 86 Beboelser. 1871 var Beboelsernes Antal stegen til 220.

Tversted Sogns Klitter, som paa de bredeste Strækninger kun naae omtrent $\frac{1}{8}$ Miil ind i Landet, ere overhovedet meget rolige \therefore godt bevoxede med Tjørn og Klittag og ville med en lidet kostbar Vedligeholdelse og forsigtig Afbenyttelse neppe mere kunne blive farlige for de tilgrændsende Jorder. Derimod haves historisk Vished for, at Sandflugten her tidligere har anrettet megen Skade. Saaledes nævnes Klitten allerede i det foran meddeelte Sandemændsbrev fra 1479, og af et Do. af 15de Septbr. 1595 sees, at Flodbæk da var tilfløiet med Sand og havde taget en anden Retning, samt at nogle Leergrave vare begravede under Klitten, ligesom ogsaa at Horsnab Skov og flere Jordeiendomme da vare blevne ødelagte af Sand. Af de efterfølgende Præsteindberetninger erfares, at Sandflugten 1571 havde ødelagt 8 Tdr. Land af Præstegaardens Jorder. 1625 skriver Præsten Palle Andersen, at Præstegaarden da laae i en løs Sandklit, hvoraf kan sluttes, at Sandflugten forøvrigt maa have anrettet mere Skade i Sognet. 1689 vare flere Steder ganske ødelagte paa Ager og Eng og nogle bortflyttede. Endnu i Midten af forrige Aarhundrede maa Klitterne have været meget levende, og af flere gamle Fæstebreve paa Elkjær Gods kan det sees, at Sandflugten den 15de Mai 1762 har anrettet en stor almindelig Ødelæggelse, hvisaarsag der skete Moderation i flere Gaardes Hartkorn. I Slutningen af forrige Aarhundrede var Skjellet imellem Raabjerg og Tversted Sogne saa „forvildet“ af Sandflugt, at der den 15de October 1793 og 7de Mai 1794 afholdtes Landvæsenscommissionsmøder for at afsætte nyt Skjel.

Efterfølgende i Bispearkivet erholdte Præsteindberetninger

give, sammenholdte med Forholdene i Nutiden, interessante Oplysninger om Sognets saavel topografiske som økonomiske Beskaffenhed i det 16de og 17de Aarhundrede.

1553. Tuerstedh. Kan han saa til sin Præstegaard: Rug 3 Pund, Byg 5 Pund, Havre 3 Pund¹⁾. Eng 23 Læs, det han henter lang Vei. Gaarde 16, Bole 16. Tiende Byg 3 Pund $\frac{1}{2}$ Td. 3 Skpr, Rug 1 Pund $\frac{1}{2}$ Td. $2\frac{1}{2}$ Skpr, Havre 5 Skpr. Qvægtiende: Lam 5, Kid 5, Kalve 2, Tiende-penge 3 $\frac{1}{2}$, Offer 3 $\frac{1}{2}$ danske.

Gordebo Mark, som bor ved Stranden, har 2 Mile, en stakket halv Miil til Raabjerg Kirke, at de maatte søge til Raabjerg og gjøre Præsten efter Ordinantsens Lydelse, for de give intet.²⁾ Han har Degnebol.

1568. Register paa Tversted Sogn. Tversted. 1 Herregaard ved Navn Elkjær, der tjener 3 Gaarde, 4 Bol og 14 Gadehuse; til Kronen 7 Gaarde og er nu pantet til Odden, 4 Bol, 6 Gadehuse; til Sejlstrup 2 Gaarde, 2 Bol, 2 Gadehuse; Otto Banner 1 Gaard, 1 Bol, 1 Gadehuus; Frantz Banner 1 Gaard; Fru Magdalene Banner 1 Gaard, 1 Bol; til Brodskoff (Bratskov) 1 Gaard; til Elkjær 1 Gaard, 1 Gadehuus; til Mariager Kloster 1 Gaard; til Vrejlev Kloster 1 Bol; Degnebol; Præstegaard.

Fortsættelse. Tversted. Herregaarde 1 ved Navn Elkjær, dertil 3 Gaarde og er dog skiftet i 2 Byggsteder hver Gaard, 4 Bol, 14 Gadehuse; Præstegaarden, som Præsten ibor; velbyrdig Mand Otte Banner til Asdal 1 Gaard ved Navn Horsnab, 1 Bol ved Navn Slyng, 1 Gadehuus, som er bygget paa samme Horsnab Endel; velbaarne Mand Frantz Banner til Kokkedal 1 Gaard ved Navn Tuen, som er ogsaa bygget af Horsnab Endel, som hører Otte Banner til; velb. Fru Magdalene Banners til Baggessvogn 1 Gaard, som hedder Skram og er bygget af forskr. Horsnabs Eiendom, 1 Bol; Kongens Gaarde 7 Gaarde, og somme sidder 2 paa hver Gaards Eiendom og er nu pantet til Odden af Iver Lunge, 4 Bol, 6 Gadehuse; til Sejlstrup 2 Gaarde, 2 Bol, 2 Gadehuse; til Brødsloff 1 Gaard; til Eskjær 1 Gaard, 1 Gadehuus; til Mariager Kloster 1 Gaard; til Vrejlev Kloster 1

¹⁾ 1 Pund Rug og Byg = 2 Tdr. 1 Pund Havre = 4 Tdr.

²⁾ Ved Gordebo Mark betegnes Gaardboe Birk i Raabjerg Sogn, som indtil 9de Mai 1556 hørte til Tversted Kirke.

Bol; Degnebol, som man kunde saa 8 Skpr. Korn til; 2 Læs Eng.

1571. Hr Niels i Tversted. Kan han saa til Tversted: Rug 6 Tdr., Byg 8 Tdr., Havre 10 Tdr. Eng 28 Læs. Offer 3 Mk., Korntiende —, Qvægtiende Lam 7. Om Tversted Præstegaard siger han, at Sand har fordærvet ham saa meget, som man kan saa 8 Tdr. Korn i. Degnen i Tversted Sogn har Degnebol; han kan saa til samme Bol Byg 4 Skpr, Rug 4 Skpr., Havre 4 Skpr.; Eng 5 Læs; beklager sig, at han har meste Parten lagt Jorden øde til samme Bol.

1625. Palli Andersøn, Præst til Tversted, Bindslev og Uggerby Sogne.

Tversted. Kan saa til sin Præstegaard, han ibor, Rug 6 Tdr., Byg 6 Tdr., Havre 6 Tdr. Eng til Præstegaarden 9 Læs. Herforuden er 10 Læs Eng, som ligger fra Præstegaarden 1½ Miil i et meget blødt Kjær og flere Aar bliver ubjerget, og er samme Hø ikke bedre end Halm; thi faa Creature vil æde deraf. Korntiende af samme Sogn Rug 3 Tdr., Byg 8 Tdr., Havre 4 Tdr. Ligger ogsaa min Præstegaard, som jeg ibor, i en løs Sandklit, Marken er meget fordærvet af Sand, og naar det bliver Tørk Aaringer, bliver Kornet meget ringe, saa den Tid har været, jeg har saet 6 Tdr. Byg i gl. Jord og jeg dog ikke har høstet 1 Skp. deraf igjen, som nok beviisligt er. Ligger ogsaa samme min Præstegaard paa en almindelig Landevei for Kongens Folk, som skal vandre igjennem Landet fra Aalborg til Skagen.¹⁾

1689. Tversted. Anno 1688 er jeg her til Stedet ankommen, og fandtes Tilstanden saaledes: 1) Præstegaarden saa aldeles brøstfældig, at den ganske, endeel af Raallinghuset og af Laden undtagen, strax vil opbygges, hvilket i disse besværlige Tider falder mig saa meget mere vanskeligt som 2) baade Præstegaardens Jord saavelsom og det hele Tversted Sogn formedelst den skadelige Sandflugt Aar efter Aar fordærves, saa at nogle Steder baade paa Ager og Eng ganske ere ødelagte og Boliger ere bortflyttede. Nogle Gaarde i Sognene staae øde og ubeboede foruden en, som forleden Aar ganske afbrændte. Saa er og Fiskeriet, som i

¹⁾ Heraf synes at kunne sluttes, at i den Tid endeel Infanteri har cationeret i Skagen, men som aldeles er gaaet i Glemsel her paa Egnen.

mine Formænds Tider var Tversted Sogns og, af det, Præstens bedste Fordeel, her ved Stedet ganske nedlagt, saasom fast intet i nogle Aar har tilgaaet. Af ovenmeldte Aarsager hverken min Gaards Avl, Tiende eller Offer nær kan opnaa min sal. Formands. 3) Af Elkjær, en Herregaard, liggende i Tversted Sogn, har Præsten aarlig nydt 2 Tdr. Rug og 2 Tdr. Byg indtil min Tilkomst her til Stedet; men endskjøndt den velbaarne og gunstige Patron i Stedet derfor mig med Offer lader aflægges, det jeg med ydmygst Taknemlighed erkjender, dog saasom Offer kan erlægges pro arbitrio, den og formedelst Forandring, som kunde skee ved Stedet, mulig kunde Præsten fragaae, skulde han vel bedst og vissest være forsynet med det sædvanlige Korn. Dette med gunstige Øine og til mit Bedste at maatte ansees, begjæres ydmygeligst af høiædle Hr. Stiftamtmandens saa og velædle Hr. Biskoppens min høiærværdige Faders i Herren ydmygste Client H. Gjessing.

Degnekaldets Indkomst i Tversted Sogn: Visse og uvisse efter nøieste Beregning 50 Rd. 3 Mk., hvorfra gaaer de efter kgl. Forordn. af Kaldet gaaende Skatter og Pension til Aalborg Kathedralskole ialt 5 Rd. 2 Mk. 12 Sk

Tversted Degnebolig 15. Juli 1768.

Michael P. Terp.

Af følgende kongl. Brev af 28de Juni 1568 sees, hvorledes Adelen paa den Tid forurettede Bønderne. „Vore Undersaatte i Tversted og Tversted Terp, som Ove Lunge til Tirsbæk havde i Pant paa sine Broderbørns Vegne, klage over, at Lunge formeente dem deres Fædrift og en stor Deel af Kronens Eiendom, som deres Forældre for dem og de selv har haft i Haandhæfd og Bygning, især „Kjærsager“, som Broderen Kristoffer Lunge tiltog sig, og „Sletings Aas“, som Ove Lunges Foged har taget fra dem i Tversted Terp, hvorfor Lunge fik en Irettesættelse og Befaling om at give det tilbage, som Bønderne havde, da han fik det i Pant, og tilholde sin Foged, at han vore og Kronens Bønder lader være udi Fred og dem ikke truer og undsiger eller i nogen Maade foruretter.“¹⁾

¹⁾ Tegnelser over alle Lande X. 84.

Saadanne kongelige Befalinger og Irettesættelser vise vel, at Regeringen misbilligede den haarde Medfart, Adelen paa den Tid og over 200 Aar senere lod vederfares Bønderne, men Forholdene vare saaledes, at saadanne kongelige Befalinger i de fleste Tilfælde fik liden eller ingen Betydning, og at „Sletings Aas“ heller ikke er bleven tilbagegivet Bønderne i Tversted Terp, sees af, at den i Matrikullen af 1662 nævnes som en af N. Elkjærs Marker.

Ved en kongelig Skrivelse af 4de December 1582 blev det bestemt, at Sognemændene i Tversted og Mosbjerg skulle „herefter i Kjærven føre deres Kongetiende til Skagen, og de af Mosbjerg yde den til Sognepræsten og af Tversted til Skolemesteren (o: den latinske)“

Da Tverstedboerne ialmindelighed med Hensyn til Oplysning og Dannelse omtrent staae paa samme Trin som deres Naboer Raabjergerne — og, saavidt jeg har kunnet faae oplyst, maaskee lidt lavere —, vil næsten Alt, hvad jeg i min Beskrivelse af Raabjerg Sogn¹⁾ har oplyst om Culturtilstande der, kunne anvendes paa Tverstedboerne i Almindelighed, og synes det især, som om Selvstændighedsfølelsen er mindre udviklet her, hvilket vel kan antages at være en Følge af Trældomsaaget Hoveriet, under hvilket mangan Tverstedboer endnu sukkede i Begyndelsen af dette Aarhundre, og skjøndt det da skete under en meget human Hosbond, er Indtrykket deraf endnu ikke udslettet af Folkekarakteren, og det er med en synderlig ubevidst Respect Beboerne endnu tale om og see til Herregaarden N. Elkjær. Vel vide de Fleste nu, at de ere uafhængige saavel af Herremanden som Præsten, og at deres borgerlige og politiske Rettigheder ere lige, men de føle tydeligt, at Oplysningens Svælg adskiller dem, og dog vil Bevidstheden om Nødvendigheden af en bedre Uddannelse i aandelig Henseende ikke ret vaagne hos dem; men i Tidernes Løb maa og vil det komme, og det turde maaskee fortjene at bemærkes, at endeel af Beboerne i den østlige Deel af Sognet ere Medlemmer af

¹⁾ Saml. til jydsk Historie og Top. III.

Raabjerg Sogns Læseselskab. Mandfolkene befatte sig ikke, som i Raabjerg Sogn, med Fruentimmerarbeide, og de, som ikke læse eller gaae til Kroes, ligge gjerne „paa Bænken“ i de lange Vinteraftener, og i de fleste Huse findes ikke anden Lecture end Psalmebøger og en gammel Huuspostil. Med Hensyn til Sæder og Skikke bemærkes, at der endnu hos Gaardmændene af og til holdes „store Brylluper“, i hvilke der offres i Kirken og bæres „Faaen“ til Bryllupsgaarden af de indbudne Gjæster, saaledes som findes omtalt i mit „Et Bondebryllup i Raabjerg for 30 Aar siden“. ¹⁾ Uagtet Huusandagt er meget sjelden og Faa gaae i Kirke, er Moraliteten dog god og Forbrydelser af den grovere Slags yderst sjeldne. Som Følge af den mindre gode Oplysning spiller Overtroen her endnu en ikke ubetydelig Rolle, dog er det mest med Hensyn til Uheld paa Kreaturer og indtræffende Vanskelighed ved at kjærne Smør, at Troen paa Hexeri gjør sig gjældende. Den i min Raabjerg Beskrivelse omtalte Hexemester her i Sognet, som ogsaa har havt endeel at bestille i Raabjerg Sogn, har i det sidste Aarstid tabt meget af sin Praxis i Tversted Sogn som Følge af, at det flere Gange skal have slaaet ham feil „at skaffe Folk deres Smør igjen“, og den over hele Vendsyssel bekjendte og benyttede Overhexemester, „Hals Præst“ (boende i et af Nabosognene til Tversted) er nærved at gjøre Hexemesteren her overflødig. Den store Sortekunstner i — skal nemlig ikke alene med Lethed kunne bringe Smørret i Rigtighed igjen m. m., men er tillige, efter Fleres bestemte Paastand, endogsaa i Stand til at fremmane Skadesmanden. Saaledes har en ellers paalidelig Mand i Elling Sogn fortalt mig, at da han ifjor havde brugt „Hals Præst“ for at gjøre noget tilrette, og denne tillige vilde vise ham hans Skadesmand, kom denne paa Hexemesterens Trylleord løbende af alle Kræfter kun iført Underbeenklæder og een Strømpe. Den uimodstaaelige Ordre var nemlig indløben, medens Manden klædte sig paa. Naar der saaledes som Følge af Ureenlighed eller andre naturlige Aarsager indtræffer Vanskelighed ved Kjærningen, beskyldes gjerne en af Nabokonerne for at have taget Smørret, og naar Kreaturene have tabt Ædelysten eller ikke ville drikke, troer man, at „Skarnsfolk have taget Foderet eller Vandet fra dem“.

¹⁾ Saml. til jydsk Hist. og Top. I. B. p. 306.

Agerdyrkning.

I den østlige Deel af Tversted Sogn, det tidligere saakaldte Horsnab Fang, hvor Markjorderne ere af samme Beskaffenhed som i Nabosognet Raabjerg, staaer Agriculturen ogsaa paa samme Standpunkt som i sidstnævnte Sogn. Derimod er Landbruget mere udviklet i Øster- og Vester-Tversted samt Terpet, hvor Jorderne ikke alene overhovedet ere bedre, men ogsaa paa flere Steder af meget god Beskaffenhed, og hvorfra en ikke ubetydelig Deel Korn sælges. Efter en den 15de Juli 1871 ifølge Indenrigsministeriets Skrivelse af 16de Juni s. A. foretaget Optælling af Kreaturer forefandt i Tversted Sogn 210 Heste, 6 Føl, 996 Stkr. Hornkvæg, 1774 Faar, 245 Sviin og 107 Bistader. I samme Aar var der udsaaet 33 Tdr. Hvede, 402 Tdr. Rug, 224 Tdr. Byg og 783 Tdr. Havre samt lagt 378 Tdr. Kartoffler. I samme Aar henlaa som Eng et Areal af 394 Tdr. Land. Af Hedejord var i 1870 opdyrket 279 Tdr. Land. Til betydelig Skade for Agerbruget, navnlig et godt Kreaturhold, var Bortsalget af den store Engstrækning i Sørig,¹⁾ hvilket skete for at tilveiebringe Kjøbesummen for Fæstestederne paa Elkjær Gods. Medens Beboerne vare Tjenere til Elkjær, dyrkede de hovedsagenlig kun Vaarsæd, og Faa spiste andet end Havre- eller Bygbrød. Med Hensyn til Huusindustri og Vindskibelighed overhovedet tør det vistnok siges, at Tverstedboerne i Almindelighed staa tilbage for deres Naboer Raabjergerne; men Nødvendigheden byder det heller ikke, da Naturforholdene her ere betydeligt gunstigere, og mange af Beboerne ere nu ogsaa velhavende. Mange grundmurede Huse ere opførte i de sidste 20 Aar, og faa ere tilbage af de gamle Rønner, sørgelige Minder om Hoveriets Tider, da kun Herremændene boede som Mennesker.

Fiskeri.

Af Matriklen fra 1662 sees, at i Østertversted 2, i Vester-tversted 5 og i Terpet kun een Beboer har givet Fiskeskyld, nemlig fra 1 til 400 Flyndre, og i Taxationsforretningerne fra 1683 er anført om Østertversted: „Fiskeri til Huusbehov,

¹⁾ Min Raabjerg Beskrivelse p. 68.

Flyndre, Hvidlinger o. a.“; om Vestertversted: „Fiskeriet bruges ikke meget, da Faa ere saa formuende, at de kunne anskaffe Redskaber“; om Terpet: „Ingen Fiskeri, men undertiden mellem Voldborrig Dag og Pintse bruge de en Hest-Vaad, hvormed de somme Aaringer faaer nogle smaa Kuller og Sild, men i 8 Aar har di nu ikke faaet Omkostningerne dækkede.“ Heraf fremgaaer, at Fiskeriet, vel som Følge af Agerbrugets Udvikling, allerede da (1683) har udgjort en ubetydelig Deel af Beboernes Næring; men at Fiskeri 100 Aar tidligere har været om ikke den væsentligste, saa dog en betydelig Deel af Sognets Erhverv, er vist; thi i Kolderup Rosenvinges gamle Herredagsdomme IV, 67 kan sees af et Tingsvidne af Horns Herreds Ting den 18de April 1580, at 4 Lodseiere i Jerup havde „udi Rette ladet dele¹⁾ Raabjerg Sognemænd, Tversted Sognemænd og Uggerby Sognemænd, for de drager ind udi Elling Sogn for Jerup Mark og Fællig og grave Voldgrøft (ved Havet) efter Ormé, og derfor begjært Høring over dem“. Naar man nu seer, at Tverstedboerne have maattet reise omtrent 2½ Miil for ved Østkysten at hente Strandorme, arenicola piscatorum, som brugtes og bruges endnu til Agn paa Fiskekroge, synes dette tydelig at tale for, at Fiskeriet dengang kan have været Beboernes Hovednæringsvei. See videre herom i Præsteindberetningen fra 1689. Nu (1871) drives kun ubetydeligt Fiskeri af enkelte Beboere i Vestertversted og Klitstederne.

Fugle og vilde Dyr.

For omtrent 16 Aar siden fandtes der endnu i Sørig Mose en ikke ubetydelig Deel Urfugle, og Forfatteren har flere Gange deeltaget i Urhønsjagt i Mosen, hvis Bebyggelse blev denne Fugls Tilintetgjørelse. Urfuglens mindre Slægtning Agerhønen lever derimod endnu i stort Antal temmelig fredeligt saavel paa Markerne som i Klitterne. Forøvrigt har Tversted Sogn af Smaafugle de samme, som ere nævnte i min Beskrivelse af Raabjerg Sogn.

Af Ræve har her i sin Tid været en stor Deel; men som overalt har Mikkell, ligesom dens større Frænde Ulven, ogsaa her maattet vige for Menneskets Udbredelse paa Moser og Kjær.

¹⁾ o: sagsøge. See D. Lov 1. 1. 3 og Nørregaards Privatret § 1375.

Før Bebyggelsen af Sørig store Mose afgav denne et godt Tilholdssted for Ræven, og endnu boer den i Mosens vestlige vilde Dele og i den paa Elkjær Klitter af Staten anlagte Træplantage, hvor den har rigelig Næring af Plantagens Muus og Havets Fiske. — Haren, som findes overalt saavel paa Markerne som i Sognets Moser og i Klitterne, er større her end i Nabosognet Raabjerg og formerer sig i samme Forhold som Ræven aftager. Imellem 1720 og 1730 huserede Ulvene, ifølge paalidelig Oplysning, endnu i Østerskov Mose. Sagnet fortæller, at en Hest, tilhørende en Mand i Øster Tversted, en Nat blev overfaldet af Ulve i Østerskov og havde værget sig saa godt, at om Morgenen 3 Ulve laa døde i Tøierslaget ved den. Endvidere fortælles, at en anden Mand fra samme By en Morgen gik ud i Klitten for at trække sine Faar ud af et Faarehuus der; men idet han lukker Døren op, farer til hans Forskrækkelse en stor Ulv ud deraf. Ulven skal være sluppen ind i Huset igjennem Taget, som bestod af Fladtørv, og af Skræk over saaledes at være bleven indespærret ikke have tilføiet Faarene nogen Skade. Da de sidste Efterretninger, man har om Ulvenes Tilværelse saavel i Nabosognet Raabjerg som i dettes Nabosogn Elling, ogsaa ere fra Tiden imellem 1720 og 1730, kan man med temmelig Vished antage, at Ulvene ere forsvundne i det nordlige Vendsyssel i den første Halvdeel af det 18de Aarhundrede.

Oldsager.

Gravhøie fra Broncealderen eller den ældre Jernalder findes saavel paa Terpets som Vestertversted Hedelodder. Paa Præstegaardens Hedelod ligger en temmelig stor Høi, kaldet Ragers Høi, i hvilken efter Sagn en Oberst Rager skal være begravet. I en Lyngbanke, kaldet Tveden, lidt Syd for Østenkjær, ere flere Gravurner med brændte Been blevne opgravede. Denne Tved har i sin Tid dannet en Art Halvø eller Landtunge i nordre Side af den udtørrede Bredningsø, og har her været en af Oldtidens fælles Begravelsespladser, af hvilke der træffes hyppige Spor, særdeles i Nærheden af udtørrede Søer eller større Vande. I den nordlige Deel af Sørig Mose er der bleven funden mindre Steensætninger af Gravkamre fra Broncealderen. Om Fund

af Redskaber og Vaaben fra Steenalderen paa Sørig Mose er foran talt.

Ligesom jeg, paa mine Vandringer for at udfylde anti-
 quariske Kort for det oldnordiske Museums anti-
 quariske Archiv, i flere Sogne i det nordlige Vendsyssel i
 Nærheden af Kirkerne har opdaget Navne paa Steder og
 Marker — f. Ex. Hovbæk, Hovkjær, Hovstrup, Hovsig og
 Hoven o. s. v. —, der tyde paa hedenske Gudehuse, i hvis
 Nærhed de christne Kirker i Reglen ere blevne opførte, saa-
 ledes forekommer ogsaa her i Taxationsforretningerne fra
 1683 Navnet Hovbæks Agre i Vester Tversted V. for Kir-
 ken, hvilket upaatvivlelig hidrører fra Stedets Hov eller he-
 denske Gudehuus. Tversted Sogn kan ikke have været be-
 bygget i Steenalderen; men paa Vendsyssels Høiland er det,
 uagtet de faa tiloversblevne Oldtidsmindesmærker, dog ikke
 sjeldent i Nærheden af Kirkerne ogsaa at træffe om ikke i
 uforstyrret Tilstand, saa dog Levninger af enten et Offer-
 sted fra Hedenold eller en Langdysse, hvilket i Forening
 med Datidens Vandforhold tydeligt taler for, at den aller-
 tidligste Bebyggelse er foregaaet paa de i Reglen høie Ste-
 der, hvor Nutidens Kirker og Kirkebyer staae, og det kan
 neppe betvivles, at Steenalderens mægtige Langdysser gemme
 Levningerne af de Familiestamfædre eller Høvdinger, som
 saaledes i en meget fjern Tid have grundlagt Kirkebyerne.¹⁾

Som Bidrag til Oplysning om Retsforvaltningens Be-
 skaffenhed i det 15de Aarhundrede meddeles efterfølgende
 Sognevidne, som er ført paa Tversted Kirkegaard 1487, an-
 gaaende et Stykke Jord i Nærheden af Gaarden Eiaas i
 Bindslev Sogn. Denne Møde at føre Beviis paa i Eien-
 domstrætter maa paa denne Tid have været almindelig, og
 mærkeligt nok blev dette Sognevidne ført paa Tversted
 Kirkegaard, uagtet „Jegaas“ og Abeltoft laae og endnu ligge
 i Bindslev Sogn, hvilket tyder paa, at Sognestævne kun
 maatte sættes paa Hovedsognets Kirkegaard. Bindslev var
 dengang ligesom endnu Annex til Tversted.

„Alle men thette breff seer eller høre læse, helser Jens
 Symenssen presth i Tversted, Palli bond, Jes Persen ok Las

¹⁾ Jvfr. Saml. t. Jydsk Historie og Topografi II. B. p. 200.

Persen kierligh met guth, kongiør vy met thette vorth obne breff ath aar effther gutz bœrd mcdlxxxvii then syndag nesth for kjørmes dagh var skicket for oss ok fleræ dannemen apaa Tverstedh kirki gardh beskedhen man Nis Persen esket ok fek eth fwlth soghne vynne aff XII dannemen som er Las Persen, Jes Persen, Off Skredher, Andhers skyndher, Staphen Kieldssen, Pally bondh, Michel Perssen, Nis Knwdssen, Nis Star, Knwdh Jonssen, Erland ok Terkil Christhensen, hvilkæ XII dannemen vonne tro ok sanne, ath the saa samæ dagh, ath III danne men som var Nis Jenssen, Pawl Hordh ok Nis Michelsen vonne for thennom paa seel ok sanne, ath i Per Hordes tiid ok i Jes Hordes tiid ok sydhen, tha haver Abeltofft væreth Jeegaassz retthæ jordh och then hodhæ agher met ok aldher Per Nielssen plowet længher end til then howedh agher i sinæ daghæ ok ath forde Per Nielsen heyndhæ forde jordh met riiss ok stawer. Ath thee soo vonne thet vynne vy met vore enciglæ. Datum anno die & loco at supra“.

Sognevidnerne ere i sit Slags mærkværdige som Levninger af Tilstandene i Hedenen, i hvilken Gudsdyrkelsen og Retspleien foregik paa et og samme Sted og forvaltedes af en og samme Person, ligesom endnu for omtrent 400 Aar siden var Tilfældet med Sognestævnet, som efter Gudstjenesten blev sat paa Kirkegaarden af Præsten, som fungerede som Formand, og to eller tre af Sognemændene. Den Part, som vilde føre Sognevidne, synes at have fremstillet sine Vidner, som i Reglen vare 12, der, skjøndt de formodentlig ogsaa bivaanede Gudstjenesten, vel kunne antages at være blevne opfordrede til at give Møde, og blev deres Kjendelse eller Vidnesbyrd nedskrevet af Præsten, og Documentet forsynet med hans og Medhjælperes Segl.

Det kunde synes, som om Sognevidnerne paa Kirkegaardene ere gaaede af Brug her i Egnen i Slutningen af det 15de Aarhundrede; thi 1501 blev der paa Horns Herredsting ført et fuldt „stannennis“ Thingsvidne angaaende Eiendomsretten til samme Jord.

Præster.

Før Reformationen.

1394. I Langebeks Excepter nævnes, som allerede be-

mærket, en Præst i Tversted, Johannes de Thwerstedh, sacerdos 1394.

1487 var der, efter det foran meddeelte Sognevidne, en Præst her ved Navn Jens Symenssen.

Efter Reformationen.

1. (1540) Knud , † 1553.
2. Niels Jensen 1553—1587. Underskrev som Sognepræst 1568 en Indberetning om Embedets Beskaffenhed. Blev 1587 Sognecapellan i Bindslev.
3. Lauritz Michelsen 1587—1610; g. m. Ingeborg Christensdatter, D. af Chr. Eriksen, Skriver paa Bidstrupgaard ved Hjørring. 6 S. og 3 D. Sønnen Christen Lauritzen Tversted blev Spr. i Bjergby og M. og en anden Søn af samme Navn Spr. i Vreilev og H.
4. Palle Andersen 1610—1629. Gift med Formandens Enke og havde 1 Dtr.
5. Mads Mogensen 1629—1637. Gift med Form. Dtr. Ellen Pallesdatter; 3 B. 1. Mogens M., Pr. i Ugilt og Taars; 2. Palle M., Pr. i Raabjerg og senere i Aggersborg; 3. Kirsten g. m. F. M. Vogelius Pr. i Aasted og Sk.
6. Nathanael Pedersen Hjørring 1637 † 1688. Blev 1633 res. Cap. og Rector ved Lat. Skolen i Hjørring og 1637 Spr. her; var altsaa Jubellærer som Pr. i 55 Aar. Skiftebrevet efter ham udstedt 1689. Gift med Form. Enke Ellen Pailesdatter. 2 Børn, 1. Mads Nathanaelsen, P. C. hos Faderen og kongl. conf. som Succ., men afsat form. Leiermaal 1674; 2. Ingeborg, død ung.
7. Jens Sørensen Gjessing 1688—1713. Født 1646 i Gjessing Præstgd. Fad. Provst Søren Hansen Ølgod, Spr. t. Gjessing og Nørager i Aarh. St.. Mod. Helvig Nielsdatter. Dim. fra Aalb. Skole 1662. Blev $\frac{11}{4}$ 1668 res. Cap v. Budolphi K. i Aalb., $\frac{28}{1}$ 1688 Spr. i Tversted m. Annex, kaldet af Peder Rodsteen t. Elkjær, Hofjunker og Secret. i Cancel. † i Aug. 1713. Nævnes i Wörms og Nyerups Litt. Lex. som Forfatter til 2 Skrifter. Gift i Aalb. $\frac{19}{10}$ 1670 m. Margrethe Lauritzdatter, D. af Lauritz Hansen, forhen Raadm. i Aalb. 8 B., af hvilke den yngste D. Ane, f. 1684, blev g. m. Efterm.

Indgav 1697 et vidtløftigt Klagemaal til Biskop Bircherod over en usømmelig Overlast og Insolents, med

hvilken Stedets Patron Velb. Geert Dider. Lewetzow til Elkjær havde hannem for kort Tid siden i hans eget Huus beegnet, fordi han ikke ved sin Rettigheds, nemlig et Stykke Jords, Afstaaelse, vilde skikke sig efter hans Villie og Postulatum. (Bircher. Dagb.)

8. Peder Hansen Mossin 1713—1723. F. $^{26}/_{12}$ 1679 i Randers. Fad. Hans Dinesen M., Spr. *ibid.*, Mod. Mette Wendel. Dim. 1696 fra Rand. Skole. Tog theol. Attest. $^{17}/_{3}$ 1701 med. h. ill., blev 1713 af St. Amtmand Plessen til Fusinge kaldet til P. C. med Success. og ord. $^{26}/_{5}$ s. A. Tiltraadte som Spr. efter Gjessings Død s. A. † 1723. G. m. Formandens D. Ane. En S. Hans Mossin $^{16}/_{4}$ 1716 † $^{3}/_{4}$ 93 som Dr. theol. og St. Provst i Bergen.
9. Peder Sørensen Bering 1723—1761. Provst. F. 1694. Fad. Søren Pedersen Bering, Spr. t. Ørslevkloster i Vib. St., Mod. Christence Lundsgaard. Dim. 1715 fra Vib. Skole. Tog theol. Att. 1720 m. N. C. og fik h. ill. for Dim. Præd. Blev 1723 af Canc. Assess. Lucas Kjerulff kaldet t. Spr. her, men fik først kongl. Confirm. $^{29}/_{8}$ 1725, da der blev procederet om Kaldsretten. Imidlertid var han Huuslærer i Aalborg. Han blev ord. $^{24}/_{10}$ 1725 † 1761. 1, g. $^{31}/_{1}$ 1736 m. Maren Brandt i Aalb. 3 S. 1, Søren f. 1747. Cand. theol. Eier af Hørbylund; 2, Matthias f. 1748, Stud. 1765. Eier af Eget i Skjærum S. † 1826; 3, Peder f. 1752, Cand. theol. † 1785. 2, g. m. Christine Cathrine Holm. Hun blev 1762 g. m. Provst Søren Lodberg († 1777), skal være bleven 3 a 4 Aar over 100 og have dandset Menuet paa sin 100 Aars Fødselsdag.
10. Jørgen Henning Styrup 1761—1773. F. 1722 i Fyen. Fad. Johan Ernst S, Capitain ved Garden. Mod. Elisabeth Margrethe Bille Walchendorff. Kom 1730 i Frederiksborg Skole, dim. 1739. Tog Aaret efter Examen philos. og fik Walchendorffs Collegium. Fik 1743 theol. Attest. med h. ill. og prædikede s. A. for Demis med h. ill. Blev $^{12}/_{8}$ 1746 Spr. til Tingsted p. Falster. Fik $^{25}/_{3}$ 1758 Expect. paa Kallehaage, naar Spr. *ibid.* afgik. $^{3}/_{4}$ 1761 Spr. her med Forpligtelse at svare aarlig 100 Rdlr. til en resid. Capell., der skal beskikkes ifølge Rescr. $^{2}/_{3}$ 1742 og desuden have Offer af Menigheden og en Mensalgaard. Blev $^{16}/_{12}$ 73 Spr. f. Ebeltoft og

- Draabye; resig. $\frac{2}{11}$ 92 og † $\frac{20}{8}$ 96 i Ebeltoft. Var 2 Gange gift og havde 10 Børn
11. Søren Juul Cortsen 1774—1787. F. $\frac{20}{8}$ 1731 i Thisted. Fad. Peder C., Spr. ibd. Mod. Sophie Charlotte Aspach. Kom 1746 i Aalb. Skole, hvorfra han deponerede 1749. Tog Aaret efter Exam. phil.; var derpaa hjemme i nogle Aar og fik 1758 theol. Attest. med N. C. og Aaret efter Laud. for Dim. Præd. Blev $\frac{1}{8}$ 1760 P. C. hos Faderen og ord. $\frac{19}{11}$ s. A.; $\frac{26}{3}$ 62 Spr. f. V. og Ø. Hassing; 1772 Provst i Kjærherred; 1774 Spr. f. Tversted m. A., og ved kgl. Rescr. $\frac{20}{4}$ 75 befriet for i 4 Aar at holde Cappellan. Da et hollandsk Krigsskib 1782 strandede paa Kysten og Mandskabet var blottet for Alt, tog han sig meget omhyggeligen af dem, hvorfor Admiralitets Collegiet i Holland sendte ham en smuk Sølvkaffekande med Inscription. (v. Jydske Efterr. 1784 No. 18). † $\frac{2}{7}$ 1787. Gift $\frac{13}{4}$ 1763 med Ane Brorson f. $\frac{2}{2}$ 39, Dtr. af Biskop Dr. theol. Broder Br. i Aalborg. 6 Børn.
12. Christian Frederik Schnell Bjørn 1787—1805. Jubellær. F. $\frac{21}{3}$ 1740 i Astrup i Brøns S. Fad. Peder B., Sognefoged ibid. Mod. Ancla Larsdatter. Blev underviist hjemme og dimitt. 1757; tog Ex. th. $\frac{18}{6}$ 59 med N. C. Opholdt sig derefter hos Præsten Anders Riegelsen i Jersie og underviste hans Børn indtil 1761, da han blev Alumnus i det grønlandske Seminarium og underviste Prof. Poul Egedes Børn; blev 1763 Missionær p. Grønland. $\frac{20}{10}$ 69 Spr. t. Tæbring, O. og R. p. Mors; $\frac{20}{6}$ 84 creeret til Provst f. Sønder Herred p. Mors; $\frac{21}{9}$ 87 Spr. til Tversted m. A.; $\frac{12}{7}$ 1805 t. Jerslev og V. Brønderslev. Entl. 1816 † 1817. 1ste Gang gift med Elisab. Cath. Altenhoff, † 1788; 1. S. — 2den Gang gift paa Baggessvogn $\frac{24}{9}$ 89 m. Cathrine Marie Sommer, E. efter Spr. C. Tødsleuf i Sindal, † paa Overklit v. Hjørring $\frac{22}{6}$ 32. Sønnen Caspar Altenhoff B. blev Præst paa Vemmetofte Kloster. C. F. S. Bjørn blev $\frac{12}{7}$ 1805 Spr. i Jerslev og B. Aalb.

Denne Provst Bjørn blev anset for en meget klog Mand, om hvem man endnu her paa Egnen fortæller Følgende. Han færdedes ofte om Aftenen paa Kirkegaarden, og da hans Kone ikke holdt af disse Aftenvandring, fik hun en af Karlene overtalt til en Aften

at tage et hvidt Lagen over sig og gaae ind paa Kirkegaarden, hvor Provsten allerede spadserede, for, som Konen mente, at skrække Præsten saaledes, at han ikke oftere turde vove sig derud om Aftenen. Da Hr. Bjørn seer den hvidklædte Karl, som han antog for en Gjenganger, besluttede han at mane denne; men da Karlen var sunken ned til Knæerne, raabte han med Forskrækelse: „Hold bi, Faahr, de æ mæ“, hvortil Provsten ganske roligt svarede: „det er for seent“, og manede Karlen heelt ned i Jorden, og skal denne ulykkelige Feiltagelse have betaget Præstekonen Lysten til senere at controllere sin Mands Spadseretoure om Aftenen.

- Engang skulde en Fisker fra gl. Skagen et længere Stykke Vei vesten for denne By have dræbt og plyndret en skibbruden Mand, som han derefter nedgrov i en af Strandbakkerne; men efter denne Dag havde Strandrøveren hverken Rist eller Ro og maatte endog saa hver Nat gjøre en Tour hen til Stedet, hvor han havde nedgravet den ihjelslagne, som hver Gang, hvor omhyggeligt end Fiskeren tildækkede Liget, rakte den ene Haand op igjennem Sandet. Endelig besluttede Fiskeren at søge Raad hos den kloge Provst Bjørn, som ogsaa skal have skaffet ham hans Sindsro igjen, hvilket blandt Andet skulde være betinget af, at han lod Liget af den dræbte Skibbrudne begrave paa Kirkegaarden.
13. Jacob Holm Schibbye 1806—1845. Fød 1774 i Aalborg. Fad. Jens S. Kbmd. *ibid.* Mod. Ane Marie Holm. Dimit. fra Aalb. Skole 1793 med h. ill. Tog 1794 and. Ex. og 1798 theol. Att. m. h. ill., fik s. A. h. ill. for Demis. Præd. og 1799 Laud. for cathet. Prøve; blev $\frac{3}{1}$ 1806 kaldet til Spr. for Tversted, Uggerby og $\frac{10}{8}$ 1819 tillige til Bindslev, † $\frac{10}{6}$ 1845. Gift $\frac{14}{4}$ 1807 i Sindal Kirke m. Elisabeth Dorthea Rosenkilde, † 1864 eller 65, Dt. af Hans R., Degn i Saltum. 7 Sønner.
14. Christian Begtrup Friis 1845—1859. Fød $\frac{24}{6}$ 1808. Fad. Consistrd. Peder F., Præst til Holme i Aarh. Stift † 1856. Dimitt. 1828 fra Aarh. Skole med h. ill. Ex. phil. Laud., theol. Att. $\frac{23}{4}$ 33 med h. ill. og $\frac{22}{10}$ s. A. Laud. Blev $\frac{6}{12}$ 36 Spr. f. Nykirke p. Bornholm, $\frac{2}{9}$ 45 Spr. f. Tversted U. og B. og $\frac{14}{8}$ 59 f. Skjelby og Gjeddesby p. Falster.

15. Niels Peter Cruusberg 1859. Fød $\frac{4}{8}$ 1811 i Holbæk, hvor Faderen Hans C. var Chordeg. Mod. Elisabeth Cathr. Edsberg. Dimitt. fra Frederiksborg Skole 1829 med Laud. And. Exam. Laud., theol. Att. 1838 m. haud. Skolel. i Hundie i Kildebrønde S. p. Sjælland 1841. Spr. i Estvad og Rønbjerg Ribe St. $\frac{18}{8}$ 51 og i Tversted o. s. v. $\frac{24}{10}$ 59. Gift $\frac{13}{12}$ 41 med Henriette Behrens, f. i Khv. $\frac{19}{9}$ 16. 3 Sønner og 2 Døttre.
-

Altertavlen i Sal kirke, tilligemed et tillæg om altertavlen i Stadil kirke.

(Hertil et litografi.)

Af L. Varming.

Iblandt vore minder fra den kristelige midalder er altertavlen i Sal kirke, Ribe stift, henved tre mil fra Skive, uden tvil et af de allermærkeligste både ved sin særegne form og ved sin udstyrelse, storartet som den er i anlæget og afvekslende i kompositionen. Da denne altertavle så vel for sin sjældenheds, som for sin kunstfærdigheds skyld fortjener at blive bekendt i en vid kres, skal her forsøges givet en nogenlunde udtømmende beskrivelse af den, hvilket forfatteren har set sig istand til, ved jevnlig på selve stedet at kunne betragte og undersøge dens enkeltheder. Den omtales i E. Pontoppidans marmora Danica II.

Altertavlen er af drevet kobberblik, oprindelig stærkt forgyldt næsten overalt, og fæstet på et underlag af egetræ. At den er af kobber, sees på flere steder, hvor forgyldningen mangler, eller hvor den er slidt af, og det mørkebrune kobber tydelig nok stikker frem. I marm. Dan. pgg. 82—83 beskrives den kortelig således: „ostentat ædes Saëlensis, Scheviam inter et Holstepontum in diœcesi Ripensi . . . visendum antiqvitat̃s monumentum, tabulam puta cupream, historiis variis nec non angelorum, Evangelistarum, Apostolorumque iconibus aliisque figuris bullatis, inprimis vero pervetustis Longobardici characteris versibus ornatissimum“ d. e. „kirken i Sal imellem Skive og Holstebro i Ribe stift pranger med et seværdigt åldtidsminde, næmlig en altertavle af kobber, prydet med historiske fremstillinger og med billeder af engle, af Evangelisterne og Apostlene, samt andre ophævede (buklede) figurer, men især med meget gamle vers

af Longobardisk (?) karakter.“ Den har været prydet med klare stene, dels større, dels mindre; men af hine er der kun én tilbage; af disse er der vel henved en snes stykker, flade og kresrunde, der se ud som glas, nogle hvide, andre blegrøde. Hvor stenene mangle, ere fordybningerne overstrøgne med mørkeblå farve¹⁾.

Betragte vi nu altertavlen i dens enkeltheder, se vi, at den består af to stykker, af hvilke det nederste har været anbragt på forsiden af alteret og kaldes antependium eller antemensale, og det øverste har stået oven over den bageste del af alteret og kaldes predella;²⁾ for at beskrive dem nærmere begynde vi helst med

den nederste del,

som er den indholdsrigeste og interessanteste i henseende både til form og til indhold.

a. Formen.

Antependiet udgør en aflang firkant 5' 10 $\frac{1}{2}$ " lang, 3' 3" høj, og består af 1) en indfatning, som omslutter en tavle. I indfatningen skelnes en ydre, flad, 2" bred rand, og en ophøjet 1" tyk snoning, afbrudte af 12 kresrunde felter. Indfatningens ydre rand har for oven og til højre guldbogstaver på kobbergrund, derimod til venstre og for neden er randen forgyldt og bogstaverne have kobberets farve. Af kresfelterne, som ere 6" i tværmål, er der 1 i hvert hjørne, mellem dem i lige afstand fra hverandre 3 for oven og 3 for neden, og 1 ved hver side, altså 12 i alt. Den noget fordybde inderflade af disse felter tilligemed deres billeder er forgyldt, og uden om den er en flad kobberrand med gyldne krese på inder- og yderkanten, samt guldbogstaver. 2) en 5' 4 $\frac{1}{2}$ " lang, 2' 9" høj tavle, omgivet af en

1) I en af de indberetninger om de enkelte sognes topografi og antikviteter, som sognepræsterne i Ribe stift måtte gøre 1638 til brug for O. Worui, hedder det om altertavlen i Sal kirke, efter overlærer Kinchs meddelelse: „Alterthafflen, som ehr allt sammitt af messing saaett [sat] paa træ och forgylditt, fattendis [indbefattende] adskiellige tryckte billeder samptt med mange, christall steenne ziritt och beprydet, saamene [somme] saatt paa rødt, huitt, blott och grønt farve. Bemelte billeder ehre de Trinitate, de Deo, de Christo, de Spiritu Sancto, de conceptione Christi, de nativitate, de crucifixione, de morte etc. imo de apostolis et aliis sanctis.“ 2) Italiænsk, o: en skæmmel.

3" bred rand, og fastholdt af de oven omtalte kresfelter, som med den halve runding nå ud over tavlens rand. Indenfor denne er 18 firkantede $\frac{1}{2}$ " fordybde felter eller ruder, afdelte ved to flade vandrette $1\frac{1}{2}$ " brede skillerum, som overskæres lodret af tre og tre sådanne, alle med skråt nedgående inderrand, og med enderne stødende til en fod eller sokkel. Overskæringerne dækkes af pånittede, kresrunde plader, let fordybde.

I midten mellem felterne er der et parti, som består af 4 afbrudte hjørnefelter, 2 foroven og 2 for nedden, samt en mandelformet glorie, der næsten er så bred, som to af de firkantede felter og indtager omtrent hele tavlens højde, således at den deler tavlen i to lige store dele. Mandelglorien er noget sterkere fordybet, end de øvrige felter, og begrændset af rande med brudte buelinier. Dens spidser støde til en sokkel med en forhøjning af samme brede, som skillerummene

Tavlens forgyldning er nu noget mat, men har for resten holdt sig godt. I den ovennævnte rand er drevne for-siringer, nl. kresformede slyngninger, i det øverste og nederste stykke af randen skiftende med englebilleder. I skillerummene og deres dækplader er indridset fine og kunstige arabesker i så rig afveksling, at hver del har et forskelligt mønster. På dækpladerne, soklerne og mandelgloriens rande have i alt 42 af de forhen omtalte glasprydelser været anbragte.

b. Indholdet.

Dette består, som oven antydnet, i billeder og indskrifter, så vel på tavlen, som på indfatningen.

Billederne.

Da de alle ere af kristelig (katolsk) karakter, bemærkes her en gang for alle, at Jesus er kendelig ved korsglorien, englene og Maria ved stråleglorien, andre helgene ved en flad glorie. Vi begynde med

tavlens billeder

som de fornemste.

I det mandelformede midfelt, som er tavlens hovedparti, er en Kristusfigur i højrelief, med korsglorie, den højre hånd opløftet til at velsigne, den venstre holdende en bog — siddende på en trone, omkreset af smukt indridsede linier af samme form som feltet. Til mandelglorien slutter

sig fire afbrudte hjørnefelter (se s. 171), og i hvert af dem er en velsignende engel.

Ethvert af de tolv felter i de to øverste gennemgående, vandrette, rader indeholder en begivenhed af Jesu historie; og idet vi gå ud fra det øverste felt til venstre og først tage billederne til venstre af mandelglorien for os, have vi i øverste række:

1. Bebudelsen til jomfru Maria ved engelen Gabriel, Luk. 1, 26—38; kendelig af indskriften (se s. 175).

2. Marias besøg hos Elisabet, Luk. 1, 39—55. Bagved Elisabet er indridset et træ så højt, at det rager op over hendes hoved; imellem begge kvinderne ligeledes et træ, men kun halv så højt, til kendetegn på, at Marias foster var kun halv så gammelt som Elisabets, der var i den sjette måned (v. 26).

3. Jesu fødsel, Luk. 2, 1—14. Barnet i krybben, Maria på lejset, Josef siddende ved siden af; en okse og et asen derhos.

i anden række:

4. Fremstillingen i templet, Luk. 2, 22—38. Maria rækker barnet til Simeon.

5. De hellige tre konger, hver med sin gave (guld, røgelse og myrra), jfr. Mt. 2, 11.

6. Maria med Jesusbarnet i sine arme, siddende på en trone, imellem to kvinder i stående stilling.

til højre af mandelglorien,

i øverste række:

7. Flugten til Ægypten, Mt. 2, 13—14. Maria, som har barnet, sidder på et æsel, der ledes af Josef. — Med forbigåelse af Jesu virksomhed i gerning (*obedientia activa*) fortsættes med oprin af hans fornedrelesstand (*obedientia passiva*).

8. Jesu hudstrygelse, Mt. 27, 62; Mrk. 15, 15; Luk. 23, 22; Joh. 19, 1. Til venstre Jesus i en bøjet stilling, med blottet ryg og bundne hænder; i midten en sterkskægget mand, med barske træk, udstrækkende den højre arm til slag; til højre står en anden, som holder rebet, hvorved Jesus er bunden.

9. Jesus på Korset, Mt. 27, 31 fig; Mrk. 15, 20 fig; Luk. 23, 33 fig; Joh. 19, 15 fig. Ved foden af Korset stå

to Kvinder, af hvilke den ene har en salvekrukke med låg. (Efter Joh. 19, 25, jfr. Mt. 27,56, var der tre kvinder.)

i næste række :

10. Billedet synes at skulle betyde nedfarten til helvede, 1 Petr. 3, 19, eller de dødes rige, Ap. g. 2, 31; Salm. 16,10. Man ser et menneske med bind for øjnene, belte om lenderne, iført en folderig kåbe, dog således, at armene og det højre bryst ere nøgne; i den højre hånd holdende en omvendt fane; fra den venstre hånd nedhænger et røgelsekar; glorien mangler, men fanen og korkåben passe på Kristus, da det er de attributter, hvormed katolikkerne lade ham nedstige til helvede. En alvårlig langskægget mand fører ham med sin højre hånd ved hans venstre; i sin venstre hånd har manden en udfoldet rulle (loven?); bag hovedet sees en flad glorie, begrændset af to store horn (skal det forestille Moses? ti der er i øvrigt ingen lighed med de sædvanlige afbildninger af djævelen).

De to sidste billeder høre til Jesu ophøjelsesstand :

11. Engelen, siddende i den aabne grav (i form af en firkantet ligkiste), forkynder de tre kvinder, Maria Magdalene, Maria Jakobs moder og Salome, at Jesus er opstanden. Mrk. 16, 1 flg.; til tegn derpå viser han dem hans ligklæder. Den ene af kvinderne har en salvekrukke.

12. Dommens dag, Mt. 25, 32. 34, 41. Til højre tre salige, kendelige på, at Jesus tager dem ved hånden (sml. v. 34); nedenfor dem sidder djævelen med korslagte ben og lenkebunden, jfr. 2 Petr. 2, 4; åbenb. 20, 2. To skikkelser med forvrængede ansigtstræk skulle vel betyde de fordømte (sml. Mt. 25, 41).

Tage vi disse tolv billeder under ét, kunne de betragtes som illustrationer til den anden trosartikkel, idet de i særdeleshed angive leddene (4) i fornedrelsesstanden (på „død“ og „begraven“ nær); i ophøjelsesstanden kun 2 led, idet opfaren til himmelen mangler.

De seks felter i nederste rad indeholde de 12 apostle, 2 i hvert felt, i siddende stilling, alle med en bog i hånden, selv de som ikke have efterladt sig skrifter. Navnene ere ikke tilføjede, men Peder kan kendes på tonsuren og især på nøglen (Mt. 16, 19), som han holder i den højre hånd.

Indfatningens billeder.

Vi fortsætte med det midterste kresfelt i den nederste del af indfatningen under det mandelformede midfelt, og have da her lammet, agnus dei (Joh. 1, 36; åbenb. 5, 6), med korsbanneret oprejst (modsat fanen i feltet 10 ovfr.); under lammet står lidelsens kalk; så at Kristus er betegnet både som lidende: „skal jeg ikke drikke den kalk, som min fader haver givet mig?“ Joh. 18, 11 (jfr. Mt. 26, 39; Mrk. 14, 36; Luk. 22, 42); „lammets blod“ åbnb. 12, 11, — og som sejrende: „disse (nl. de ti konger) skulle stride med lammet, og lammet skal overvinde dem, åbenb. 17, 14.

I det modstående kresfelt i den øverste del af indfatningen over det mandelformede midfelt er den Hellige Ånd, som en due, farende ovenfra ned, Mt. 3, 16.

Kresfelterne i hjørnerne have de fire evangelister, betegnede ved deres sædvanlige mærker, til venstre øverst: mennesket, her en engel (Matthæus), nederst: løven (Markus); til højre nederst: oxen (Lukas), øverst: örnen (Johannes) — alle med vinger — (åbenb. 4, 7; Ez. 1, 10; 10 14). Örnen holder en rulle i klørne.

I hvert af de øvrige 6 kresfelter er en engel (halv figur) med korsglorie, hænderne opløftede, og svævende over skyerne.

Indskrifterne

læses på tavlen, (især om mandelglorien) og om indfatningen (så vel på dens rand, som på dens kresfelter). De ere alle på Latin, og på et par undtagelser nær affattede i versform, sædvanlig seksfødgede strofer (heksameter). Ordene ere som oftest adskilte ved to eller tre punkter over hver andre, undertiden kun ved ét punkt; enkelte vers ere uden skilletegn. Skriftegneve ere de, som findes på kirkelige mindesmærker fra 11te hundredår og senere. Når Erik Pontoppidan siger i „marmora Danica II, s. 82, hvor indskrifterne læses efter Mag. Tychonius (stiftsprovst i Viborg, † 1740), at versene ere „Longobardici characteris“ (se s. 169), mener han vel dermed bogstaverne; disse ere i øvrigt rommerske uncialer, afvekslende med angelsaksiske og afændrede former; tillige anvendes ofte sammentrækninger af bogstaverne og andre forkortninger, som nedenfor ere opløste, ligesom også indskrifterne i nærværende afhandling

ere afskrevne med almindelige latinske uncialer, for at lette trykningen.

Tavlens indskrifter.

Om mandelglorien læses på den indvendige rand hovedindskriften:

OMNIPOTENS:VNVS:TRES:SVNT:NON:¹⁾OMNIPOTENTES
 † NON:DI:NON:DOMINI:DOMINVS:TRES:ET:DEVS:
 VNVS†SINGVLA:DISCERNENS:DEVS:IDEM:CVNCTA:
 GYBERNANS. †

(én almægtig; de ere ikke tre almægtige; ikke herrer; (én) herre, tre, og én gud; den samme gud, som skelner imellem de enkelte ting, som styrer alle ting);

og i indre sammenhæng hermed på den udvendige rand:

QVE:SVNT:QVE:VIVVNT:VITA:QVECVNQVE:MOVENTVR
 † VIVIFICO:MOVEO:CONTINEO:FOVEO † EXTIMA:
 COMPLECTENS : PENETRANS : SIMVL : INTIMA :
 SVBTER † CVNCTA : SVPER .: CVNCTA : CVNCTA:
 MOVEO²⁾,

(hvad som er til, hvad som lever, hvad som helst der bevæges, levendegör, bevæger, opholder, ernærer jeg; omfattende de yderste, gennemtrængende tillige de inderste ting; under alle ting, over alle ting, bevæger jeg alle ting).

På den indre kant øverst til ventre:

EST : DEVS : STABILIS

(Gud vedvarer).

På grundfladen af feltet i højde med Kristusbilledets hoved stå de græske bogstaver A og Ω (ω), det første og det sidste i den græske bogstavrække: Alfa og Omega (åbenb. 22, 13).

Af de firkantede felter er der kun ét, som har indskrift, nemlig det øverste felt til højre; ved Maria læses:

AVE MARIA GRACIA

„hil være dig, du benådede“ Luk. 1, 28, jfr. v. 30), hvilke ord engelen peger på.

2. Om den flade rand af kresfelterne:

om lammet (under midfeltet):

MISTERIO:MAGNO:CONCLVDITVR:AGNVS:IN:AGNO†
 (på en hemmelighedsfuld måde indsluttes „lammet“ i et lam).

¹⁾ Tychonius har læst: „non tres sunt,“ men ordenen er som anført.

²⁾ Denne indskrift findes ikke i marmora Danica; formodentlig har Tychonius overset den, da den ikke er i øjne faldende. Pentametret efter „supter“ er unøjagtigt men det læses som anført.

Om duen (over midfeltet):

SPIRITVS:HAC:SPECIE:NOS:INNOCVOS:DOCET:ESSE †
(i denne skikkelse lærer Ånden os at være uskyldige) Mt.
3, 16; Mrk. 1, 10; Luk. 3, 22.

Om Kresfelterne i hjørnerne:

i venstre hjørnes kresfelt foroven:

HOC : MATHEVS : AGENS : HOMINEM : GENERALITER :
IMPLET †

den (af overlærer Kinch) formodede oversættelse af dette
vanskelige vers er: idet Matthæus gør dette (skriver sit evan-
gelium) viser han sig som et fuldkomment menneske.

forneden:

MARCVS : VT : ALTA : FREMIT : VOX : PER : DESERTA :
LEONIS †

(Markus råber igennem ørken, som en høj løverøst) Mrk.
1, 3: „det er hans røst, som råber i ørken“ o. s. v. se Jes.
40, 3, efter de 70 fortolkeres oversættelse.

I højre hjørnes kresfelt forned:

IVRA : SACERDOTII : LVCAS : TENET : ORE : IVVENCII †¹⁾
(præsteembedets rettigheder forsvarer Lukas med oksens
røst, sigter vel til Luk. 1, 8. 9, i fortællingen om bebudel-
sen til præsten Sakarias af døberen Johannes' fødsel.

foroven:

MORE : VOLANS : AQVILE : VERBO : PETIT : ASTRA :
IOHANNES †

(flyvende på ørnevis hæver Johannes sig til stjernerne ved
ordet); jfr. Joh. 1, 1: i begyndelsen var ordet, og ordet
var hos Gud o. s. v

Om englebillederne,

i kresfeltet i øverste rand til venstre for duen:

MVNDVM : PERCVRRO : DOMINI : CONSPECTIBVS : ASTO †
(jeg gennemløber verden; jeg står for Herrens åsyn); åbenb.
8, 2, jeg så de syv engle, som stå for Gud.

i kresfeltet i øverste rand til højre for duen: i sam-
menhæng med foregående vers):

QVID : MIRVM : PRÆSENS : CVM : SIT : VBIQVE : DEVS †
(hvad under er det, da Gud er allestedsnærværende?)

i kresfeltet i midten paa venstre side:

¹⁾ Tychonius har læst: „sacerdotum“; men stregerne ere ikke forbundne
til et M; der er ikke flere bogstaver efter T, heller intet forkortelsestegn.

DEFERO VOTA DEO GEMINI COMMERCIA MVNDI †
 (jeg bringer bønnerne, hvori samkvemmet imellem de to verdener består, til Gud, jfr. Tob. 12. 19: jeg er Rafael, en af de syv hellige engle, som fremføre de helliges bønner og indgå for den helliges herligheds åsyn.

I det modstående kresfelt på højre side:

THVRA PRECVM CELIS FERRO MVNERA CELICA
 TERRIS †

(bønnernes røgelse bringer jeg til himmelen, de himmelske gaver til jorden).

I kresfeltet i nederste rand til venstre for lammet.

TERRIGENIS QVOS PVGNA IVVAT EGO FRATRIBVS
 ASSVM †

(jeg hjælper de jordiske brødre, hvem kampen glæder).

I kresfeltet i nederste rand til højre for lammet:

PROTEGO PVGNANTEM VINCENTEM IVRE CORONO †
 (jeg beskytter den kæmpende; jeg kranser den sejrende med ret); jfr. 2 Tim. 4, 8: retfærdigheds krone er henlagt til mig.

3. Om den ydre rand af indfatningen,

fra øverste rands venstre hjørne forbi højre hjørne til nederste rands højre hjørne:

RECTOR CELORVM DISPENSANS IVS MERITORVM
 FACTOR TERRARVM SANCTARVM LAVS ANIMARVM.
 (Himlenes hersker, som uddeler ret efter fortjeneste. Jordens skaber, hvem de hellige sjæle love).

Fra øverste rands venstre hjørne forbi nederste rands venstre hjørne til samme rands højre hjørne:

CETVS APOSTOLICVS PER MORTEM A MORTE
 REDEMPTVS MORTEM CODEMPNANS RESIDET CVM
 IVDICE REGNANS¹⁾

(den apostoliske forsamling, ved døden genkøbt fra døden, fordømte døden, og residerer som hersker tilligemed dommeren.)

Den øverste del.

Predellas hovedparti består af 5 buede eller hvælvede portaler i form af nischer, afdelte ved 5 par søjler, som afbryde dens øverste rand. Disse søjler udgøre grundpillerne

¹⁾ Den del af pladen, hvorpå ordene „a morte redemptus“ og „iudice regnans“ skulde stå, er nu afrevet, men de gengives her efter Tycho-nius, på hvis tid pladen altså endnu var hel. (se s. 174)

for påbygninger, som indeslutte 4 mindre nischer over hver af de 4 små nischer for neden, ere forbundne ved mellemvægge og frontispicer og overbyggede med tårne, af hvilke de to yderste have en anelig højde. Den midterste niche er kendelig større end de øvrige, og over dens frontispice står på en platform et kors. Forneden er en 4" bred kant med forgyldte bladprydelser.

Hvad der særlig udmærker altertavlen i Sal kirke fremfor de øvrige af samme slags, er en mægtig bué, som er spændt over hele predella og udgår fra samme grundflade som de to yderste tårne. Buen består af 3 stykker, parallelle med hverandre: i midten en snoning (lig den i indfatningen om antependiet se s 170) — en glat raud med glasprydelser (se s. 170) ovenfor snoningen; og nedenfor denne en lignende rand med forgyldte arabesker. De to først nævnte dele af buen omfattes midt på af en hånd, hvoraf sees det øverste led af de fire fingre, mellemhånden og det nederste af et ærme. Ovenover det hele, midt på buen, er anbragt et kastel med 4 taarne. Denne sammensætning af tårne og påbygninger i forening med buen skal vel forestille det himmelske Jerusalem (Hebr. 12, 22).

Vi kunne ligeledes her skelne mellem billederne og indskrifterne, men begge dele ere forholdsvis få mod antependiets.

Billederne

svare for en del til dem i nederste del.

1) Billederne på predella.

I det hvælvede midfelt er en Kristusfigur, lig den i antependiet, kun med den forskel, at den holder den højre hånd på brystet; i øvrigt med de samme mærker: tronen (åbenb. 3, 21), korsglorien og „bogen“ (åbenb. 5, 7), og omgivet af apostlene. Disse staa 6 på hver side, nl. 1 i hver af de fire portaler og 2 i hvert af søjlernes mellemrum; i hver af de fire mindre nischer over portalerne er en erkeengel. Alle disse figurer ere i højrelief. Foruden dem: Kristus på korset på et fodstykke bagved den mellemste større frontispice. Om korset mærkes, at grenene have endt i fire lidt fremspringende firkanter, af hvilke den nederste mangler (hvorved korset kommer til at stå uforholdsmæssig lavt); af de to på tværgrenene er der kun mærker tilbage,¹⁾

¹⁾ Denne korssets ramponerede tilstand har mulig sin grund i, at det i lang tid har henligget skjult på gulvet nede i kirken, hvor det for

og kun den øverste firkant er nogenlunde fuldstændig. Da denne indeholder „örnen“ som tegn for evangelisten Johannes, er det sandsynligt, at de øvrige have haft de til de andre evangelister svarende tegn; så meget mere, som disse findes på et trækrucifiks, i gotisk stil fra det 15 hundredår, anbragt på en væg i langhuset. Dette kors har lignende fremstaaende firkanter, på hvilke evangelisternes tegn forekomme i følgende orden: til venstre engelen, nederst løven, til højre oxen, øverst örnen, alle med vinger. — Imellem örnen og Kristi glorie sees en engel, kommende fra skyerne, og udstrækkende hånden over Frelserens hoved. — I den større frontispice over midpartiet er en engel (halv figur); og over de to mindre til venstre og højre derfor er to frit stående helgenbilleder, et på hver. Det til venstre er en mandlig figur, med stråleglorie, og omfattende med begge hænder flere bøger (eller breve), lagte ovenpå hverandre; på den forreste et kryds imellem de modsatte hjørner; det til højre er en kvindelig figur, på hvilken glorien er borte, tilligemed den øverste del af hovedet.¹⁾

Paa hvert af de højere tårne oven for rundbuen er en afbildning; til venstre Isaks ofring, i Mss. 22 (forbillede på Kristi opofrelse): Isak ligger på alteret, Abraham holder hans hoved med den venstre hånd og hæver sværdet med den højre; (fra det øverste hjørne peger en hånd ud fra skyerne (som en hentydning til v. 12: læg ikke din hånd på drengen!); på forsiden af alteret står vædderen (v. 13)²⁾; — til højre erkeengelen Mikaels kamp med dragen (på dommens dag), åbenb. 12, 7; jfr. Jud. 9 v.; han har halvt udfoldede vinger, og hans venstre side er dækket med et skjold, i hvis rand dyret bider; han træder med sin venstre fod på dets skællede krop og svinger sværdet, for at fælde det.

På det ovennævnte kastel sees tre mandlige figurer i folderig dragt, siddende jevnside hverandre; nemlig en yngre i midten og en ældre, skægget, mand på hver side, alle tre med udslagen opadvendt rulle i hånden, men kun den yngres er beskrevet.

nogle af siden blev fundet, og derefter anbragt på sit nuværende sted. — På litografiet er der givet korset den fulde højde.

¹⁾ Fuldstændig på litografiet.

²⁾ På et kalkmaleri i kirken San Francesco i Assisi sees et aldeles lignende billede, kun at vædderen mangler. Se Rosengarten: die architektonischen Stylarten. 2 opl. s. 285. — Denne kirke hører dog til spidsbuestilen.

Indskrifterne.

På midfigurens rulle (under kastellet) læses: SAPIENCIA (visdom). Tyder denne indskrift i forbindelse med de tre figurer hen på Jesu forklarelse på bjerget: Moses og Elias og Jesus, samt røsten fra skyen: „hører ham“ Mt. 17, 1—5? — jfr. 1 Kor. 1, 30, han som er bleven os visdom fra Gud.

I den buede rand over Kristusbilledet:

MAIESTAS DIGNA DVLCIS VENERANDA

(værdig, yndig, tilbedelsesværdig højhed; sml. åbenb. 5, 12: lammet, som er slagtet, er værdigt til at annamme magt og rigdom og styrke og pris og ære og velsignelse).

Navnene på de tolv apostle læses over de tilsvarende rum i følgende orden således:

til venstre for midfiguren:

4de rum, yderst:	3die rum:	2det rum:
SANCT MATHIAS	MATEVS IACOBVS	SANCT IACOB
1ste rum, nærmest midfiguren:	ANDREAS PETRVS.	

til højre:

1ste rum ¹⁾ , nærmest midfiguren:	2det rum:
PAVLVS IOHANES	SANCT THOMAS
3die rum:	4de rum, yderst:
SIMON PHILIPVS BARTHOLOMEVS ²⁾	SANCT BARTHOLOMEVS ³⁾

¹⁾ For oven til venstre for dette rum sees den eneste tilbageværende af de ægformede glasstene (se s. 170).

²⁾ Dette navn er ridset under: Simon. Philipus.

³⁾ Sammenligne vi apostelrækken i ap. g. 1, 13 med nærværende, idet vi begynde med Petrus, der er Kristus nærmest:

Petrus	— Petrus	} sml. Mt. 10, 2, hvor rækken begynder: Simeon (Petrus), An- dreas, Jacobus (Zebedæi søn).
Jacobus	— Andreas	
Johannes	— St Jacob	
Andreas	— Jacobus	
Philippus	— Mateus	
Thomas	— St. Mathias	— og fortsætte med
Bartholomæus	— Pavlus (som naturligvis mangler i apostelrækken hos evangelisterne).	

Mathæus	— Johannes
Jacobus Alphæi	— St Thomas
Simon Zelotes	— Simon
Judas Jakobi	— Philipus (Bartholomeus)

og 1, 23. 26 Matthias — St. Bartholomeus,

så lægge vi mærke til 1) at ordenen er vilkårlig; 2) at begge apostle af navnet Judas mangle, måske for ikke at få forræderens navn med; istedenfor er sat Matthias og Pavlus, 3) at Bartholomæus er skrevet to gange, hvorved der er kommet ligesom 13 navne i rækken.

Over de fire mindre nischer fra venstre til højre læses navnene på de fire erkeengle:

SANCT MICHAEL SANCT RAFAEL SANCT GABRIEL
SANCT HVRIEL.

Af den foregående beskrivelse vil det vel kunne skønnes, at altertavlen i Sal kirke er en sjældenhed i sit slags, både ved stoffet, hvoraf, og især ved formen, hvori den er udført. Vistnok har den noget stift ved sig, og billederne ere for en del plumpe eller grelle, ligesom predella med sine høje tårne gör indtrykket af noget opstillet; men arabeskerne og bogstaverne ere skønne, navnlig på antependiet, som er det parti af altertavlen, der er rigest udstyret; — og vi kunne vel tænke os, at den ved sin rige forgyldning og de klare glaspyrdelser må ret have skinnet og strålet, da den var ny, og som den stod der frit i sin korrunding under den høje korbue (se s. 182).

Tage vi atter begge stykker af altertavlen for os, må det fremhæves, at den nuværende sammensætning ikke er oprindelig, idet, som ovenfor (s. 170) bemærket, det nederste stykke har haft sin plads på forsiden af alteret, hvilket sees deraf, at det er meget slidt på de fremstående partier, navnlig på den øverste rand, der er mørkladen, fordi forgyldningen er gnedet af. Men i særdeleshed er den nederste rand stærkt medtaget, da kobberpladen er for en del afrevet paa begge sider hen ad imod hjørnerne, og nogle af indskrifterne meget utydelige; ja indskriften om løvens billede (Lukas) er næsten ulæselig, da forgyldningen er aldeles afslidt paa de fleste af bogstaverne, og kun ridserne deraf ere tilbage, således at man netop kan skimte dem, og derfor kun med stor möje læse dem, når de bringes frem derved, at kobberet vædes.

At denne del af altertavlen endnu ved midten af forrige hundredår har været anbragt foran alteret (til hvis hele længde den svarer), kan vides deraf, at Tychonius († 1740) har læst indskriften på de nu afrevne stykker (se s. 177 note); men hvad tid sammenføjningen er sket, vides ikke. De således sammensatte stykker nå dog ikke umiddelbart ned til alterbordet (hvis højde er 3' 5½"), men antependiet hviler med den nederste kant på et afsæt af muren 2' 8½" højt

over alteret, og mellemrummet udfyldes af et nederstykke af træ, i tre afdelinger med dårlige malerier: i midten den hellige nadver (efter Luk. 22, 42); til venstre lidelsen i Getsemane have (Mt. 26, 42), til højre Kristus på korset, ligeså smagløse som midpartiet. Disse tre felter ere indbefattede af 4 flade, vaseformede, riflede søjler, med udskårne rosetter og snirklede kapitæler, perlemaledede, med røde rifler. Den hele tilsætning passer „som en ny lap til et gammelt klædebon,“ men vel at mærke, det gamle er her det gode.

Endskönt det ikke er nogen skab-altertavle, har man dog pånødt den to flöjdöre fra den nyere tid, med to malede felter på hver, forestillende til venstre Maria med Jesusbarnet, derunder Jesus, prædikende på bjerget (?), til højre Jesus med purpurkåben, torne kronen og röret (Mt. 27, 28, 29), og derover opstandelsen — malerier, som vel ere tækkeligere end de forrige, men uden kunstværd. Disse döre have oventil fordybninger, som svare til de för omtalte ægformede glasstene (se s. 170), og dörene må altså være blevne anbragte, förend disse faldt af. De nå fra foden af antependiet og tif et par tommer over den blå glassten, som endnu er tilbage (se s. 170), og meningen med dem har vel været, at de skulde tjene til altertavlens bevaring ved at sammenlukkes, hvilket dog ikke nu sker, — eller også til at fylde op med på den bare brede væg. Alteret har nemlig i den ældre tid stået frit under en bue af tillhugne kilesten — svarende til triumfbuen¹⁾ — og nået ind i apsis eller korrundingen²⁾; siden har man lavet et sakristi ved at tilmure korbuen, og derved er altertavlen med samt sit træverk bleven stillet op ad væggen.

Det omtalte nederste stykke af træ skal indtil for ikke ret mange år siden have siddet foran alteret, og har formodentlig skullet erstatte antependiet, efterat dette var hævet over alteret, og forenet med predella: tilsidst blev det hele løftet så höjt, at træstykket kunde anbringes derunder, og denne plads har det, som sagt, nu for tiden.

Som en og anden læser vil have bemærket, har indskriften på den indveudige rand af mandelglorien en umis-

¹⁾ buen imellem koret og langhuset.

²⁾ Se F. Uldal om de danske landsbykirker o. s. v. i ny kirkehistoriske samlinger, 1867, IV, 1, s. 102 fig.

kendelig lighed med den Athanasianske trosbekendelse, således som en sammenligning giver:

symb. Athan:	altertavlen:
§ 14: . . . non tres omnipotentes, sed unus omnipotens.	omnipotens unus, tres sunt non omnipotentes.
§ 16: . . . non tres dii, sed unus est deus	non di, non domini,
§ 18: . . . non tres domini, sed unus est dominus ¹⁾ .	dominus; tres, et deus unus,

idet leddene for versemålets skyld kun ere blevne noget omsatte på den sidste, og med hensyn til skrifteegnene og billederne på altertavlen ligne de i form og karakter dem, der findes på venetianske mønter fra det 13 hundredår.

Når derfor spørgsmålet er, hvorfra denne altertavle skriver sig, eller hvorhen den er bestemt, kunde det synes, at den var forfærdiget i Venedig til en kirke i det østrommerske eller græske rige; her var hint symbol det herskende, her havde Venetianerne sat sig fast og oprettet det så kaldte latinske kejserdømme, fra 1204 til 1261, hvilket tidsafsnit vilde svare nogenlunde til den tidsalder, hvortil Sal kirke henføres²⁾. Men hverken indre eller ydre grunde forbyde os at antage altertavlen for at være bestemt til en vesterlandsk kirke; ti 1) ikke alene, at hint symbol var i vesterlandene vel kendt, men det var også højt æret: „hvor auset og skattet det har været i den vesterlandske kristenhed, kan man iblandt andet se deraf, at Ansgar († 865) lod de til stede værende klerke synge det ved hans dødsleje (fidem quoque catholicam a beato Athanasio compositam³⁾ se N. Lindberg i Dansk kirketidende 1871, nr. 29; — „om natten sang de til stede værende brødre litaniet og Davidssalmerne, og derpå efter hans (Ansgars) begering den Ambrosianske hymne, Tedeum og den Athanasianske bekendelse: Quicumque vult salvus fieri⁴⁾, se Helveg: den danske kirkes historie for reformationen I. s. 78. Og 2) i henseende til skrifteegnene findes lignende på kirkebygninger i Danmark, f. e. St. Knuds kirke i Odense; ja selv på Sal kirkegård sees — til dels skjult af våbenhusets mur — en ligsten, hvorpå tilsvarende bogstavformer for A og E endnu ere kendelige. — Hertil

¹⁾ Ikke tre almægtige, men én almægtig; — ikke tre guder, men én gud; ikke tre herrer, men én herre.

²⁾ Sal kirke hører til det 12 eller 13 hundredår. Se Uldal anf. st.

³⁾ Den katolske (almindelige) tro (trosbekendelse), forfattet af salig Athanasius.

⁴⁾ Enhver, som vil vorde salig (begyndelsesordene).

kommer et træk, som ligefrem røber altertavlens vesterlandske karakter og bestemmelse, nemlig at korset på predella er det latinske, opretstående, ikke det græske, liggende.

Tillæg

om altertavlen i Stadil kirke, Ribe stift, 1½ mil nord for Ringkjøbing.

Den nederste del af denne altertavle har samme form som antependiet i Sal, og er selv at betragte som et antependium med den selvsamme anordning og inddeling af enkelthederne, hvorfor dens beskrivelse kan fattes så meget kortere.¹⁾

Billedernes antal er ikke så stort på dette antependium, da det har 6 af de firkantede felter færre end det i Sal, nemlig kun 2 Gange 3 på hver side af midfeltet; derved bliver længden kun 4' 9", medens højden er 3' 5"; andre forskelligheder ere mindre væsentlige. Sådanne ere navnlig, at tavlens billeder forekomme her i en aldeles vilkårlig orden, idet der begyndes i øverste rad, fra venstre, med 1) de hellige tre konger; derefter følger 2) Maria med Jesusbarnet; 3) bebudelsen, 4) Maria og Elisabet: — i mellemste rad åtte apostle (uden navne) to i hvert felt; i nederste rad, fra venstre, Jesus fødsel, med det særegne, at en due svæver over barnet; så følger igjen i de 2 næste felter fire apostle, to i hvert, Peder ligeledes her kendelig på nøglen; og tilsidst fremstillingen i templet. Midfeltet har form af en mandelglorie med ujevne, dog regelmæssig buede rande; og bog-

¹⁾ I de foran nævnte indberetninger fra 1638 siges om antependiet i Stadil kirke (efter samme meddelelse): „I lige maade findis udi altertafelen indsat it firekantet styche med atskillige figurer, offuerdragit med messing eller kaabbør, siden forgyllit, och hafuer samme billeder runden om sig nogle latinske vers med' munchebogstaffuer skreffne. Øffuerst paa samme indlagde styche læses dette hexametrum. Qvam cernis fulvo tabulam splendore nitentem etc. De andre kandidate udkyndiges, med mindre end (sic) listerne bliffuer fralysnet (sic), som dem skiuler paa siderne; huilchet ochsaa uden skade skie kand. Findis och udi samme indsatte plane nogle skinnende stene med tvende slags glantz, de brunglanzendis underskreffuit Carbugulus (sic), de huidglanzendis Sapphirus.“ De anførte indskrifter må senere være blevne oversmurt med maling, ti de vare ikke til syne, da afhandlingens forfatter 1870 betragtede altertavlen. Det er skade, at den først nævnte ikke er afskrevet helt.

staverne A og Ω (ω) have også en anden form og ere mindre. I øvrigt er figuren i dette felt den samme som i antependiet i Sal kirke, ligeså englene i de tilsvarende hjørnefelter; antallet af kresfelterne er også her 12, billederne deri ere de samme og i samme orden som i Sal. Dog mangler et, nemlig lammet (under midfeltet), som er afrevet, og fordybningen dækket med en malet træklap, hvorpå der er en plumpt udskåren figur af et barn og af et hjerte.

Indskrifterne om kresfelterne ere, eller må antages at have været, ligeledes ens med dem på antependiet i Sal; ti vel er den omkring duen (over midfeltet), og de omkring de to engle til venstre og højre for lammet i det nederste stykke af rammen udslettede af stød og tryk — at kresfeltet under midfiguren mangler indskrift, er en selvfølge, se ovfr. — men i alle de øvrige findes levninger, som tydelig vise identiteten. Omkring figuren i midfeltet er ingen indskrift (således som på den i Sal, se s. 175); hvor vidt den omløbende rand har haft nogen, kan ikke nu sees, da denne rand er skjult af en (blåmalet) træliste.

Tavlen har lignende forsinger, som den i Sal kirke: englebilleder på randen, arabesker på de korsformede skille- rum, og glasprydelser i overskæringerne. Disse prydelser have for største delen været ægformede, og af dem er der endnu 9 tilbage, med en ophøjtet kant (efter længdeaksen); på randen om midfeltet har der været 28 mindre, men uden kant; af dem tælles endnu de 26. For så vidt er altså dette antependium bedre bevaret, end det i Sal kirke; men den gamle forgyldning hist er til dels forsvunden og kun synlig på enkelte af kresene på de runde felter; på billederne er den erstattet med bladguld; men bunden af firkanterne og deres skillerum ere brunmalede.

Også denne tavle, der ikke er videre anselig, da den mangler predella, har uden tvil en gang været sterkt medtaget af slid, hvilket man har søgt at bøde på ved den om- talte oppusning med bladguld og malning, i øvrigt smagløst nok. For des bødre at bevare resten, har man givet den en indfatning (fra Christian den fjerdes tid), barok, og til- lige så kolossal, at derved synet endnu mere tages bort der- fra, idet denne indfatning med dens fremstående mørke ram- mer — indenfor hvilke, på hver side af og oven over den gamle

tavle, er anbragt billeder — er det fremherskende og så at sige forvandler antependiet til sit appendiks; jfr. s. 184, not.

Efterat vi således have gennemgået de to antependier og set deres indbyrdes overensstemmelse, er det klart, at den ene står i et nøje forhold til den anden, og sandsynligt, at de ere forfærdigede til samme tid og af samme mester. Som verker af den skønne kunst kunne de næppe betragtes med hensyn til figurerne, da der på den tid vel har været gjort mindre fordringer til billedskønheden, ligesom den skødesløse skrivemåde af flere af apostlenes navne (Johanes, Philipus, Mateus) røber, at mesteren må have været en lægmand, der har skrevet dem efter hukommelsen.

Når det er blevet sagt, at disse altertavler skulle have været to stykker af en seng¹⁾, vil en sammenligning af deres dimensioner vise, at dette udsagn er ugrundet; ti medens antependiet i Sal — som endestykke betragtet — er henimod 3 alen bredt, er det i Stadil over en halv alen smallere, hvorved altså dette som fodende af en seng måtte blive så meget smallere end hint som hovedende, hvilket da vilde stride mod al sædvane

Efter bogstavernes form, billedernes indhold (jfr. Petrus med nøglen, der sigter til pavemagten), og indskrifternes karakter (jfr. især indskriften om Lukas, der tyder på hierarkiet) må disse to altertavler kunne henføres til tiden for reformationen; ja formen af predella på Sal altertavle viser hen til den romanske epoke, eller rundbuetiden, altså til det 12 eller 14 hundredår. Hvorledes de ere komne hver til sit nuværende sted, kan naturligvis efter så rum tids forløb ikke oplyses. Efter sagnet, som ialfald er usikkert, skal en engelsk prins, som var strandet ved Bovbjerg, 5³/₄ mil vest for Sal, have foræret den større til kirken her, hvis tårn, den gang 70 alen højt, skulde kunne sees fra vesterhavet, og derfor tjente til sømærke; den anden mindre (predellaløse) skulde han så have givet til Stadil kirke,

¹⁾ således ifølge Resen „af gamle bymænd i Holstebro“, om den i Sal — ifølge Hofman om dem begge, se Sv. Grundtvig: Gamle danske kæmpeviser 3die del, s. 543—44; optaget i Traps beskrivelse af Danmark (1ste udgave).

4³/₄ mil syd for Bovbjerg.¹⁾ Det sande heri kan være, at begge altertavler ere ved en stranding komne til denne kant af Jylland, og at de af beboerne der ere blevne købte til de tvende kirker. Men det er jo heller ikke umuligt, at de ere af dem, som have ladet bygge kirkerne, eller af de daværende kirkeejere bestilte ænten i England eller udførte i landet selv. Det sidste kunde man næsten slutte af de i Dansk brugelige former: Jacob f. Jacobus, Rafael f. Raphael, Sanct f. Sanctus.

Vi slutte denne afhandling med den almindelige bemærkning, at om end disse kirkeprydelser ikke stemme med nutidens smag, have de dog arkæologisk interesse, som hørende til en særegen klasse af middelalderens altertavler, til en tid, da man både ved ordet og billedet søgte at give den kristelige fromhed et fyldigere udtryk, og da man satte en ære i at smykke også vore landsbykirker med bibelske fremstillinger af rigere indhold, end mange af de nymodens slette malerier have, hvorfor det er heldigt, at enkelte sådanne mindesmærker fra den ældre tid ere bevarede.

¹⁾ Visen om „kongens søn af Engeland“ (ved 1350) hos Sv. Grundtvig anf. st. s. 545 fig. giver herom ingen oplysning.

Sagn fra Jyllands Vestkyst.

(Af J. Kamp).

Efterfølgende Smaasagn har Forfatteren for omtrent 12 Aar siden hørt fortælle af gamle Mænd og Koner i Egnet mellem Stadil og Nissumfjord.

Det første Sagn om den „cimbriske Vandflod“ er allerede bekjendt nok af H. Kielholts Optegnelse fra Sild for omtrent 300 Aar siden. At samme Sagn ogsaa er gængs paa Nørrejylland's Vestkyst omkring Nissumfjord, er ogsaa bekjendt, men saavidt Forf. ved, har dog ingen hidtil optegnet Sagnet fuldstændig, som det lyder her. — Det fortælles lidt forskjellig med flere eller færre temmelig uvæsenlige Tilføjninger, som her ere samlede under et.

For mange, mange Tider siden var der en Dronning i England, der havde „saadan en Lyst“ til den danske Konge. Da han nu ikke bejlede til hende, saa bejlede hun til ham, men han gav hende Nej, og derover blev hun, som ikke saa sært var, gruelig opbragt¹⁾.

Hun tænkte længe over, hvordan hun bedst skulde hævne sig, og én raadede hende til at lade grave en stor Kanal, saa den spanske Sø²⁾ kunde strømme ind og oversvømme hele Danmark. Det tykkedes Dronningen godt nok om, og hun lod saa fra alle sine Riger og Lande samle en stor Hoben Mennesker, som arbejdede paa denne Kanal i syv Aar. — Da Kanalen endelig var færdig, gik hun selv med alle sine Jomfruer op paa et højt Bjerg, der gik lige ud til Vandet, for derfra at se, hvordan Danmark gik under.

¹⁾ H. Kielholt fortæller, at de allerede havde lovet hinanden Ægteskab.

²⁾ Den gamle Kone, som mærkeligt nok tilføjede dette om „æ spansk Sye“, havde ellers ikke Spor af Begreb om Havenes og Landenes Beliggenhed for hverandre.

Men da Vandet brød løs, tog det det hele Bjerg med, som Dronningen og hendes Jomfruer stod paa, og de druknede alle tilboe, men Vandet gjorde alligevel en svar Skade paa os Danske.“

Som Forchhammer har vist, er der i Oldtiden foregaaet en Sænkning af Nordevropas Fastland. Ligeledes har han af Gravhøje vist, at Vestkysten af Sønderjylland, altsaa vel ogsaa Nørrejyllands Vestkyst, dengang var beboet af Mennesker. Sænkningen ligger langt forud for den ved Kanal dannelsen foranledigede „cimbriske Vandflod“. Om denne Vandflod har man et dunkelt Minde i Sagnet fra Sild og Nissumfjord, men da Vestkysten allerede ved den forudgaaende Sænkning var beboet, saa var det jo heller ikke umuligt, at der om denne Naturomvæltning kunde findes Minder i Folkets Hukommelse.

„Fra Fjorden ved Nissum gaar imod Syd en Kjæde af lave, og, som det tydelig sees, sønderrevne Klitter omtrent i 4 Miles Afstand fra den nuværende Strandbred. Man kan forfølge den igjennem hele Hertugdømmet Slesvig og en stor Del af Hertugdømmet Holsteen. Denne Kjæde af Klitter svarer til Havets Stand efter den store Sænkning.“¹⁾

Disse Klitter Syd for Nissumfjord, her omtales, ere de saakaldte „Sande“ i Ulfborg og Thorsted Sogne, som endnu have en overordenlig Lighed med Klitterne ved Vesterhavet. Egnen mellem disse gamle Klitter og de ny skal altsaa efter den store Sænkning have været oversvømmet, og Forfatteren har kjendt gamle Folk, som fuldt og fast troede, at den samme Egn engang igjen skal blive et Rov for Havet, som da skal naa til Thorsted „Sande“.

For flere Aar tilbage overskyllede Vesterhavet paa et enkelt Sted den smalle Landtange mellem Havet og Ringkjøbing Fjord, saa Vandet i Fjorden blev opstemmet og overflød den sydvestlige lave Del af Stadil Sogn. En gammel Kone, som maatte flytte fra sit Hus for Vandet, paastod, at nu var den Tid kommen, da Egnen skulde gaa under og vi „skulde fange spold²⁾ Torsk i Thorsted Sande“.

1) Se Forchhammers Afhandling: „Om Havvandets Bestanddele, dets Strømninger og dets Indflydelse paa Klimaet ved Nordevropas Kyster“. Schouws Dansk Tidsskrift, I, 362.

2) „spold“ eller „spoeld“ o: udskjære Rygbenet af Fiskene, før de hænges op til Tørring. Molbech (Dial. Lex. 540) mener, det er en

En anden Gang talte Forfatteren med en Mand, som boer i de nævnte Thorsted „Sande“; han sagde halvt i Spøg: „Ja, vi bo alligevel godt her, og naar Havet engang tager alt det her Vesten, saa faa vi god „Feskind“, for det er jo et gammelt Ord, at vi engang skal fange og spold Torsk i Thorsted Sande.“

Det er vel ikke umuligt, at der i denne Folketro kan skjule sig et Minde om, at Thorsted „Sande“ engang har været Landjordens Grændse mod Vest. Ogsaa flere Stednavne mellem Nissum og Ringkjøbingfjord kunne tyde paa, at Egnen engang har været oversvømmet.

Et andet Sagn fra samme Egn, der vel ikke staaer i umiddelbar Forbindelse med foranførte, men maaske dog viser langt tilbage, gjengives med det samme.

Endnu for 20 Aar siden var det en temmelig almindelig Tro her, at Beboerne paa Sønderjyllands Vestkyst ofrede til Havet, for at det ikke skulde bryde ind og ødelægge Landet. Hvert Aar — andre sagde hvert tredie Aar — paa en bestemt Dag blev en 7—8 Aars Dreng sat i en Tønde, og denne af Beboerne rullet i Havet. Saadant et „Offer“ købte de af Fattigfolk et eller andet Sted i Landet, hed det sig. Troen herpaa var saa levende, at man sagde om nogle Landstrygere, som straks efter den første slesvigske Krig drog omkring, at de vare udsendte fra Marsken for at købe Drengene, da Havet ikke i flere Aar havde faaet sit Offer, og det turde ikke udsættes længer. — Sagnet kan ikke være opstaaet dengang, thi det fortaltes endnu længe før af gamle Folk. Det viser rimeligvis langt tilbage til en Tid, da der virkelig foretoges Menneskeofringer her i Norden, Mindet derom har holdt sig i en langt fraliggende Egn. — Man har bøjet sig for Naturens vilde Magter og ofret til dem for at blive skaanet, — men dog afknapet den med det mindst mulige, — her et Barn. Andre Steder her i Landet gaa Sagn om „Aamænd“, som hvert Aar fordre et Menneskeliv i Offer¹⁾. I Sverig og Norge brugte man at ofre et sort Lam eller en Ged til Nøkken i Elven²⁾.

Fordrejelse af „spalte“; dette Ord bruges ogsaa i Vestjydske, men har samme Form som i Skriftsproget.

¹⁾ Dansk Tidsskrift II 1870, S. 76—84.

²⁾ Ligesaa fortælles om Skanderborg Sø, at den med visse Mellemrum vil have et Offer, gamle Folk sige at kunne høre paa den Lyd, som den giver fra sig, naar Tiden er kommen.

Regnskab

over det jydsk historisk-topografiske Selskabs Indtægter
og Udgifter i Aaret 1873.

Indtægt.

1. Kassebeholdning	15	⊘ 3	⊘ 12	⊘
2. Saldo hos Boghandler Schultz . .	2	— 4	— 5	—
3. Restancer	190	—	—	—
4. Medlemsbidrag	624	—	—	—
5. Udtaget af Sparekassen	100	—	—	—
	<hr/>			
	I alt 932	⊘ 2	⊘ 1	⊘

Udgift.

1. Honorar til Forfatterne	183	⊘ 4	⊘ 8	⊘
2. Vedels Gilder og Laug i Flensborg	154	— 3	—	—
3. Wulff's Statist. Bidrag 3 H.	51	— 3	—	—
4. Boghandler Schultz for Exemplarer af „Samlingerne“ til Medlemmerne .	185	— 5	— 5	—
5. Boghandler Schultz's Regning (heri for Lithografier 25 ⊘ 5 ⊘ 8 ⊘)	33	— 5	— 4	—
6. Bestyrelsesomkostninger:				
a) Bogtrykker Olufsen for Blanketter og Se- parataftryk	15	⊘ 2	⊘	⊘
b) Bogbinder Asmus- sen	1	— 4	—	—
c) Porto	3	— 2	— 14	—
	<hr/>			
	20	— 2	— 14	—
7. Boghandlernes Rabat	63	— 2	— 6	—
8. Saldo hos Boghandler Schultz . .	52	—	— 6	—
9. Restancer for 1873	180	—	—	—
	<hr/>			
	I alt 925	⊘ 2	⊘ 11	⊘
Kassebeholdning 1. Jan. 1874	6	— 5	— 6	—
	<hr/>			
	Balance 932	⊘ 2	⊘ 1	⊘

Indestaaende i Sparekassen 100 $\text{R}.$ med paaløbne Renter.

Aalborg, den 26de September 1874.

D. H. Wulff.

Foranstaaende Regnskab og de deri paaberaabte Bilag har jeg gennemset og intet fundet at erindre.

Blokhus, den 29. September 1874.

H. Carstensen.

Foranstaaende Regnskab approberes herved.

Aalborg, den 3. Oktober 1874.

L. K. Kier.

Folkesagn og folketro, for største delen samlede i Nörreherred ved Grenå

af M. Lorensen.

1.

Kalø slot.

Der var engang på Kalø en utro forvalter, der bedrog sin husbonde for syv års skat; til straf derfor blev han efter sin død forvandlet til en drage og må ligge dybt nede under slottet og ruge over skatten; men hvert år må han flyve op til Norge for at svale sig, og så kan man se lige som en lang ildslue fare op af jorden.

En anden forvalter havde senere fået at vide, at når han kunde sige, hvor stor skatten var, som dragen lå på, måtte den dele halvt med ham; han regnede i hele syv år, inden han fik det ud, men så gik han ned under slottet til dragen og spurgte den, om den vilde dele halvt med ham. — Jo, det vilde han nok; hvor meget den havde. — Han nævnede den sum, han havde fået ud; men da der manglede to skilling, måtte han tage dem og kaste i gabet på dragen, og så måtte den dele halvt med ham.

2.

Benzon.

Benzon, der først hed Sostrup (i almuens udtale Svostrup) og siden Scheel, skal synke i jorden, nogle sige en julenat, andre en nytårsnat. En af de tidligere ejere, en greve Scheel, turde derfor aldrig sove på gården den nat, og lod bygge det lille sted, der ligger lige over for kroen i Gjerild, til at opholde sig i, til faren var forbi.

3.

Hr. Pentz på Mejlgård.

Man fortæller, at en tidligere ejer af Mejlgaard, hr. Pentz, piskede sit eget barn ihjæl en søndag, da hans kone var i kirke, og kastede riset ud ad vinduet; men ikke saa snart havde det nået jorden, før det var inde hos ham igen, og hvor tit han end prøvede på at få det ud, vilde det dog ikke lykkes. Tilsidst blev det indmuret i gårdens vestlige mur, og der blev det, indtil senere en frue på gården ønskede at se det og lod det tage frem, men det blev straks sat ind på sin plads igen. — Siden barnet var bleven pisket ihjæl, var det ikke rigtigt i den stue — „den blaa stue“ — hvor det skete, og i lang tid efter turde ingen sove der.

4.

Spøgeri på Mejlgård.

En morgen var en pige på Mejlgård meget tidlig oppe for at gøre ild på under bryggerkedlen; men som hun lå ned og pustede til ilden, forekom det hende, som om der var nogen bag ved; da hun drejede hovedet, så hun også en djævel i kvindeskikkelse stå med et nøgent barn i armene og i færd med at kaste det ind i en gloende ovn, som pigen saa lige ved siden af sig. Hun må have talt til djævelen, mente fortællersken, for ellers kunde den onde ikke have fået så megen magt med hende, som hun fik; ti hun var nær ved at få pigen stoppet ind under bryggerkedlen, og pigen forvandt aldrig siden den medfart, hun led.

5.

Skytten på Mejlgård.

På Mejlgård var der en gang en skytte, der hed Bernhard, som var en slem tyv, og meget ondt må han også have gjort, for om natten kan man endnu se ham gå langs ud kirkegården med 6—8 sorte hunde foran og en stor hund bagefter, som i levende live altid fulgte ham. I det hus, hvor han boede, spøger det også, og efter kl. 10 om aftenen er der ingen, der kan komme ud i bryggerstet.

6.

Kong Hagens høj.

En del af Mejlgårds skov kaldes Hagenskov, og deri er der to høje, hvoraf den ene hedder Slangehøj og den anden „kong Hagens høj“; den sidste har navn af en kong Hagen, der ligger begravet i den; han holdt et stort slag med Tyskerne på en mark i nærheden, der kaldes Mærskén, og faldt i kampen.

7.

Den hvide orm.

En mand fra Glæsborg gik en gang med en hasselkæp i hånden på Københavns gader; så kommer der en fin mand hen til ham og spørger, om han ikke kan huske, hvor han havde skåret den stok; jo det kunde han da nok, han kunde endogså bestemt vise stedet. De bliver da enige om, at manden for en belønning skal rejse med den anden over til Mejlgårds skov, hvor stokken var skåret i nærheden af kong Hagens høj og Hagensmandens hus — som et lille sted kaldes — på et sted, der kaldes Gammelholm. Da de var komne til stedet, siger den fine til den anden, at nu skulde han gå lidt til side, men ikke være bange for det, han vilde få at se. Lidt efter kommer der frem fra den store hasselbusk først 30 orme, snoede om hinanden og krybende frem som køer i kobbél, derpå 25, så 20, og således bliver det ved, bestandig 5 mindre hver gang; tilsidst kom der to, og bagefter „den hvide orm“, der havde manke og krone på hovedet. Den fremmede fangede den og lagde den i en blikkasse og rejste bort med den.

Denne hvide orm er den samme, som ellers er kendt under navn af „ormekongen“ over hele halvøen. Det er ellers sjældent at få den at se, men en kone fra Grenå har dog været så heldig ved en stor høj ved Holbæk i Randers-egnen; den havde også en stor manke, var stor og tyk og ganske kridhvid og havde en krone som en kam på hovedet.

Fortællingen om pigen, der blev så klog efter at have drukket noget af den suppe, der blev kogt på den, (Sv. Grundtvig Gl d. Minder III, no. 128) kendes både i Gjerild ved Grenå og i Ulvborg ved Holstebro.

8.

Den blodige hånd i Glæsborg kirke.

En gang legede skolebørnene i Glæsborg oppe på kirkegården og morede sig med at kaste sten ind ad lydhullerne til klokken i tårnet, i det de sagde, at de vilde slå fandens øjne ud. Pludselig blev kirkedøren åbnet og en stor blodig hånd rakt ud imod dem, hvorover børnene blev så forskrækkede, at de kom bort i en fart, og fra den tid af var der ingen, der prøvede på at kaste sten efter klokken.

9.

Soen i Glæsborg.

Lige ved Glæsborg kirkegård ligger der en gård, der kaldes Gisselgården; der var der altid noget, der gik og puslede om natten. Så var der en, som havde lært karlen i gården, at når han kom forbi og mærkede noget, skulde han løfte den højre arm op og se under den. Da han gjorde det, så han en græsselig stor so stå på bagbenene foran ham og glo på ham; den gabede, som om den vilde sluge ham, og havde forbenene udstrakt over ham.

10.

Liget i Glæsborg Kirke.

En gang sad nogle karle i Glæsborg og spillede kort om, hvem der skulde hente en halv benrad, der lå i en kiste i kirken, for de havde nu fåt lyst til at få den til selskab. Den, som lykken traf, hentede den også; men da han igen skulde bringe den tilbage, slog kirkedøren i med en sådan kraft på ham, at han blev kastet langt bort, og det kunde døren ikke have gjort af sig selv.

En anden gang vilde en mand for løjer stryge en dreng med benradens hånd, men drengen løb sin vej ud af kirken; det varede så længe, og der kom ingen mand, men det var heller ikke så underligt; ti han kunde på ingen måde slippe hånden igen, og da han endelig slap fri, var han så dårlig, at han ikke alene kastede op, men endog blev sengeliggende lang tid efter.

11.

Den onde i Århus domkirke.

Da der engang var gudstjeneste i Århus domkirke, var den onde selv kommen der ind og begyndte pludselig helt højt at synge en vise, der begyndte således:

Se erre korngang

Al verden løber om.

Visen blev det så ved trommeslag forbudt at synge for eftertiden; men en kone i Kukkerhusene i Fjellerup pastorat kunde den dog endnu for ikke længe siden.

12.

Brejninge kirke.

En gang kom herren til Brejningegård ved Ringkøbing en aften silde kørende forbi Brejninge kirke og så lys derinde, hvorfor han bød kusken holde og gik selv ind i kirken for at se, hvad der var på færde; men han kunde ingen ting opdage. Da han imidlertid vilde gå ud igen, kunde han ikke flytte sig af stedet; han trak sit sværd og hug om sig, men lige meget hjalp det. Så var der en stemme, der sagde: „Træk og stik!“, og da han havde gjort det, kunde han gå igen; men da han kom ud til vognen, lå begge hans heste døde, for det var dem, han havde stukket.

13.

Kolding slot.

Der er mange af dem, der i tidligere tid har været soldater, som fortæller meget om spøgeriet på Kolding slot. Der går en hertuginde eller sådan en fornem en i sine daglige klæder med et stort nøgleknippe i hånden; når skilvagten bare lod, som om han ikke så hende, gik hun ganske roligt forbi, men så hun efter hende, vendte hun sig mod ham og så forfærdelig ud; men hun gjorde nok ellers ingen noget.

14

Glæsborg-tyvene.

Tæt ved Benzon ligger en lille høj, der heder Ludvigshøj eller Brombakken; men tidligere hed den Tyvehøj, fordi der i gamle dage stod en pæl på den, til hvilken tyvene

blev bundne, når de skulde brændmærkes i panden. Et par af de bekendte Glæsborg tyve (om hvem pastor Reiersen har meddelt en del i hist: tidskr:) blev brændmærkede her. Et par andre blev hængte på den bakke på Torsø mark, der endnu kaldes Tyvehöjen. Den ene af dem var fra Bredstrup, og tre dage efter at han var hængt, kommer han om aftenen hjem til sin kone og sætter sig ved bordenden hos hende; hun bliver glad, da hun ikke ved andet, end han er levende endnu, og tror, at han har set lejlighed til at undvige, og siger: „Gud ske lov, at du kom fra de slemme folk“. Hun satte æblekage for ham, og han blev roligt siddende; men da hun var gået ud i køkkenet efter brød, var han borte, da hun kom ind igen. — Den anden af de to tyve var fra byen Skærbæk, som nu er nedlagt.

Glæsborg tyvene var, som man allerede af ovenstående ser, ikke alle fra Glæsborg, men der samledes de; nogle af dem boede i Ravnsrose i „Røverkulen“, som den endnu kaldes, og man fortæller, at de havde en snor spændt over vejen, som var fastgjort til en klokke i hulen, for at ingen vejfarende skulde undgå dem.

15.

Lighesten i Glæsborg.

Når en kirke i gamle dage var færdig, blev der kastet en grav på den nye kirkegård, og det første, man mødte, når kirke og kirkegård skulde indvies, blev levende sat ned i graven; men det viser sig siden altid, når nogen skal dø.

I Glæsborg møder man først en hest, og derfor er der en lighest; den havde netop en løs sko den gang, og når den siden kommer for at bebude et dødsfald, kan man derfor høre skoen klapre.

I den anden gård fra kirken i Glæsborg kom en aften karlen hjem og så en hest stå udenfor porten; han vidste ikke, det var lighesten, og strøg den hen ad ryggen og sagde: „Hvor du er mager!“ — Da han kom ind i stuen, lå konen netop og droges med døden.

16.

Liglammet i Gjerild.

Da Gjerild kirke og kirkegård blev indviet, var det et

lam, der blev levende begravet, og ligesom ligesten viser det sig også for synske folk, når en skal dø. Det er ikke til at kende fra et andet lam, og derfor hændte det sig også en gang, at der var nogle folk, der gik og jagede efter det ude på „Kirkepolden“, da de troede, det var deres lam.

Ved en anden kirke i nærheden er der en ligso, og atter et andet sted var det en lille dreng, der blev levende begravet; han kom netop spisende paa sin „meldmad“, og som han nu var sat ned i graven, og de begyndte at skovle jord paa ham, raabte han: „Å nej, I slår skidt paa mit smørrebrød!“

17.

Gengangeren i Emmelev.

Der var engang to prokuratorer, der førte proces med hinanden; men den ene af dem døde i Emmelev i Rimsø sogn, ligesom han tabte sin sag. Den anden kom hen til ham, medens han laa lig, og sagde til ham: „Så Du, om jeg ikke vandt!“ — „Ja nok her, men ikke hisset“, svarede den døde. — Han blev så begravet, men var saa slem til at gå igen, at man maatte have en præst til at mane ham, og der blev rammet en stor pæl ned gennem ham. — Mange år efter var der engang nogle, der aldrig tænkte på, hvorfor den pæl stod der, og vilde rykke den op. „Ryk hårdt!“ var der så en stemme nede i jorden der sagde; men da de hørte det, løb de i en fart deres vej og lod pælen blive hvor den var.

18

Gengangersken i Trandhusene

I Trandhusene i Glæsborg sogn boede der i gamle Dage en kone, der hed Edel; hun var så gerrig, at hun aldrig kunde faa penge nok i posen oppe i storstuen, og hvordan hun fik dem, brød hun sig heller ikke om. Hun troede heller ingen andre, og dagen før hun døde, rejste hun sig af sengen for at blive fri for at betro en anden at veje et pund smør af. Da hun var død, gik hun igen i storstuen og gik og „humstrede“ deroppe med pengeposen, til hun blev manet.

19.

Gengangersken i Hytten.

I Hytten, Glæsborg sogn, døde en kone fra et „tåbeligt“ barn; men da hun var bange for, at drengen ikke skulde have det godt, kom hun hver nat tilbage til den stue, har laa i, ordnede alt og gjorde en stor „velstand“ derinde; tilsidst gik hun hen til sengen, hvor drengen lå, og klappede ham. — Den gang de kørte hendes lig til kirkegården, havde de på vejen tabt en klat halm af vognen; hver gang hun kom forbi stedet, hvor halmen lå, både når hun gik frem og tilbage, satte hun sig på halmen og sagde: „Å, jeg er så meget træt!“

20.

Gengangere i Gjerild.

I „Klemens rende“ bagved kroen i Gjerild kan man se en pige sidde og svøbe et barn, hun har kvalt. — Også ved Stekkesbro mellem Gjerild og Veggerslev har flere set en pige nede i grøften med sit lille barn, som hun har bragt af dage der.

Der var tidligere ogsaa en anden genganger, som i levende live havde forskrevet sig til den onde, og som man derfor frygtede meget; men tilsidst hængte han sig. Han kunde dog ikke faa ro i graven, og hver nat kunde man møde ham, som man troede, ledende om den strikke, han havde hængt sig med, og som man havde forsømt at give ham med i kisten. Tilsidst blev han manet.

21.

Gengangeren i Karleby.

En gang boede der i Karleby en kone, der var gift med en mand, som hed Sören Kjær, med hvem hun havde en søn. Da hun blev syg og skulde til at dø, sagde hun til manden, at han maatte love hende, at han ikke vilde gifte sig med en af de Skiffer-døtre, for hvis han gjorde det, saa vilde hun ikke lade ham have fred og ro for fremtiden. Han lovede det ogsaa; men da konen havde været begravet i nogen tid, ægtede han dog en af dem alligevel, der hed Birte Marie, „Birremari“. Ved den lejlighed blev drengen forurettet i sin arv, og i det hele taget var stif-

moderen ond mod ham og bemægtigede sig alt, hvad hans afdøde moder havde ejet, men som nu tilhørte ham. Det varede da heller ikke længe, inden den døde begyndte at holde sit løfte, og baade ved nat og ved dag kunde man se hende færdes i sit gamle hjem og i nærheden deraf, iført sine gamle klæder; hun gik hver nat op i storstuen, lukkede kister og skabe op, fremtog klædningsstykker og tøj og sagde: „Det er mit, Birremari!“ — Tilsidst blev det spøgeri ikke til at udholde; men da præsten i Karleby ikke duede til at mane, henvendte Sören Kjær sig til provst Herfordt i Veggerslev, der var så meget des dygtigere. En dag kørte han over efter ham; men da han kom til kirken i Karleby, bød provsten ham at holde der; han maatte love, at han ikke vilde lytte ved døren, og så gik provsten ind i kirken; men Sören Kjær havde alligevel nok lyst til at vide, hvordan en saadan maning gik for sig, og listede sig derfor hen med øret til nøglehullet i kirkedøren. Provsten havde da fået gengangersken manet ind i kirken til sig og var lige ved at få magt med hende; men da der var en, der lyttede, kunde han ingen veje komme med hende, da hun så kunde lade ham høre, at han en gang som student havde ladet være at betale et toskillings hvedebrød. Endelig raabte provsten: „Er der nogen kristen sjæl i nærheden, så skal han gå bort!“ Sören Kjær gik da også, da han mærkede, han var opdaget, og da saa provsten havde kastet gengangeren de to skilling i halsen, fik han saa megen magt med hende, at han fik lagt en silketråd i munden på hende, og ved denne trak han hende ned i et kær tæt ved kirken, hvor hun så blev nedmanet, og en pæl siden rammet gennem hende; men så nær var gengangersken ved at få magt med provsten, at han fra den dag af sygnede hen og aldrig blev sig selv mere. — Pælen har staaet i kæret i gamle folks minde, men er nu borte.

22.

Den gerrige kone i graven.

Der var en gang en kone, som var så gerrig, at hun endog vilde have sine penge med sig i graven og befalede datteren, at hun skulde lægge den pude under hendes hoved i kisten, som hun til daglig brug havde i sin seng. Da konen døde, gjorde datteren, som der var sagt hende, uden

at vide, hvad der var i puden; men da hun siden skulde til at se efter de mange penge, moderen skulde have samlet, var der ingen at finde. Senere blev datteren gift og kom i stor fattigdom, og saa falder det hende ind, at pengene maaske havde været i hovedpuden, og hun og manden besluttede sig derfor til en nat at gaa op til moderens grav og se efter; men da de havde fået graven kastet op og kisten åbnet, så de en stor sort kat, der sad og øste penge i halsen paa moderen til straf for, at hun havde været så begærlig. Det var den onde selv, og under sådanne forhold var der naturligvis ikke tale om at faa pengene.

23.

Skiftinger.

Troldene havde altid større lyst til menneskeborn end til deres egne, og når man ikke passede på, inden det lille barn blev døbt, stod man i fare for, at de kom og tog det med sig og lagde en lille troldunge i stedet. I almindelighed kunde man ikke straks se nogen videre forskel og opdage forbytningen; men senere hen blev den tydelig nok, da troldbarnet altid blev ved at være en vantrivning i alle måder.

I Laen, Glæsborg sogn, var der for ikke så meget længe siden en sådan skifting; han blev aldrig mere end halv så høj som et almindeligt menneske og var næsten sort i ansigtet, og konfirmeret blev han heller ikke nogen tid, da han langt fra var rigtig klog. Han vidste godt selv, hvorfra han stammede, og talte ofte om sine syv små brødre inde i Eskildshøj; men det var ellers vanskeligt at forstå, hvad han sagde, da han ikke kunde tale rigtigt. Han levede i mange år, men nåede dog ikke at få bukser på.

Et andet sted var der en kone, der var bange for, at hendes barn var bleven forbyttet, og som derfor henvendte sig til en klog kone om råd, hvorledes hun skulde få det at vide. Hun fik også besked, og da hun kom hjem, gav hun sig til at brygge øl i en æggeskal og svaler det i en nøddeskal; men da barnet så det, spurgte det: „Hvad er det, du gör?“ — „Jeg brygger øl.“ — „Nej, således bar min moder sig ikke ad,“ sagde barnet, og så vidste konen jo, at det var en skifting, siden hun ikke var moder til det. Hun henvendte sig da igen til den kloge kone om, hvad

hun videre havde at gøre. Da hun kom hjem igen, tog hun barnet på ildskovlen og „øste“ det ud ad døren og fejede bagefter skarnet op på barnet; men det første hun havde gjort det, kom der noget, hun ikke kunde se, og kastede hendes eget barn hen til hende med de ord: „Jeg har ikke været mod dit, som du har været mod mit!“ og i samme øjeblik var skiftingen forsvunden; men konens eget barn blev dog vanvittigt, så længe det levede.

Når man først er vis på, at et barn er en skifting, kan man også få troldene til at bringe det rigtige barn tilbage igen ved at lade hunde eller katte gå over troldebarnet; ti i det hele kan troldene ikke tåle, at deres egne børn lide noget ondt, og når de bliver ukærligt behandlede, henter de dem derfor altid tilbage igen.

24.

Dværge og trolde.

Om dværgene er der mange fortællinger. Ved indgangen til Benzons dyrehave ligger der en lille høj, som kaldes „Dværgehøjen“, fordi dværgene tidligere boede der; men nu er de nok flyttede, for i lang tid har man ikke mærket noget til dem. I almindelighed var de gode venner med folkene i de nærliggende, nu nedlagte Stokkebro-gårde, og når de lånte et eller andet, bragte de det altid tilbage igen; men ikke at tale om, at de som andre dræge gerne vilde forbytte folks børn, når der ikke var bleven gjort kors over dem, så hændte det sig dog også, at de imellemstunder vare meget fjendtlighedsindede. En gang var de således blevne vrede på en mand, og da de en dag så ham ude på marken, løb de efter ham, og de var lige ved at få fat i ham, da han kom i tanker om, at dværgene ikke kunde løbe på pløjjord; han styrede derfor hen på en pløjet mark, men de vilde narre ham og råbte: „Du skal løbe på det „åer“ og ikke på det „påer“!“ som det hed i deres sprog, men det brød han sig jo ikke noget om. — En anden gang kom dværgemanden ind i en af Stokkebro-gårdene, hvor manden netop var meget syg og lå i sengen, ene i stuen, så sagde dværgemanden til ham, at nu havde de været naboer i så mange år, nu var det bedst, at han kom med ham over at se sig for i højen, og så slæbte han manden ud af sengen og vilde videre med ham; men han råbte jo om hjælp, og

da der kom folk til, måtte dværgemanden gå sin vej; men han var usynlig for alle andre end for den syge. Han døde næste nat.

På Glæsborg mark boede der også dværge i en høj. En aften kom en mand kørende der forbi; men på en gang blev vognen så tung, at hestene ikke kunde rokke den af stedet; det var dværgene, der holdt fast på den.

En dag gik en lille dreng hjem til Hytten (Glæsborg sogn) fra skole, og som han kom forbi en lille høj i nærheden af vejen, hørte han en anden dreng råbe, at hvis han ikke ventede, skulde han få en ulykke. Drengen vendte sig om og så en lille en med en rød lue på hovedet, men blev dog ved at gå. Den anden nåede ham imidlertid snart og slæbte af sted med ham henimod højen; men da de kom til en korsvej, som de skulde over, var dværgens magt forbi, og han måtte lade drengen løbe.

Da Ras Søndergård i Stenvad en gang som dreng gik midt imellem Stenvad og Hedegård, kom der noget og tog fat i tre knaphuller på hans trøje og slæbte af sted med ham hen ad jorden et langt stykke; men til sidst må han dog være bleven trolden for tung, ti han lod ham løbe. Det var en trolld, men han kunde rigtignok ikke se noget, kun forekom det ham, som om der hang nogle lange spindelvævstråde ned fra hans knapper.

Tæt ved en mands gård lå der to høje. De havde netop brygget i gården, og så kommer om aftenen en lille mand med en rød lue på ind og spørger bonden, om han da ikke måtte låne det kar øl, der nyligt var brygget, for hans datter skulde giftes fra „bitte bjærg“ i „store bjærg“. — Jo, det måtte han nok; men så skulde de jo have det tyldet på en tønne, for ellers kunde de da ikke få det bragt derhen; manden vilde også godt køre med det. Nej, det kunde være det samme, sagde dværgemanden, han skulde nok få det bragt bort, som det stod i karret, og inden manden vidste noget af det, var både øl og kar og dværgemanden borte. — Tredjedagen efter stod karret igen ude i bryggerset helt fuldt af øl, og ved siden af det lå der en lille pung med guldpenge i, som manden skulde have i lån.

25.

Ellefolk.

„Ellekoner“ har der tidligere været mange af ved Gjerild. En gang mødte en mand nede i Benzons „Hestehave“ en pige, der så så dejlig ud, at han straks friede til hende; men hun vilde ikke indlade sig med ham og vendte sig tilsidst om; da så han, at hun var hul i ryggen som et driftrug og fuld af råddenskab, som stank på det afskyeligste.

En anden mand i Stokkebro havde også en gang set en pige, som han var bleven så indtaget i, at han siden den tid altid gik og tænkte på hende og aldrig på andet; nogen tid efter kom hun igen; men da han havde stået noget og set på hende, sagde hun: „Det er mig, du har tænkt på; nu har du set mig forfra, nu skal du også se mig bagfra!“ og dermed vendte hun sig om, så han kunde se, at hun var en ellekone.

Men der er også nogle fortællinger, der mere stemmer med, således som man ellers kender ellepigerne i andre egne af landet, som forførrerske, listige; men når man mærker, der er fare for, at en ellekone skal få magt med en, skal man blot sige til hende: „Vend dig om og lad mig se, om du er æbag som æfor!“ ti så forsvinder hun straks. Hun kan heller ikke få magt med nogen, når han har noget stål hos sig og slår kreds om sig med det. Det hændte sig således en gang, da ellekonerne vilde tage en lille dreng, der vogtede køer, at de ikke kunde komme ham nær, fordi han sad og kradsede rundt om sig i jorden med sin kniv.

29.

Nisser.

Foruden de almindelige sagn om nisser, hvorledes de stjal korn fra andre gårde, bleve vrede, da de troede, at pigen havde narret dem for smørret o. s. v., fortælles endnu følgende:

I Mikkel Glerups gård i Stokkebro, der for også kaldtes „Ellegården“, var der også en nisse. Karlen der var en dag ude i gården at vande heste og så da nissen sidde oppe i et ladevindue; han stak det ene ben ud ad vinduet efter det andet og sagde: „Sku mig den lalle!“ Karlen tænkte

ved sig selv: „Nu skal jeg skue dig!“ og gik hen og slog nissen ned, så han faldt på den hårde stenbro. Om aftenen, da karlen var gået i seng, tog nissen alle de skarpe leer, der var i gården, og lagde dem over brønden og karlen ovenpå. Næste morgen kunde man ikke finde karlen nogensteds, men endelig fik man da øje på ham, men det var næsten ikke til at få ham ned, da han jo så let kunde skære sig på leerne. — Andre fortælle historien således, at nissen en dag sad oppe på høet i laden og så ned på hunden i loen nederunder, som han var meget bange for, men som han nu sad, var han sikker nok. Han stak så det ene ben efter det andet ud fra høet og råbte til hunden: „Sku mig den lalle!“ men uden at han mærker noget, kommer karlen i gården listende bagfra og støder til ham, så han falder ned, og det var derfor, han siden hævnede sig på ham.

En gang skulde nissen i Ellegården følge med karlen ned til Benzon og stjæle halm; nissen tog tre travet på en gang. Da de så på vejen hjem kom til „Iskælderbakken“, sagde karlen, om de nu ikke skulde hvile sig lidt, men det vidste nissen ikke hvad var.

På en gård, hvor der boede en nisse, som hver aften fik sin grød og derfor skaffede bonden lykke og velstand, havde manden en søn, som havde studeret og derfor vidste besked om meget. Da han en gang kom hjem, tog han sin moder med sig ud i stalden og lettede en bred sten og viste hende, at under den stod der en hel balje fuld af blod; det var grøden, hun havde givet nissen, sagde han, den blev til blod, og når hun blev ved med at give ham grøden, skulde hun koges i blodet, når hun døde, og høre til de fordømtes tal. Så gennede sønnen da nissen fra gården, men dermed svandt også al lykke bort, så alt, hvad de havde af kreaturer, døde, og manden blev fattig og ussel.

Knud Brahes Skrivkalender for Aaret 1600.

Meddelt af A. Heise.

Efterfølgende Skrivkalender, der er forfattet i Aaret 1600 af Knud Brahe til Engelsholm, Stiftsbefalingsmand paa Aarhusgaard („Aarsgaard“), findes nu henlagt paa et Sted, hvor man neppe skulde have ventet at finde den, i en Pakke „Blandede Dokumenter“ af tildels nyere Indhold i Viborg Landstingsarkiv. Den hører ingenlunde til de betydeligere Overleveringer af den Slags fra ældre Tider; men da den stammer fra en af den Tids betydeligste Adelsætter og tildels omhandler en af de mærkeligste Herregaarde i Jylland, kunde dog maaske et eller andet lille Træk deri have Interesse i kultur- og personalhistorisk Henseende.

Knud Brahe er født d. 24 August 1555 og Søn af Rigsraad Otte Brahe til Knudstrup i Skaane og Ulstrup i Jylland, Middelsom Herred, og Fru Beate Bilde, Datter af den fra Reformationstiden velkendte Rigsraad Klavs Bilde til Lyngsgaard; hun var født d. 29 April 1526 paa Skarholt i Skaane¹⁾ og døde først den 18 Oktober 1605; en Tidlang var hun Hofmesterinde hos Frede, ik den andens Enke, Dronning Sofie. Knud Brahe hørte jsaaledes til en Slægt, der baade før og senere har gjort sig bekjendt ved sin Iver for Lærdom og Oplysning. Af hans Brødre bleve Sten Brahe til Knudstrup Rigsraad og en Tidlang Medlem af Regjeringsraadet efter Frederik den andens Død; hans anden Broder, Axel Brahe til Elved, blev ligeledes Medlem af Rigsraadet, og Jörgen Brahe var Ejer af Gundestrup og Tostrup, medens Søsteren Margrete Brahe

¹⁾ Samlgn. Skrivkalenderen efter Januar.

blev gift med Rigsraad Kristen Skeel til Fusingø, hvem hun bragte i Medgift Herrøgaarden Ulstrup, hvis smukke Hovedbygning er opført af hende og hendes Mand; selv testamenterede hun Legater til Skolerne og Husarme i Viborg og Randers. Berømt af alle disse Søkende blev dog den ældre Broder Tyge Brahe (født 1546), hvis verdensberømte Navn det her vil være tilstrækkeligt at nævne, og hans yngste Søster Sofie (født 1556), tidligere gift med Otte Tott til Eriksholm i Skaane, lige berømt for sin store Lærdom og sin romantiske Kjærlighed til sin anden Mand, Engelsholms tidligere Ejer Erik Eriksen Lange, som derved kom i et saa ejendommeligt Forhold til sin dobbelte Svoger Knud Brahe, at det bliver nødvendigt at gaa lidt nærmere ind paa disse Forhold.

Efter en „fortrædelig Forlovelseshistoric“ i sine yngre Dage, hvorom man forøvrigt ikke har nærmere Efterretninger¹⁾, blev Knud Brahe omtrent ved Aaret 1584 gift med Fru Margrete Lange fra Engelsholm, tidligere gift med en ældre Adelsmand, Jens Kaas til Gudumlund († 1579, 63 Aar gl.) Ved dette Giftermaal kom Knud Brahe i Besiddelse af Gudumlund, men ved samme Lejlighed er han uden Tvivl paa sin Kones Vegne bleven Medejer af hendes Fædrenegaard Engelsholm; thi Fru Margrete var Datter af Erik Eriksen Lange den ældre og Fru Anne Gjordsdatter til Solvig i Sønderjylland²⁾. Den egentlige Hovedejer af Engelsholm var efter Faderens Død hendes Broder Erik Eriksen Lange den yngre, en lærd Adelsmand, personlig Ven af Tyge Brahe, hvem han oftere gjæstede paa Uranienborg, men som ulykkeligvis benyttede sin store Lærdom i Kemien til at kaste sig over Tidens Yndlingsstudium Guldmageriet. Denne ulykkelige Lidenskab medførte, at han kom i stor Gjæld, og inden lang Tid vare alle hans store Ejendomme i fremmede Hænder. Saa længe Kong Frederik den anden levede og Tyge Brahes Stjerne

¹⁾ Omtales løselig i Dansk Mag. 4 B. ved Beskrivelsen af Engelsholm. Om den Jørgen Knudsen, som Knud Brahe holdt til Skole i Lybæk (s. nedenunder ved 22 Maj) skulde være en uægte Søn af Knud Brahe og staa i Forbindelse med denne Kjærlighedshistorie, eller om det er et fremmed Barn, han har taget sig af (smlgn. efter 29 Februar) tør jeg ikke afgjøre. Hans eget Ægteskab var barnløst.

²⁾ Den i Skrivkalenderen hyppig omtalte „Moder Anne“.

endnu stod højt, gik det dog nogenlunde. Alt 1582 havde han maattet sælge sin Mødrenegaard Solvig til Kongen for 22000 Rdlr., men havde i Steden derfor faaet Bygholm til Forlening af Kronen; 1584 var han endvidere bleven forlenet med Slavs Herred og havde 1586 faaet Kaldsret til til sin Sognekirke Nørup ved Engelsholm. Endnu i Aaret 1587 kaldes han i en Dom „til Engelsholm“¹⁾. Men kort efter Kongens Død begyndte Forfølgelsernes Tid. 1590 fik han af Regjeringsraadet Befaling til at rejse til Kjøbenhavn og der lægge sig i „Indlager“ (Gjælds fængsel) for resterende Afgifter af Bygholm Len, og 5 Oktbr. 1591 udstedte Regjeringsraadet et meget strængt Brev til Erik Lange angaaende usædvanlig Ægt og Arbejde, som han havde paalagt Slavs Herreds Bønder i Anledning af, at hans Moder Anne Gjordsdatter lod opføre en Gaard i Nærheden. Netop samtidig med disse Forhold — endnu i Aaret 1590 — var Erik Lange bleven forlovet med Sofie Brahe, der den Gang var 34 Aar gammel og allerede i flere Aar havde siddet som Enke paa Eriksholm, ivrig beskjæftiget med sine kemiske og astronomiske Studier, desuden syslende med historiske Studier og latinsk Poesi; navnlig er hendes lange latinske Kjærlighedsdigt til Erik Lange blevet berømt, og skjønt den Slags kunstige Poesi, som den Tid satte saa stor Pris paa, just ikke falder i vor Tids Smag, kan man dog ikke nægte, at der aander en poetisk Varme ud af dette Digt, der vidner om en højt begavet Digternatur hos Forfatterinden, hvilket sætter det betydelig højere end de sædvanlige kunstige og højtravende Floskler, hvori den Slags Poesi jævnlig bestaar. Bekjendtskabet med Erik Lange skal være stiftet paa Uranienborg, og Partiet fandt ogsaa Tyge Brahes Bifald, men fremkaldte et Brud med Sofie Brahes øvrige Slægt, navnlig med hendes stolte Brødre Sten og Axel og hendes Moder Beate Bilde, som man ikke faar noget tiltalende Indtryk af i denne Sag. At der i og for sig skulde have været nogen Uvillie hos Slægten, fordi disse Folk dyrkede Naturvidenskaberne saa ivrig, er der neppe nogen Grund til at antage; men det kan ikke nægtes, at det var, hvad man i daglig Tale kalder „et daarligt Parti“: en forgjældet Adelsmand, der havde sat al sin Ejendom over Styr, og en

¹⁾ Rosenvinge Gl. dsk. Domme 4, 109.

Adelsdame, der paa Grund af sine kemiske Studier omtrent var kommen i samme Stilling. Kort efter Forlovelsen, formodentlig i Slutningen af 591 eller Begyndelsen af 1592, vidste Erik Lange ingen anden Udvej til at fri sig for sine Kreditorer end at rejse bort. Paaskuddet var, at han vilde fortsætte sine Studier i Udlandet, og under dette Paaskud havde han faaet kgl. Tilladelse til at forlade Landet.

Kort før at dette er sket, maa han have overdraget hele sin Del i Engelsholm til Knud Brahe; thi alt i Aaret 1592 opførte Knud Brahe og Margrete Lange den prægtige Hovedbygning, som staar den Dag i Dag; den 1 Januar 1593 blev den højtidelig indviet i Slægts og Venners Nærværelse; dog lader det til, at Gaardens fire Taarne først ere blevne fuldt færdige i Aaret 1600, ligesom han i disse Aar var ivrig beskjæftiget med at indrette sig Dyrehave og Karpedamme¹⁾. Inidlertid flakkede Erik Lange om i Tyskland, i stadig Pengeforlegenhed og forfulgt af Kreditorer. Da det ene Aar gik hen efter det andet, uden at han kom tilbage, stævnedes han gjentagne Gange i Aarene 1594 og 95 for Rigsraadet som Rønningsmand, der havde ladet sit Len forfalde; men det lykkedes dog Svogeren Knud Brahe at faa Sagens Afgjørelse udsat²⁾. Ved Dom af 21. Septbr. 1596, kort efter at Kristian 4 selv havde overtaget Rigets Styrelse og var bleven kronet, fradømte Rigsraadet, deriblandt Sten Brahe, ham Byholm Len som Rønningsmand, fordi han ikke havde ladet Bygningerne forfalde, ikke svaret Afgifterne, ikke udredet Rostjenesten og ikke „forsvaret“ Bønderne, som han burde. Med Hensyn til Rostjenesten lod Erik Lange anføre til Forsvar, at han ikke vidste andet, end hans Svoger Knud Brahe jo i hans Fraværelse havde skaffet saa mange Heste og Folk, som han var taxeret for af Slottet; Bønderne mente han ligeledes, at hans Svoger havde „forsvaret“, saa at denne formodentlig har paataget sig et Slags Tilsyn med Lenet i Svogers Fraværelse. Det var samtidigt, at Stormen begyndte mod Tyge Brahe; ogsaa mod ham anførtes som Grund, at han havde ladet sine Forleninger forsømme og havde været sine Bønder en haard Herre. Heller ikke ham hjalp hans Broder, Rigsraaden Hr. Sten, medens hans anden

¹⁾ Smlgn. nedenunder ved 20 Juni og fl. St.

²⁾ Rose vinge Gl. dsk. Domme 4, 445 not.

Broder Axel var en af dem, der ledede Undersøgelserne paa Hven. Ogsaa han tyede til Udlandet og blev af den forbitrede unge Konge betragtet som en Slags uforskammet Rømningmand. Lighederne mellem de to Svogres Skjæbne er i disse Henseender slaaende, og lige lidt kan man give nogen af dem Medhold i Spørgsmaalet om Forlenerne.

Imidlertid sad Fru Sofie Brahe paa Eriksholm, delende sin Tid mellem kemiske Studier og latinske Digte til sin længselsfuldt ventede Fæstemand, af og til trøstet med et lille latinsk Digt af sin Broder paa Hven. Men da ogsaa han med hele sit Hus var draget udenlands, da det begyndte at gaa tilbage med hendes egne Pengeforhold ligesom med Fæstemandens og Broderens¹⁾, da hendes egne Brødre Axel og Sten tillige med Moderen Beate Bilde begyndte at flaa hende paa det ubarmhjertigste, da hendes kjære eneste Søn Tage Tott i Aaret 1599 var draget til Udlandet, og hun under et Besøg paa Fusingø hos Søsteren Margrete kun havde maattet høre Behrejdelse, drog ogsaa hun — i Aaret 1600 eller 1601 — bort fra Danmark og ægtede endelig efter tolv Aars lange Ventetid under et Ophold i Hertugdømmerne i 1602 sin Fæstemand for at begynde et Liv fuldt af Trængsler og Savn, der gik saa vidt, at hun selv i et Brev til Søsteren skildrer, hvorledes hun ikke havde hele Strømper paa Fødderne og knap Klæder paa Kroppen; men altid var hun lige trofast mod sin Ægtefælle og sin Kunst, den eneste „Ro“ (Tidsfordriv), hun havde under sine Savn. At følge hende videre, vedkommer os ikke her; selv har hun i det ovenomtalte Brev til Søsteren skildret sine Trængsler og sine Savn, men ogsaa sin paa trofast Kjærlighed rige Karakter langt bedre, end nogensomhelst Biograf kan gjøre²⁾. Men det Spørgsmaal paatrænger sig af sig selv: Hvorledes har Knud Brahe stillet sig til Svogeren og Søsteren? Herom véd man vel intet med Vished; men af flere Antydninger synes det dog at fremgaa, at han ikke har deltaget i Familiens almindelige Uvillie mod dem og mod Tyge Brahe. Medens Fru Sofie i det ovenomtalte Brev til Søsteren med stor Bitterhed omtaler sine Brødre Sten og Axel og sin Moder, nævner hun ikke med et Ord Knud

¹⁾ Tyge Brahe havde allerede i Aug. 1594 afstaaet sin Halvpart af Knudstrup til Sten Brahe, Dansk Mag. 4 R. 2, 324.

²⁾ Dsk. Mag. 3 Bind.

Brahe, og at han efter Erik Langes Bortrejse vedblev at tage sig af dennes Sager, tyder da i al Fald ikke paa et bestemt Brud. At han har paadraget sig store Gjældsposter i Anledning af Gaardens Overtagelse, synes at fremgaa af Skrivkalenderen. At han i al Fald i Aarene 1591 og 92 endnu havde staaet i et godt Forhold til sin lærde Broder paa Hven, kunde man antage for sikkert, hvis det virkelig skulde være Tilfældet, som Sagnet fortæller, at Tyge Brahe har givet Tegningen til Engelsholm, men dette er dog tvivlsomt, da Tyge Brahe selv benyttede sig af fremmede Bygmestre til sine Bygningers Opførelse¹⁾.

Fra Aarene 1596—1602 var Knud Brahe Lensmand paa Aarhusgaard og Stiftsbefalingsmand i Aarhus Stift. Paa hvilke Betingelser han har overtaget Forleningen, vides ikke; men hans Eftermand Karl Bryske nød i Aaret 1602 deraf i aarlig „Genant“ 1416 $\frac{1}{2}$ Daler; desuden havde han Ladegaardsavlen fri og tiende Parten af alle uvisse Indtægter mod at skulle gjøre Tjeneste med 8 fuldrustede Heste („Gerustheste“²⁾). Ved Ladegaarden forstaaes her vistnok Havreballegaard (Marselisborg), der paa den Tid var en Ladegaard til Aarhusgaard. — Fra Aaret 1602 indtil sin Død 3 Februar 1615 var Knud Brahe Lensmand paa Bygholm; som saadan deltog han i Kalmarkrigen som Ritmester og udmærkede sig navnlig i Fægtningen ved Varbjerg 21 Septbr. 1611, da han og Ulrik Sandbjerg med deres 2 Faner, kun 200 Mand stærke, afskar og tildels fangede den svenske Statholder paa Elfsborg med hans tredobbelt saa store Styrke. I Skrivkalenderen fremtræder han som den praktiske Lensmand og Godsejer og enkelte Gange ogsaa som Handelsmand, idet han paa egen eller andres Regning indkjøbte Kronens Landgildekorn eller andre Kronafgifter³⁾. Desuden viser han sig som en ivrig Hesteven⁴⁾. — Men dog var aandelig Syssel ingenlunde udelukket fra Aarsgaard og Engelsholm. Fru Margrete Lange var selv en lærd Dame, der berømmes stærkt af sin Samtid, navnlig for sine Oversættelser af franske gudelige Bøger. Præsten Anders

1) Smlgn. F. R. Friis, Tyge Brahe, 147.

2) Schlegels Samlingen zur dänischen Geschichte I, 67.

3) Smlgn. under 10. og 22. Juni og Anmærkningerne dertil.

4) F. Ex. Efterskriften ved Januar Maaned og Antegnelsen ved 26. Maj, Afskrivning af en Hestelægebog.

Mikkelsen i Kolding, senere Biskop i Bergen, tilegnede i Aaret 1607 Knud Brahe og hans Frue en af ham udgiven gudelig Bog, hvori han foruden stærkt at rose hendes franske Oversættelser tillige fremhæver baade om hende og om Knud Brahe, at „de have ikke alene Lyst og Villie at læse udi den hellige bibelske Skrift, men endogsaa i andre nyttige Bøger baade paa vort eget og paa andre fremmede Sprog.“ Det er derfor ret interessant at se Knud Brahe i sin Skrivkalender af og til tage Tilflugt netop til det franske Sprog, om hans Færdighed deri end ikke synes at have været syndelig stor, og om sit religiøse Sindelag har han selv aflagt Vidnesbyrd i det Brev, hvori han meddeler sin Hustru Efterretning om den sejrriige Fægtning ved Varbjerg. Sejrvindingen tilskriver han ikke saa meget „vore Hænder“ som de Bønner, de hallandske Bønder opsendte til Himlen, da de saa de danske ride i Kamp mod Svensken, „thi det var fast uhørt, at saa ringe en Hob, som vi vare, ikke 200, dog have slået dem“¹⁾. — Fru Margrete døde i Aaret 1622 og er tillige med begge sine Mænd begravet i det af hende selv opførte Gravkapel ved Engelsholm. Kort før sin Død havde hun skjænket noget Gods til Præstekaldet i Nørup til aarlig Fasteprediken. — Engelsholm tilfaldt Sten Brahes Søn, Rigsraad Jørgen Brahe til Hvedholm; Gudumlund tilfaldt Jens Kaases Brodersøn, Rigsraad Mogens Kaas' til Støvringgaard Hemmestrup m. m.

Januarius.

4. Betald jeg Margrete, Hermand abotekers²⁾ altt, huiss jeg haffuer wdtaget hoss hind till den dag.
5. Betald ieg huiss mursten, tagsten, gollsten, som jeg haffuer bekommid i Kidj³⁾ till denne dag, och betald Jacob

¹⁾ Knud Brahes Brev til Fru Margrete findes aftrykt i Ny dsk. Mag. 2, 30, hvor der findes flere Efterretninger om Kalmarkrigen, som skrive sig fra Fru Margrete, der interesserede sig for de Forarbejder til Krigens Historie, som Ærkedegnen ved Ribe Domkirke, Ægidius Lavridsen, samlede.

²⁾ I. Kolding; smlgn. 1 Juni.

³⁾ Rimeligvis det nuværende Kiddegaard (Dansk Atlas: „Kidie“) i Jelling Sogn. (Efter velvillig Meddelelse af Hr. Overlærer Kinch, som har haft den Godhed at jævnføre min Afskriit med Originalen og hvem jeg har at takke dels for Utdydningen af flere dunkle Steder, dels for flere værdifulde Bemærkninger. Forøvrigt bemærkes det, at

Harnbiereg meg 9 td. malt, hand bekam paa Aarssgaard anno 98, och 18 td., hand fik paa Aarssgaard anno 99. Senere tilføjet: Findis i renskabet.

14. Antuordit jeg Søren Lauesen i Bøgballe¹⁾ 14 daller børupeng, som hør hanss konnes datter till, och haffuer ieg quitans paa i blant min quitansser.
19. Landsting oc marked i Wiborge²⁾.
— Annamit Jacob Keer peng for 44 øxen aff borgemester i Hobro, som hand fik meg peng. Senere tilføjet: Foring. Siger Peder Jacobssen, ad thet er 44 daller. Senere tilføjet: Findes rett.
20. Loute ieg Margrettis moder³⁾ 100 daller. Senere tilføjet: Betald meg.
26. Kommer Jahan Kløker⁴⁾ till meg.

Efterskrift til Januar.

Anno 1526 den 29 Aprilliss et ne maa mere au Scharolt⁵⁾

Le nom de seuls, qui tenoint chavaels pour moi: S. Brahe, A. Brahe, J. Brahe, Jhan Lindeno, Off Long, Erik Long, Crestien Munk, N. Krab, Jahan Rud, Jørgen Vrn, An Giorss. Selae durera ju'schus l'an mille ses sant et tress a la feste de Martine⁶⁾.

da Manuskriptet blev indsendt til Redaktionen i Juli 1871, er der i Anmærkningerne ikke taget Hensyn til Oplysninger i senere udkomne Skrifter.

- 1) Bøgballe By i Østersnede Sogn, Nørvang Herred ved Engelsholm Smlgn. Efterskriften efter Februar.
- 2) 3: Snapslandstinget. Denne Angivelse er ligesom de senere nævnte Marked-dage, Begravelsesdage, osv. anførte i Almanakkens Rand mellem Helligdage og enkelte Helgendage, Søndagsevangelierne osv.
- 3) 3: Svigermoderen Anne Gjordsdatter.
- 4) Borger i Flensborg (Rosenvinge: Gamle danske Domme, 4, 348). Smlgn. under Februar og 29—30 August.
- 5) 3: Er min Moder (Beate Bill*) født paa Skarholt (Herresæde i Skaane, som i tidligere Dage havde tilhørt Ulfständerne, Fru Beates Mødreneslæggt). — Dagen angives til den xxx April, „da Solen sank“, i Otto Brabes Optegnelser, F. R. Friis: Tyge Brahe, S. 313.
- 6) 3: „Navnet paa dem, som holdt Heste for mig . . . Dette skal vedblive indtil Mortensdag 1603.“ Smlgn. under 6 Marts. Forholdet med dette Hestehold er mig forøvrigt ikke ganske klart. De omtalte Mænd stode alle ved Slægtskab eller paa anden Maade i nærmere Forbindelse med Knud Brahe: de tre Brødre Sten, Axel og Jørgen Brahe, Svigermoderen Anne Gjordsdatter; Ove Lunge til Odøen var gift med Anne

Anno 98, 27 Martij begynt temermenden paa thet stakkytt om min dyrhaffue, och bleff ferdigt den 5 Julij. — Anno 1600 nytt aarss dag haffde ieg 4 stor dyr i dyrhaffuen, som war ij kalfue och ij hinde, huer 2 aar gamell, noch 13 daadyr, noch 17 raadyr.

Februarius.

1. Fik ieg Staffen ti daller till ad kiøbe meg se byg¹⁾ for. — Noch fik hand 20 daller till byg. Senere tilføjet: Findiss der for i renskabit xij ørtte byg.
4. Annamit jeg aff Jahan Kløker Henning Walkendorffs²⁾ breff, paa 1000 daller pour baller (o: bailler) luj le largan ou le letre³⁾. Senere tilføjet: Findis i mit grøn skrin.
5. Item haffuer Jahan Kløker betald meg 100 reffue⁴⁾. Der paa haffuer hand annamit 57 paa Aarssgaard och 18 paa Engilsholm.
6. Solde jeg Jahan Kløker 170 øxen, parit desuit daller⁵⁾, och en am win offuer altt. Loffuit jeg Jahan en wbøt quie. I Randen er tilføjet: Paa Aarssgaard. Findis lige med quitanssen.
7. Görde jeg alle dynck klar in tyll denne tag. Jacob Abelen⁶⁾, egen handt, och er jeg betalt myt bar gelt tho (o: zu) allem danck.
15. Annamit jeg toff breffue aff Jugeborg Skell⁷⁾, som

Maltisdatter Sehested, Knud Brahes Søkendebarn; Jørgen Urne til Boserup var gift med Knud Brahes Søster Møgdalene. Erik Lunge ejede Skovgaard i Tørrild Herred, Nabogaard til Engelsholm.

¹⁾ Sædebyg, Byg til Saaning.

²⁾ Henning Valkendorff til Glorup var gift med Axel Brahes Datter Karen.

³⁾ o: For at levere ham Pengene eller Brevet.

⁴⁾ o: Ræveskind.

⁵⁾ o: 18 Daler Parret. desuit = dix-huit.

⁶⁾ Den samme Bogfører Jakob Abelen eller Abel, som forekommer nedenunder ved 22de Juni og flere Steder; var 1688 „Feltwebel“ ved Borgervæbningen og nævnes 1608 som Raadmand i Aarhus (Hüberts Aktstykker vedkommende Aarhus, 1, 228 og 2, 12); † c. 1641 (smstd. S. 83).

⁷⁾ Jugeborg Skeel til Vorgaard, Enke efter Otte Banner til Asdal, senere gift med Palle Rodsteen († 1643) til Brandtbjerg, Kollerup Sogn, i Tyrild Herred, i Nærheden af Engelsholm.

war jet moster Marens¹⁾, thet anditt Jacob Harenbjergs, de randre elle le largant²⁾. Senere tilføjet: Desse peng betald jeg Ingeborg Skell.

20. Fik ieg Peder Jacobssen 50 daller till ad salltte sild med. — Senere tilføjet: Findis i hanss renskab.
25. Gert Rossenkrants begraffuis³⁾.
29. Betald jeg Effuertt fett allt, huad jeg haffuer wdtaget hoss hannum till denne dag.

Efterskrift til Februar.

Anno 98 den 27 Martii loffued jeg oremesteren⁴⁾ 20 daller for ad lerre Mats Brok paa seffenj⁵⁾, ad hand kunde lege huad hand ser for seg paa noder, och haffuer skriffueren faa (!) hannum nogit.

Anno 94 den 18 februarij opbaar jeg 147 daller iii $\frac{1}{2}$ iii $\frac{1}{3}$ børne peng effter Hanss Pierssen i Bøgballe. som ieg skall gieme hanss barn till beste effter min wdgiffuen breffs lydellss.

Anno 1600 den 14 Januarij fik ieg Søren Lauessen i Bøgballe 14 daler till kleder till barnnett. Senere tilføjet: Aifbetald ieg⁶⁾.

Martius.

1. Olle Daa begraues⁷⁾.
3. Holdstedbrou marckedt⁸⁾.
4. Anno 1600 denn 4 Martij betalde Knud Brahe meg allt, huis hand haffuer werett meg schuldig och ehr vttagett af meg jntill thenne dag.

Johan Worm, eigen handtt⁹⁾

¹⁾ o: Fru Beate Billes Søster Maren Bille, gift med Lavrids Skram til Hastrup.

²⁾ o: At jeg skulde give Pengene til hende (Ingeborg Skel).

³⁾ Til Stensballegaard; smlgn. 6 April og flere Steder i det følgende.

⁴⁾ o: Orgelmester, Organist.

⁵⁾ o: Symfoni, skal formentlig her betegne et eller andet Strængeinstrument. Smlgn. Ribe Kathedralskoles Indbydelsesskrift for 1836 S. 10, hvor en svensk Officersfrue tager sin Værts „Symfoni“ bort med sig.

⁶⁾ Smlgn. ovenfor ved 14de Januar og 25de November.

⁷⁾ Oluf Daa til Ravnstrup i Sjælland og Fravgdegaard ved Odense døde 21 Januar 1600.

⁸⁾ Midfaste-Mandag, da der holdtes et bekjendt Hestemarked i Holstebro. Smlgn. Dansk Atlas 5, 804.

⁹⁾ „1570 blev Johan Orm, uden Tvivl Stamfader til Familien

- Anno 1600 thend 4 Martij affregnit med welb. Knud Brahe all wor regenskab klar tyll thenne [dag].
Wyllhm Worm, egen handdt¹⁾.
5. Begyndis bede dage.
6. Annamit ieg 22 daller paa E. Longis wegne for den hest. Atter overstreget; senere tilføjet: dennem antuordit jeg Erik²⁾.
8. Barssell paa Rossenholm³⁾.
10. Fick ieg Otte Skeel⁴⁾ 50 daller til moder Anne, som hun sagde, jeg war hinde skyldig. Disse skall hun qwitere meg i thet hunderit daller, jeg er hinde skyllid. — Noch fik hun en leste roff fraa Silkeborg och sau mange peng, till thet løb j^e daller fult. Disse Ord ere atter overstrege og nedenunder skrevet: klar giortt.
12. Nat og Dag lige lang. — Tamis Fasi⁵⁾ begraffuis och Cresten Harenbjerg.
13. Fik ieg Cresten Rasmussen 4 daller paa hand for thet byg, hand skall føre fraa Gudumlund och till Weill. Senere tilføjet: Betald jeg hanum slett aff.
Noch betald ieg hanum for den rej[se], hand siden løb till Weill fraa Aarss med roff. Hele denne Post er atter overstreget og ovenover skrevet: Skall haffue 10 d[aller].
19. Betalde ieg abotekeren i Orss 84 daller ij $\frac{1}{2}$ for 4 amer win och 2 tdr. tystøll til kongens behoff, och skall ieg haffue byg der fore. Atter overstreget og derpaa tilføjet

Worm, Borger i Aarhus.“ Hüberts Aktstykker vedkommende Staden Aarhus, 1, 250.

¹⁾ Vilhelm (Villum) Worm nævnes som Raadmand 1608 og flere Gange, smsts. 2, 12; smlgn. S, 278; Fader til den berømte Oldgransker Oluf Worm. Smlgn. ved 22 Maj.

²⁾ Smlgn. Efterskriften efter Januar.

³⁾ Den lærde Holger Rosenkrans til Rosenholm var Aar 1598 bleven gift med Axel Brahes Datter Sofie.

⁴⁾ Otte Skel til Hammelse, yngre Søn af Knud Brahes Søster Margrete; senere Rigsraad. „Moder Anne“ o: Anne Giordsen. Smlgn. ved 20 Januar.

⁵⁾ Thomas Fasi til Vennergaard ved Ringkjøbing og Katholm, Aalsø Sogn, Kallø Amt, Aarhus Stift, døde 1 Februar 1600 og blev tilligemed sin Husru Kristense Bryske († 1611) begravet i Aalsø Kirke (Dansk Atlas 4, 296).

Dem fik skriffueren ¹⁾ meg igien.

21. Betalde erlich och velbyrdig mand Knud Brahe meg Andres Caspers apoteker aff alt, huiss hand till sin egen behoff bekomet haffuer jnd till denne forne dagh.

Andres Casperss apoteker, egen haand ²⁾).

29. Fik ieg fogden paa Engelsthalm, Jenss Jenssen i Willstrup, breffue paa 30 daller och 30 skipper haffre. Overstreget; derpaa tilføjet: Dette er betald med fei saa ner till en ox. — Noch fik ieg hannum Cresten Munkes skøde paa thet gotz i Raffning³⁾. — Overstreget; derpaa tilføjet: Fik ieg igien.

Efterskrift til Marts.

Huad jeg skall giffue moder Anne aarlig: j lest roff for tinder, hon oplod meg, och haffuer ieg forlent hinde med Aass och Gamsted⁴⁾. Noch skall hun haffue j td. smør, iij suin, iiij td. haffre och xx lam aff hie faaren och x giælduer⁵⁾.

Anno 98 fik ieg 145 læss hø i min dyrhaffue. — Anno

¹⁾ Smlgn. 11. April: Hansis Regnskab; ligeledes 20. Februar? 12. April: Hans Skriver. Hans Deuster „Slotsskriver paa Aarhus“ omtales ved Aar 1614 i Hüberts Aarhus, II, 81, Anm; 1626 fik Hans Deuster, „forrige Skriver paa Aarhusgaard“, Borgerskab i Aarhus (anf. Sted, S. 383). Det er uden Tvivl den samme Hans „Dyster“, som i Aaret 1630 tiltaltes for „utilbørlig Omgang mod Indvaanerne i Aarhus, medens de Kejslerlige vare der i Byen“, og som beskyldtes for „at have 13 Skippund Kobber, der skal være Undersaatterne frakommen“, hvorfor han tilholdtes at levere det tilbage og tiltaltes, fordi han imod Recessen havde ført Kobber ud af Landet. (Smsts. S. 58). Senere forekommer han ved flere Løjligheder og efterlod sig ved sin Død 1647 en ret betydelig Bogsamling dels af danske og tyske dels af latinske Bøger. saa han synes at have været en studeret Mand (Fortegnelsen anf. St. S. 119).

²⁾ „Anders Caspersen, Apoteker, som fløtte aff Kolding, suor borger eedt (i Aarhus) thendt 23. Julij 1587.“ Hüberts Aktstykker vedkommende Staden Aarhus 1. 250.

³⁾ Kristen Munk til Giesinggaard med mere. Raffning er formodentlig Refning By i Bredsten Sogn, Tyrild Herred, i Egnen af Engelsholm. Vilstrup ligger i Skibet Sogn, samme Herred.

⁴⁾ Vistnok Gangsted Sogn og By, Vor Herred, Skanderborg Amt. Aas i Søvind Sogn, Annex til Gangsted. I Sognet ligger Tyrestrup Hovedgaard, tilhørende Galternes Æt.

⁵⁾ Hie faaren, Hedefaarene. — Giælduer, o: Gieldevær, en gildet Væder. Saaledes kaldes en Bede endnu stadig i flere Egne. Smlg. Udtoget af Hemmestrups Jordebog i dette Tidsskrifts andet Bind, S. 359.

99 fik ieg 129 læss i hø dyrhaffuen, och war engen møget forderffui[t] aff frost.

April.

2. Ad werre paa Restrup ad wordere bygning.
6. Ad møde paa Stensballe¹⁾.
8. Løssning mark trette.
- 9—11. Kiøffte aff Rasmus Byeszuend i Aarsz²⁾ 140 wold szild och giffuett for wollen 5 β.
- Kiøfft aff dj mend y Eggo³⁾ 42 wold szild, 4 β wollen.
- Noch kiøfft aff dennom 16 wold, 5 β volen.
- Noch kiøfft aff denom wed Eggobroff 78 wold szield, 4 β.
- Kiøber ieg aff di Egoe mend j^xl woll szild, wollen ij β. Senere tilføjet: Findis lige med Hanssis Renskab.
13. Fik ieg Hanss skriffuer 80 dall[er] till sild och ladkaarllens løn. Senere tilføjet: Findis till indtekt i hanss renskab.
14. Antuordit jeg Cresten Jenssen 40 daller ad kiøbe en hest for. Overstreget; tilføjet: Jeg fik pengen igien.
19. War ieg paa Restrup ad se bygningen⁴⁾.
23. Ad fultgiøre den beffalling hoss E. Long.
25. Kom fraa Gudumlund 12¹/₂ smaa lester byg, der a bleff j stor lest paa Aarssgaard till ad saa; noch wdborgit 21 tdr. till Wiby mend⁵⁾. Thet andit byg kom till Engilsholm. Noch bleff paa Aarssgaard bygryn ij tdr., haffre gryn 1 td. Thet andit kom till Engilsholm. I Randen: Findis lige saa i Peder Jacobsen [s renskab].

¹⁾ Stensballegaard, Skanderborg Amt, havde tilhørt den ovennævnte afdøde Gert Rosenkrans og Fru Anne Fris, som døde barnløs. Smlgn. 26. Februar og 17. Juli.

²⁾ „Rasmus Rasmussen Byeszuend suor borger eed; gaf jngen borgerskab, mens bleff hanom naadelig tilgiffuit (o: eftergivet), for hand war i kon. Majestæts tjeneste“, (1581). Hüberts Aktstykker vedkommende Staden Aarhus 1, 250.

³⁾ Ega a Sogn og By, Østerlisberg Herred, gl. Kallø Amt.

⁴⁾ Smlgn. 2den April. Vistnok Refstrup Hovedgaard, Gadbjerg Sogn. Tyrild Herred, som ejedes af Herman Jul til Aabjerg, Lensmand paa Gulland († 1607).

⁵⁾ Viby Mænd vare uden Tvivl Knud Brahes Fæstere paa Kronens Vegne; thi Havreballegaard (Marselisborg), som ligger i Viby Sogn ved Aarhus, var den Gang en Ladegaard til Aarsgaard.

26. eller 27. I Randen: Dorette Daas begraffuels¹⁾.
 28. Befalling i Nibe fullt giørres.
 29. War jeg paa Mariagers kloster ad antuorde Henning Reuentloff wentariummet²⁾.

Efterskrift til April.

Item er der 14 snes led i min tyske kede.

Anno 96 lonnte ieg Eskj i Toffhøff³⁾ ij daller; betald fogden dennum.

Anno 99 bleff Margret meg 20 ler spand⁴⁾ skylle.

Anno 99 S. olls⁵⁾ markind, wdlag for tørfisk for min farster Kiersten⁶⁾ 28 daller 6 β.

Anno 99 kiøbte jeg for min egen peng till min søster Margret⁷⁾ bai saltt x tdr, td. 9 $\frac{1}{2}$, er 22 $\frac{1}{2}$ daller. Di 3

¹⁾ Dorthe Daa, gift med Ove Jul til Kjeldgaard i Salling? Da Knud Brahe den 28de var i Nibe, kunde han nok den 26de eller 27de overvære Begravelsen i Salling.

²⁾ Henning Reventlov til Sissendorf, Lensmand paa Mariager 1600—1602.

³⁾ Tofthøj By, Gadbjerg Sogn, Tyrild Herred, ved Engelsholm.

⁴⁾ c: Læderspande?

⁵⁾ c: St. Ols eller Olufs Marked i Aarhus, Smlgn. ved 29de Juli. Efter Dansk Atlas 4, 97 skulde dette Marked, der varede i 14 Dage, først have taget sin Begyndelse St. Olufs Dag (29de Juli) 1627 efter Bevilling af Kristian 4; men af Knud Brahes Optegnelser fremgaa altsaa, at det allerede har været i Gang rum Tid forinden. Af Hüberts Aktstykker vedkommende Aarhus I, 137; 153; II, 173, 182 og 183 ses det, at Markedet i ældre Tid har været henlagt til St. Annæ Dag, 26. Juli; men ved Kongebrev af 19. September 1553 gjentoges paa det strengeste et nogle Aar tidligere udstædt Kongebud om St. Annæ Markeds Ophævelse, fordi Magistraten og menige Indbyggere i Aarhus havde klaget over, at Markedet var til stor Hinder for deres Næring. Markedet var dog stærkere end alle Kongebud og holdt sig alligevel. Striden om Hensigtsmæssigheden af Markedets Afholdelse i Kjøbstaden — en Sag, som jo atter i vore Dage har staaet paa Dagsordenen — varede meget længe; thi 11. August 1675 udstædtes et kongeligt Reskript, at der isteden for St. Olai Marked skulde holdes 2 aarlige Markeder, 22 Februar og 12. Oktober. Heller ikke dette Kongebud kunde faa Magt med det gamle Juli Marked og havde kun til Følge, at der nu blev 3 Markeder isteden for ét. Atter 1696 og 1697 klagede Byens Haandværkere over de tre Markeders skadelige Indfyldelse, men Bystaadet og Kjøbmændene holdt paa dem, saa de vedbleve at bestaa.

⁶⁾ Nævnes ikke paa Brahernes Stamtavle hos Hofman, Danske Adelsmænd.

⁷⁾ Margrete Brahe. Enke efter Rigsraad Kristen Skel til Fusingø.

td. findis till indtekt. I Randen: Her paa betald søster meg 7 td., siger hun fik inthet mere.

Anno 99 gaff jeg for iij td. salt til Pier Jyll¹⁾ 6½ daller 1 $\frac{1}{2}$, for iij tdr. 1½ $\frac{1}{2}$.

Fraa Knud skriffuer²⁾ sin paa skoffuen i Orss len, som kom siden till Engilsholm, xiiij; fraa Engilsholm 53; Cresten viij.

Maj.

5. Beffalling hos P. Jyll³⁾.
12. Marked i Aalborg.
15. Item skall ieg giffue graffueren xij β for huer rod aff den liden dam ved Lim⁴⁾ led och ij skiper korn och en liden sid flesk. (Opborn iij daller. — Noch opborn iij daller).
20. Solde ieg en Emder wed naffn⁵⁾ 6 lester mallt, td. 5 $\frac{1}{2}$ 4 β . Opbar der paa 200 daller. Noch opbar jeg 83 daller och ij $\frac{1}{2}$. Der med betald. I Randen: Findis lig med renskab.
21. Kiøbt ieg en td suenk (!)⁶⁾ oxekjød, som ieg betald strax, och skall sendiss till Engilsholm. Senere tilføjet: Kom till Engilsholm.
22. Anno 1600 thend 22 Majj haaffuer jeg obborn aff welborn Knudt Brahe fyere och tyeffue daller, jeg haaffde vdlagt y Lubeck for Jørgen Knuszen tyll hanss skolemester.

1) Vistnok Peder Jul til Alsted, Nørvang Herred, i Nærheden af Engelsholm, Fader til Landedommer Erik Jul til Hundsbæk, Farfader til den navnkundige Admiral Niels Jul. Smlgn. 5. Maj.

2) Knud Skriver nævnes som Raadmand i Aarhus 1608, Hüberts Aktstykker 2, 12.

3) Peder Jul til Alsted, se ovenfor. Den kongelige Befaling angik Peder Juls Trætte med den berygtede Kristoffer Rosenkrans til Høgsbro, der havde undsagt ham, og som senere henrettedes for sine Skurkestreger mod Kristen Juls Enke, Karen Strange (Smlgn O. Nielsen, Malt Herred, S. 89—90).

4) Landsby, stødende umiddelbart op til Engelsholm.

5) Navnet er ikke tilføjet; smlgn. ved 9. Juni.

6) Betydningen af „suenk“ er mig ukjendt. Smlgn. ved 6. Juni, hvor det kaldes en Td. „Nødkjød“. Det skulde da ikke være en Fejlskrift for „svensk“? Dog er det mig ukjendt, hvorvidt der den Gang indførtes svensk Oxekjød til Danmark.

Noch anamet fyere daller rynger 14 β , ieg haffde forlagt tyll hanss behoff.

Wyllhm Worm¹⁾.

23. Antuordit jeg A. Skell²⁾ min broder Jørgens breff paa 2000 daller. Der aff skall hand selff anname elff hunderit daller, och skall min broder Axell haffue der aff 200 dall[er], di 700 daller skall Sten leuere meg. Senere tilføjet: Klar giortt.
25. Kiøbte jeg 12 tdr. ertter, td. 6 $\frac{1}{2}$, som jeg selff betald. Senere tilføjet: Findis i skryffuerens bog.
26. Item skall ieg giffue orrmesteren 5 daller for den hest legi bog³⁾ ad wdskriffue.
Item skall skriffueren faa ham en td. roff paa renskab. Senere tilføjet: Annamit en td. roff [aff] skriffueren och 3 daller af meg; der med betald.
28. Item skall min broder Jørgen erlege min broder Axel ij³ daller paa minne wegne for h (Slutningen fattes).
— Item skall Margrette Bossis erlege meg 900 daller nu til først kommendis snapsting paa min broder Stens wegne.
31. Fik ieg N. Jespersen 12 daller paa thet kiøb i Lim. Ther med er di 2 søster laader, som var icy min tieners, slett betald.

¹⁾ Smlgn. ovenfor ved 4. Marts. At holde sine Børn til Skole i Lybæk eller andre tyske Stæder, naar de skulde opdrages til Handlen, var temlig almindeligt. Smlgn. blandt andet Hanø Nansens Levned, Historisk Tidsskrift 3 Række, 1, 139 Note 2, og Hüberts Aktstykker til Aarhus II, 311 fig: Rasmus Pedersen Testrup kom i sit ellefte Aar i dansk Skole hos Mads Jørgensen, Ringdegn i Aarhus, og lærte at læse, skrive og regne hos ham i 2 Aar, hvorpaa han kom i Skole hos Lavrids Kristensen Dverg i Aarhus i samme Anledning; 1602 blev han sendt til Lybæk, hvor han i et Aar ligeledes lærte at skrive og regne. Regneskoler fandtes altsaa i Aarhus paa den Tid; men disse danske Skoler vare i al Fald senere i slet Ry, fordi Skoleholderne „skrive ilde, og kan ikke udi Skriven og Regnen det, de bør, og megen Forargelse udi en Del af samme Skoler med Drik og Horeri øves“, hvorfor Kristian 4 ved et Brev af 28. Maj 1640 befalede, at de skulde nedlægges, og at Johan Utrecht, Organist ved Domkirken, alene maatte holde dansk og tysk Skole. (Hüberts anf. St. S. 79 fig.)

²⁾ Albert Skel til Fusinge, Margrete Brahes ældste Søn, senere Rigsraad og Rigsadmiral. Om hans uvenlige Sindelag mod sin Møster Sofie Brahe, se dennes Brev til Margrete Brahe i Dansk Mag. 4, 50.

³⁾ o: Hestelægebog.

Efterskrift efter Maj.

Anno 99 fortinget jeg med Frederik sermager¹⁾ i Kolling, ad hand skall holle mit seruerk²⁾ paa Engelsholm och thet lidet seruerk, Margret haffuer, ferdig i hanss lifts tid, och skal thet intbet regnis, thet ieg daa gaff hannum, och haffuer hand selff skreffuit hanss merke wnder den forplikt i den skriff kallender nest for denne, och er thet saa daned et merke, och skall jeg giffue hannem aarlig en halff dallr.³⁾

Juni.

1. Bekam ieg $\frac{1}{2}$ am win af Margret abotekers i Kolling, som hun loff[uer] for 11 daller. Senere tilføjet: Betald.
4. Lonte jeg Margrett $16\frac{1}{2}$ daller.
— Kom fraa Gudumlund 30 tdr. roff, bleff send till Engiltsholm. Senere tilføjet: Findis i Peder Jakobsens renskab, att thett war $1\frac{1}{2}$ lester, 2 ørt, 2 sk.
6. Send fra Orss til Engiltsholm $3\frac{1}{2}$ lester och 2 tdr. roff, haffre viij td., sild j td., nødkjød j td., ieg kjøb[te] till forn, sag deller⁴⁾ ij fiel. Senere tilføjet: War af thet roff fraa Silkeborg, som Hans Scriffuer och Cresten Rasmussen førde. — I Randen: D[en] td. kjød findis for i boghen. (Smlgn. 21. Maj).
7. Leuerit ieg bispen $42\frac{1}{2}$ daller, derfor annamett ieg roff viij ørtte, byg xx ørtte, haffre iij ørtte aff forgangind aars. Senere tilføjet: Findis lige med schriffuerens bog.
8. 1 td. boghued gryn M. Peder Terkellssen, pur le laron. Ytt her paa Aarssgaard⁵⁾.
— Antuordit skriffueren P.Saussis⁶⁾ breff paa 30 dall[er] ad betall till S. Hanss dag. — I Randen: Opbar J. Keer til øxen.
9. En Embder, Jahan Fansbek⁷⁾, sold skriffueren 13

1) o: Urmager.

2) o: Sejrværk, Ur.

3) Mærket, sammensat af et F., H. og S., som uden Tvivl er Urmagerens Navn, findes tilføjet i Kalenderen.

4) o: Brædder.

5) o: For Tyven. Bøden afbetaltes med Boghvede? Muligvis er det dog to forskellige Rubriker. Om Mester Peder Terkilsen smlgn. nedenfor Noten til 19de samme Maaned.

6) Peder Saxy, Borger i Aarhus? (Hüberts II, 13).

7) Navnet er senere skrevet over; smlgn. 20. Maj.

lester malt, som hand fik 45 daller for lesten och skall sjelfff giøre rede for. Overstreget; tilføjet: Findis i kongens renskab.

10. Fik skriffueren Willumke van Dellens sedell paa xxiiij lester byg och 10 $\frac{1}{2}$ lester roff.
15. Anno 1600 den 15 dag Junij anamit jeg Erik Lunge et hundride och tive daller aff Knud Brahe, som schall quitteres vdij dij thou hundride daler, hand er mig plictig, som jeg haffuer haus breff paa.
— I Randen: Landting¹⁾. — Anne Galskiøts Begraffuels²⁾.
19. Inger Terkilsdatters begraffuels³⁾.
20. Betald ieg selff blytekeren for di 4 torn ad giøre ferdig⁴⁾, och skall ieg her effter giffue hannum 6 skiper roff ad holde dennum ferdig.
22. J'aschete a Vilumche de Dellen orge⁵⁾ 10 $\frac{1}{2}$,

¹⁾ Da hverken Justits- eller Domprotokollerne for Aaret 1600 længere findes i Landstingsarkivet, kunne de her og i det følgende omhandlede Sager for Landstinget ikke nærmere oplyses.

²⁾ Anne Galskjøt til Hundsbæk, gift med Mogens Jul. Hendes Død sættes i O. Nielsens Beskrivelse af Malt Herred, S. 88, til 15. Juni, formodentlig en Forvexling med Begravelsesdagen.

³⁾ Formodentlig en Datter af den første evangeliske Sognepræst til Domkirken i Aarhus, Terkild Abildgaard, og Søster til dennes Søn og Efterfølger M. Peder Terkildsen († 1605). (Dansk Atlas 4. 84). En Søster (?) til hende, Maren Terkilsdatter Abildgaard († 1614), var gift med den ovenfor ved 8 Juni omtalte Borger Peder Saxe († 1621) (Hüberts Aktstykker 2, 50, Noten).

⁴⁾ De fire Taarne paa Engelsholm. Sm. 17. Oktober.

⁵⁾ Villumche van Dellen, hvis Navn jeg ikke har kunnet opspore andet Steds, synes at have været en hollandsk Kjøbmand, der paa Kronens Vegne opkjøbte Tiende- og Landgildekorn, eller ialfald en Mand, der havde Pengeforretninger med Kongen og havde faaet Anvisning paa Kronens Korn (hos en Willem van Wellen, Juveler, købte saaledes Kongen paa en Dag Perler for 9000 Daler, Nyt hist. Tidsskr. 4, 244) Hvad der gjør Forholdet mere uklart, er Anvendelsen af det franske Sprog; thi det er tydeligt, at „orge“, som ellers betyder Byg, her skal betyde Rug. Den 10. Juni faar Skriveren W. van Dellens Seddel paa 24 Læster Byg og 10 $\frac{1}{2}$ Læst Rug; at her er Tale om Anbringelse af Kronens Korn, er aabenbart. Den 20de købte Knud Brahe, for egen Regning, det samme Kornmaal tilbage af W. van Dellen („Aarsrug“ og „Aarsmalten“); desuden købte han af Willumche van Dellen af Landgildekornet fra Silkeborg 16 Læster Rug („Silkeborg roff“). Af det, han saaledes paa egen Regning har indkjøbt af van Dellen, sælger han atter en Del til 2 Kjøbmænd i Aarhus, Raadmanden Knud Skriver og Bogføreren Jakob

- lest, malt xxiiij lester a Aarsshus. Le tonner a de orge 6 $\frac{1}{2}$, lest malt 40 daller¹⁾.
22. A Silcheborg 10 lest orge. Anchor (o: encore, desuden) 5 lester.
- Orss maltten fik Jacob bogfører 8 lester, K. skrifuer 8 lester, moi meme²⁾ 8 lester.
- Ors roff Jacob bogfører 2 lest 10 td., Knud skrifuer 2 lest 10 td., moi le auttr part.³⁾
- Silcheborg roff Peder Jyll 5 lester, meg self 4 lester, mor Anne 1 lest, jeg och Jacob bogfører 5 lester, Summa 15 lester. Senere tilføjet: Di 5 lester betald Jacob bogfører meg den 21de Julij.
23. N. Jyffls begraffues⁴⁾
27. Fik ieg fogden 10 daller till thet eng ad pante i Windeløff⁵⁾
28. Fik ieg Jenss Nielssen 40 daller till tør fisk aff Hertuig Staffuerskoff⁶⁾. Senere tilføjet: Fisk, findis till indtekt.
29. Christoffer Parsbjerg begraffues⁷⁾
30. Annamit jeg 5 daller af presten i Wiborg hussli aff min gaard.

Efterskrift til Juni.

Erik Longis fisker skall haffue vj daller, viij allne lyssgraa, j paar knestøffl, iiij paar skof, horgarn xij all[en] till 4 β allen, iiij wtilgiord werskind⁸⁾.

Abelen og et Par andre. Smln. ved 27de Juli: „Er af det, som Willumsche van Dellen fik“.

1) o: Jeg kjøber af V. v. Dellen 10 $\frac{1}{2}$ Læst Rug, — i Aarhus. Tønden af Rugen 6 $\frac{1}{2}$.

2) o: Jeg selv.

3) o: Jeg selv Resten.

4) Vistnok Niels Jul til Donslund i Slavs Herred, hvilken Gaard han ejede i Forening med sin ovenfor ved 5te Maj omtalte Broder Kristen Jul (O. Nielsen, Slavs Herred, i Danske Samlinger 3, 348.)

5) Vindeløv Sogn og By i Tyrild Herred ved Engelsholm.

6) Hartvig Staverskov til Hennegaard, Vesterherred, Ribe Amt.

7) Kristoffer Parsbjerg nævnes 1592 som kongelig Lensmand paa Tisted Bispegaard; en Kristoffer Parsbjerg, Broder til Rigsraad Manderup Parsbjerg (bekjendt af Duellen med Tyge Brahe), nævnes i Dansk Atlas som Ejer af Sødal ved Viborg, men Dødsaaet sættes der efter Gravskriften i Marmora Danica til 21. Maj 1608.

8) o: Væderskind.

Anno 99 betald ieg Peder murmand for ad stryg thet huss paa wolden med tran och kallke thet.

Anno 99 bekam min broder Axell 40 td. roff fraa Engiltsholm till ad saa wed Elluid.

Juli.

2. Lisbeth Maltisdatters begraffuells¹⁾
5. Ad skriffue i min øxen bog paa Engiltsholm ad haffue betald huis øxen ieg kiøbt wden di i Lim.
6. Ad were paa marcken wed Aagessbøll²⁾.
19. Till landsting med A.Friss och Rigis Rossenkrants³⁾.
23. Fik ieg bössmager 10 dall[er], och Jacob Kier fik hannum 4 daller for 2 bösser, Yffuer Jyeffl⁴⁾ fik.
24. Betald ieg Kiersten Niells Sørensen, skiper i Ors, 14 daller for ij reisser, den enne fraa Gudumlund til Weille, den anden fraa Aars til Weille⁵⁾.
26. Fik ieg Hans Grönbeks⁶⁾ til kongens renskab j^xxxij daller 1 ~~l~~. Senere tilføjet: Findis i Hanss renskab. Noch skall hand anname hoss Jacob bogfører toffhunder och halftolfte daller. Senere tilføjet: Findis i Hanss renskab.
27. Noch opbar ieg aff Hanss Grönbek 288 daller, som war for 6 lester malt, hand sold i möllen, och gaff ieg skriffueren sedell paa disse 288 daller. Senere tilføjet: Er af thet, Willumke van Dellen fik. Ligeledes: Findis lige med den sedell, ieg gaff Hanss Grönbek.

¹⁾ Lisbet Maltedatter Sehested, gift med Jakob Hög til Trudsholm, Datter af Malte Jensen Sehested til Holmegaard, Landsdommer i Nørrejylland, og Sofie Klavsdatter Bille, der var Knud Brahes Moster.

²⁾ Agersbøl Hovedgaard, Nörvang Herred? Den tilhørte den Gang Ætten Jul.

³⁾ Anna Fris, Enke efter Gert Rosenkrans til Stensballe (smlgn. 6. April), og Rigitse Rosenkrans „af Stensballe“, Enke efter Gjord Pedersen Galt til Palsgaard og Tyrrestrup.

⁴⁾ Vistnok Iver Jul til Villestrup, D. R. R. m. m., første Gang gift med Knud Brahes Södskendebarn, Marine Maltisdatter Sehested.

⁵⁾ „Niels Sørensen Læssö svor Borger Eed i Aarhus 2 Marts 1581, gav ingen Penninge, men blev afkvitteret, for han havde løbet for Byen med kgl. Majestæts Rejse til denne Dag“. Hüberts Aktstykker I, 250. Han levede endnu 1609 (II, 16),

⁶⁾ Sm. lgn. ovenfor ved 22. Juni. — Hans Hansen Grönbæk nævnes

27. Fru Maren, Niels Glambeks begraffuels¹⁾
 28. St. Olufs Dag, Marked ij Arhuss²⁾

Efterskrift efter Juli.

Anno 99 annamit jeg 36 daller aff Elsse graffuer kone, som Simon Matzen haffde stollod fraa hinde, och haffde Bold Anderssdatter 6 daller der i blant, och war der ij wnde daller i blant, och war thet 50 daller, hand stall. Fik ieg Elsse den 9 Januarij 1600 4 daller, noch antuorditt jeg hinde till forn 2 daller; noch bekam hun 10 daller.

August.

1. Lonte Margret meg 50 daller; noch lont meg 20 daller, noch 35 dall[er], noch lont hun meg 25 daller. Der efter lonte ieg Margret 10 $\frac{1}{2}$. (Betald).
2. Lonte ieg min kon 10 daller paa Engiltsholm till di drells duge ad kiøbe. Betald meg.
3. Item haffuer ieg betald moder di 300 hunderit (!) daller, hun haffuer mit breff paa, som den siste peng skulle nu betallis till snapsting först komendis, och haffuer der i affregnet thet roff, huu fik fraa Silkeborg³⁾, saa thet er betald.

Nedenunder med anden Haand: Anne Gørtze.

12. Thet winde ad gaa till Lisbierting.
 Indført mellem 8—14 August: Item fik ieg min koonne med seg til Wensössen 2 breff, Styge Hög⁴⁾ skulle forsegle, 1 breff, Ingeborg Skell⁵⁾ skulle forsegle, och fly meg dem saa igien.
 Item iij breffue ad antuorde Axel Rossenkrantz⁶⁾ och fly meg saa ett igjen.

i Hüberts Aktstykker vedkommende Aarhus II, 12 som Raadmand i Aarhus 1608. I Kristian den 4des Skrivkalendar findes der under 27. Novbr. 1618 en Optegnelse om, at Hans Grønbeek maatte bøde 500 Daler til Kongen „for noget Parlamente, han gjorde paa Raadhuset udi Aarhus“, Nyt hist. Tidsskrift 4, 321.

¹⁾ Niels Glambek til Olufgaard, Skads Herred, Ribe Stift.

²⁾ Smlgn. ovenfor Noten til Efterskriften efter April.

³⁾ Smlgn. 22. Juni.

⁴⁾ Styge Høg til Vang, gift med Anna Ulfstand.

⁵⁾ Ingeborg Skel til Vorgaard i Vendsyssel, Enke efter Otto Banner til Asdal; smlgn. 15. Februar.

⁶⁾ Axel Nielsen Rosenkrans til Buderupholm og Halkjær, Aars Herred, Søn af Niels Axelsen Rosenkrans til Stensballe. Smlgn. 25. Februar og 19 Juli.

16. Axells Sag til landsting.
17. Fik ieg Jacob Kier 100 dallr ad sende min Broder Sten, som hand skall antuorde kanselleren. Senere tilføjet: Haffuer ieg quitans paa.
Indført mellem 15. og 19. August: Jarnstöcker koster skippunditt 6 daller; gamell kober et lisspund lybsk wekt 3 $\frac{1}{2}$ $\frac{1}{4}$, Kiøbinghaffns wekt j daller.
29. Annamit ieg en posse med smaa peng aff Jahan Kløcker, som skall werre 200 daller; er aff di peng, ieg skulle haffue i Moritj¹⁾
30. Binn ick Knud Brahen noch schuldich 15 daller rinnte vp snapssdinche tho betahl anno 601. Detteerskrevet med en fremmed Haand, formodentlig Johan Kløckers. Derpaa er tilføjet med Knud Brahes egen Haand: Betald meg.

Efterskrift til August.

Anno 99 breffue antuordet Jenss Niellssen ad indkreffue och inthet för[e] till renskab:

Malltj Malltissen²⁾ — 21 daller. Jens Ebssen i Billund — 3 daller. Senere tilføjet: Fik Drengen, hand slog³⁾ Mons Rassmussen i Kolling — 36 daller. — Bund i Balle⁴⁾ — 3 daller. (Betald meg.) — Chresten Sörrensen — 8 daller. — Mats Biörn — 50 daller. (Betald meg.)

(I Randen: Ad för till renskab, war thet først 100 daller). — Olderup mend, haffre — 3 örtte. — Niels Rasmussen j Weille — 10 daller (Betald meg). — Greers Møllers⁵⁾

¹⁾ o: Til Mauritii Dag, 22. September (se nedenfor) da der holdtes stort Marked i Viborg; det var tillige Samlingstid for den jydsk Adel og ligesom Snapstinget i Januar Maaned ogsaa en almindelig Omsætningstermin.

²⁾ Sehested. Smlgn. ved 2. Juli; anføres ikke paa Hofmans Stamtafle.

³⁾ Billund, Grene Sogn, Slavs Herred, Koldinghus Amt. Meningen synes at være, at den Bøde af 3 Daler, som Jens Ebsen egentlig skulde betale til Kongen for at have slaaet (rimeligvis saaret) Drengen, af Barmhertighed var bleven overladt til Drengen. Slavs Herred hørte indtil 1596 til Erik Langes Forlening, saa Forholdet maaske skriver sig fra den Tid, da Knud Bruhe førte et Slags Tilsyn med Lenet i Svogerens Fraværelse. Smlgn. Indledningen S. 210.

⁴⁾ Balle og Olderup Byer i Bredsten Sogn, Tyrild Herred, ved Engelsholm.

⁵⁾ Grejs Möller eller Gregers Møller?

breff paa — 40 daller. — Otte Peersen i Balle, rester — vij daller. — Hans murmand — $10\frac{1}{2}$ fl . — Nogen breff om Anderss Perssens giæld¹⁾ — $11\frac{1}{2}$ daller 1 fl , 8 skiper roff, 4 sk. byg. — Maren Bilde²⁾ — 13 daller. (Betalde meg). — Munch i Olderup 20 skiper haffre.

September.

- Lørdag 5. Holger Ulfstands brøllup³⁾
 13. Dag oc natt lige lange. — Knud Grub begravis⁴⁾.
 14. Fik ieg Jörgen Perssen 60 daller ad antuorde Hanss Mickelssen til seroff⁵⁾; noch fik ieg hannum 5 fl till terring.
 19. Fik ieg min farster Kierstens fogit 5 daller paa handen til seroff ad købe.
 22. S. Mouritii dag. Marked i Wiborge.⁶⁾
 27. Bleff Gammelby⁷⁾ dam ferdig med demninger, och lod ieg sette 105 smaa karper, huer en spand lang, der wdi, och 5 store karper.
 Noch satte ieg Michelsdag 105 karper i same dam.
 Den 30. September satte ieg 193 karper wdi saume dam, ingen lenger en en finger.
 30. Sende ieg Knud Skriffuer $12\frac{1}{4}$ daller ad købe meg haffre for, skipen 4 skilling. Noch $12\frac{1}{2}$ daller ad købe haffre for. Noch ij daller ad købe giess for.

Oktober.

- Lørdag 4. Begyndis myn [L]aass breff⁸⁾.
 — Mons Kaasis brøllup. Atter overstreget; smgn. 1 November.
 Søndag 5. Kollding marked.
 8. Er saad roff til Gud[um lund]⁹⁾.

1) Anders Pedersen Galt til Birkelse?

2) Maren Bilde, Knud Brahes Moster, se ved 15. Februar.

3) Holger Ulfstand til Vosborg, født 1555, gift anden Gang Aar 1600 med Karen Lunge, Datter af Ove Lunge til Odden og Knud Brahes Søskendebarn Anna Maltedatter Sehested.

4) Knud Grubbe til Alslev.

5) o: Saarug.

6) Se Anmærkn. til 29. August.

7) Gammelby i Nørup Sogn i Engelsholms nærmeste Omegn.

8) Formodentlig angaaende Besiddelsen af Engelsholm.

9) Slutningen mangler, idet Kanten af Skrivkalenderens øvrige Blade er afreven.

10. Engilstholm roff sed i Gjødning mark 9... , Engilstholms mark 64. ... , Gielbierg mark 39 örte... Soddoffuer 6 örte 9...¹⁾
13. Lonte ieg Peder Jyll trenten (!) kroner saa god huer som 6 $\frac{1}{2}$ dansk, ad betalle til Mortensdag. Senere tilføjet: Betald meg.
17. Er meg Hans Rücke betald allt thett blyy, som erlig och welbördig mand Knud Brahe aff mig bekom med haftuer till den dag, som er den 15. october 1600²⁾
19. Den beffalling wed Wosnesgaard³⁾.

November.

Lørdag 1ste. Monss Kaas bröllup. Smlgn. 4. Oktober⁴⁾.

14. Solde jeg Chresten Rassmussen et anker for 4 $\frac{1}{2}$ daller, ad quitere paa frak aa paa foraarit han skall löbe for meg⁵⁾. Senere tilføjet: Bekam ieg igjen.
25. Bleff rømnings breff lest paa Hans Pedersen i Bøggalle. Smlgn. Efterskriiten til Februar.

¹⁾ De nævnte Steder ligge i Nørup Sogn i Engelsholms umiddelbare Nærhed. Gjødning Gaard er senere udskilt; smlgn. forøvrigt Danske Mag. 4. Bind, 320 flg.

²⁾ Staar muligt i Forbindelse med Fuldendelsen af 4 Taarne paa Engelsholm; smlgn. 20. Juni.

³⁾ Vosnæsgaard, Aarhus Stift, havde 1586 tilhørt Ove Jul til Kjeldgaard i Salling, Befalingsmand paa Agershus. (Rosenvinge. Gamle danske Domme 4, 100). Han levede endnu 1596; hans Kone Dorette Daa var død i April 1600, se ovenfor 26. April.

⁴⁾ Muligt Mogens Kaas til Støvringgaard, Hemmestrup m. m. senere Rigsraad, m. m.; han var en Brodersøn af Margrete Langes første Mand, Jens Kaas til Gudumlund, hvilken Gaard han ogsaa senere selv kom i Besiddelse af, formodentlig ved Margrete Langes Død. (Smlgn. „Hemmestrup“ i dette Tidsskrift i 2det Bind, S. 343—54). Dog maa han i saa Fald have været flere Gange gift, thi hans senere Hustru, Sidsel Fris, skal efter Frisernes Stamtavle hos Hofman kun have været 58 Aar gammel ved sin Død 1646.

⁵⁾ Formodentlig fejlskrevet, idet Brahe synes at have glemt noget. Han har vel villet skrive omtrent saaledes: Fragt for den Rejse paa Foråret osv. Smlgn. forøvrigt 13. Marts.

26. Den befaling ad fuldgiøre i Horssens med Berit Rossenkranz^o)

Optegnelserne for December mangle, idet de sidste Blade af Haandskriftet ere afrevne.

^o) Fru Birgitte Rosenkranss, Enke efter Niels Kaas til Staarupgaard, dømtes 27. Juni 1608 fra Livet, fordi „hun havde ligget i et slemt forargeligt Levned og Blodskam“ med Giord Kaas til Torupgaard, hendes afdøde Mands Farbrodersøn, og avlet to Børn med ham. Giord Kaas blev samtidig dømt fredløs, men først paagreben og halshugget 9. Marts 1616. (Kristian 4des Skrivkalender, Nyt hist. Tidsskrift 4, 355.)

Uddrag af et ældre Håndskrift.

Ved J. Kinch.

I en af den bekjendte Peder Terpagers Excerpt- og Notise-Bøger fra omtrent År 1700, som bevares i Kristiania Universitets-Bibliothek og som Hr. Bibliothekar Daae har været så god at sende mig til Eftersyn, findes nogle Stykker af mere almindelig Interesse, af hvilke jeg her vil meddele følgende:

1. *Vers om Oluf Munck.*

Olluf Munck
 Er stiff oc strunck,
 Hand æder sig feed,
 Som en anden geed.
 Alle stakarls Føde
 Dem ligger hand øde.
 Palsgaard i Ribe
 Kand hannem ikke rige,
 Uden hand faar
 Tvis oc Tridie hans Gaard.
 Guds tieneres Rente
 Oc de fattiges provente
 Sluger hand som en Ulff,
 Kand aldrig bliffue fuld.
 Fylder ham ikke mammon.
 Da fylde hannem Dæmon.

Til Forståelse af Ordene kan måske bemærkes, at „stakarl“ er det gamle „Stavkarl“ nu „Stakkel“ med Betydning af en Tigger; „rige“ er berige, „provente“ Indkomst.

Den Oluf Munck, som her får så slemt et Skudsmål, er ham, hvem hans Farbroder, Iver Munck, havde afstået Ribe Bispestol ganske kort Tid før Reformationen, hvorfor han snart igjen mistede denne Stilling som katholsk Biskop, hvorimod han senere opnåede en anselig Stilling som Rigsråd og kongelig Lensmand. Der er Meget, som tyder på, at han har været en meget havesyg og egenrådige Mand. Når han i de anførte Vers navnlig beskyldes for at tilrane sig Gejstliges og Fattiges Indtægter (ved de Sidste må der vel især tænkes på Hospitalerne), véd jeg dog ikke just mange Exempler at anføre herpå og navnlig intet vedkommende de Fattige. Med Domkapitlet i Ribe, af hvilket han indtil sin Død vedblev at være Medlem, lå han gjentagent og længe i Strid, fordi han vilde tilegne sig Dele af dets Indtægter, til hvilke han ingen Ret havde, og ikke opfylde sine Forpligtelser imod det; ligeledes vilde han tilegne sig en Del af den Grund, som hørte til Domsognets Præstegård (se min „Ribe Bys Hist. og Beskriv., S. 500). — Et højst mærkeligt Udtryk, hvis det da ikke beror på en simpel Skrivfejl, er „Palsgård i Ribe“. Oluf Munck ejede en Part i Palsgård i Bjerge Herred; men tillige ejede han en anselig, forhen kongelig Gård i Ribe, Tornborg eller Tårnborg, som som kunde regnes for en Slags Herregård (se det ovenanførte Sted; smlg. samme Skr., S. 526 ff). Skulde det være denne Gård, som her kaldes Palsgård, må dette Navn være dannet af det tyske „Pfalz“, som betyder en Fyrstebolig; der kunde således måske være tænkt på, at Gården tidligere havde tilhørt Kongen. Tvis Kloster fik Oluf Munck i Forlening af Kongen, og senere (1546) købte han det; ved „Tridie hans gaard“ menes måske Herregården Holmgård eller Tridie i Lem Sogn, Bølling Herred. Det må vistnok efter de anførte Verses Karakter antages, at alle de Ejendomme, som det bebrejdes Oluf Munck at have sat sig i Besiddelse af, ere forhenværende gejstligt Gods. Hertil hørte i Virkeligheden også Tårnborg i Ribe, hvis den Efterretning er rigtig, som findes i en skriftlig Beretning af Dr. Ludvig Pouch, at det oprindeligt havde været Residens for en Kardinal og pavelig Nuntius. At der virkelig har været en sådan Residens her i Byen, stadfæstes ved den Omstændighed, at de to pavelige Legater, som i det 13de Århundrede spillede en så vigtig Rolle her

i Landet, nemlig Kardinalen Guido og Isarnus, begge ses at have opholdt sig fortrinsvis i Ribe (se „Ribe B. Hist. og Beskr., S. 77 og 118), uden at dette kan ses at være foranlediget enten ved Forretninger eller ved personlige Forhold. Jeg griber så meget hellere Lejligheden til her at fremhæve dette, som Pouchs Beretning ikke var mig bekendt, da jeg forfattede mit ovenfor anførte Skrift om Ribe.

Hvad Holmgård i Lem Sogn angår, så tilhørte det, som bekendt, indtil Reformationen Biskopperne i Ribe, og 1497 fik Kjeld Juel og hans Hustru, Karen Lange, det i Forlening på begges Livstid af Biskop Hartvig Juel, som var en Broder til Førstnævnte. Dennes Enke blev meget gammel. 1556 afstod hun Gården til sin Sønnesøn, Kjeld Iversen Juel, som den 8. Oktober s. År fik Kongens Lensbrev på den (Reg. ov. alle L.); men 1662 betalte hun igjen selv den 1497 bestemte Afgift, 2 Td. Smør, af Gården (Ribe Lehns-Regnsk. for 1662—63 i Ministerierne Arkiv). Men fra dette Öjeblik af er Navnet Holmgård i lang Tid som forsvundet, hvorimod der nævnes en Herregård „Tridie“ i samme Sogn. Således forekommer på det Kårt, som Sognepræsten 1638 sendte Ole Worm istedetfor en Beskrivelse, intet „Holmgård“, men „Thridi en hergård“ (se Da. Saml. IV, 1, S. 45), og i en Fortegnelse over Herregårdene i Ribe Stift, som Biskop Kraglund lod forfatte 1650, findes under Bølling Herred intet „Holmgård“, men en ved Navn „Tredie“. Senere forsvinder dog Tredie efter sin Tur, og Holmgård kommer igjen frem. Ifølge nogle Oplysninger, der findes i 2 Breve fra den bekjendte Præst Grönlund til Klevenfeldt, havde nemlig Tredie i længere Tid tilhørt den adelige Familie Markvardsen, men i Knud Sörensen Markwardsens Tid var Gården afbrændt og var da bleven flyttet mod Øst og da kaldet Holmgård eller, som en anden, noget uklar og rimeligvis mindre nøjagtig Beretning lød, „flyttet ned på et Holmsted og inkorporeret med Holmgård og bygget sammen på Marken østenfor Engen (se „Ny kirkehist. Saml.“, I, S. 154—157). Udentvivel forholder Sagen sig således, at Holmgård i nogen Tid er bleven kaldt efter den By, ved hvilken det lå, og til hvilken dets Jorder vel oprindelig have hørt, men har fået sit gamle Navn tilbage, da det flyttedes længere bort fra Byen. Nu er Holmgård delt i 2 sammenliggende Gårde, og der findes nord for dem

i Sognet nogle Steder med Navnet Tredie. (Når Trap fortæller, at Holmgård 1688 tilhørte Borgmester Jeppe Jeppesen Tarm i Ribe, må der være en eller anden Fejl heri; thi der har aldrig været nogen Borgmester af dette Navn i Ribe.) — Der vides intet om, at Oluf Munck nogensinde skulde have været i Besiddelse af Holmgård; men det er muligt, at han på lovlig eller ulovlig Måde har haft Gården eller idetmindste har villet tilegne sig den, enten i Fru Karens Tid eller efter hendes Død. Forresten skal jeg ikke nægte Muligheden af, at „Tridie“ her skal være et Talord, hvorved betegnes en Herregård, som O. M. ejede foruden Palsgård og Tvis; også Palsgård kan muligvis forklares således, at der menes Herregården af dette Navn i Bjerger Herred, så at det skulde være ved en Fejltagelse, at der var kommet til at stå: „Palsgård i Ribe“. Indtil videre skal jeg dog fastholde den ovenfor givne Forklaring af begge disse Benævnelser. — At de her meddelte Smædevers over Oluf M. ere digtede af en Gejstlig, fremgår temmelig sikkert såvel af deres Indhold som af de fremmede Ord, som forekomme i dem.

2. *Hans Tavsens Börn.*

I samme Håndskrift har Terpager afskrevet et kort Afriids af de vigtigste Begivenheder i Biskop Hans Tavsens Levnet. Med Hensyn til selve dette indeholder det intet Nyt, undtagen forsaavidt det berettes, at det var 1510, at Hans Tavsen, fordi hans Fader slog ham ved Ploven, gav sig i Odense Skole, og at han besøgte denne Skole i 9 År, indtil 1519, da han gik over til Slagelse Skole. Årstallene ere urigtige, eftersom han allerede 1516 blev indskreven ved Universitetet i Rostock (se ny kirkeh. Saml. IV, S. 68); men det er muligvis rigtigt, at han gik 9 År i Odense Skole. — Om hans Börn tilføjes til Slutning følgende Linier:

- „Dorothe Hans Daatter, som fik M. Hans Lavgesen,
- „Bisp i Ribe.
- „Lisbeth Hans Daatter, som fik en Kjøbmand i Horsens,
- „som var M. Mads Porses Fader. — Hendes Søn var
- „Hr. Hans i Lösning.
- „ . . . som havde en Kjøbmand her i Ribe, som
- „heede Peder Brun. Hans Brun var hendes Søn.

„Hun døde i den store Pestilense med de andre
„hendes Börn.

Da Hans Tavsens ialt med sine 2 Hustruer havde 13 Börn, hvoraf dog vistnok de fleste ere døde i deres Barndom, kunne de Meddelelser, som disse få Linier indeholde, ingenlunde gjøre Fordring på Fuldstændighed; men det træffer sig dog således, at de i et Par Henseender kunne udfylde den Kundskab, som tidligere havdes om denne Sag, og som især skyldes Dr. H. Rördams Fremstilling i Ny kirkeh. Saml. III, S. 357—359. Naar denne Fremstilling således udfyldes dels med Terpagers Opgivelser, som må betragtes som troværdige, dels med et Par Enkeltheder, som jeg andensteds fra ser mig istand til at tilføje, kjendes af Hans Tavsens Börn følgende:

1. Karine (af første Ægteskab), gift 1) med M. Hans Foss, først Læsemester i Odense, derpå Sognepræst ved St. Albani Kirke sammesteds, 2) med hans Eftermand i Præstembedet, M. Jørgen Rasmussen Ydsted.

2. Anne. Dr. Rördam anfører en Datter af dette Navn, som ifølge en af Giessing forfattet Stamtavle skal have været gift med Mag. Lavrids Nielsen, som fra 1546 til 1553 var Sognepræst ved Ribe Domkirke og derefter indtil sin Død, 1557, Superintendent i Vendelbo Stift. Da hans Enke imidlertid ikke hed Anna, men Marine¹⁾, og da Lavrids Niensens Søn, Digteren Hans Lavr. Amerinus, i et Digt til Biskop Hans Lavgesen i Ribe (i „Carmina“. Vitebergæ 1576) omtaler ham som Hans Tavsens Eftermand og Arving, uden at nævne sit eget dermed sammenhængende Slægtskab med ham, så må jeg anse denne Opgivelse af Gjessing for meget tvivlsom, sålænge den ikke på anden Måde bekræftes.

3. Jørgen var rimeligvis født af Faderens første Ægteskab, da han allerede 1557 findes indskreven ved Universitetet i Wittenberg. Hvis Faderens første Hustru virkelig var en Slægting af Mag. Jørgen Jensen Sadolin, kan det antages, at det er denne, som han var opkaldt efter. Han tog Magistergraden og var i Året 1566 Præst i Medelby i Sønderjylland, hvilket Æmbede han dog mistede igjen samme

¹⁾ Se Koncept til et Kongebrev til hende af 1. Dec. 1557, som findes i Geh.-Arkivet blandt „Papirs-Håndskr. vedk. Ribe By“.

År, rimeligvis fordi han den første Lördag i Avgust dette År af Tovsmændene i Ribe blev dömt i Bøder for Såremål. Han havde endogsaa været i Fare for at blive dömt for Drab. Han havde næmlig såret den unge Jannik Baggesen, en Søn af Rådmand Bagge Jensen af den bekjendte Baggesenske Familie, og den Sårede var noget senere død, måske af Følgerne af Såret. Tovsmændene fandt det dog bevist, at den Døde „var kommen til Grave vel tillægt og ikke med åbent Sår“, og dögte derfor Gjerningsmanden ikke for Drab, men kun for Sår. — 1576 var M. Jørgen kommen til Kjøbenhavn, hvor Professorerne skjænkede ham et Par Hoser, og hvor han døde 1578.

4. Dorothe var rimeligvis som født 1638 det ældste Barn af andet Ægteskab og efter Skik og Brug opkaldt efter den afdøde første Kone. Hun blev gift med M. Hans Lavgesen, som først var Læsemester i Ribe, derpå Biskop sammesteds. Hun døde 1601. Af 3 Börn, Terpager¹⁾ tillægger dem, døde de 2 i deres Ungdom; det tredie, Datteren Mette, blev gift med den beröimte M. Anders Sörensens Vedel. Af deres Börn bar et, M. Hans Tavsens, Oldefaderens Navn.

5. Lisbeth blev førstegang gift med en Kjøbmand i Horsens, som vel må have heddet Anders Pors, siden M. Mads Andersen Pors, som først var Skolemester i Ribe og senere blev Sognepræst ved Domkirken sammesteds, var en Søn af ham. Efter sin første Mands Død blev hun den 2. Juni 1585 trolovet og rimeligvis samme År gift med Hr. Hans Madsen, Sognepræst i Horsens. Om hun var M. Mads Pors's virkelige Moder er vel tvivlsomt; Terpager synes snarere at antyde det Modsatte. Derimod nævner han som hendes egen Søn, rimeligvis af første Ægteskab, Hr. Hans i Løsning. Dette er da upåtvivlelig den Mag. Hans Tavsens, som i den første Halvdel af det 17de Århundrede var Præst i Løsning og Korning og brevvexlede med A. S. Vedels ældste Søn²⁾; han var altså opkaldt efter Morfaderen med dennes fulde Navn. Han kaldes med Tilnavnet „Riber“, så at han rimeligvis må være født under et midlertidigt Ophold af Moderen i hendes Hjemstavn.

¹⁾ I det her benyttede Håndskrift.

²⁾ Wegener: Hist. Efterretn., om A. S. Vedel, S. 261.

6. En Datter, hvis Navn er ubekjendt, men som blev gift med Peder Brun, der var Handelsmand og senest fra 1548 tillige Rådmand i Ribe. Den Pestilense, i hvilken hun og alle hendes Børn på 1 nær døde, må være den 1565, som bortrev en stor Mængde Mennesker. Hvad Skjæbne hendes eneste efterlevende Søn Hans har haft, er mig ubekjendt; men Peder Brun giftede sig efter hendes Død igjen med Enken Gjertrud Termens, en Søster til den senere Borgmester i Ribe Jens Andersen Guldsmid.

Angående Biskop Hans Tavsens Enkes Stilling kan jeg oplyse, at hun ejede et Hus i den sydlige Ende af Bispegade, det såkaldte Sønderborg, men vistnok må have levet under knappe Kår og ikke efterladt sig Formue; thi i November 1570, altså omtrent 3 Måneder efter hendes Død, lod Niels Andersen, Kræmer i Ribe, hendes Hus vurdere til 350 Rd, hvilket rimeligvis har været i Anledning af Gjæld.

3. Gårdenes Antal i Nørvang Herred.

I samme Håndskrift findes Følgende, som kunde tjene til Sammenligning med de nuværende Forhold:

Fortegnelse paa gaardene i hvert Sogn udi Nørwangs herriid. A. 1652:

1.	Hornstrup Sogn	20 $\frac{1}{2}$	Gaarde
2.	Greise	— 20	—
3.	Sindberg	— 32	—
4.	Sned	— 39 $\frac{1}{2}$	—
5.	Vuldom	— 12 $\frac{1}{2}$	—
6.	Langeskov	— 17 $\frac{1}{2}$	—
7.	Hveixel	— 38 $\frac{1}{2}$	—
8.	Givskod	— 16	—
9.	Ny Kirke	— 27	—
10.	Gifve	— 33 $\frac{1}{2}$	—
11.	Tyregod	— 38	—
12.	Vester	— 8 $\frac{1}{2}$	—
13.	Brand	— 44 $\frac{1}{2}$	—
14.	Omme	— 26	—
15.	Ringgive	— 24	—
16.	Vindelev	—	—

Oc er beregnet i disse Sogner 2 halve gaarde for en heel.

4. *En Bandssag.*

I samme Håndskrift findes 3 Dokumenter fra Årene 1531 og 1532 angående 2 Engstykker ved Navn Sasholm og Hallens-Made, beliggende i S. Thøgers eller Enderup Sogn, hvis Kirke efter Reformationen blev nedlagt, og Sognet forenet med Gram Sogn. Det første er et Sognevidne, taget Søndagen for St. Povls Dag conversionis (d. 22. Januar) 1531 i den nævnte Sognekirke og udstedt af Sognepræsten, Hr. Knud Knudsen, og 2 Sognemænd; det går ud på, at 2 Mænd havde vidnet, at de ovennævnte Engstykker i 68 År og mere havde været brugte til en Gård i Harreby, som ligger på Nordsiden af Gram Å ligeoverfor det forhenværende Enderup Sogn. — Det andet Dokument er et Tingsvidne, udstedt Torsdagen for S. Vincentii Dag (d. 18. Janr.) 1532 på Frøs Herredsting, af det Indhold, at 4 Mænd vidnede, at de nævnte Engstykker siden Hr. Henrik Knudsens Tid (som var Lensmand på Tørning i Begyndelsen af Århundredet) havde været brugte til den omtalte Gård i Harreby, hvis Besidder gav 1 $\frac{1}{2}$ dansk årlig til Skyld af dem til Fruerklosteret udenfor Ribe.

Det tredje Dokument, som jeg vil indføre fuldstændigt, lyder således :

„Alle men thette breff see eller høre løsse helsse wi
 „Mats Severinssen tingholler paa Frøsherritstingh i then sagh
 „velbyrdig man Henrick Knutssen i Röding Regell Hallinssen
 „i Ganderup och Mats Perssen i Hygwm sandemen i forn^e
 „herrith giöre witterligh at aar effther gudz byrdh MDXXXII
 „then torssdag nesth effther cathedra sti Petri dag¹⁾ tha
 „vare skiicket paa forn^e tingh for dom en beskene danne man
 „Staffen Terckelsson herrithsfoghit i forn^e herret och bedden
 „om jet fult tingswitne aff VIII wuillig dannemen som ere
 „forn^e Henrick Knuttssen osv. hwilke forn^e VIII dannemen
 „wonne på tro siel och sandhed, ath thii soffue och hørde
 „paa forn^e ting for dom samme dag och tiidh at V danne-
 „men wonne for thennem som vare Regel Holenssen i Gan-
 „derup Mowris Ybssen i Bröstrup Mats Perssen i Hygwm
 „Jens Lassen i Foell och Seuerin Tamssen i Hiortuadh thiisse
 „forn^e dannemen wonne paa tro siel och sandhed ath then-

¹⁾ Den 8de Avgust.

„nem fuldh vitterligt er ath thii tw stycker engh som nu
 „brøges til Seuerin Nielssens gardh i Hareby som kallis
 „Halingsth maye och Sasholm loff slaghen i høø saa gaf her
 „Henrick Knutssen hans tiener til Törningh befalling ath thii
 „skulle borth taghe for^{ne} høø och före thet til samme Seuerin
 „Nielssens gardh som thi och gjorde och saa kom thii wti
 „banne ther for och vare i banne saa lenghe til höjffborn
 „försthe konningh Hans kom til Riibe hwis siel gud haffue
 „och kom for^{ne} tiener aff banne igien och samme ængh bleff
 „til for^{ne} Seuerin Nielssens gardh samme tiidh, Item witneth
 „och for^{ne} VIII Dannemen ath thennem fuldh viterligt er
 „at for^{ne} tiener gik i banne for for^{ne} ænge som for standher
 „at saa var vondhed for oss thette witne for^{ne} men med
 „vore intzegele som wii ladhe trycke nethen for thette vort
 „offne breff Datum ut supra.

Disse Engstykker tilhørte altså S. Nikolai Fruekloster udenfor Ribe, men havde idetmindste siden 1463 været brugte under en Gård i Harreby mod en årlig Afgift af 1 $\frac{1}{2}$ til Klosteret. Engang i Begyndelsen af det 16de Århundrede har Klosterets Bestyrelse villet tage Engstykkerne fra denne Gård og har enten bortfæstet dem til en Anden eller selv villet benytte dem; men da Høet var slået, har Lensmanden på Tørning befalet sine, det vil sige, Slottets Tjenere (Fæstebønder), til hvilke Bonden på den nævnte Gård i Harreby må have hørt, at hjemføre det til denne Gård. Han må altså have antaget, at Besidderen af denne Gård enten ifølge den Måde, hvorpå Engstykkerne oprindelig vare blevne givne til Klosteret, eller ifølge Hævd havde Ret til at beholde Brugen af dem og har villet hævde sin Undergivne, hvis Forsvar han var, i denne Ret. Klosteret har ikke villet anerkjende denne Ret og har fået de Bønder, som på deres Lensmands Befaling havde bortført Høet, satte i Band som dem, der med Vold havde bemægtiget sig Kirkens Ejendom; selve Lensmanden synes derimod ikke at være bleven bandsat, enten det nu var, fordi man ikke vilde indlade sig i Kamp med en så mægtig Mand, eller fordi det ikke var åbenbart, at Handlingen egentlig var udgået fra ham. Da Bønderne ikke kunde eller måske for Lensmanden ikke turde tilfredsstille Klosteret, ere de blevne i Bandet, indtil Kong Hans engang kom til Ribe og mæglede et Forlig, hvorved

de kom ud af Bandet, og Engstykkerne bleve ved Gården i Harreby. Om Klosteret har fået nogensomhelst Oprejsning, ses ikke; men uheldige vare de Kirkelove, ifølge hvilke en sådan Straf som Band kunde anvendes i en Sag, som efter dens Udfald at dømme synes at have været meget tvivlsom.

5. *Optegnelser om*
Krigene 1643—1645 og 1657—1660.

Fremdeles findes i samme Håndskrift Afskrift af en Årbog over, hvad Mærkeligt der er sket i Ribe. For de ældre Tider ere Angivelserne dog ganske få og spredte; men fra 1643 af få de Præget af en Samtidig omhyggelige Optegnelser af det Mærkeligste, som indtraf indenfor hans Synskreds, der under almindelige Forhold omtrent indskrænkede sig til Ribe By. Terpager angiver selv, at han har udskrevet dette Afsnit af „sal. Frands Niensens skreven Bog in 8vo“. Frands Nielsen var en Borger i Ribe, født 1620 og død 1684, gift med Terpagers Fæster, Maren Pedersdatter Terpager. Efter hans Alder kunne Optegnelserne være af ham; men dels er det vel sjelden, at Nogen begynder på Sligt i en Alder af 23 År, dels nævnes han selv etsteds i dem i Anledning af sit Bryllup ved sit Navn, ikke ved „jeg“, dels er der den påfaldende Omstændighed, at Optegnelserne slutte netop År 1659, som var hans Faders Dødsår. Denne sidste var Hospitals-Forstander og Spisemester i Ribe og døde d. 16de Juli 1659, i Begyndelsen af den ødelæggende Pest, som i dette År overgik Byen. Af de anførte Grunde anser jeg det for rimeligere, at Optegnelserne ere af Faderen end af Sønneren, hvorved de snarere ville vinde end tabe i Pålidelighed. Rigtignok er der til Slutning omtalt nogle Begivenheder, som indtraf efter Faderens Død; men hvad der findes om dem, er meget lidet, og har, som det forekommer mig, et andet Præg end det Øvrige; det er vistnok (fra det sidste Komma i det fjerdesidste Stykke) tilføjet af en Anden, rimeligvis Sønneren, for at føre Årbogen til en passende Afslutning ved Krigens Ende. Hvis Sønneren var Forfatteren af hele Årbogen, vilde denne korte Afslutning være påfaldende, og han vilde da ikke have kunnet undlade at omtale Faderens Død.

Det Almen-Interessanteste af disse Optegnelser er, hvad der findes om de 2 Krigstider 1643—1645 og 1657—1660.

Under den Usikkerhed, som finder Sted med Hensyn til Begivenhederne under Krigene, navnlig i Jylland, er det, som her meddeles, i flere Henseender ikke uden Betydning for Historien¹⁾. Jeg vil derfor af Optegnelserne uddrage, hvad der angår Krigsforholdene, idet jeg udelader det Øvrige af deres Indhold:

A. 1643, in Decembri er indfaldet i Holsten, en stor antal Folk af Svenske, ungefehr, en 18 tusind Mand. Deres General var Linnardt Thorstedson²⁾.

A. 1644 d. 15. Maji er den svenske och hollandske flode som ocsaa den tiid gjorde de Svenske undsetning til Vands udløben af Listerhavn med 28de Orlog Skibe. Oc er hans Mayst. selv personligen kommen fienden imod, paa det ene Skib Trefoldighed, och haver figtet med dennem paa nogle timer, saa længe der kom 6 andre af hans Mayst. skibe, oc haver saa af Guds naade beholden en ynskelig seirvinding³⁾

d. 14. Aug. haver hans Mayst. Velbetroede Mænd, Velb. Christian Rantzow oc Velb. Christian Friis bestormet Ribe med et Antal Krigsfolk, oc Slottet strax belagt, som der var inde af de Svenske 120 Mand, Rytter och Soldatter, oc der iblant 7 Officerer.

¹⁾ Også den Fremstilling, som Adler har givet af Ribe Bys Stilling og Skjæbne under disse Krige (i Ribe Kath.-Sk. Indb.-Skr. for 1836 og 1838) vil naturligvis i uogle Henseender være at rette.

²⁾ D. e. Torstenson.

³⁾ Dette Søslag, om hvilket kan henvises til Chr. Bruuns nøjagtige Oplysninger i „Danske Samlinger“ VI S. 263—286, stod ikke den 15de, men d. 16de Maj. Det er underligt nok, at Dagen her angives urigtigt, da man kunde høre Skydningen meget tydeligt her i Ribe. Se Joach. Timmermanns Tale, udg. i Ribe Kath.-Sk. Indbyd.-Skr. for 1859, S. 20 og 45, hvor Dagen angives rigtig til den 26de Maj (efter ny Stil). — I den antikvariske Samling i Ribe opbevares en veludført Gallionsfigur forestillende Brystbilledet af en Admiral, der istedetfor Hjælm har på Hovedet Overdelen af et Sødyrs Hoved, ovenpå hvilket sidder en Ørn. Da Admiralsens Dragt tyder hen på det 17de Århundrede, da Figuren siden umindelige Tider har ligget på Kysten indenfor Listerdyb, og da endelig det svensk-hollandske Admiralskib under Slaget mistede sin Gallion (Se Dansk Saml., anf. Sted, S. 266) er det meget rimeligt, at det er denne, som endnu er bevaret.

d. 29. Aug. ere de godvilligen gaaet os tilhænde, oc bekommet qvarteer.

d. 12. Novemb. gjorde Oberst Dul Wrangel¹⁾ indfald paa ny, efterat de vare udrejsde, oc havde belagt Regnsborg²⁾, undtagen nogle faa her bleve tilbage, oc havde indlagt dem her i Landet allevegne paa Slottene, oc gjort dem der faste, hvilke hans Maytt. dog blev bemægtiget, oc bemelte Wrangel, som var en tre tusind mand stærk, gjorde en drabelig skade her udi landet, oc blev indlagt her paa Riberhuus 140 Mand, oc deres Commendant ved navn Mardan.³⁾ Oc gjorde de en meget stor skade her i Byen ved fattige folkes huuse de nedbræket, saa vel som idelige contributioner.

den 21. Decemb. haver Herzog Frederik Biscop til Bremen⁴⁾ indtaget Ribe, med en 6 tusind Mand Rytter oc Soldatter, oc Slottet strax belagt.

d. 30. Decemb. haver de den med stormer haand bekommet. Svensken der var paa bleve ganske med alle nederlagt, undtagen Qvinderne, oc nogle faa. Oc kort tid der efter er Wrangel uddragen. Oc laa hand samme tid i Randers, oc der nærværendes omkring med ald hans armade. Hand flydde, oc ingen jagede hannem, uden den gode Gud.

A. 1645. d. 7. Avgusti haver Wrangel skikket en parti her i landet, en 400 Ryttere oc Dragoner. Oc er det Kong. Maytt. Officerer kundgiort, haver derfor mødt ham paa halv Vejen, mellem Colding oc Vejle, med et Antal folk, oc Johan Styrck⁵⁾ med sine Snaphaner. Oc haver der lystig sat an med dem, oc omsider motte Svensken bede om Naaden, oc ikke om Retten. Saa den største hob blev der til idel dumme oc stumme.

¹⁾ Den gale (rasende) Wrangel.

²⁾ Rendsborg.

³⁾ Hans rette Navn var Mortaigne (se Adler i Indb.-Skr. fra Ribe Kath. Skole for 1836, S. 45.)

⁴⁾ Vor senere Konge, Frederik den Tredie.

⁵⁾ Hvad denne Johan Pedersen Styrck (eller Størck) egentlig har været for en Mand, ved jeg ikke. Han var gift med Biskop Hegelunds yngste Datter (Dorothe) og havde dels med hende arvet, dels kjøbt et Par Ejendomme i Ribe, var en Tid også Borger der. Johan Monrad omtaler ham som boende der og giver ham Titel af Oberst (Burman Becker: 2 Autobiographier); men ellers har jeg ikke truffet ham

d. 26. Avgust haver bemeldte Wrangel gjort indfald her i landet igjen med ald hans armade, efter at Freden var sluttet mellem hans Maytt. oc Frøken Kirstine af Sverig, oc brugte hans gamle Vane med Røven, plyndren oc Brandskatten.

d. 21. Septemb. er Kong. Maytt. Trompeter kommen her til byen med ordre fra Sverig, til Wrangel, at hand strax skulle passere her ud af Landet.

d. 24. Septemb. brekket hand op her fra byen. Gud være lovet!

Samme Aar (1657) er af Kong. Maytt. oc Danmarkes Raad samtøkt at paaføre de Svenske Krig. Oc strax in Junio haver vor Folk gjort indfald i Stift Bremen, som de Svenske havde sig bemægtiget, oc Stæderne besat. Oc nogen tid efter vor Folkes indfald haver de indtagen nogle skandser oc Bremerfør (d. e. Bremerföhrde) med accord, efter den var stærk belejret.

Sidst in Julio har Svensken gjort indfald i Holsten, med 8 tusinde Mand, oc Kongen af Sverig var selv med i egen person. Slog deres lejre nogen stund ved Altonah, oc der omkring, oc strax gjort anfald paa Stift Bremen, hvilket deres anslag oc gelingede dem. Saa tilig Christopher Hvas, som var Oberst, oc andre flere Danske Officerer, som laa i Stift Bremen, med halv andet tusinde vel udmonderet Ryttere oc en stor parti fodfolk, fik deres anslag at vide, haver de flux ladet støkkerne oc Fodfolket føre til Glükstadt. Strax er Svensken overkommen uden ald sverdslag. Saa snart Christoffer Hvas fornani, at de vare komne der paa Landet, flyde han i Skibet, oc befol hans Rytteri at giøre det samme, at tage Sadlerne oc gevehr fra hestene, oc lade hestene fare. hvilket lod sig meget ilde, saaledes at fly, oc ikke i ringeste

nævnet med nogen militær Titel. I Almindelighed bode han heller ikke i Ribe, men 1638 og 1646 på Krogsgård, 1646 på Skodborghus, 1647 og 1648 på Sneumgård. — Den her omtalte Træfning er uden Tvivl den, som omtales af Slange i hans Kristian den Fjerdes Historie, S. 1302.

maader giort fienden modstand. I Bremerfør blev indlagt af vore Folk en 400 Mand. Commendanten ved navn Egert . . . blev vel forsiunet med Munition, proviant og andet, hvad der til hørde. hvilken Commendant med sine underhavende holte sig meget vel, oc ikke i ringeste maade lod sig tvinge af Svensken.

Rigens Marsk Anders Bilde oc Sten Bilde paa Colding huus, som var Oberste, som laa i Holsten med nogle tusinde til hest oc fods, i alle maader Velmunderede folk, at skulle have giort Svensken modstand. hvilke oc flydde strax oc tog deres march ad Friderichs Odde til.

Siden haver Svensken marcheret her ind i Landet, efterdi de havde aldeles ingen modstand.

Den 19. Avgusti tog en Ritmester Ribe ind selvtredie Mand. hvilke Borgerskabet motte give til foræring 200 Rixdr.

Den 21. Avg. kom her for byen en Oberst Lieutenant 120 Heste sterk, selv med nogle Officerer kom hand ind i byen, oc Rytterne bleve provianterede udenfor byen.

Strax samme dag ere de afmarcheret igjen. Nogle af Borgemester og Raad her af Byen er dragen med dem, den svenske Konge, som var paa Gottorp, at besøge, oc accordere paa Byens Vegne om Brandskat. Vilde dog ikke paa den tid lægge byen i nogen brandskat, men en stor Madskat blev paabuden, som flux skulle afsted til Lejren. Gav dem samme tid beskiærmelses brev, deres handtæring at søge som i Freds tider. Strax der efter er den Svenske Krigs Commissarius ankommen her til byen, oc haver lagt Riberbye oc ganske Riberhuus Lehn i Brandskat. Riber Borgerskab gav paa den tid — 3 tusind Rixdr., oc af hver ploug i Lehnet 55 Rdl. Siden paasatte hand Riber borgerskab 6 tusind Rdr., foruden ald anden contribution, som var paa nogle tusinde Daler.

Ved S. Mortens dags tid bekom de Frederiks Odde med storm, oc var der inde af Vores folk 3 tusind Mand. De Svenske vare ti tusinde, som løb storm. Rigens Mars (d. e. Marsk) Anders Bilde blev fangen, strax der efter døde hand. Mogens Høg i lige maade blev fangen.

A. 1658 d. 30. Januarii bekom Svensken Fyn. Oc var det saa sterk en Vinter, at de marcherede der over paa Jisen. Vore Folk, som laa i Landet til defension, gjorde

en føje modstand; men³ overladte Alting der til fienden, oc bade om qvarteer, oc bekom der en meget stor bytte. Den Danske Konge var selv med i egen person. Blev samme tid fem fangne af Rigens Raad, som vare Hr. Jørgen Brahe, Hr. Iyer Wind, Otte Kragh, Gunder Rosenkrands, og Hr. Henrik Ranzov. General Güldenløve var den tid dødsyg.

in Februario marcherede Svensken over Jisen fra Fyn til Sædland.

d. 17. Febr. blev Freden sluttet mellem Kong. Maytt. af Danmark oc Kong. Maytt. af Sverig, en halv miil nær Kiøb. oc da motte Danmark afstaa nogle lande til Sverig.

Oc fra d. 17. Febr. oc indtil d. 1. Maji skulle den Svenske Armee blive liggende i Landet. Men de mod løfte oc Freds Forbund bleve her liggende den ganske Sommer.

Fredagen d. 13. Augusti tog de Svenske Kong. Maytt. Folk op, som laa spread, her i landet allevegne. Oc strax der efter blev Kiøbenhavn belejret.

d. 4. Octob. kom de Brandenburger her til byen paa en dag, 40 Mand sterk til hest. oc optog de faa Svenske, som laa her oc der i Landet allevegne omkring indqvarterede. Deres hoved Armee laa den tid ved Flensborg, som var Kejserslige, Brandeburgske og Polaker, som menes at skulle være tilsammen 60 tusinde Mand sterk. Som baade ere komne paa deres egne Vegne, den Svenske Konge at søge, oc Kongen af Danmark til undsætning, mod Svensken.

d. 23. Decemb. kom Churførsten af Brandeborg med ganske hof her til byen; Saa oc den Kejserslige General Montecuculi. Holte her deres hofkvartier paa en 5 ugers tid. Deres ganske armade blev indqvarteret her i Riberhuus, Coldinghuus oc Hadersleb huus lehner, som vare af Brandeburgske, Kejserslige oc Polaker. De toge meget ilde af sted hvor de kom frem, skaanede ingen, udplyndrede Kirker, forjagede Præsterne, oc tog fra alle. Tog deres march her fra ind ad Nørre Jylland. Frideriksodde, som fienden laa udi, lod de blive med fred.

A. 1659 in Martio qviterede Svensken Frideriksodde, afbrændte byen, oc sløbede¹⁾ den store Skandse. Den liden

¹⁾ D. e. sløjfede.

Skandse holder de endnu ved magt, hvor udi ligger 300 Svenske, som de omsider qviterede.

Onsdagen d. 17. Avgusti oc Torsdagen d. 18. brekkede de Kejserslige op, med ganske uforrettet sag.

in Novembri blev Fyn med stormer haand af Danske, Kejserslige, Brandeburgiske oc Polaker bemægtiget. Oc der blev af Svensken paa Valdsteden oc tagen til fange 3 tusinde mand.

Der efter blev Freden sluttet med liden profit. Skaane gik bort oc mange herlige steder flere.

6. *En Juletavle.*

Endelig findes i samme Håndskrift følgende kuriøse Stykke, hvortil jeg ikke ved at have enten set eller hørt omtale noget Sidestykke. Det kaldes en Juletavle og indeholder efter Udtrykket, såvel i Indledningen som i St. 4 og 7, Regler for, hvorledes Folk skal opføre sig i „denne vores Julestue“. Ved „Julestue“ kan dog ikke menes, hvad vi pleje at forstå ved dette Navn, næmlig en enkelt munter Sammenkomst i Julen. Stykkerne 5 og 10 vise tydelig, at Reglerne gjælde for hele Juletiden. Jeg skulde næsten tro, at der ved „Julestue og Samfund“, som der står i Indledningen, menes et Slags Gildeslag, som har forenet sig om at festligholde Julen ved Sammenkomster, som rimeligvis gik på Omgang,¹⁾ og da dels har givet Regler for, hvorledes det skulde gå til ved disse Sammenkomster, dels har villet give deres Forening et religiøst Præg ved at opfordre Medlemmerne og deres Familier til at mindes Julefestens kristelige Betydning. Når jeg har benyttet Navnet Gildeslag, har jeg tænkt på de selskabelige Omgangskredse af samme Navn, i hvilke Befolkningen på Landet endnu deler sig. — Forøvrigt synes denne Juletavle at bevare adskillige Træk fra de gamle, katholske Gilders Tid. At den ikke er et spøgefuldt Indfald af en enkelt Mand, men virkelig grunder sig på en gammel Skik, som var overleveret fra Forfædrene, synes dels på

¹⁾ Altså noget lignende med det Knudsgilde, som indtil for nogle År siden holdtes i Fjelde By på Lolland. (Se F. R. Friis: Musse Herred, S. 71.)

flere Måder at fremgå af dens Indhold, hvor underlige end nogle af dens Bestemmelser nu kunne synes os, dels stadfæstes det derved, at Terpager har fundet den værdig til at opbevares som et historisk Minde; thi kun som et sådant kan han have optaget den.

Juule Tawle.

Agter vi udi Jesu Christi naffuen, efter gamle skick och seduane at celebrier och hellige holde denne her Voris helige Jule fest och høythid, icke som mange gjør (dis vere) med fraadzerie och drukenskab, med banden och suerenn, eller nogen anden lettferdighedt, menn med en Kristen kiærlighedt oc al Gudfructighedt, loffue, tiene och tacke vor herre for sin Naadige fødsell, at hand elskede os saa inderlig, at hand i saa maade forringede sig sielff vdi det hand haffuer taget en tieneris skickelse paa sig. Och paa dett, at vi kunde thiene Vor frelsere i saa maade, vdi denne voris Julestoffue oc samfund, med thilbørlige ære, bør os at acte disse efterskreffne Regler:

1. Alle de, som kommer ind aff Kierken eller aff gaden, eller nogen anden steds och sener (d. e. signer) icke Krist, skal haffue forbrøtt en alb.¹⁾

2. Alle de, som vnøtelige bruger herrens naffuen med blotenn (?) och med banden skal giffue — 1 β.

3. Alle de som lettferdeligen vredes²⁾ paa hin anden vdi hvad maade som vere kand skall giffue — 2 β.

4. Alle de som skender och bander paa hin anden eller sieer surt vd vdi denne voris Julestoffue skal giffue — 1 β.

5. Alle som bliffuer vd om natten vden forloff oc lofflig orsag skall giffue 12 β. och di som bliffuer thil mindnat (!), och gjør folck vro skall giffue — 6 β. Och (de som) bliffuer vd efter 10 Slect (∴ Slæt), skall giffue — 4 β.

6. Alle di som nefner skaadelig dyr, fule (d. e. Fugle), eller Orme — 2 Alb.³⁾

¹⁾ Meningen med dette „kommer ind af Kirken eller af Gaden eller andensteds“ er noget tvivlsom. 1 Album er $\frac{1}{3}$ β.

²⁾ Hermed tænkes rimeligvis på Slagsmål, siden det straffes hårdere end Skjenden og Banden (se St. 5).

³⁾ Den Overtro, at man i Juletiden ikke måtte nævne Mus og Rotter, mindes jo endnu.

7. Alle som utuctelig lader dieris bag Ende gaae vdi voris Julestoffue skall haffue forbrøt — 1 Alb.

8. Alle som pludzlig kommer at makulier¹⁾ denne voris Julle-taffle vden dem som der thil lofflig (er) thilsatt skall vdlægge — 2 β .

9. Alle di som kaalder hin Anden øgene Naffuen, skal giffue 2 Alb.

10. Alle di som bliffuer aff kiercken vden lofflig forfald skal haffue forbrøt — 4 β .

¹⁾ Måske navnlig ved at spilde Øl på den. — Slutningen af dette Stykke er naturligvis uheldigt udtrykt; men Meningen er, at Ingen må tilføje eller udslætte Noget på Tavlen uden de, som vare lovlig satte dertil.

Bidrag til Kirkernes og den ydre Kirketugts Historie.

Meddelt af D. H. Wulff.

I Aalborg Raadstuearkiv opbevares en gammel Protokol, „Budolfi Kirkes Stolestadebog“, som først indeholder endel Bestemmelser om Kirkens Økonomi og om Menighedens Forhold til og Benyttelse af Kirken og dernæst en i det enkelte gaaende Fortegnelse over enhver Borgers Plads i Kirkestolene. Denne Fortegnelse er ført for en Række Aar ved Udslettelser og Tilføjelser og indeholder saaledes en Mængde Navne paa Byens Indbyggere, der dog ikke har almindelig Interesse. Den er derfor udeladt her, hvor kun er medtaget alle de først nævnte Bestemmelser, af hvilke flere ere ret betegnende for Tiden og indeholde adskillige Bidrag til Sædernes Historie.

I Jesu Navn.

Sancti Bodilds Kirkebog, hvori findes adskillige kongelige og vore gudfrygtige Forfædres Forordninger om Begravelser, Stolestader og anden Kirkens fornødne Indseende og Beskikkelser.

1. Forordning om Stole at holde færdige.

1579 den 17de Juni indbar 12 Sognemænd paa et almindeligt Sognestævne, som vare (Navnene), at hvilken Sognemand som ikke holder sin Stol færdig, som det sig

bør, fjorten Dage efter at de ere lovlig tilsagte, da skal enhver være forpligtet derfor at give til Kirken 1 $\frac{1}{2}$ danske, og det saa ofte igjen, som de advares og derudi findes forsømmelige, og hvis Kirkeværgerne det forsømme og ikke derudi vide Kirkens Bedste, skal de bøde for enhver, som de forsømme, 1 $\frac{1}{2}$ danske, og hvis nogen, som Stolene skal færde, findes forsømmelig og sig fortrykker og ikke vil færdiggjøre sin Stol med sin Nabo, da skal det gives Kirkeværgerne tilkjende, og de pante den modvillige, som det sig bør.

2. Om de smaa Skamler, som sættes i Kirken.

Samme Tid blev samtykt, at her skal ingen Skamler eller Stene indbæres i Kirken, som skal blive bestandig, men skal være forpligtet at bære af hine smaa Kirkestole med dem, og hvilke Stole og Skamler, som modvillig findes at indbæres i Kirken, skal Kirkeprior udbære igjen, og findes nogen herimod modvillig, da skal og Kirkeværger straffe derefter, som vedbør.

3. Om Kirkens Arbejde.

1580 den 24de Dag Juli blev samtykt, at naar nogen tilsiges at skulle komme i Kirkens Arbejde og ikke sender gode, stærke og føre Hjælpe i timelig Tid, eftersom dem tilsiges, da skal Kirkeværgerne leje andre i deres Sted, og siden pantes derfor, som vedbør, paa det at Kirkens Arbejde kan des bedre gange for sig.

4. Om Stolestader i St. Bodils Kirke.

(At Mand eller Kvinde maa beholde sin afgangne Ægte-staldbroders Stolestade og gjøre Kirken Fyldest.)

1580 den 18de September paa et almindeligt Sognestævne indbar og samtykte disse efterskrevne 12 Dannemænd, eftersom og tilforn af menige Sognemænd var samtykt, dog ikke skriftlig udgangen, som vare (Navnene), at hvilken Sogne-mand, som hans Ægtehustru fradør, og hans Lejlighed sig saa begiver, at han igjen maa gifte sig, da hvis Stolestade, som fornø hans forrige Hustru haft haver, maa ikke henstede til andre, men den Hustru, Gud igjen ham tilføjer, skal stande i samme Stol, og hun gjør Kirken Skjel af samme

Stol halvt saa meget, som en fremmed deraf give vil, som Sognemand er; det samme skal og holdes med hvis Ægte-hustru, som mister sin Husbond, om den, som Gud hende tilføjer, ikke har selv tilforn Stolestade i Kirken, hvilket herefter altid holdes skal ubrødelig, og Kirkevængerne, som nu ere eller herefter hænder at vorde, have flittig Indseende dermed.

5. *Hvad den bryde skal, som forsømmer at gaa med Tavlen.*

1581 den 17de Juni, som var paa St. Butulphi Dag, indbar 12 Sognemænd, at hvilken som herefter nogen Søndag eller andre hellige Dage eller Kristmesse forsømmer at gange med Tavlen, skal uden al Naade give til Kirken, om det er Kirkens Tavle, der forsømmes, eller Husarmes Tavle, der forsømmes, for samme deres Forsømmelse 1 $\frac{1}{2}$ danske.

6. *At Kirkens Penge maa sættes paa Rente.*

Samme forskrevne Dag indbar og 12 Sognemænd, at hvilke Penge Kirken har fri, skal herefter aarlig forrentes med fem Daler af Hundredet, enten den, som Pendinge pligtig er, eller hvilken anden, som Sognemændene vil dem unde.

7. *At den ene saavel som den anden skal give til
Kirkens Udgift.*

1581 den 17de Juni indbar 24 Sognemænd, som ere (Navnene), at efterdi her findes mange Sognemænd, som velvillig have ladet sig finde og udgivet deres Penge til det Orgelværk at bekoste, som her i Kirken gjort er, og mange sig fortrykke og ikke ville dertil udgive, da er det saa forhandlet, at de, som saa modvillige findes og ikke ville udgive deres Pendinge dertil efter enhver sin Lejlighed, og der som de ere formuende til, da skal 4 Mænd af Sognet dertil nævnes og pante saa ulydige og modvillige for saa meget, som en anden Borger udgivet har, som kan findes saa god paa Formue, som han er, hvilket herefter og holdes skal med al Kirkens Bestilling, som tilsiges med Arbejde eller udi andre Maader, naar dem tilsiges.

8. *At ingen Stolestader skal forholdes for umyndige Børns Skyld efter deres Forældres Død.*

Samme forskrevne Dag samtykte forskrevne 24 Sogne-

mænd, at skal herefter holdes med Stolestader her i Sancti Bodels Kirke med Mænds og Kvinders Personer udi saa Maade, og hvilke Sognemænd som hendø og have smaa Børn efter sig, Drengbørn, da skal det Stolestade ikke blive for holdt for slige umyndige Børns Skyld, uden de ere komne til Lavalder, men maa henstedes til hvilken Sognemand, som derfor mest give vil; hvilken Hustru og Husbonden fradør, da skal det Stolestade stande hende aabent for, om hun agter at gifte sig igjen, til hvilken Gud hende tilføje vil, eller og den handles til en anden, som Pendinge derfor give vil, om hun den ikke er begjærende; men hvilken Sognekvinde hendør og har smaa Børn, Pigebørn, efter sig, som er umælende, da skal det Stolestade ikke maa stande aabent for dem til deres Fremvæxt, uden saa er, de ere saa gamle, at de have god Forstand Guds Ord at høre og snart om et Aar, to eller tre kan blive forsete, da maa samme Stolestade stande hende aabent, og give Kirken deraf, hvis Ret er.

9. At ingen skal overfalde hinanden i sin Stol.

1582 den 2den Dag September paa et almindeligt Sognestævne i St. Bodils Kirke indbar 12 Sognemænd, som vare (Navnene), hvilket efter denne Dag ubrødelig holdes skal, at hvilken Mand eller Kvinde, som efter denne Dag kan befindes enten under Prædiken eller før eller siden, som overfalder hinanden enten med onde Ord eller med Skjænden eller med Dørlukken og vil hinanden formene Stolen trodselig, som hertil af nogen sket er, og ikke tale sig til Rette hos Kirkeværgerne, skal uden al Naade bøde til Kirken 10 $\frac{1}{2}$ danske, hvilke der strax skal pantes, for hvis Brøst udi saa Maade findes.

10. At ingen skal indtrænge sig i nogen Stol.

Item indbar de samme Tid, at hvilken Mand eller Kvinde, som sig trodselig indfører i nogen Stol og ikke har talt tilforn med Kirkeværgerne derom og har det i deres Minde og givet Kirken, hvad de derom fordrages kunde, eller og hvilken sig indtrykker i nogen Stol, som ikke findes Rum udi, andre til Trængsel, og ikke findes af Kirkeværgerne indvist i samme Stol, om der end var Rum i den, skal Kirkeværgerne, en eller baade, tilsige den Mand eller Kvinde at skal vige af samme Stol og indvises, som Rum er, dog

de gjøre Kirken først Fyldest. Hvo herimod gjør, skal og uden al Naade bøde 10 β danske til Kirken og i lige Maade strax pantes derfor.

11. Hvorledes holdes skal med de Folks Stole, som flytte af Sognet.

1589 den 12te Januar paa Sognestævne indbar disse efterskrevne 12 Mænd, som vare (Navnene), at naar nogen Sognefolk flytte af Sognet og have deres Stade i Kirken, skal samme Stade intet forhindres, men maa af Kirkeværgerne sælges til en anden Borger eller Borgerske, og dersom samme Stade end findes dem aabent for, som flytte deraf, om de end komme i Sognet igjen, da skal det dog være forbrudt, undtagen at de have det i Kirkeværgernes Minde, som ere eller efterkommende vorde, og Kirken deraf fange sin Rigtighed. Ej heller maa nogen Sognemand eller Kvinde skifte deres Stolestade hen, med mindre end det er med Kirkeværgernes Minde og Kirken deraf fanger sin Rettighed.

12. Borgemesteres og Raads Stolestader for deres Personer.

1589 den 8de Juli over Kirkens Regnskab er saaledes bevilget af Borgemestere og Raad om de Stolestader, som enhver af dem har betalt i Kirken, at hvilken, som vil indgaa paa nogen deres Stolestader, skal være pligtig enhver at give Kirken 1 Daler; men dersom nogen Borgemester eller Raadmand selv behøver sit Stolestade igjen, da skal den, som derpaa i saa Maader er indkommen, være pligtig det igjen at vige.

13. Om deres Brøde, som ikke møde til Kirkens Regnskab.

Anno 1590 den 17de Juni over Kirkens Regnskab indbar 8 Sognemænd, at hvilken som ikke møder tilstede over Regnskab til det Klokkeslet, som dem bliver tilsagt, skal give til Kirken 4 β ; item hvilken som møder og gaar af Kirken, førend Regnskab er holdet, skal ogsaa give 8 β , og hvilken som ikke møder af Sognemændene, men bliver aldeles borte, skal give 8 β , og dem for samme Penge at maa pantes, naar de dem ikke ellers udgive vil; men den, som har noksom billig Aarsag og Forfald, være undskyldt, om det bevises kan.

14. *Om Stolestade-Pendinge.*

Anno 1591 den 6te Juni have Borgemestere og Raad og menige Sognemænd paa et almindeligt og menigt Sognestævne bevilget, samtykt og paalagt, at hvilken som forholder sine Stolestadepenge og ikke fornøjer Kirkeværgerne, naar de paaæske, da skal Kirkeværgerne derfor pante dem uden al Undskyldning, saa at Kirken endelig bekommer sine Penge.

15. *Om dem, som vil have noget Stolestade.*

Anno 1592 den 9de Januari paa et almindeligt Sognestævne i St. Bodils Kirke indbar 12 Sognemænd, som vare (Navnene), at hvilken Mand eller Kvinde, som kommer sidst i nogen Stol, da skal den tilforn have det i Kirkeværgernes Minde, førend den kommer i Stolen, sammeledes tilforn at give dem et Ord derfor, som stande i samme Stol, og derover skal den samme stande inderst i Stolen altid, som sidst kommende vorder.

16. *Om Ligstene.*

1599 Søndagen den 4de Marti paa et almindeligt Sognestævne i St. Bodils Kirke have disse efterskrevne 24 Sognemænd, som varc (Navnene) med menige Sognemænd, som da tilstede vare, endrægtelig bevilget og samtykt, at hvilken Sognemand eller Kvinde, som lader lægge nogen Ligsten paa sin Grav i St. Bodils Kirke eller paa Kirkegaarden, da skal dens Arvinger nyde og beholde samme Sten og at komme derunder, medens nogen ret Arving til er, og give Kirken deraf, hvad Ret er; dog skal ingen af Arvingerne Magt have samme Stene til nogen fremmed at maa sælge eller afhænde eller nogen Værd eller Penge derfor at opbære i nogen Maader; ikke heller dens Navn og Mærke, som den har bekostet og indlagt, at maa lade afhugge, men den førstes Navn og Mærke at skal blive derpaa. Og naar ingen Arvinger mere til er, da skal Kirken eje og beholde samme Stene, og Kirkeværgerne paa Kirkens Vegne dem at maa sælge og afhænde til hvem som helst de bedst kunne, og hvis Værd som derfor bekommes kan, det skal komme Kirken til Gavn og Bedste og ingen anden. Men hvis som kan befindes nogen, der har i saa Maade ladet afhugge nogle afgangne deres Mærker og Navne udaf deres Stene, da skulle de være

pligtige samme Mærker og Navne igjen at lade derpaa komme eller samme Stene aldeles kvit at være og aldeles ingen Penge eller Værd Arvingerne derfor skulle maa oppebære, men skal komme til Kirken, hvis derfor bekommes kan. Og dersom nogen har kjøbt eller solgt slige Stene med nogle afgangne deres Mærker eller Navne paa, da skal slikt Kjøb aldeles ingen Magt have, men at samme Stene skal blive hos rette Arvinger, medens nogen til er, og siden at skal være Kirkens til Eje, eftersom forskrevet staaer.

17. Kirkeprioren.

Anno 1600 den 18de December have Borgemestere og Raad i M. Thøger Pedersens Overværelse, Sognepræst til St. Bodils Sogn, forentes med Lavrits Pedersen, som nu er Kirkeprior til St. Bodils Kirke, at han skal aarligen have til Løn af Kirken sex Daler, de tre Daler til St. Bodils Dag over Kirkens Regnskab og de tre Daler om Julen derefter, og skal aldeles ingen Penge ham meddeles udaf Tavlen hverken om Søndagen eller nogen andre højtidelige Fester, og skal og saa altid herefter holdes med Kirkeprioren her i samme Sogn. Udi lige Maade er ham tilsagt, at naar nogen Børn bæres til Daaben, da skal han stande ved Døren til Fonten og tage Vare paa, om der kommer flere Faddere end to Karlefaddere og to Kvindefaddere, og dersom der kommer flere, da skal han dem advare og paamine, at de holde sig tilbage; men dersom de derudover gange flere end fire Faddere til Funten, naar han dem har advaret, da skal han dem opskrive og antvorde Borgemestere og Raad et klart Register derpaa, for hvilken hans Umag, dersom han dette flittelig udretter, ham aarlig skal gives i Daler over Kirkens Regnskab.

Samme Tid blev fornæ Kirkeprior bevilget, at hvis Penge han kan bekomme i Kristmesse paa alle tre Tavler eller med en Pose, dem skal han beholde.

18. Forordning om St. Bodils Kirkes Lejersteder.

Vi Kristian den fjerde o. s. v. gjøre alle vitterligt, at vi naadigst komme i Forfaring om den store Uskikkelighed, sig der udi vor Kjøbstad Aalborg begiver med Lejerstederne i S. Bodils og vor Frue Kirker, fornemlig at en Arving efter den anden tilegner sig for Arve Lejerstederne i Kirkerne og

dem sælger og afhænder, til hvem dem lyster, Kirkerne til mærkelig Skade, hvorover Kirkernes Jorder betages, saa Kirkerne ikke have af Jorden sin Indkomme som paa andre Steder, saa Kirkerne ere ganske bygfældige og Aar efter andet geraade i Gjæld og Besværing, da paa det slig Usikkerhed maa afskaffes, have vi naadigst efter nogle dertil deputerede Præster saa og Borgemestere med andre udi fornøvor Kjøbstad Aalborg deres underskrevne Betænkende for godt anset, at herefter saaledes med Lejerstederne i fornøvor Kjøbstad Aalborg skal forholdes, som efterfølger:

1. Først skal hver, som holder sig til noget Lejersted, forklare sin Adkom derpaa; de, som have kjøbt imod Forordningen Anno 1599, nu være i Kirkens Minde eller Lejerstederne kvit, i lige Maade de, som ikke have arvet deres Stæde efter Fader eller Moder eller med Husbonde eller Hustru.

2. For det andet skal hver i Menigheden, som holder sig til flere Lejersteder end et, nu strax vise, hvor han begjærer med sin Hustru og Børn at hvile, og beholde sig det Sted; de andre Steder maa han oplade til sine Venner, hvilke han vil, dog ingen Værd derfor at annamme, men Kirkerne at tage Betaling som for andre Lejersteder; har han ikke Venner, som han vil unde eller der vil have nogen Sted, da sælge Kirken til hvem som helst mest vil give.

3. For det tredje skal ingen, som ejer et Lejersted, maa købe flere, ej heller arve, om det end ham kunde tilfalde, men om det skete, unde sin Ven det for Fyldest til Kirken og intet derfor selv at oppebære, eller og samme Sted, som arves kunde, falde Kirken hjem.

4. For det fjerde dog forskrevne tvende Punkter med denne Moderation at forstaas, om nogen Mand har mange Børn og ikke til dem, sin Hustru og sig kunde have nok i et engt Lejersted, da ham at tilholdes tvende, om han dem nu ejer, herefter kunde arve eller vilde købe; men den, som nu ejer, herefter arver eller køber det Sted, som ham, hans Hustru og Børn er nok, forholde sig efter dette forskrevne, hvorudi Kirkens Formyndere skal have Indseende, at Kirken ikke forurettes, som de det ville forsvare.

5. For det femte, den, som herefter køber noget Sted, han med sin Hustru kommer udi Jorden og giver intet til

Kirken videre end første Kjøb; men hans Børn eller Arvinger, som samme Sted nedlægges, give til Kirken et voxent Menneske sex Slettedaler, et ungt Menneske under femten Aar tre Slettedaler; saaledes skal ogsaa betale for sig selv saa mange, som til denne Dag have lovlig Adkom til deres Lejersteder.

6. For det sjette, den, som nu lovlig ejer eller herefter køber noget Sted, beholde sig det til Børn og Afkom, saa længe nogen til er i Menigheden bosiddende, og give til Kirken, som forskrevet staar, aldeles. Ingen Sidearv gjælder, men alene efter Fader og Moder, med Husbond eller Hustru; naar ingen mere Afkom er, høre Sted og Sten Kirken til.

7. For det syvende, de, som uden Bys bosiddende ere og have deres Forældres Lejersted i nogen af Kirkerne (saa og, om noget saadant Exempel herefter kunde indføres), de skal advares, om de vil være udi Kirkernes Minde, at deres afgangne Forældres Grave maa blive urørte; vil de ikke give til Kirken, hvis Ret er, kan saadanne Steder til andre sælges.

8. For det ottende, er der to eller flere Arvinger til ét Sted, beholde sig det udi Fællig, saa længe de ere uforsete, siden forlige sig indbyrdes, hvem det skal eje, dog derudi at forholde sig efter forskrevne Punkter; kan de ikke forliges sely, da Dannemænd derpaa at sige, hvo der skal beholde Stedet, paa det Kirken ikke skal miste sin Rettighed.

9. For det niende. Ingen, som nu ejer eller herefter arver eller køber noget Sted, maa afhænde Sted eller Sten til andre eller tage det ringeste Værd derfor.

10. For det tiende. De afgangne afdødes Ben og Aske skal hæderlig medhandles, intet Sted sælges, før end de begravede ere ganske forraadnede, desligeste de dødes Navne med Dato og deres Mærke alt at blive paa Stenen.

11. For det elfte. Ingen murede Grave herefter tilstedes, ej heller de, som nu ere, ydermere at repareres.

12. For det tolfte. Alle de gejstliges Lejersteder, som ere dem af Kirkerne bevilgede, følge ikke ydermere deres Arvinger, men annammes til Kirken igjen; derimod skal nu udvises en Gang for alle hæderlige Lejersteder til Bispem, Sognepræsten, Skolemesteren og Kapellanerne, som blive til deres Efterkommere og ikke deres Arvinger, og nyde Gejst-

lighedens Enker, om de det begjære, hvad heller de blive udi deres Enkesæde eller gifte sig igjen, Lejersted hos deres afgangne Mand, desligeste saa mange de gejstliges Børn, som uforsete dø her i Menigheden, og bør bemeldte gejstlige Mænd, deres Hustruer og Børn deres Lejersted fri uden al Penges Udgift til Kirkerne.

13. For det trettende. Ingen Mand maa lade nogen sin Tjeners eller Gjæstes Lig nedsætte i sin Grav uden særdeles Bevilling af Kirkernes Formyndere og Betaling til Kirkerne.

14. For det fjortende skal nu strax forfærdiges til hver Kirke en Bog, derudi antegnes saa mange, som efter denne Forordning eller herefter kjøber Lejersteder, og udi samme Bog aarlig over Kirkeregnskab indføres, hvad Forandring der passerer med Lejerstederne, og hvad Kirkerne bekomme for hvert Sted, foruden hvis der udi aarlige Regnskaber der om indføres, saa derudaf erfares kan, hvorledes Kirkens Formyndere mene Kirkerne og rette sig efter Forordningen.

15. For det femtende. Hvad Kirkegaarden anlanger, skal hver Kirkes Formyndere gjøre Anordning om Lejerstederne, som Kirkens Fornødenhed udkræver; og den gemene Mand lidelig.

Hvilket fornø vi naadigst ville have konfirmeret og stadfæstet og nu med dette vort aabne Brev konfirmere og stadfæste, at forblive udi alle sine Ord og Punkter, som forefunden er, til saa længe vi anderledes derom tilsigende vorde, o. s. v. Givet paa vort Slot Kjøbenhavn den 17de November Anno 1676. Under vort Siget Christian.

19. Om Hasseris Korntiende.

Anno 1637 den 20de Juni blev bevilget og samtykt af Kirkens Formyndere og menige Sognemænd, som da tilstede vare. at eftersom Kirken hidindtil af sin Tiende i Hasseris liden Ret sket er, at den da skulde forpagtes til en vis Mand, at Kirken kunde faa sin Rettighed, og blev da afsagt den at skulle for et halvt hundred Rigsdaler, hvilke skulle udgives aarlig til St. Butulphi Dag over Kirkeregnskab; da erbød D. Christen Skytte sig at ville udgive et halvt hundred Rigsdaler for forskrevne St. Bodils Tiende af Hasseris til fornø Tid, og eftersom der ingen fandtes, som mere vilde

give, blev den ham af Kirkens Formyndere og menige Sognemænd bevilget at nyde dette Aar.

20. *Om Tyrene, som herefter af Byen skulle underholdes.*

Samme Dag over Kirkeregnskab blev besluttet og samtykt af Kirkens Formyndere, at eftersom Kirken hidindtil har haft ikke ringe Skade og Afbræk derudi, at den skulde aarlig underholde tvende Byens Tyre saavel som og aarlig udgive en vis Penge til Hyrdens Underholdning, at saadant nu aldeles skal afskaffes og aldrig mere komme Kirken til Besværing eller Udgift, men Byen selv paa sin egen Bekostning baade Tyrene saavel som Hyrden at underholde.

Over Kirkeregnskab Anno 1639 den 3die Juli er Hasseris Korntiende i menige Sognemænds Nærværelse bevilget den Dannemand Borgemester Diderik Grubbe for de 50 Rigsdaler, som den er taxeret for.

Anno 1640 den 30te Juni bevilget Borgemester Diderik Grubbe Hasseris Korntiende af menige Sognemænd over Regnskab at nyde aarlig hans Livstid¹⁾ for 50 Rd., hvormed Borgemesterens Løn skal betales og derfor aarlig til St. Bodils Dag gjøres Regnskab.

Anno 1645 den 1ste Avgust paa Aalborg Raadhus blev Peter Røring bevilget Hasseris Korntiende for 80 Slettedaler dette Aar, og nu den 25de Juni 1646 over Kirkeregnskab samtykt for samme 80 Slettedaler aarlig i 6 Aar, midlertid at bruge Tiendeladen, dog selv at holde den vedlige, og samme 80 Sldr. til Kirkeregnskab at erlægge.

Anno 1653 den 16de Avgust over Kirkeregnskab i St. Bodils Kirke blev Hasseris Korntiende bevilget hæderlig og vellærde Mand, Hr. Søren Povelsen Lam, Medtjener til forne Kirke, at han den hans Livstid skal nyde og beholde og derfor aarlig give til St. Bodils Kirke 80 Slettedaler, og det til fire Terminer, nemlig Jul, Paaske, Pintsefest og St. Bodils, til hver Termin 20 Sldr.

Anno 1654 den 28de Juni over Kirkeregnskab i St. Bodils Kirke blev Hasseris Korntiende bevilget hæderlig og vellærde Mand Hr. Mads Christensen, Medtjener til samme

¹⁾ † 1643.

Kirke, i dette Aar for 70 Sldr., dem at erlægge til tilkommende St. Bodils Dag over Kirkeregnskab.

Anno 1657 den 26de Juni over Kirkeregnskab i St. Bodils Kirke blev Hasseris Korntiende fremdeles bevilget hæderlig og vellærde Mand Hr. Mads Christensen, Medtjener til samme Kirke, saa længe som han denne Menighed betjener i Bestillingen, han nu er udi, aarlig for 50 Sldr., dem at erlægge over Kirkeregnskab.

Anno 1661 den 1ste Avgust over Kirkeregnskab er af Borgemestere og Raad udi Sognemændenes, som da tilstede vare, Nærværelse sluttet, forafskedet og af alle samtykt, at naar det saa hænder sig, at en Pige kan være indskreven for et Stolestade før end en gift Danekone, som siden i samme Stol bliver indskreven, og Pigen (som tilbørlig) sidder neden til hende, saa længe hun er Pige, og siden, naar hun bliver gift, sig vil holde til den Rettighed at sidde oven til Konen, som blev indskreven siden hun, skal det ikke maa ske, men Konen, endog hun er indskreven siden Pigen, beholde sit Sted oven til hende som tilforn.

Anno 1676 den 4de December er proponeret adskillig Disordre at ske med Stolestaderne i St. Budolphi Kirke, 1) idet Piger, som kan have lejet Stade i Stolene, prætere Gang og Sæde i Stolene over gifte Kvinder, som efter dem have lejet Stade; da er saaledes forafskediget, at (som tilbørligt er) de gifte Kvinder have Sæde over de ugifte Piger i den Stol, de samtlige have Sæde udi til Leje af Kirken, i hvad Prætension og Pigerne ville gjøre paa deres Stands og Vilkaars Prærogativ for Kvinder, og skulde nogen Pige fordriste sig imod denne Anordning at gjøre, da har hun forbrudt til Kirken 4 Rigsdaler for hver Gang, som Kirkeværgen skal indfordre og Kirken til Regnskab føre. 2) Som forefalder og Tvistighed om Stolestadernes Leje, idet Piger begjære Stader at leje og i den Post for deres Stands bedre Vilkaar at præfereres gifte Kvinder, da er og sluttet, at saalænge der findes gifte Kvinder, som begjære de Stolestader, da skulle de præfereres Pigerne og fremfor dem nyde dem til Leje. Som Ane, Mads Jensens Hustru, har kvitteret en Stol, hun havde lejet, for at asso-piere en Tvist, som nogle Piger moverede hende om Over-sædet, saa er sluttet, at bemeldte Ane, Mads Jensens Hustru,

skal nyde det første Stolestade, som bliver ledigt, og Margrete, Christen Hendriksens, som har for engt Stolestade, skal derimod nyde det Stolestade, ovenbemeldte Mads Jensens Hustru fratræder, og sidde næst ved Hans Seehusens Enke, eftersom hun baade er ældre gift, og det samme Stade i Stolen, som til Mads Jensens Hustru var afstaaet, var det selvsamme Sted, som falder næst ved Hans Seehusens Enke.

*M. Foss. Christen Blimester. Daniel Kalow.
Jacob Urbansen.*

Derefter følger Kopier af adskillige Breve, hvorved der gives Dr. Niels Jespersen, Tøger Lassen til Rødslet, Biskop Dr. Bornemann og Assessor Peder Hofmann, Ret til at have Pulpitur i Kirken, mod at de derfor tilbyde Kirken Erstatning af forskjellig Størrelse, tillige med af nogle Legater til Kirken, nemlig af Biskop Dr. A. Andersen og Dr. N. Benzon, hvorpaa den egentlige Fordeling af Stolene i Kirken til Menighedens forskjellige Medlemmer er indført.

At den i det foregaaende paa flere Stedcr antydede honette Ambition, der ikke engang kunde holde sig borte fra Kirken, ikke var saa ganske sjælden, derpaa have vi ogsaa et Exempel fra en noget senere Tid fra Byens anden Kirke. 1710 den 23de Juli forespørger nemlig Sognepræsten ved vor Frue Kirke Sixtus Aspach sig hos Stiftamtmanden og Biskoppen om, hvorledes han skal forholde sig med Johan Thorbechs og Niels Pedstrups Hustruer, som ved deres Strid om Forsædet havde vakt Forargelse i Kirken, og faar derpaa følgende Svar:

Som vi i den forargelige Stridighed i vor Frue Kirke eragte, at Johan Thorbechs Hustru, der som den ældre efter Loven tilkommer Oversædet og dog omsider har veget, er overvældet af Niels Pedstrups Hustru, saa burde

vel samme Pedstrups Hustru offentlig afbede den Forargelse og desuden anses med en stor Mulkt; dog, som den mellem dem førte Proces har paaført dem stor Omkostning og Hr. Stiftsprovsten tilbyder af Prædikestolen saa at foreholde Menigheden samme i Hastighed begangne Forseelse, at ingen deraf skal forarges, men vare sig for saadan Tvistighed i Fredsboligen, saa have vi modereret den Mulkt, som Pedstrups Hustru er skyldig at give, til 20 Rdr., som Magistraten vilde hos Niels Pedstrup fordre, de 10 til vor Frue Kirke og de 10 til de Fattige, hvorpaa de begge efter sand Pønitentse og kristelig Beredelse kan antages til det højværdige Sakramente. (Aalborg Raadstue-Kopibog 1709 F. 117.)

Tillægsbemærkninger

til „altertavlen i Sal Kirke“ m. m. (s. 169—187.)

Af L. Varming.

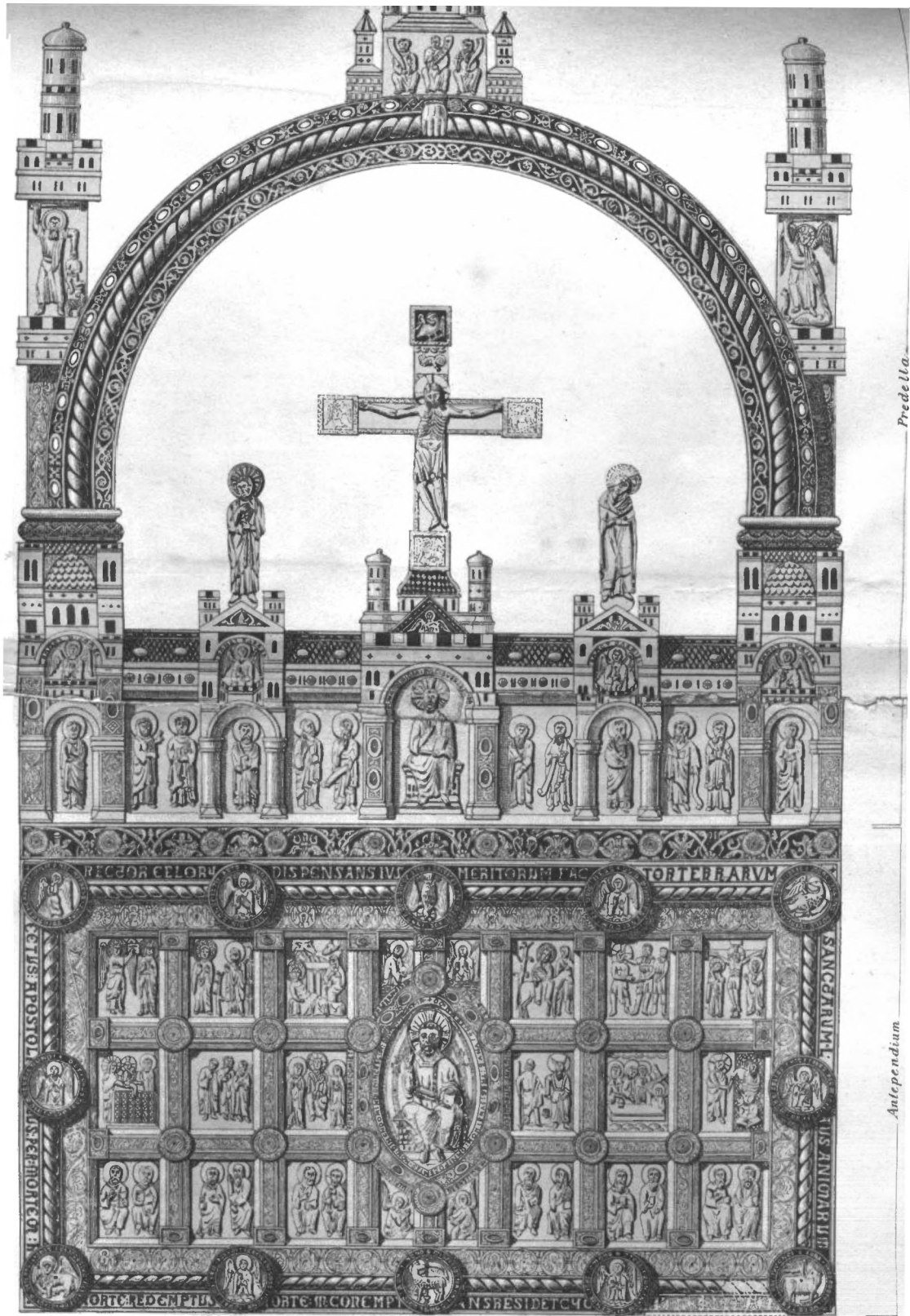
Til s. 174. Tychonius (Tygesen) er født i Sal præstegård, da hans fader Lars Tygeson var adjungeret sognepræsten Christen Pedersen Nørkær fra 1673, og efter dennes død 1682 hans eftermand i embedet († 1698). Sønnens fødselsår er 1680; dagen, som ikke er anført i kirkebogen, falder imellem 23 maj og 12 september. I bogen står kun under nr. 8 „Christianus filiulus meus secundus“¹⁾; derefter et ubeskrevet rum. Grunden hertil er, at faderen, som havde for skik at indføre sine egne børn med en latinsk beskrivelse, ikke har tilføjet denne straks efter dåben, men har vel villet bide, til han fik bedre stunder, uden at dette lykkedes; og en sådan beskrivelse tog tid, ti det skulde være sirligt Latin. Om Christen Lassen (∴ Larsen) Tychonius se i øvrigt N. M. Petersens Literaturhist. ældre udg. IV s. 168 flg. og dette tidsskrift IV. 4. s. 316 flg.

Til s. 181. Foruden den tegning, hvorefter medfølgende litografi er taget, er der en tidligere af professor Heinrich Hansen; den opbevares i antikvarisk-topografisk arkiv. Et ældre, koloreret, billede ejedes af Tychonius (se marm. Dan. 1741. II. pag. 81).

Til s. 184, not. „Qvam cernis fulvo tabulam splendore nitentem“ ∴: denne tavle skinner med gylden glans for dit øje.

Til s. 187. Lignende altertavler som den i Sal findes i Sinberg ved Vejle, samt en fra Lisberg kirke i åldnord. museum i København; — og som den i Stadil, uden predella, en fra Ølst kirke, ligeledes i museet.

¹⁾ min anden lille søn.

Predella

Antependium

Efter Tegning af M. Nyrop

Axel E. Armandt. Int. Et. 1891. Kjøbenhavn

ALTERTAVLE I SAL KIRKE.

Beskrivelse over Salling

med Hensyn til Fortiden og Fortidsminderne.
Af H. C. Strandgaard.

Salling kaldtes forhen Sallingholm¹⁾ og udgjorde et eget Syssel, Sallingsyssel,²⁾ der længere hen i Tiden kaldtes Skivehus Lehn og Skivehus Amt.

Det er nu en Halvø, der paa de tre Sider omgives af Limfjorden og paa den sydlige Side staar i Forbindelse med Fjendsherred og Harsyssel, men har sandsynligvis i Fortiden været ganske omgivet af Vand.

Der findes nemlig en Lavning Syd for, som ikke er ret mange Fod over Fjorden og som vistnok langt tilbage i Tiden har været et Sund. Fjorden kan endnu ved Højvande gaa temmelig langt op i begge Ender af denne Lavning. Saaledes kan Vandet fra Sønderlem-Vig gaa op til og ind over Haasum Sogns Kjærjorder og skal endogsaa i dette Aarhundrede (1839) være trængt op til Landevejen ved Kjærgaardsholm, og fra Skive Fjord gaar det ofte op i Engene helt Sydvest for Skive. Det Stykke af Lavningen, der da er tilbage som tørt Land, nemlig fra Skive Aa til et Punkt noget Vest for Kjærgaardsholm, er kun c. 1 $\frac{1}{4}$ Mil langt.

¹⁾ Se Danske Atl. IV, Side 719.

²⁾ Fjendsherred og Mors har ogsaa til en Tid hørt under Salling Syssel (Valdemars Jordebog 3), men antages at være skilt derfra under Opførelsen under Christoffer II, da Knud Albertsens Børn vare forlehede med Skive og Hindborg Herred (O. Nielsen: Om Sysselinddelingen i Danmark Side 56). Fur skal ikke have hørt under noget Syssel (Traps Beskr. Almindelig Del 224, 1ste Udg.). 1794 blev Skivehus Amt lagt under Viborg Amt.

Til samme Tid, som det maa antages, at Vandet omgav Salling paa alle Sider, gik det ogsaa ind i Landet og dannede dels hele Sunde, dels dybe Bugter. Saaledes var der sandsynligvis et Vanddrag i den Lavning, der gaar fra Syd til Nord mellem Vejby og Ramsing. Dette Vanddrag forenedes ved Hesthave med et andet, der var i Lavningen, hvori Mollerup Sø er, og dannede ligesom et Sund, der afskar Lem, Lime, Vejby og Rødding Sogne som en Ø for sig.

Paa samme Tid var ogsaa den større vestlige Del af Krejbjerg omflydt. Vandet i den sidstnævnte Lavning Syd for strakte sig forbi Hesthave, hvis Østermark da ligeledes tildels var omgivet af Vand, mod Øst ad Kjæret og stod ved det sydøstre Hjørne af Sognet i Forbindelse med et andet Vanddrag, der fra Hjerk-Noer gik op mellem Andrup og Krejbjerg. Nørdrup var som en Halvø, der gik ud mod Nordvest fra Oddense, og Hjerk-Noer, eller den Bugt, som det nu er en Lavning af, gik længere op mod Øst ad Lavningen til Vium Mølle eller til Thinggaarden.

Fra Harre-Noer gik en Bugt op mod Nordost ad Kjæret mellem Nautrup og Harre til Dalmøllen. Og fra Harre-Noer gaar ligeledes en Lavning i nordlig Retning gennem Hulkjær og Vesterkjæret i Nautrup til Grønnerup Sø og Nord ud til Fjorden. Denne Lavning har sandsynligvis ogsaa i Fortiden været under Vand, maaske med Undtagelse af dens sydligste Del, og derved har Vile Sogn, den vestlige Del af Nautrup Sogn og Sæby Sogn til Dels eller helt været skilt fra det øvrige. ¹⁾

Ligeledes har der i Fortiden gaaet en Bugt dybt ind i det nordlige Salling. Den strakte sig i sydøstlig Retning fra Nøreng-Torp op ad Kjær- og Engstrøget mellem Aasted og Nissum, Thorum og Rybjerg op til Brokholm Sø og Gaasemose. Fra denne større Bugt gik en mindre mod Syd op mellem Rybjerg og Tøndering Sogne. Aasted og Risum Byer, Selde, Thorum og Junget Sogne vare da en Halvø, der ved Grættstrup eller Skove forbandtes med de Syd for liggende Sogne. Selde Bugt har sandsynligvis ogsaa gaaet længere ind mod Syd.

¹⁾ I den nordlige Ende af denne Lavning er man, ved at grave en Afløbskanal fra Grønnerup Sø, Øst for Kjærgaard stødt paa et Lag Østersskaller 2" a 3 Alen nede under Eng- og Mosejord; — ligeledes findes i Spøttrup og Mollerup Søers Bund tykke Lag af Østersskaller (Charles Bracht: Angaaende Oddesunds-dæmningen S. 12).

Endelig gik der tre smalle Bugter ind paa den østlige Side af Salling, nemlig i Lavningen, hvori Vadskjær er, i Grønning og i Lavningerne ved Lyby og Hagens Møller.

Det er sandsynligt, at der forhen har været Skov over en stor Del af Salling. Foruden de Skove og Krat, der endnu findes, nemlig: Kaas-, Krabbesholms-, Eskjær- og Skjærris Skove, Jungetgaards og Humlegaards Krat, er der paa nogle Steder, navnlig langs med Bakkerne i den østlige Side af Junget Sogn, tydelige, Tegn paa, at der har været Skov i en Tid, der ikke ligger meget langt tilbage. I Moserne, der fornemmelig findes i den nordvestlige Del, er der paa flere Steder en betydelig Mængde Træ. Dette er især Tilfældet med Gaasose ved Thise, Hulkjær og Vesterkjær i Nautrup og i Kjæret Vest for Ramsing. Og endelig er der nærmest i de samme Strøg, hvor Moserne findes, en Del Stednavne, der tyde paa Skov. Der er saaledes Skovhøjgaard, Elkjær og Rødding i Rødding Sogn, Skovstrøm i Vile, Skovgaard, Skovbakker, Risom og Elkjær i Aasted, Eskov (æ Skov) i Selde, Birkkjær og Skove i Junget og Skovfald (et Markstykke,) i Nørthise. Og maaske ogsaa Navne som Hegelund i Thorum, Duruplund i Durup, Skovbuskhøj i Resen, Ris-høj og Rønbjerg i Vile kunne antages at tyde paa Skov.

Det samme, som viser sig andre Steder i vort Land, at Højene især findes omkring ved Fjorde og Sunde, Bugter og Søer, er ogsaa Tilfældet her. Der er over 900 Høje i Salling og har forhen været over 1100. De findes fornemmelig paa Højdestrøgene i de Sogne, der grænse op til Fjorden og i Særdeleshed i den vestlige Del. Her har der været let Adgang til Fiskeri baade i Fjorden og i de Søer og Smaavande, som der har været og tildels endnu er.¹⁾ Og saa er der saa godt som allevegne paa de højtliggende Steder der en vid og skjøn Udsigt.

Men ogsaa i den østlige Del af Salling findes en temmelig tæt Række af Høje, især paa Bakkerne i Grønning, Grinderslev og Thise Sogne.

I de Sogne derimod, som ikke grænse til Fjorden som ligge længere inde og hvorfra der navnlig ikke er nogen god Udsigt til Vandet, findes kun faa Høje.

¹⁾ Spøttrup Sø er udtørret, Grønnerup Sø næsten ogsaa, og Møllerup Sø vil om ikke lang Tid blive det.

Hindborg Herred¹⁾.

I Skive Landsogn er 7 Høje; 5 ere sløjfede.

Trehøj, som der har været 2 andre nær ved, ligger tæt Nord for Skive. Paa Vinde Bys Mark ligge 4re Høje, Stenshøje sydligst, Hathøje nordligst. De ere alle mere eller mindre udgravne eller tildels sløjfede. Længere mod Nordvest i Vinde ligge Skaarhøj og Lyngbøj.

Af de øvrige sløjfede Høje har 1 ligget mellem Hathøjene, Jeghøj i Skjellet mellem Matr. Nr. 11 a og 10 f Syd for Vinde og 1 i Sydøsthjørnet af Gaarden Engebjergs Mark. Om Galgebakken Vest for Skive tros, at den forhen har været et Slags Rettersted.

Nordøst for Skive i Lavningen ved Krabbesholms Skov har tidligere været en Vandmølle, som Stedet endnu har Navn efter.

I den østlige Ende af Skive Kirke findes en Sten med udhuggen Prydelse, der synes at bestaa af en Tovsnohing mellem Bladornamenter. Paa Skivehus, som forhen har været et kongeligt Slot, boede Lehnsmanden over Skivehus-Lehn. Christoffer af Bajern opholdt sig her 1443 og skjænkede da Byen Privilegier, eller stadfæstede tidligere givne. Den sidste Rest af Gravene der omkring er i den senere Tid bleven fyldt med Jord.

I Skive har tidligere været Amtsstue, hvor under ogsaa Halds hørte²⁾

I Resen Sogn er 18 Høje; 6 ere sløjfede.

Gjethøj og 2 andre middelstore Høje nordligt i Sognet. Kraghøj, Sorthøj og Røgildhøj paa Gaarden Røgilds Mark. De to Osthøje ere næsten bortførte, Kirkehøjen tildels. Ved Gaarden Marielyst ligge de 4 smukkeste Høje i Sognet. Fra Toppen af den nordligste er der en vid og skøn Udsigt; man ser Skivefjorden til Hvalpsund, en Del af Himmerland, Lundø, Højslev og Skive. Sydligere ligger „æ Dojs“ paa en lille afrundet Bakkeknude. Bjørns-høj i Kanten af Krabbesholms Skov.

¹⁾ I Valdemar den andens Jordebog skrives Salling Saling og Navnen paa de 4re Herreder: Hærnborg-, Nørgæ-, Hargæ- og Rythingsh æret.

²⁾ Om de kirkelige Forholde i Salling paa Reformationstiden se Ny kirkehistoriske Samlinger V, 522 og følgende. Sammesteds Side 738—6 omtales et rimet Stridsskrift fra Reformationstiden kaldet „Samtale

Af de sløjfede Høje laa Skovbuskhøj Syd for Røgildhøj, Hellehøj Sydvest for Skolen og Kjelderhøj paa Krabbesholms Mark.

I den sydlige Ende af Krabbesholms Skov findes en Kjøkkenmødding.

I Hem Sogn er 5 Høje; 9 ere sløjfede.

De fleste af Højene i dette Sogn ligge, eller have ligget hen i en Linie paa et Højdestrøg, der gaar fra Sydøst mod Nordvest gennem den sydlige Del af Sognet.

Store Rævhøj, østligt paa Krarup Mark, er middelstor.

Sønderhøj har været temmelig stor, men der er bortført en Del af den. Her skal være funden en lille Guldstang.

Lille Aarhøj er der gravet i paa alle Sider. Af de 4re, der laa lavt nede mod Sydvest, er kun 1 tilbage. Af de øvrige sløjfede Høje laa Lille Rævhøj og 1 til paa Krarup Mark og 2 ved Sønderhøj. Store Aarhøj, som der er fundet en Stenøxe i, Hermanshøj og 1 til laa vestligere.

I Dølby Sogn er 5 Høje; 1 er sløjfet.

Baunhøj, Syd for Kirken, er den største og højest liggende i Sognet; den er middelstor og omtrent i Behold. En Øst for er mindre, en Nordost for og 2 paa Tolstrup Mark ere smaa og lave. Den Høj, der er sløjfet, laa Sydvest for Baunhøj.

I Hindborg Sogn er 6 Høje; 4 ere sløjfede.

Storhøj, nordostligt i Sognet, er højtliggende og er en temmelig stor Høj. Her er en vid Udsigt fra, især mod Nord og Øst. En tæt Syd for plæjes over, men er dog temmelig høj. Skihøj eller Skivhøj, sydostligst, er ogsaa en temmelig stor Høj. En Høj paa Matr. Nr. 5, sydligt i Sognet, er udhulet; en paa Matr. Nr. 4 vestligt er flad og ligger lavere. Af de 3 Gravgaards Høje er kun 1 tilbage; i den skal være funden en Broncesabel. Af de andre sløjfede Høje har Fladhøj ligget Syd for Byen, og 1 Vest for Skivhøj.

I Oddense Sogn er 35 Høje og 2 Langdysser eller Skibshøje. 8 Høje ere sløjfede.

Begge Langdysserne findes paa Frammerslev Mark, hvor

mellem Peder Smed og Adser Bonde" (aftrykt i kirkeh. Saml.) hvilken Samtale er henlagt til et Hus i Skive og formodes (Side 759—60) at være forfattet af Peder Thomsen, den første lutherske Præst i Thorum.

ogsaa de fleste af Højene ere. Den største, der vender i Øst og Vest, er 94 Alen lang og 16—18 Alen bred. Den er højest og bredest ved den østlige Ende. Med Undtagelse af, at der er gravet nogle smaa Huller omkring i Siderne af den, er den i Behold og er et af de smukkeste og bedst bevarede Fortidsminder af den Slags i Salling. Den anden, der vender i Nord og Syd, er mindre betydelig.

Blandt Højene kaldes en i Frammerslev Lyngserhøj, en paa Saugstrup Mark Elshøj og en Syd for Kirken Thinghøj. Rejshøj paa Lille Ramsing Mark, sydligt i Sognet, er gennemgravet.

I en Høj paa Frammerslev Mark, der er blevet udgravet for nogle Aar siden, fandtes 2de store Gravkamre. Det største, som dækkedes af svære Overliggerstene, var saa højt, at en fuldvoxen Mand kunde staa oprejst derinde. Heri skal være funden en Skaal med Prydelser, en Broncesabel, Urner og nogle Stykker Træ, „der saa ud som drejede Ben eller Søjler.“

I en anden Høj paa samme Bys Mark er tidligere funden en Paalstav eller Mejsel af Bronze.

I Muren paa den sydlige Side af Kirketaarnet findes tvende Sten med udhugne Prydelser.

I Otting Sogn er 17 Høje. De 11 af dem ligge temmelig nær sammen i en Gruppe paa Skalhede i det sydlige af Sognet. Østligt ligge 4 nær ved Oddense Sogns Skjæl. Den mærkeligste af dem er Jekhøj eller Jeghøj. Den er en af de største (150 Alen i Omkreds) og højest liggende i Salling, vel bevaret og i det Hele et skjønt Mindesmærke fra Fortiden. Man kan fra dens Top saa godt som overse hele Salling; man ser mod Syd langt ind i Harsyssel, mod Vest Thyholm, Jegindø og en Del af Mors, mod Nord Toppen af Får, mod Øst Fjorden Øst for Salling og noget af Fjendsherred. Generalstaben har sat Mærke her i 1872.

I den østlige Ende af Otting Kirke er en Sten med et svagt ophøjet Kors og Tovsnoning paa Kanten, der sandsynligvis er en gammel Ligsten.

I Brøndum Sogn er 10 Høje, alle smaa og mer eller mindre ødelagte. 7 ere sløjfede.

Kløvenhøj, som der er gravet en Grøvt over, ligger sydligt i Heden. Stabildhøj, nordligt ved Skjællet mellem

Hem og Grove, og 1 til Vest for er der bortført en Del af. De 5 Smaahøje Syd for ere opgravne og forstyrrede. Nordvestligt i Sognet en, som pløjes over, og en anden, som der kun er lidt tilbage af.

Af de rent sløjfede har 4, deriblandt Æthøj, ligget paa Grove Mark og 3 paa Rettrup Mark.

Paa den nordre Side af Kirken er en eftermuret Portal med fritstaaende Søjler.

I Hvidbjerg Sogn er 7 Høje; 3 ere sløjfede:

Store-Høj, Lille-Mosehøj og Vejlhøj ligge hen i en Række paa det flade, lavtliggende Land Syd for Byen. Syd for Bønning ligge 3 smaa og lave Høje. En østligere i Sognet er gennemgravet.

Af de sløjfede Høje have 2 ligget paa Holmgaards Mark, nær ved Bækken mellem Hem og Hvidbjerg, og 1 ved Store Høj.

Det er mærkeligt, at Højene i dette Sogn ligge paa de laveste Strøg og at der ingen er eller, saavidt vides, har været paa den høje Mark ved Kirken.

Ved Hvidbjerg Kirke findes en Sten med Runeskrift, hvoraf en Tegning findes i oldnordisk Arkiv.

I Volling Sogn er 2 Høje. Den ene, som er lav og lille, ligger i det nordøstlige Hjørne af Sognet, og den anden, der kaldes Østhøj eller Osthøj og er halv bortført, sydøstligt ved Vejen til Brøndum. Til den knytter sig et Sagn om en Ellekone, der kom til en Mand paa Marken med sin Ovnrage, omtr. som det, der er meddelt om Møgelhøj i 3 Bind af Samlinger til jydsk H. og Top. Side 408. Af de sløjfede Høje har en, Lynghøj, ligget østlig for Kirken og en anden paa Matr. Nr. 3 Vest for Lundgaard. I denne sidste er fundet en Guldring, som er indsendt til oldn. Museum.

I Volling Kirke findes et gammelt Alterbord af Sten. Bordpladen, i hvis Midte et Relikvigjemme er udhugget, hviler paa 4 Ben eller Søjler, af hvilke de to bageste ere firkantede og de to forreste runde med firkantet Sokkel.

Nørre Herred.

I Selde Sogn er 20 Høje. De fleste ligge paa Bakkerne langs med Fjorden i den nordlige Del af Sognet. Nordvestligst ligge Sundshøje, 9 smaa Høje, paa Sundshede

ved Branden. Lundhøj, som er middelstor og vel bevaret, og Gammelmandshøj, som der er bortført en Del af, men som endnu er en anselig Høj, ligge paa Kjeldgaards Mark. Paa Nørmark er 3 Høje, hvoraf den ene er temmelig hengravet. Holtshøj paa Kjeldgaards Mark, Tornhøj og Baunhøj paa Floutrup Mark. Denne sidste, som er bleven udgravet i 1863, er temmelig stor og højt liggende. Her er en vid Udsigt fra; man kan f. Ex. se Livø, Fur, Mors, Hannes og Himmerland fra Løgstør til Hvalpsund. Lynghøj pløjes over, men er dog temmelig høj. Sælshøj paa Møjbek Mark er næsten bortført; en Øst for paa Heden er lav og lille.

6 Høje ere sløjfede: Brøndums Høj laa paa Kjeldgaards Mark. Græshøj, Ulvshøj og Skoeshøj paa Selde Mark, Raabhøj og Vahrhøj paa Lindum Mark, den første Nord, den sidste Vest for Batum-Gaardene.

Paa Floutrup Mark, nær ved Fjorden, findes en Langdysse, der kaldes Stenshøj. Den er 56 Alen lang, men er opbrudt og forstyrret og har navnlig været noget længere. Her er funden en Stenøxe.

En meget stor Øxe uden Skaftahul, som Nr. 15 i Wor-saaes nordiske Oldsager, funden ved Konradsborg, er tidligere sendt til oldnordisk Museum i Kjøbenhavn.

De gamle Remmer, som findes rundt om ved Stranden, ere især fremtrædende imellem Selde og Aasted.

Sagn om Tornhøj, Poulshule, Tyvhullet og Jomfruen paa Kjeldgaard ere tidligere meddelte i Samlinger til jydsk H. og T. 3 Bind Side 408—10.

Til den sydlige Del af Kjeldgaards Mark, der kaldes Havetoft og ligger ind mod Selde By, knytter sig et Sagn om, at den skal være lagt under Gaarden med Uret. Der siges nemlig, at en Avlskarl, som engang skulde vise Landmaaleren Skjellet, skal have taget Muld i sine Træske af Gaardens Mark og dermed være gaaet ind paa Bøndernes Jord raabende: A gaar paa Kjeldgaards Jord! Derfor skal han endnu gaa igjen der ved Midnat klagende: A gaar paa Kjeldgaards Jord — Gud naade mig! (Beskrivelsen af Kjeldgaard i „danske Slotte og Herregaarde“).

Hos en Mand i Floutrup findes 3 Jernkugler, hvoraf de to ere fundne ved Gravning Nord for Kjeldgaard og den tredie i hans Have. De ere maaske fra Grevens Fejde.

Vest for Floutrup findes der nogle Huller og Sandgrave, der kaldes Kejserhuller. Her har — fortæller Sagnet — fjendtlige Krigsfolk engang haft Lejr og begravet nogle Døde.

Et andet Sagn melder, at en fjendtlig Trop engang ved Kjærgaard fangede en Flok Gæs og stegte dem ved en Vogn, som den trak ud af Gaarden og stak Ild i.

I en Dal i Floutrup findes en lille Jordhøjning, der kaldes Drengshøj. Heri, fortælles der, skal en Dreng være nedsat levende i den sorte Pests Tid, for derved at standse Sygdommen ¹⁾.

Paa Fodstykket af Døbefunten i Selde Kirke findes en Runeindskrift, hvoraf Forklaring findes i Antiquarisk Tidsskrift 1861—63 Side 6—7 og som er omtalt i „Samlinger til jydsk H. og T. 4 Bind Side 190.

I Junget Sogn er 13 Høje; 7 ere sløjfede.

Vaarhøjene, 3 smaa Høje, hvoraf den ene er opbrudt for en Del Aar siden, ligge højt og smukt paa Jungetgaards Mark. Baunhøj, Thinghøj og Kløvenhøj paa Junget Mark ere tildels bortførte. Kluntshøj og Lynghøj ere derimod i Behold. Præstehøj, sydligt i Junget, er nogenlunde bevaret. Paa Brokholm Mark er en lille flad Høj. I Skove ere 4re Høje, der ere mer eller mindre ødelagte. Samme- steds ses Spor af 3 Høje. Af de øvrige sløjfede Høje hed en Ishøj, en Abildshøj og en Döjsen.

Paa Jungetøre findes en lille Jordophøjning, hvortil knytter sig et lignende Sagn som det om Drengshøj i Floutrup. (Jævnfør Thieles Folkesagn II Side 3.).

I Grættrup, der forhen har været et Sogn for sig, har været en Kirke, der blev nedbrudt kort Tid efter Reformationen ²⁾. Kirkegaarden har ligget udyrket indtil de seneste Aar. Det er sandsynligvis Overdelen af Døbefun-

¹⁾ I Thieles Folkesagn II Side 62—63 siges, at der i samme Hensigt er begravet et levende Barn paa den østlige Side af Fur Kirkegaard, hvorfor ingen Lig der begravnes, og at et Natmands-Barn, som var bleven købt dertil, ligeledes skal være begravet levende paa Grændseskjættet af Eising Sogn ved Skive. Endnu i dette Aarhundrede har man begravet levende Dyr i Kostalde og lignende Steder for dermed at standse Kvægsygdum.

²⁾ Danske Atlas IV Side 743 og Traps Beskr. 2. Bind Side 303.

ten fra denne Kirke, der findes paa Jungetgaard og ligeledes Alterstagerne, der vare hos en Husmand i Junget, og Messing-Døbefadet, der var i en Gaard i Selde, men nu ere opkjøbte og findes sammesteds som Funten. Stenene af Kirkegaardsdiget findes for en Del i Havediget Syd for Kirkepladsen. Saavidt vides blev en Del af Stenene fra Grættrup Kirke ført til Junget Kirke, som der blev bygget et Stykke til den østre Ende af. Derved er Kirken bleven en noget langagtig Bygning uden Chorafsats.

Paa Skammergaards Mark findes en Skanse. Den østlige Vold, som der var Grav ved begge Sider af og som var 60 Alen lang, er bleven sløjfet i de seneste Aar. Den sydlige Vold, som der kun er een Grav ved, er 40 Alen lang.

Paa en til Brokholmgaardene hørende Hede, i Sletten Syd for Hegelund, findes nogle gamle lave Jordvolde af temmelig stor Udstrækning. Det er sandsynligt, at det er en Levning fra en Tid, da der har været Krigsfolk her. Der er funden en Jernkugle her af c. 2 Tm. Diameter.

I Thorum Sogn er 6 Høje; 2 ere sløjfede.

Moerhøj eller Möjbekshøj, nordvestligt i Sognet, er en temmelig stor Høj, fra hvis Top lidt af Fjorden kan ses. I Sognehøj, som en Del er bortført af, er funden et Broncesværd som Nr. 1 i Atlas for nordisk Oldkyndighed eller Nr. 116 i Worsaaes nord. Oldsager. Dets Haandfang har været beklædt med Træ, der har været nittet paa. Den sydligste af Hegelundshøjene er endnu temmelig stor, uagtet der er bortført meget af den. Den nordligste er lille. Kraghøj ved Hegelund pløjes over; Bovlandsdøjs, nordøstligt i Sognet, er lille.

Af de sløjfede Høje laa Korshøj Nordvest for Kirken ved Landevejen, den anden tæt Vest for Sognehøj. I den sidste fandtes nogle Urner.

I Sommeren 1869 fandtes et Par store Broncespænder i Moselodden Nr. 5 Syd for Lil-thorum, hvilke ere indsendte til oldnord. Museum. De havde været i Tørvemassen, der blev æltet om Foraaret, og bleve først fundne ved Rejsning af Tørvene.

Ved Skjællet mellem Thorum og Junget Hede findes en Sten, hvorom et Sagn fortæller, at en Kæmpe har kastet.

den efter Junget Kirke fra Möjbæk af, og man mener at kunne se Mærker deri af hans Fingre¹⁾)

I Thorum Kirke findes en gammel Døbefunt af Granit, hvis Overdel er udhugget i Firkløver-Form eller i 4re Buer eller Kummer, der gaar i eet, og som udvendig er prydet med ophøjede Menneskefigurer.

Til Brinken ved Thorum Kirke knytter sig et Sagn om en Kjedel, som skal være nedsat der, omtrent som det om Dagbjerg Døjs i Thieles Folkesagn I Side 351. Kun siges der, at der, engang da nogle havde i Hankene af den, kom en Karet med 2 Skader for, som bragte den ene Mand til at tale, og derved sank Skatten tilbage igjen.

I Rybjerg Sogn er 8 Høje. Løjnshøj paa Rybjerg Mark og 1 paa Ytrup Holmgaards Mark kunne anses for middelstore; de øvrige ere smaa. En ligger tæt Syd for Løjnshøj, Præsterøgel noget sydligere. 4 findes paa Ilbjerg Mark; i en af de to, der ligger sydligst, er funden en c. 10 Tom. dyb Slibe eller Gruttesten og en Urne med Laag over.

7 Høje ere sløjfede. I en, der laa østligt paa Brinken tæt Vest for Rusted Mølle og paa hvis Plads en Tid har været en Vejrmølle, er funden en meget lang Stenøxe med Skaftehul i. I en, der laa Vest for Rybjerggaard, er funden en Guld-Armring. I Præsthøj, der laa paa det højeste Strøg i Sognet og har været stor, fandtes en Stenkile. En Høj laa Vest og en Øst for. Næshøj har ligget paa Hestbek Mark,

Paa den søndre Side af Rybjerg Kirke findes en smuk gammel Portal af Granit med 3 fritstaaende Søjler ved hver Side og med 3 over hinanden fremspringende Lag i Buen. Paa den halvrunde Steu, Tympanon, over Døren findes et svagt ophøjet Billede af en Mand i Bispedragt, der holder en Bispestav i sin højre og en Bog, hvorpaa staar Alfa og Omega, i sin venstre Haand. Ved begge Sider af Figurens Hoved findes indridset: S Nicolaus Epps.

Man antager, at det er Helgenen St. Nicolaus af Bari, der her er afbildet. Paa Søjlehovederne og Fodstykkerne

¹⁾ Lignende Sagn om Sten i Heltborg i Thy og Karby paa Mors findes i Danske Atl. V Side 473 og 561. Thieles: Danmarks Folkes. II Side 41—49. Schade Beskrivelse af Øen Mors Side 112.

findes Figurer og Prydelser, der tyde hen paa Begivenheder i denne Helgens Liv. En lignende, men simplere Portal med to Halvsøjler ved hver Side findes paa Kirkens nordre Side. (Se Aarbøger f. n. Oldk. og Hist. 1873 Side 277—84.).

I Grinderslev Sogn er 42 Høje; 17, hvis Pladser kunne paavises, ere sløjfede. Den største Del af Højene i Sognet ligger omtrentlig hen i en Række paa et Højdestrøg, der gaar fra Nord til Syd derigjennem.

Stærhøj, nordligt paa Breumfogedgaards Mark, pløjes nu over. Vihøj, paa Vihøjgaards Mark, er en stor Høj over 150 Alen i Omkreds. Der er anlagt en Planteskole og Have omkring den, og her har i de senere Aar været holdt Grundlovsfester. Ved saadanne Lejligheder har de tre nordiske Rigers Flag vajet fra dens Top. Vest for ligge 2de mindre Høje.

Baunhøj, Nord for Kirken, er ogsaa en stor Høj og vel bevaret. Her er en vid og herlig Udsigt fra. Halhøj eller Haalhøj har tidligere været stor, men der er bortført en Del af den. Hovmandshøj paa Breum Mark. Øst herfor, paa Matr. Nr. 6, findes 5 Høje, hvoraf de to vestlige ere store. I en af disse sidste er, for en Del Aar siden, funden en smuk Broncedolk og 2 spiraldrejede Guldarmringe, som ere i oldnord. Museum¹⁾. Sømmesteds findes en Paalstav eller Mejsel af Bronze, med Levninger af en Læderrem, bunden om Træskaffet, der er funden sammen med brændte Liglevninger i en Stenkiste ved Astrup²⁾

Paa Nørgaards Mark er 16 Høje; de nordligste kaldes Kirkehøjene, de sydligste ere nu tildels udjævnedes og sløjfede. Det samme gjælder om Tornhøj paa Eskjær Mark. Lykkeshøj, Rælling- og Marialshøj ligge vestligt i Sognet.

I Mogenstrup er funden en Stenøxe omtrent som Nr. 38 i Worsaaes nordiske Oldsager.

Til den vestlige Del af Grinderslevkloster Mark, som kun staar i Forbindelse med Østermarken ved en smal Strimmel, knytter sig følgende Sagn: Valdemar Lykke (som ejede Gaarden i det 17de Aarhundrede, Danske Atl. IV.) havde

¹⁾ Kort Ledetraad for Besøgere i oldnord. Museum af C. Engelhardt 1872 Side 18.

²⁾ Samme Fortegnelse Side 20.

faaet Lov til at lægge al den Jord til „Kloster“, som han kunde omride, mens Præsten var paa Prædikestolen. Han red da en Gang ud Vest paa, mens Præsten prædikede; men da man gjorde denne opmærksom paa, hvor stærkt Hr. Lykke foer afsted, holdt han op og gik ned. Derved blev Volmer Lykki, som han kaldes, nødt til at standse, og af den Grund er Vestermarken bleven saa smal til den østre Ende, som den er.

Der, hvor den omtalte vestlige Del af Marken støder til Østermarken, har der ligget 2de Høje. I dem skal der have været Ellefolk og ligesaa i Baunhøj. Engang mødtes de to Folk i „store Jeppes“ Gaard i Grinderslev og kom - Slagsmaal med hinanden. Under dette raabte en af Ellei folkene til Manden i Gaarden: Dersom Du vilde kaste en Egepind ud til mig, saa kunde jeg staa mig! Det gjorde da Manden, — men siden har der altid været Velstand i Gaarden.

Til Højene paa Nørgaards Mark knytte sig ogsaa Sagn om Ellefolk. Store Høj skal have lettet sig og staaet paa gloende Pæle om Natten. — I Ravnbakke paa Nørgaards Mark skal der ogsaa have være „noget Aparte“, thi der blev Folk lidt forvildet „i gamle Dage“, naar de gik der om ved om Natten. Paa Astrup er Sagn om Spøgeri, som især knytter sig til Mindet om en Mette Taugaard, som levede her i forrige Aarhundrede og som siges at have ført et slet Liv og tilsidst druknede i en Brønd. Dette Spøgeri skal det endelig efter mange Besværgelser være lykkedes en Præst i Jebjerg at overvinde og mane ned ved Dueledbro, som findes ikke langt fra Gaarden.

Om Gaardene Astrup og Eskjær fortælles der, at den ene ligger paa Hovedet og den anden paa Halen af en Lindorm. Naar den en Gang bøjer sig sammen, vil Gaardene forgaa, men Mogenstrup By, som ligger der imellem, vil komme til at ligge højt paa Lindormens Ryg. Se Thieles Folkesagn I Side 295

Et lignende Sagn om en Lindorm under Borum Bakke ved Astrup findes i Thieles Folkesagn II, Side 289.

I Grinderslevkloster Lade viser man nogle Hug og Udhu-linger i Stolperne ind for nordre Dør, som siges at hidrøre fra en Tid, da svenske Krigsfolk laa her. De skulle nemlig

med deres Sabler have hugget Toppen af Havrenegene ti deres Heste.

Hos Sognefogden i Mogenstrup opbevares en Sten, der i det øverste er tilhugget som en Døbefunt, men udvendig gaar lige ned eller er cylinderformet. Der er et op-højet skraatliggende Kors udhugget paa den ene Side og et Mandehoved paa den anden. Stenen er kjøbt paa Eskjær for c. 50 Aar siden. Ved den nordre Indkjørsel til Astrup Mark staar et gammelt Stenkors, den er 1 Al. 16 Tm. højt og prydet med Tovsnoning. (Se kirkehist. Samlinger. tredje Række, I, 1—4.) Der skal tidligere have været et Kors til ved den modsatte Side af Vejen.

Paa den sydlige Side af Grinderslev Kirke, der tidligere har været sammenbygget med Klostergaarden, findes en eftermuret lav, gammel Dør paa Choret med mærkelige Figurer paa Karmstenene ved begge Sider og med et Kors med Glorie paa Overliggeren.

Grinderslev Kloster Gaard og Sogn kaldes endnu blandt Folk i Omegnen blot „Kloster“ og Kloster Sogn.

I Grinderslev Kirke har i de senere Aar været et Halsjern paa den nordre Væg¹⁾. I Trappen foran Indgangsdøren paa Eskjær ligger en Ligsten fra Middelalderen, hvorpaa et Kors er udhugget. (Ligstenen over Niels Juul til Astrup, som nævnes i Danske Atl., skal findes under Gulvet i Grind Kirke i Nærheden af Prædikestolen.)

I Thise Sogn er 19 Høje; 5 ere sløjfede.

De mærkeligste ere: Korshøj, som er middelstor og ligger omtrent midt i Sognet. Her er en vid Udsigt fra; mod Nord kan man, paa Strøget ned efter Bulbjerg, slet ikke se Land. Bredhøj er noget flad, Hegnetshøj lille og udkastet. Baunhøjene østligt paa et Bakkenæs ud mod Fjorden. Markskjælhøj er middelstor. Sydøstligt ligger Kiel-skovhøje, en Gruppe af 7 smaa til dels udgravede og forstyrede Høje. Harehøjene paa Strandbakkerne ved Sønder Thise. Smørdalshøj Nordost for Kirken og Præstehøj Sydvest for. I denne sidste er funden 2 Guldringe.

Ved Puhshøj eller Pushøj, som laa Nordvest for Kirken, samledes — efter Sagnet — „de Thise Trolde“ med Djævelen, der kaldte sig Pus. I Aaret 1686 bleve nemlig

¹⁾ Grinderslev Kirke og Kloster findes beskrevne i „Ny kirkehistoriske Samlinger“ VI Bind, 4 Hefte Side 716—732.

nogle Kvinder fra Thise, der vare blevne beskyldte for Trolddom, dømte til Døden og brændte, som man mener, paa en Plet, der endnu paavises i Heden Sydvest for Breum Præstegaard¹⁾

Ved Børstinggaard er funden en smuk Stenøxe med op-højet Rand omkring Skaftehullet og med Stregeprydelser.

Tæt Nordvest for Thise Kirke har været en stor aflang Stensætning. Endnu i Mands Minde har den været betydelig, skjøndt den var forstyrret. Nu er kun en Ophøjning paa Marken tilbage deraf.

Ved Sønder-Thise Strand har indtil for faa Aar siden, under Navn af Hr. Buges Bro, ligget en Mængde Sten i Række som en Landingsbro ud i Fjorden.

I Gaasmose, som ligger i det nordlige af Sognet, findes Levninger af en gammel Stenbro eller Vej belagt med Sten. Den gaar — eller har gaaet — fra den sydlige Side skraas ud i Mosen og skal have haft en betydelig Længde, men er bleven optaget og ødelagt, alt som man er kommen til den. Den sydlige Ende har ligget tæt ved eller helt i Overfladen, men den yderste ligger et indtil 2 Alen tykt Lag Tørvejord over. Der skal være 3 Lag Kampesten, hvoraf det øverste vender en flad Side op. Ud for den yderste Ende fandtes, for flere Aar siden, en Træbro af sammennaglede Egeplanker tillige med en Hestesko.

Imellem Thise og Junget findes et gammelt Skjældige, der, under Navn af Borrediget, strækker sig i bugtet Linie fra Fjorden mod Vest efter Gaasmose. Hertil knytter sig følgende Sagn: Der var en Gang Strid mellem Thise- og Grættrupboerne om, hvor Sogneskjællet var; thi det ene Sogns Folk syntes, at det andet Sogns toge sig formeget til af Græsningen. Der blev da berammet et Aastedmøde eller Folkestævne for at faa det afgjort. Præsten i Grættrup fremstod paa Skove- og Grættrupboernes Vegne og vidnede med Ed, at der og der, som han paapegede, gik Skjællet „saa sandt som han stod paa Grættrup-Jord og paa sine egne Ben.“ Præsten havde nemlig Muld og Fugleben i sine Støvler

¹⁾ Ifølge Meddelelse af Dr. phil. O. Nielsen findes Efterretning om denne Hexeproces i Hedegaards juridisk-praktiske Anmærkninger til danske og norske Lov IV, Side 149—67.

hjemmefra og vidnede falsk. Dette blev siden opklaret, hvortil en Pige hos Præsten gav Anledning; der blev optaget et nyt Møde, hvor Præsten som Meneder blev dømt til at lægges i en Spigertønde, der skulde drages af to Stude, hvis Øjne vare tilbundne. Og hvor de gik med Tønden, skulde Skjællet være. — De bleve spændte for nede ved Fjorden og gik ud og ind i mange Bugtninger ned efter Gaasmose. Der, hvor de standsede, blev Præsten begravet; og der findes en Dysse vestligt i Heden, der kaldes Præstehøj, hvori man mener, han er nedlagt¹⁾.

Om Hvalpsundshage fortæller et andet Sagn, at den er anlagt af Djævelen efter Befaling af en Pige i Sundgaarden, der havde læst ham til sig i „Cyprianus“ en Dag, mens Folkene vare i Kirke — omtrent som det Sagn om Glyngøre, der tidligere er meddelt her i Samlingerne²⁾.

Til Rotholmene, der ligge i Fjorden Øst for Thise, knytter sig Sagn om, at en Hexemester eller Troldmand engang skal have fordrevet Rotterne fra Salling og derover.

I Grønning Sogn er 36 Høje, hvoraf de fleste ere mer eller mindre opbrudte eller forstyrrede. 3 ere sløjfede.

Nordvestligt ligge 9 Høje tæt sammen; de 6 Vest for Landevejen ere smaa og lave, med Undtagelse af 1, der er gennemgravet; de 3 Øst for Vejen pløjes over. Kathøj er næsten bortført. Østligere paa det højeste af Marken ligger: Kjeldshøj, der er lille, men omtrent uforstyrret, Ulvshøi, som der kun er lidt tilbage af, og Troldhøj, der er middelstor og omtr. i Behold. Længere mod Syd ligge: Brunhøj, som er gennemrodet, og Trehøje, hvoraf de to nordligste ere udjævnede, saa man pløjer over dem og den sydligste nogenlunde i Fred. Paa Hedebakkerne østligt ved Stranden er tre smaa Høje kaldet Tre-Røgel. Kløvenhøj er gennemgravet, Axelhøj, den største i Sognet,

¹⁾ I Thieles Folkesagn II Side 127 fortælles et noget lignende Sagn om Krabbesholm. Der siges, at en Frue der paa Gaarden, for at tilvende sig en nærliggende Mark fik sin Avlskarl til at tage Jord af Haven i sine Træske og dermed gaa over paa den omtvistede Ager og sværge paa, at han stod paa Krabbesholms Jord.

²⁾ 8. Bind Side 406—7. Jfr. Thieles Danmarks Folkesagn II, 92—96. Svend Grundtvig gamle danske Minder I 79—80. Thiele: den danske Almues overt. Meninger Side 198.

har været temmelig stor, men der er bortført en Del af den, Tohøje ere opbrudte, Storhøj er kun af Middelstørrelse, Kæmpehøj og Stenhøj ere meget forstyrrede. Sydlig for de sidste findes tre smaa Høje paa Brinkerne, to ud mod Fjorden og 1 ved Kjæret.

Paa Højden Syd for Vøjsbek: Sorthøj paa Bakken ved Fjorden, middelstor, Hvidagerhøj og Gammelmandshøj, som ere gennemgravede, og Foldhøj, der er sløjftet saa vidt, at man pløjer over den.

Om Odden Grønningøre, der gaar ud i Fjorden paa den østlige Side af Sognet, fortæller Sagnet, at den er anlagt af en Kæmpe eller Bjergmand. Der var nemlig i sin Tid, siges der, tvende Kæmper, en paa Lundø og en i Grønning, som vare blevne enige om at lægge Bro over Fjorden; men i Taagen toge de fejl af Retningen, og derved blev Værket forstyrret. Kæmpen fra Lundø gik nemlig formeget i nordlig Retning, og Jelse-Odde skal være Levningen af Brostykket fra Lundø-Siden¹⁾.

I Gaarden Filshauge, hvortil Grønningøre hører, skal i gammel Tid have boet en Greve, som skal have nedsat en Kjedel fuld af Penge og Kostbarheder Syd eller Øst for Gaarden. Men det er dog ikke endnu lykkedes Nogen at finde den, uagtet der gjentagende skal være set Lys over Skatten. -- Om samme Greve hedder det, at han har borttaget den oprindelige Overdel af Døbefunten i Kirken.

Til Grønning Kirke, der ligger paa en afrundet Brink, som mod Syd og Vest falder brat af mod Kjæret deromkring, knytter sig et Sagn omtrent som det om den nedbrudte Herreberg Kirke, der tidligere er meddelt i Samlingerne²⁾. Der fortælles nemlig: I Førstningen da man begyndte paa Grønning Kirke, kunde man ingen Vej komme med Bygningen, thi en Trolld eller anden ond Magt brød det ned om Natten, som var bygget op om Dagen. Man besluttede da at slaa to unge Kreaturer løse og lade dem gaa, hvorhen de vilde, og der hvor de fandtes Morgenen efter, der vilde man forsøge at opføre Kirken paa ny. Saaledes blev det gjort; og da Kreaturerne fandtes næste Morgen paa

¹⁾ Et andet Sagn om „Lundø Tap“ findes i Thieles Danmarks Folkesagn II Side 94.

²⁾ 3. Bind Side 401.

den omtalte Bakke, saa blev Kirken atter paabegyndt der — og der kunde den staa¹⁾. Paa den halvrunde Sten over Døren eller i Portalen paa denne Kirke er en glubende Dyreskikkelse udhugget.

Vest om Grønning Kirke løber en lille Strøm, der kaldes Vosbek eller Vöjsbek. Ved dens Udløb i Fjorden findes endnu Levninger af Dæmningerne ved den Mølle, der omtales i Danske Atl. — IV Side 746 — og som Niels Juul til Astrup 1539 fik Lov af Christian III at bygge der paa Kronens Grund.

(Det er sandsynligvis Gaarden Filshauge eller Følshave, der under Benævnelsen „Fylshaffue“ omtales i det Brev af den sidste Prior i Grinderslev Kloster, der er aftrykt i „Ny kirkehist. Samlinger“ 1873, VI Bind Side 732. Og „Grøngor“, som nævnes sammesteds, er maaske Gaarden Grønris, der ligger Nord for.)

I Jebjerg Sogn er 12 Høje. 5 ere sløjfede.

Læshøj, østligt i Sognet, er den største og højt beliggende. Her er en vid Udsigt ud over Omegnen; man skal kunne se 38 Kirker derfra. I Nærheden er funden en stor, smuk Flintkniv. Efter Jeghøj eller Jehøj, der laa Øst herfor, har maaske Sognet sit Navn. Goulhøj er udhulet og udjævnet til Grundvold for en Vejrmølle; Rælhøj er der bortført en Del af; Kløvenhøj og en til tæt ved ere begge gennemgravede. I Hanghøj skal i 1864 være funden en Guld Armrings. Vestlig for den sidste ligger Fælhøj, Skjælhøj og Mortenshøj. Vestligt i Heden 1 mindre Høj og nogle lave Dysser. Paa Nannerup Mark er kun noget tilbage af 1 Høj; 2de andre ere sløjfede der.

Om Valdemar Lykke, som der endnu er en Del Sagn om fra Grinderslevkloster og Nørgaard, er der ogsaa Minder i Jebjerg. Saaledes kaldes Skjældiget paa den nordøstlige Kant af Sognet „Uolmer Lykkis“ Dige. Og det at Nannerup Bys Mark har en særegen Form mod Nord, tillægges ogsaa ham. Han vilde engang ride omkring, siges der, og vise, hvor Skjællet skulde være. Han begyndte nede mod Vest ved Roslev Kjær, satte derfra op mod Nordost, og det var hans Hensigt — mener man — at

¹⁾ Jfr. Thieles Danmarks Folkesagn I Side 190. 197—98, 241—42 og Svend Grundtvig Gl. danske Minder I Side 179 (2den Udgave).

tage Gamstrup Jorder eller en Del deraf og lægge til Jehbjerg. Men da han kom dertil, omtrent hvor Vejen fra Gamstrup gaar ind i Nannerup, kom en Mand farende mod ham paa en Hingst og bevirkede, at han bøjede af mod Syd, og derved kom Nannerup til at gaa ind med en Kile i Gamstrup Jorder.

I Jehbjerg Præstegaard findes en Buesten med udhugne Figurer, der formodentlig er kommen fra en Kirke.

I Lyby Sogn er 18 Høje; 5 ere sløjfede.

Den mærkeligste af Højene i Sognet, og i hele Salling, er i en vis Henseende Thinghøj paa Bostrup Hede. Her holdtes nemlig Herredsthingsretten for Salling Land¹⁾ fra 1688 af²⁾, og det er sandsynligt, at Salling Syssel-Thingsted endnu tidligere ogsaa har været der³⁾. Der er endnu Minder blandt Folk der paa Egnen om, hvad der er foregaaet her. (Den sidste, som blev henrettet der, hed Birthe Boel. Under en grøn Plet i Heden siges en Kvinde at være begravet, som engang blev dødsdømt, men var uskyldig.) Iøvrigt er Højen kun middeistor, Brunrøgel Nord for er lille. Ulvshøj, Vest for Kirken, er næsten bortført; i lille Sommerhøj, Øst for Kirken, er funden en Stenøxe; store Sommerhøj er nogenlunde bevaret; i Skaarhøj, som næsten er sløjfet, er funden en rund Sænkesten og en Flint-Landsespids. I Borøgel, som ogsaa næsten er bortført, er funden 2 Desmaa, men smukke Lerkar med Prydelser og en stor sleben Flintkile. Kathøj, paa en Brink ud mod Kjæret ved Intrup, er lille. Syd herfor i Engen er funden en Guldring.

Paa en Hedebakke i det sydøstlige Hjørne af Sognet findes 10 smaa Høje nær sammen; den største kaldes Hagenshøj. Sammesteds paa det højeste af Bakken findes en særegen Fortidslevning, der kaldes Ridebanen. Det er en rund Plads, 70 Alen i Gjennemsnit, med en Jordvold rundt om. Ved at grave Hedetørv her er funden nogle særegent formede Hestesko.

¹⁾ Dansk Atl. IV Side 720.

²⁾ Ved Reskript af 13 Marts 1688 blev Sallings 4 Herreder og 2 Birker tilligemed Fur lagt sammen under een Jurisdiktion. I Aaret 1727 bevilgedes, at Salling Herredsting maa holdes i Skive.

³⁾ O. Nielsen: Sysselinddelingen i Danm. Side 54—55. Ny Kirkehist. Samlinger III, 832—83.

I Lyby Kirke, hvis østlige Endemur endnu bærer Spor af en Chorrunding, der tidligere har været der, findes en smuk gammel Granit-Døbefunt, hvis Overdel er udhugget i Firkløver-Form eller ligesom i 4 Buer eller Kummer, der gaar i eet, lig den i Thorum. Der er udhugget 16 ophøjede Præste- eller Munkefigurer paa den, hvoraf de 3 have Bispestave og 1 et Kors i Haanden.

Lyby Kirke er mærkelig ved det Møde, som holdtes her Kyndelmisse Dag 1375 af de fornemste gejstlige og adelige Herrer i Syslet, nemlig: Biskop Jacob i Viborg, „beskeden“ Hans Hansen, Prior i „Gryderslev“ Kloster, Tobernie, Provst i Salling, nogle Præster, Jacob Nielsen, Høvidsmand paa Hald og Skivehus Slot, 2de Riddere, 10 Væbnere og „andre fromme Mænd, som derhos stode“, og hvor de, for at afvende Guds Vrede og Grumhed, som de mente var underlig optændt mod Riget, svore med oprakte Hænder imod Himmelen, at de skulde stadelig og aldeles uden Svig og Skalkhed lægge Vind paa at forsvare Kirkens Personers Friheder og det som dem tilhørte, og siden med Guds Naade godtgjøre (emendere) det, om der fandtes noget ved dem bedrevet, saa Kirken og hendes Personer og hvad dertil hører skulde nyde de Friheder, som de i alle bedste Maader havde faaet dem. (Arild Hvitfeldts Krønike 553).

Kirkeklokken er en af de ældste i Salling. Den er støbt 1410.

I Lyby findes en Kilde, der tidligere har været besøgt som hellig Kilde og nok ogsaa endnu undertiden benyttes som saadan.

Harre Herred.

I Aasted Sogn findes 33 Høje; 9 ere sløjfede.

Store Hulhøj er den største i Sognet og højt beliggende. I Foraaret 1867 blev der funden et Gravkammer i den østlige Side af den, hvori laa et Broncesværd, som Nr. 18 i Atlas for nord. Oldkyndighed eller Nr. 121 i Worsaaes nord. Oldsager, en Guld-Arming, som 254 i Worsaaes nord. Olds., og nogle mindre Sager af Bronze hos et hensemuldret Skelet¹⁾. Tæt sønden for ligger 5 andre Høje,

¹⁾ Se herom Aarbøger for Oldkyndighed 1868. 2 Hefte Side 107.

hvoraf den sydligste kaldes lille Hulhøj. Nær herved, hvor der ogsaa har været en Høj, er tidligere fundet et Broncesværd og en Guld-Armring. Paa Skovgaardens Mark er 2 Høje; en Øst for er nu sløjfet. Blandt Stenene, som henlaa paa Pladsen, er funden en stor Fiintkile, som Nr. 11 i Worsaaes nord. Oldsager. Syd for Hulhøj ligger Harehøj og de to Skjønbackhøje. Markskjælhøjene, som laa Sydost herfor, ere sløjfede. Møgelhøj paa Korsgaard's Mark er temmelig stor og nogenlunde bevaret. Et Par Sagn, som knytte sig hertil, er tidligere meddelt i Samlingerne 3 Bind Side 407—8. Sydvestligt i Aasted ved Kjæret ligge Galgehøje, 2 smaa Høje, en paa hver Ende af en særegen enestaaende lille Bakkerygning. Boelshøj ligger nærmere ved Byen og er opgravet tidligere.

Gjedhøj paa Risum Mark har været temmelig stor, men er nu gennemgravet. Her fandtes en ca. 1 $\frac{1}{2}$ Alen lang, 1 Alen bred og 4—5 Tom. dyb Slibesten. 2de andre, men mindre hulslidte, findes i Muren af et Hus ikke langt derfra. Øst for, paa et Sted, hvor der tidligere har været en Høj, er funden 2de runde Stenskiver med Hul i omtrent som Nr. 86 i Worsaaes nord. Olds. Paa Nissum Bjerger er 2 Høje, hvoraf især den ene er næsten sløjfet. Stenshøj paa Nissum Mark er omtrent urørt.

Vestligere ligge Durupgaardstedhøje, 4 smaa Høje, paa en Hederyggel. Janeshøj er noget større. Ringhedehøj er udhulet, og der er indrettet en Smedie i den.

Paa Søgaard's Mark findes Lille Høj og Store Høj. Denne sidste, som ogsaa er temmelig stor, er for en 40 Aar siden bleven gennemrodet og forstyrret.

Lilie Høj og Goulhøj, vestligt paa Heden, og Dværghøj paa Vestenbjergs Mark ere smaa Høje.

Skesblad-Røgel paa Nissum Mark er næsten bortført.

Paa Søgaard's Mark findes en ca. 120 Alen lang lav Vold eller Jordopkastning, der vender i Sydost og Nordvest og kaldes Brundiget.

I Kjæret eller Engen Vest for Aasted By findes tæt ude ved Nissum Aa 2de Forhøjninger, der kaldes Holmshøj og siges at være Ruinen eller Voldstedet af det gamle Salingsholm eller Østerholm Slot.¹⁾ De ere temmelig hen-

¹⁾ Se Dansk Atl. IV Side 740 og 760. Traps Beskr. 1 Udg. Supplement. Side 125—26.

sunkne og bedækkes af Grønevær, men der skal findes Murbrokker og Sten i Grunden. I Engen omkring ved findes endnu enkelte svære Egepæle, hvoraf der tidligere har været flere. Det er sandsynligvis Pladsen, hvor den nuværende Herregaard Østergaard forhen har staaet.

I Bakkerne Øst for findes temmelig store Volde og Forskandsninger. De kaldes „Skandserne“. I Midten er en stor Høj, som en Kæmpehøj, der er 115 Alen i Omkreds og fra hvis Top man har Udsigt over den nærmeste Omegn. Uden om den er en høj Jordvold med Spor af Brystværn paa Midten, og udenfor er atter en Grav. Øst for er en stor Indhegning op i Heden, ca. 250 Alen lang og 150 Alen bred; og Vest for er 2de nogenlunde firkantede Op-højninger, hvor der maaske har staaet Bygninger.

Fra Skandserne ud til Holmshøj er den gamle med Marksten opdæmmede Vej endnu synlig.

Et Sagn melder om en Pengekiste, der skal være ned-sænket i Aabrinken ud for Voldstedet. Og et andet Sagn, der er bekjendt ogsaa fra andre Steder, ¹⁾ fortæller, at Sallingsholm engang blev belejret, og at de Belejrede, der kun havde een Ko tilbage, narrede Belejrerne til at drage bort derved, at de flere Gange i Træk førte den ene Ko ned til Aaen at drikke, hver Gang med et forskjelligt farvet Skind over af de fortærede Køer.

Nord herfor i Heden, nærmere ved Skovgaard, findes en Del lave Diger og Grobe, der gaar i forskjellige Retninger. Man mener, at der forhen skal have været en Fiskerby her.

I Engen ved Nissumbro findes tæt Syd for Vejen en lang Dæmning tværs over Kjæret. Her har forhen været en Vandmølle, og den nævnte Dæmning har mødt for Vandet, saa at der har været Mølle-dam Syd for.

I Aasted Kirke findes Kalkmalerier paa Hvælvingen over Choret.

I Durup Sogn er 30 Høje, der alle findes i den sydlige Del. 1 er sløjfet.

Thinghøj, i det sydøstlige Hjørne, er en temmelig stor Høj og nogenlunde bevaret. Tæt Sydost for ligger 3 Sten,

¹⁾ Thieles Folkesagn I Side 315 og 310. Dansk Atl. IV Side 829.

som man mener betegne, at her stode 3 Sognes Marker sammen, hvorfor Stedet ogsaa kaldes Tremarks-Skjallet. Her skal forhen være bleven begravet Selvmordere eller andre Ugjerningsmænd, siges der, og man holder ikke af at gaa herom ved om Natten.

Omtrent i lige Linie Vest for ligge 6 smaa Høje. I en lidt længere mod Nordvest er funden en Stenøxe og i en anden 2de Guldringe. Og i det hele er de fleste af den Snes Høje, der er i det sydlige Toustrup, opbrudte og halvvejs sløjfede.

Paa Hejdedraget i den vestlige Del af Toustrup er 10 Høje i 2 Grupper, 5 i hver. I den sydligste Gruppe er de vestligste smaa, den sydligste middelstor og den nordostligste meget stor. Den er en af de største og smukkeste i Salling og en af de faa, der endnu ligge i Fred. Den nordlige Gruppe, Vejrhøjene, ligger højt og frit, og her er en vid Udsigt fra. En af dem er temmelig stor, men der er taget Jord af den ved Foden, en er ganske lille og pløjes over; de andre ere af Mellemsørrelse.

En Relikvi-Æske, som for nogle Aar siden fandtes i det borttagne Stenalter, findes i Gulvet under det nuværende Alter.

I Haven ved Durup Skole fandtes for nogle Aar siden en lille Sølvmønt, $\frac{1}{16}$ Thaler, slagen i Aaret 1616 af den bremiske Erkebiskop Johan Friederich. Den findes i den kgl. Mønt- og Medaille-Samling.

I Tøndering er 10 Høje, alle opbrudte og forstyrrede.

Eenhøj paa Gjedbjerggaards Mark, som der er funden et stensat Gravkammer med Urner i, og Tohøje sammesteds, samt Trenshøj, Grønhøj og Sorthøj paa Hegnets Mark ere udjevnedes saa vidt, at man pløjer over dem, men de kunne dog ses i Frastand.

Paa Bjerre-Møllens Mark er 2 smaa Høje, hvoraf den ene er udgravet. En vestligt i Heden er ligeledes gennemgravet for en 30 Aar siden, ved hvilken Lejlighed fandtes 2de Urner.

Skjælshøj sydligst i Heden, der længst har været i Fred, er ogsaa nu opbrudt.

I Tøndering Mose er funden en Krone af Bronze, der opbevares i oldnordisk Museum¹⁾.

¹⁾ C. Engelhardt: Fortegnelse over Gjenstandene i oldn. Museum 1872. Side 28.

I det sydøstlige Hjørne af Hegnets Mark findes en enestaaende Bakke eller Holm i Kjæret, der kaldes „æ Uold“ eller Volden og bærer tydelige Spor af, at der forhen har staaet en større Bygning paa den. Den er mod Nord skilt fra det øvrige af Gaardens Mark ved en smal Strimmel Eng og omgives paa de andre Sider af et bredere Kjær og har altsaa forhen været naturligt beskyttet. Den op-højede Vej, der gaar over Engen mod Nord ud til Vol-den, er vistnok den gamle Dæmning, der har ført derover forhen. Paa det højeste af denne Holm og omtrent lige ud for Vejen findes, saavidt man skjønner, i en Halvcirkel aaben mod Sydvest, en Mængde Murbrokker og Stykker af store røde Mursten i Grunden. Pladsen er dyrket og stærkt udjævnet; naar den er bevoxet med Græs, er der saa godt som intet at se, men naar den nylig er pløjet og harvet, skinner det røde Grus frem, saa den kan ses fra den norden for liggende Del af Gaardens Mark. Det er sandsynligt, at Hegnet forhen har staaet her.

Øst her for paa den anden Side af Kjæret findes en rund naturlig Bakkeknude, der kaldes Hvirvelbak'. Heri boede i gamle Dage — fortæller Sagnet — en Bjergmand eller Ellefolk. Der skal ogsaa have været Ellefolk i Vol-den. Engang kom en Bjergmand fra Hvirvelbak' til Bor-gen paa Volden og sagde: nu er Prim død, laan mig et Bæger! Han fik det ved en af Ellefolkene der; men da Bægeret siden savnedes, fik en Tjener Skyld for at have taget det. Iøvrigt tilføjer Sagnet om Hvirvelbakke at:

Hvem der havde det Guld og Sølv, der findes i Hvirrelbakend'
Han er den rigest', der i Verden at find'! ¹⁾

Et Sagn om Potterne i Tøndering Kirke er tidligere meddelt i Samlingerne 3 Bind Side 410.

I Roslev Sogn, hvoraf den østlige Del hører til Nørre Herred, er 27 Høje, af hvilke de fleste findes paa et Højdestrøg i den vestlige Del af Sagnet. 3 Høje ere sløjfede.

Behøj eller Bihøj (maaske hellig Høj, Bedehøj, Vehøj) der ligger tæt Øst for Kirken, har været meget stor, men er nu mere end halvt bortført.

¹⁾ J. Thieles Danmarks Folkesagn 1 Side 350 findes et Sagn om, at Hvirvelbakke er ganske fuld af Guld og derfor synes hver Juleaften at være gloende.

8te ere middelstore nemlig: Kongenshøj, der næsten er sløjfet, Rishøj, Fleskhøj, Skjælshøj, Store og Lille Hesthøj, Vejshøj og Enghøj. I denne sidste, som er udgravet, er funden en itubrukt Flint-Landsespids.

Af de øvrige, der ere smaa, ligge 4 østligt ved Roslev Snabe, 3 sydligt ned ad mod Trolldstrøm, 3 Øst for Lodal, 1 Nord for Skjælshøj og St. Hesthøj, 2 Syd for Rishøj og 5 nordligst i Sognet. Blandt de sløjfede Høje hed 1 Kviehøj og 1 Skabshøj. I denne sidste er funden en Broncedolk.

Fra de vestligste af Højene i dette Sogn er der en vid Udsigt især mod Vest ud mod Fjorden og over et skjønt Landskab.

Til Lodal Vest for Roslev knytter sig følgende Sagn: Der var engang en Mand i Hamborg, eller i en saadan By langt borte, der drømte, at dersom han gik ned paa Skibsbroen, saa skulde han finde sin Lykke. Da han havde gaaet der en Tid, kom en Bekjendt til ham og spurgte: „Hyvad gaar Du dog her efter hele Dagen?“ „Jeg har drømt,“ sagde Manden, „at dersom jeg gik herved, saa skulde jeg finde min Lykke.“ „Aa er du ikke klogere,“ sagde den anden, „saadan drømte jeg ogsaa i Nat, at naar jeg rejste til Lodal i Salling, saa skulde jeg finde en stor Hob Penge der.“ Da Manden havde hørt det, rejste han til Salling og fandt omsider Lodal. Næste Nat gravede han i Jorden og fandt en Kjedel fuld af Penge der¹⁾, som der sad en Skikkelse ligesom en sort Hane og rugede over. Denne løftede han stille op og satte ved Siden af paa sin Trøje, som han havde bredt ud paa Jorden. Da han havde tømt Kjedlen og atter satte Hanen paa den, sagde den til ham:

„Var det ikke, fordi du tog mig saa blødt og satte mig saa sødt, saa skulde der være skeet Dig en Ulykke!“²⁾

I Roslev Kirke har indtil de senere Aar været et Malm-Røgelsekar.

En smukt udhuggen Granit-Sokkel, der i flere Aar har

¹⁾ Jævnfør S. Grundtvigs gl. danske Minder Side 179 (2den Udg.)

²⁾ I Thieles DanmarksFolkesagn I Side 356, hvor ogsaa Sagnet findes, siges, at der laa en Hund over Skatten og at man i mellem Stunder har seet den løbe om i Dalen.

været i Præstegaardens Have og var kommen fra Grinderslev, er nu ført til Thorsager ved Aarhus.

I Hjerik Sogn er 16 Høje. De 7 af dem, der ere smaa, men ligge højt, findes i det nordøstlige Hjørne af Sognet. Blandt disse kaldes en Gildhøj, en Dojshøj, en Store- en anden Lille Topshøj. I den sidste fandtes 1852 et Broncesværd.

Lunerhøj eller Lunderhøj er nu tildels udjævnet.

Havshøj og en anden lille Høj paa Vium Mark pløjes nu over. De tre Storhøje, Sydvest for Kirken, ere alle gjennemsejlede. I den mellemste skal være funden 2 og i den sydligste 3 Gravkamre over hinanden. I det mellemste Gravkammer i den sidste Høj skal være funden 2de Guld-Spiralringe og Brudstykker af et Broncesværd samt en Urne, og i det nederste Gravkammer knivdannede Flintstykker og en Flint-Pilespids.

I Dagshøj paa en Bakke Nord for Kirken er funden et Broncesværd. Sydvest for paa Marken, hvor der nu er en Vejr mølle, fandtes i 1867 et Gravkammer med et Broncesværd og Spor af Menneskeben i en flad Dysse, som der havde været pløjet over i flere Aar.

I det vestlige af Sognet findes der 2de Høje paa Hede-bakkerne ud mod Fjorden. Den nordligste, der kaldes Kløvenhøj, er der gravet i tidligere.

Paa Bajlum Mark findes en Grusbanke, der kaldes Kapelbakke. Her skal være funden nogle Lerkar, og Sagnet fortæller, at man først havde begyndt at bygge paa Kirken der, før den nuværende Kirke blev opført¹⁾.

I Hjerik Kirke er en smuk Chorbue. Paa dens sydlige Side er en Portal med Halvsøjler og paa dens nordlige Side en smukt udhuggen Overligger over den gamle eftermurede Dør.

I Harre Sogn er 51 Høje.

I den vestlige Del af Sognet Nord for Landevejen ligge 14 Høje i tvende Grupper, 7 i hver, paa 2 aflange Ophøjninger, der vende i Nordost og Sydvest. Øst for er atter

¹⁾ Lignende Sagn om Højby Kirke i Odsherred og Ondløse Kirke i Holbek Amt findes i Thieles Danm. Følkesagn I. Side 192 og 201.

7 Høje, hvoraf de 4re ligge i en Gruppe saa nær sammen, at den enes Fod berører den andens.

De to største Høje i Sognet ere Stenshøj, østligt, og Breges- eller Brygeshøj, vestligt, begge ved Landevejen. Fra den første, som der er bortgravet en Del af, skal der en Gang -- fortælles der -- være kommen Ildstraaler, som antændte Østergaard, en Bondegaard nær ved Kirken, fordi man havde taget af Højen eller forstyrret dens Fred. I Bregeshøj er funden en Dolk og en Niptang af Bronze. Fra Lyngshøj, der ligger paa det højeste af Marken Vest for Kirken og er temmelig stor, men gennemgravet, er der en vid Udsigt ud over Fjorden og den nærmeste Omegn. Syd for ligger Kapelhøj og sydvestligt i Sognet Bjergehøj paa Næsbjerg, begge smaa Høje. Møllehøj, Alsenshøj og Aarbjerghøj, Sydøst fra Kirken, ere smaa. Skjælshøj er udjævnet, Davrehøj, østligt i Sognet, er middelstor. Øst for Lyngshøj er 2 temmelig store, og 3 smaa Høje og Syd for disse atter 2 middelstore Høje. Af de øvrige ligge 2 nordligt i Heden, 2 paa Marken Nordøst for de først nævnte Grupper, 5 Vest for Lyngshøj, 1 Sydvest for Bregenshøj og 3 paa Heden ved Harre-Noer. 8te Høje ere sløjfede i Mands Minde. Deraf laa 4 Øst for Østergaard, 2 Øst for Møllehøj, 1 Nordvest for Kirken og 1 vestligt paa en opdyrket Hedelod.

Ved Gravning i Høje er i den senere Tid, foruden flere Gjenstande, der ere solgte til Opkøbere, funden 2de Guld-Spiralringe og en smuk Broncedolk, som Nr. 142 i Worsaaes nord. Olds., og som ere indsendte til oldnordisk Museum, samt en Flint-Landsespids og en Slibesten. En anden mere hul Slibesten er funden der for flere Aar siden.

I Harre Kirke hænger et Sværd, der tidligere har ligget paa en af de Ligkister, der har været i en Begravelse der. Da Pladsen, hvor det gamle Kirketaarn havde staaet, blev ryddet, inden det nye for faa Aar siden opførte, fandtes en Silkehue med indvævede Sølvtraade i Levninger af Ligkister.

Efterretning om Ruiner af et Kapel eller en lignende Bygning og et Sagn, som knytter sig dertil, er tidiigere meddelt i Samlingerne (2. Bind Side 108 og 3 Bind Side 409.) I Heden mellem Harre og Toustrup findes et Sted, der

kaldes Gammelby, hvor der forhen skal have været en By. Roslev Hede Øst herfor ligger „furskaaren“ og bær tydelige Spor af, at den forhen har været dyrket. Sagnet fortæller, at Folkene her uddøde og Markerne bleve øde i den sorte Pests Tid. (Jævnfr. D. Atl. V. 835).

I Nautrup Sogn, som mod Vest grænser til Sallingsund, er 84 Høje, hvoraf omtrent de 40 ere udgravede.

Paa et meget højtliggende Strøg i det østlige af Sognet findes en Samling af 7 Høje, der under eet kaldes Glyng-høje. En, der er udgravet tidligere, kaldes Kløvenhøj og en Boerhøj. Her er en vid Udsigt fra. Stederne Syd for kaldes Himmelbohuse.

I det sydøstlige af Sognet er 2 Høje, af hvilke der er funden en Guldring i den ene. I det sydlige findes en Række af Høje hen mod Sydvest. Stærhøj, Rishøj og Sigshøj ere smaa. Af Baunhøjene eller Storhøjene ere de to nordligste noget forstyrrede; den sydligste er temmelig høj og anselig. Her var sidste Gang rejst Bavn i „Slavejagtens“ Tid 1848.

Vest for ligge Smaahøje. I en af dem er funden 2de Guld Spirallinge, omtrent som Nr. 246 og 250 i Worsaaes nord. Olds., hvilke ere sendte til oldnordisk Museum.

Sydvest herfor ligge Skallehøje, en Række af tildels smaa Høje, næsten alle opbrudte.

Tæt herved paa „Nautrupbakke“ findes en særegen skjøn Oldtidslevning, der kaldes Bredojs og endnu ligger temmelig uforstyrret. Det er en rund Forhøjning, aldeles flad og jevn oven paa. Den hæver sig godt et Menneskes Højde over den omliggende Hede og er c. 55 Alen i Gjennemsnit.

Samtlige de nogle og fyrgetyve Høje, der findes paa Heden i den vestlige Del af Sognet, ere middelstore eller smaa. En af de største og bedst bevarede kaldes Præstehøj. I en lille flad Høj paa Bakken Vest for Hulkjær fandtes i 1867 den største Flintkniv, der er fremkommen her i Landet, eller i alt Fald den største, der er i oldnordisk Museum. Den er $16\frac{3}{8}$ Tom. lang, $2\frac{1}{2}$ Tom. bred og smukt forarbejdet. Den største, Museet havde før den, var noget over 15 Tommer¹⁾. Paa Skivhøje Bakker i det

¹⁾ Se Aarbøger for Oldkyndighed 1869. 1. Hefte Side 5-6.

nordvestligste af Sognet ligge 6 Høje, 2 større og 4re smaa, i en anselig Højde. Her er en vid og storladet Udsigt fra: man ser Humlum og Nissum Bakker ved Ottesund og mod Nord Hanherred omtrent til Bulbjerg. Sydvestligt i Sognet ligger Lille og Store Sundhøj.

I det vestlige af Nautrup Hede har der forhen været 2de store Gravkamre eller Jættestuer. Den ene kaldtes „Hvistelstou“ den anden „Stjennæstou“. Især den sidste har været betydelig og havde en Overligger af flere Alens Gjennemsnit. Et Sagn fortæller, at der har boet Røvere i den og at de havde Klokkesnøre spændte hen over Vejen, som gaar der forbi, for at mærke, naar der kom Vejfarende, som de kunde plyndre¹⁾. I Nærheden er funden en rund Sænkesten, som Nr. 32 i Worsaaes nord. Oldsager. I en Høj i Nautrup er funden en smuk Øxe af Sten, som Nr. 38 i Worsaaes nord. Olds., og 2 andre ligesaa af Sten, samt et Perlesmykke af Rav.

I Aaret 1870 fandtes en lille Malm Gryde med meget lange Tær i en Brink ved Kjæret Syd for Glyngevad. Den antages at være fra det 16de eller 17de Aarhundrede Tegning af den sendtes til oldnordisk Museum.

Et Sagn om Glyngøre er tidligere meddelt i Samlingerne 3. Bind Side 406-7.

I Vile Sogn, der paa de tre Sider omgives af Fjorden, men er lille i Udstrækning, findes 57 Høje. 3 ere sløjfede. Nordligst ligge Store- og Lille Klokhøj, der endnu ere urørte, og Kongenshøj, som er temmelig stor og højtliggende, men som er udgravet for en Del Aar siden. Vest for denne sidste er en Gruppe af 9 Høje; i den største og højestliggende af dem fandtes for en 6—7 Aar siden et Gravkammer midt oppe i Højen, hvori laa et Skelet, helt og vel bevaret, med et Broncespænde, et Sværd og en Guldfigerring hos, hvilke Ting bleve sendte til oldnordisk Museum.

Vest for disse ligge 4re andre, der kaldes Bjørnhøjene. I en af disse fandtes Aabningerne mellem Stenene i Gravkammeret tættet med Østersskaller. Iblant dem, der ligge

¹⁾ Lignende Sagn om Røverboliger med Klokkesnøre findes i Thiele's Folkes. I Side 861 og følgende.

Syd for ved Fiskerbyen Kybe ere Hvashøj, Tobakshøj, Lauges høj og Kukmandshøj, hvoraf den første er udjævnet i Toppen og indrettet til Kaalgaard og de 3 andre ere uforstyrrede.

Vest for Kirken ligger Kirkehøjen, der er af Middelstørrelse og uforstyrret. Her er en smuk Udsigt fra især mod Syd ned over Byen og Bugten og op med Sydvest over Fjorden til Ottesund.

Syd for ligger Skyldalshøj og Nord for en Gruppe af 10 Høje. 5 af dem kaldes Rishøje, fordi der mellem dem voxer Ris- og Egebuske. De to sydligste kaldes Baunhøje, hvor der forhen har været rejst Baun og sidst i „Slavejagtens“ Tid 1848. De ligge højt og frit og kunne sees fra de fleste Gaarde og Steder i Sognet.

Øst for disse ligger en særegen Oldtidslevning, der kaldes Brejeshøj (den brede Høj) og er lig den foran nævnte Bredojs i Nautrup, som kan sees herfra, men er ikke saa smuk og vel bevaret. Det er en omtrent rund Ophøjning, den er flad ovenpaa, ca. 45 Alen i Gjennemsnit paa Overfladen og hæver sig en 4 à 5 Alen over Marken.

I det nordlige Hjørne af Sognet findes Tappidalshøje, 3 ganske smaa Høje, der ere udgravne, Ulvshøj og Skadshøj, hvilken sidste kun er en flad langagtig Dysse, Stenshøj, Lille og Store Brokhøj, Tæt Vest for disse sidste, der ligge paa det højeste af Gaarden Norups Mark, fandtes for faa Aar siden en Del korsdannede Benknapper, aldeles som Nr. 248 i Worsaaes nord. Olds.

I det sydøstlige af Sognet findes i Dalen Elkjær tæt ved Stranden en af Grønsvær dækket Banke, der bestaar af Østersskaller og sandsynligvis er en Kjøkkenmødding. Laget er flere Fod tykt.

I Sæby Sogn findes 19 Høje, alle smaa eller mindre. 1 er sløffet.

Tolshøj, nordligst i Sognet, ligger paa en Brink, ud mod Fjorden. Paa den vestlige Ende af Holmgaardenes Mark er 4re smaa Høje. De to vestlige, som ere gjennemgravne tidligere, ligge paa en brat Skrænt ud mod Fjorden.

Paa det højeste af Sæby Mark ligge 5 Høje, Nordfalds

høje. Den vestlige har været en af de største i Sognet, men er gennemgravet.

De øvrige hen i det sydvestlige af Sognet ere smaa; en er sløjfet, saa at man pløjer over den.

Kongshøj paa Grønnerup Mark er sløjfet.

I Mosen Syd for Sæby fandtes for en halv Snes Aar siden 2de temmelig store Bronceringe og i Egnen ved Grønnerup Kjærgaard er for flere Aar siden funden nogle gamle Sølvmonter., — I Grønnerup Sø er i de senere Aar ved Aalestaging funden et meget stort Jernsværd.

Paa Øen Fur, der tidligere er beskrevet i Saml. til jydsk H. og Top.¹⁾, er 60 Høje.

De mærkeligste ere: Hovedshøj, der nu er halvt bortskyllet af Fjorden, og Lisehøj paa Knudshoved; Moritshøj, Koldkjeldshøj og Arnshøj, hvilke ere lave og tildels bortførte; Bakkehøje, hvoraf de 4re østlige ligge i Linie tæt ved hinanden Odgaardshøje og Stendalshøje, hvoraf en, som nu er udgravet og hvori er et Gravkammer, er en af de største paa Øen; Nord for disse er Lille Jenses Høj, der er Øens højeste Punkt, men ellers ikke er stor; længere mod Øst Smediehøje, en Gruppe af 6 nogenlunde bevarede Høje i Heden; østligt: Springhøj, Sundshøj og Holmsøj samt Kjærshøj, hvilken sidste ligger paa den flade lave Hede ved Færkervig. Møgelhøj, østligt paa Øen, pløjes over. En Høj, Bihøj, er sløjfet i de senere Aar; en Brink nær ved kaldes Kapelbakke.

Om Stensætningen Emmelstenene paa Fur, og de øvrige, der har været der paa Øen, se Samlinger til j. H. og T. 1867 Side 407—8.

I Oldsagsamlingen i Viborg opbevares en Dobbeltaare, der er funden i en Mose paa Fur (Aarbøg. for nord. Oldk. og Hist. 1870, 3. Hefte Side 239).

Foruden det bekjendte Sagn om Bjergmanden i Rødsten, der spaaede Kong Valdemar (Thieles Folkes. I Side 44; Samling til j. H. og T. 1867, Side 418—19) findes Sagn fra Fur i Thieles Folkes. I, Side 353 54 og 377, II, Side 40, 62—63, 205, 236 og i Pont. Theatr. Daniæ 432—34.

¹⁾ 1867. 4de Hefte Side 375—421.

Om de kirkelige Forholde paa Fur paa Reformations-tiden se Ny kirkehistoriske Samlinger V. Side 565 og følgende.

Rødding Herred.

I Rødding Sogn, som paa den vestlige Side begrænses af Fjorden og mod Nord støder op til Mollerup Sø, er der 66 Høje. De fleste findes paa Højdedraget omkring ved Kirken, hvorfra der er en vid Udsigt mod Vest ud over Vandet. 31 Høje og en Langdysse, hvis Pladser endnu kunne sees, ere sløjfede. Der har altsaa været c. 100 Høje i Sognet.

Paa Knud Byes Mark, vestligt ved Fjorden, ligge 6 Høje; de 4re nordligste ere af Middelstørrelse og i Behold, de to sydligste mindre. Den sydligste kaldes Knudshøj.

Øst for de nordligste af disse Høje ligge 3 aflange Op-højninger i Heden. Den nordligste, der vender i Nord og Syd, kaldes Langrøgel; de to sydligste, der ligge tæt sammen og omtrentlig vende i Øst og Vest, ere mindre og kaldes blot „æ Røgel“. Tæt Øst for er Bogetoftshøj, hvori er funden 2de Gravkamre med Broncesværd i.

Længere mod Nord, ligeledes tæt ved Stranden, ligge 3 Høje, en Nord for Fjordkjær og 2 nærmere Ny-Mølle.

Syd for den vestlige Ende af Mollerup Sø ligge 4re smaa Høje i Heden, hvoraf den største kaldes Naurshøj.

Møgelhøj paa Kjærby Mark er nu næsten bortført Nord herfor, nærmere ved Søen, ligger en middelstor Høj. Ved Rishøje Syd herfor, hvoraf en er aflang og flad, er en vid Udsigt. Tæt Nord for Kirken paa det højeste i Sognet ligger en Gruppe af 6 Høje, hvoraf de største ere udgravede; i en af dem er funden et stort Broncesværd. I en anden tæt herved, som kaldes Baunhøj og som nu er jævnet til Grundvold for en Vejrnølle, skal være funden en Egekiste med Brudstykker af et Broncesværd.

Vest for disse ligge Vaadagerhøje, 2 middelstore og nogenlunde bevarede Høje, og længere ned mod Nordvest Kløvenhøj og Rævshøj, af hvilke der er bortført en Del Jord fra Siderne.

Paa Spøttrup Mark, hvor der forhen har været idetmindste

11 Høje, er nu kun 2 tilbage, en Nord og en Syd for Gaarden. Denne sidste kaldes Peders-Kirke. I de Høje, der ere sløjfede der i de senere Aar, er der funden 2de Broncesværd og en Dolk.

Sydvest for Kirken findes fire mindre Høje, der bære Spor af at være udgravne tidligere.

Paa et Højdestrøg Syd for Kirken ligge Valshedehøje, 3 temmelig store vel bevarede Høje. Her er en vid Udsigt fra. Kakelhøje, Sydvest herfor og lavere, ere smaa.

Sydost for Hellerupgaard findes 1 mindre og 2 middelstore Høje og længere mod Øst atter 2.

Paa Højdedraget Nord for Ejstrup By ligge 6 Høje, hvoraf en vestlig kaldes Opstandeshøj og en østligt ligger paa en Hedebakke, der falder stejlt af mod Syd.

Nordligere paa Ejstrup Mark findes 8te Høje hen i en Række fra Øst til Vest, hvoraf de fleste nu ere udgravede og forstyrrede.

Tæt Øst for disse har ligget en Langdysse eller Skibshøj, som nu er ødelagt. Den har været 105 Alen lang og 21 Alen bred, og der skal være funden tvende Gravkamre i den, en i hver Ende.

Paa Skovhøjgaards Mark er 2de middelstore ret anselige Høje, paa Mølvadgaards Mark 1, paa Grundvads Mark 2 smaa og paa Hesthauge Vestermark 3.

I Langagerhøj, der laa vestligt ud ad mod Knud, er funden en Flintkniv eller Landsespids.

Et mærkeligt, gammelt Alterbord af Granit, som for faa Aar siden blev solgt bort fra Rødding Kirke og hvis enkelte Dele ved Auction spredtes til forskjellige Steder, findes nu i oldnordisk Museum. Det bestaar af en svær, c. 3 Alen lang, Bordplade med Gjemme til Relikviæske i Midten, hvilende paa fire Ben, hvoraf de 3 ere søjleformede og det 4de er udhugget som en Munk eller Biskop.

Et Vievandskar fra samme Kirke, der tidligere har staaet ved Døren, men, efter at være solgt bort, i nogle Aar har været benyttet til Svinetrug, er ligeledes erhvervet af oldnordisk Museum.

I Thieles Folkesagn I Side 301—2 findes et Sagn om

nogle Pletter paa en Væg paa Spøttrup, som ikke kunne skjules ved Kalkning, og om Grunden til dem.

I Krejberg Sogn, der mod Nord støder op til Fjorden og Hjerk-Noer og mod Syd til Møllerup Sø, er der 81 Høje. Deraf findes den største Del, c. 57, i Heden i det vestlige af Sognet. 13 Høje ere sløjfede.

Paa Lysenhede Vest for Humlegaard ligge 10 smaa Høje. Den vestligste kaldes Lysenhøj; en er aflang i Øst og Vest. Paa en Brink ved de sydligste af dem findes et Sted, hvor der tidligere er taget en Del Sten, der kaldes Røverstuen. Her har maaske været et stensat Gravkammer.

Syd for disse ligger en Række af Høje fra Humlegaards Mark til Ginnerup, hvoraf kun et Par, nemlig Kløvenhøj og Kokhøj, have Navn. I den sydlige Ende af denne Række ligger ved Ginnerup en Gruppe af 7 temmelig store og smukke Høje. Den nordvestligste af dem er noget flad ovenpaa.

Vest for disse ligger atter en Gruppe eller Række fra Nord til Syd af 5 middelstore smukke og vel bevarede Høje kaldet Overskallinghøje.

Vest for disse og lidt lavere ligger endnu en Gruppe af 9 godt middelstore Høje tæt sammen; de kaldes Nedsallinghøje og ere i Behold.

Disse 2de sidste Grupper ligge paa den flade, mod Vest heldende Hede Nord for Møllerup Sø og høre til de smukkeste og bedst bevarede Høje i Salling. Her er en skjøn Udsigt fra, baade over Fjord og Sø.

Paa Hedebakken, Stenbjerg, Syd for Overskallinghøje, ligge 3 smaa Høje. Nordvest for Nedsallinghøje ligger 3 Høje. Længst ude mod Vest, nærved Gammelhede, ligge 2de mindre Høje kaldet Svejhøje.

Paa den flade lavt liggende Odde Rans, Syd for Ginnerup, ligge 2de smaa Høje.

I den østlige Del af Sognet, hvor Marken hæver sig til den største Højde der, og hvor der er en vid Udsigt, har forhen været en Række af Høje Syd og Øst om Kirken; men de ere alle sløjfede paa nogle faa nær.

En af dem, Lyngshøj, tæt Øst for Kirken, er næsten sløjfet.

Den anden, Højsagerhøj, ligger længere mod Nordost og

er en temmelig stor og anselig Høj. Paa Bakkerne ved Hesthave ligger Hamshøj, som er middelstor og noget flad ovenpaa, og 2de mindre Høje tæt Sydvest for. Lavere nede, nærmere ved sidst nævnte Gaard, ligger endnu en mindre Høj.

Par Grundvad Mark, i det sydøstlige af Sognet, er en mindre Høj. En er sløjfet tæt ved.

I Nørandrup er 12 Høje. De to største af dem, som dog kun er middelstore, findes tæt Nord for Byen. De øvrige ere ganske smaa. 5 af dem ligge tæt sammen i Andrup Sønderhede. Sammesteds findes en flad Långhøj, der vender i Syd og Nord.

Tæt Øst for Krejbjerggaard, der vistnok forben har været en større Gaard, som nu er delt i flere mindre, ligger Voldstedet Krøgeborg¹⁾. Ejeren og Folk der omkring kalder det „æ Hyvgrawh.“ Det ligger i Kanten af Marken ved Kjæret, er nogenlunde bevaret og bestaar af en opkastet Jordforhøjning i Midten med en temmelig dyb Grav udenom, hvori der nu kun er Vand i det nordøstre Hjørne. Paa de tre Sider løber Marken jevn til Graven, paa den ydre eller østre Side mod Kjæret findes en temmelig høj, 65 Alen lang, Vold, der nu er nedrundet til begge Ender. Den nordlige Grav er 60 Alen lang, den vestre 65 og den sydlige 40 Alen, alle maalt ved den ydre Overkant. Den indre Forhøjning er c. 25 Al. lang i Nord og Syd, men der er for flere Aar siden bortført en Del Jord fra dens søndre Ende.

I en Smedie i Buxager i Krejbjerg findes et 11--12 Tom. højt, 23 Tom. bredt og c. 5 Tom. dybt Kar af Sten, der i to Mænds Levetid har været brugt til Svalekar, men siges forhen at have været benyttet til Døbefunt i Rødding Kirke. Der er et Mandhoved udhugget paa den ene Side tilligemed Bogstaverne ILH.

Om den smalle Odde, Hjortholm, der gaar ud mod Nordvest i Fjorden fra den nordlige Side af Sognet, fortælles et Sagn, som tidligere er meddelt i Samlinger til jydsk H. og Top. 3 Bind, Side 406.

¹⁾ Traps Beskr. II. Side 317.

I Skjællet mellem Andrup, Frammerslev og Oddense Byers Marker ligger en Sten, der kaldes Jahnknags-Sten, og som skal have dette Navn efter en Johanne Knag fra Andrup, der som Selvmorder skal være begravet her, og der knytter sig en Del Tro paa natligt Spøgeri til dette Sted.

I Heden her omkring ved skal under Tiden, mest i stille Sommeraftener, kunne høres en særegen hvislende Lyd, hvortil den naturlige Grund ikke kjendes. Man kalder det „Uoiens Jæger“, hvis Færd Sagnet iøvrigt tillægger hele Andrup Sønderhede.¹⁾

Imellem Krejberg og Buxager findes en Dam, der kaldes Pallis Dam. Heri skal engang være druknet en Mand ved Navn Palli, siges der, og man mener forhen undertiden at have hørt Jammer og Klage der.

I Balling Sogn er 12 Høje, hvoraf de 7 ligge temmelig nær sammen i det sydøstlige af Sognet, Syd for Vraa, 2 nordligt i Sognet og 3 vestligt i Heden.

I det vestlige af Balling Sogn, i Kanten af Kjæret mellem dette og Rødding Sogn, findes en firkantet Plads af omtrent 50 Alens Udstrækning, hvor der siges, at Holmgaards Slot forhen har staaet.²⁾ Paa den østlige Side og noget om paa den nordre og søndre Side, hvor der er Hede, er der endnu Grave; men paa den vestlige Side, hvor Engen støder op til, er der ingen. Midt over Graven paa den østlige Side gaar endnu en Vej midt ind paa Pladsen. Her boede, efter Sagnet, en Ridder, som Bispem af Bilgrav slog for Fædrift ved Balling Bæk. (Danske Atl.)

Ved Balling Kirke, hvorved forhen har været Taarn, har i de senere Aar ligget en Sten, der tidligere har havt Plads i Overfladen af det gamle Stenalter, og hvori endnu i 1873 fandtes Brudstykker af en Bly-Relikviæske i et i Stenen udhugget Gjemme, som der ogsaa var Laag til.

I Haasum Sogn findes 10 Høje. 3 ere sløjfede

De største af dem er Vennehøj i det østlige af Sognet

¹⁾ Jfr. Thieles Folkesagn II, 113—123.

²⁾ Se Danske Atl. 4 Tom. Side 733 og Traps Beskr. 2den Del S. 318.

og Værhøj ved Kirken. Længere mod Nordvest fra den sidste ligge 2 og paa Torp Mark 3 Høje. De øvrige findes paa den flade og lavt liggende sydlige Del af Sog-net, 1 vestligt og 2 sydostligt.

Af de sløjfede Høje har en ligget Syd for Kjærgaards-holm, 1 Øst for Vennehøj og 1 i Torp.

I en Høj paa Torp Mark fandtes i en Urne med Aske nogle Stykker Bronze og en Benknop som Nr. 248 i Worsaaes nord. Olds.

I „Danske Atlas“ — IV. Side 735 — siges, at der i Aaret 1627 „blev opgravet en Urne eller Gryde af Metal fuld af brændte Ben og nogle mindre Dito fulde af Aske og Haar samt et stort rustet Sværd“ i en Høj paa Vellum Mark.

I det sydvestlige Hjørne af Nyholms Mark, tæt Øst for Haasum By, findes et Voldsted, der vistnok er Stedet, hvor den gamle Vellumbaard har staaet. Det er en noget op-højet omtrent firkantet Plads, 50 Al. lang, og 40 Al. bred. Ældre Eolk fortælle, at der i deres Forældres Tid skal have været en Kjelder tilbage deri, og i en Beretning derom fra 1862, der findes i oldnord. Museums Arkiv, angives den at være 4—5 Alen høj; nu er den — i For-aaret 1873 — bleven noget udjævnet pløjet og harvet, men er dog synlig i Frastand, navnlig Øst fra. Hele Pladsen var da tæt belagt med Stykker af store røde Mursten, og Grunden er i det Hele, men især i nordre Ende, stærkt blandet med Murgrus. Der har været en Grav rundt om, som nu er eftergroet, men som forhen har kunnet forsynes med Vand fra en lille Bæk eller Strøm, der løber tæt Vest om.

Her paa Vellumbaard boede Oluf Hase, som var med til at dræbe den børglumske Biskop Oluf Glob i Hvidbjerg Kirke paa Thyholm Julenat 1261 og som da tabte 10 af sine Svende ved at svømme over Ottesund.¹⁾

Paa Kjærgaardsholms Mark, Sydvest for Gaarden, findes en 4—5 Alen høj, trekantet Forhøjning, som kaldes Doj-

¹⁾ Se Danske Atl. V. Side 471, Traps Beskr. 2den Del Side 142—43. Barfods Fortællinger, 4de Udg., Side 355—56. Thieles Danmarks Folkesagn, I., Side 221.

sen og antages at være en Skandse. Der skal være funden en Stigbøjle af Jern og nogle andre Jernsager der.

Paa den nordlige Side af Kirken er en eftermuret Portal med et Par Søjler.

I Ramsing Sogn er der, naar Bustrup Vestermark regnes med, 11 Høje. 3 ere sløjfede.

Paa Bustrup Østermark findes paa Galgebjerg Sydost for Gaarden 3 middelstore Høje og 1 temmelig stor Høj Nordøst for kaldet Bushøj, alle 4re nogenlunde bevarede.

Tornhøj, paa den sydlige Del af Ramsing Mark, er en Del bortført af; 1 lille Høj findes paa det højeste af Sønderandrups Mark.

Paa Bustrup Vestermark ligger 3 smaa Høje paa Bakkerne ud mod Kjæret og 2 længere inde paa Marken, hvilke sidste ere udgravede.

Af de sløjfede Høje laa Aarhøj nordligt paa Ramsing Mark og Bredhøj paa Bustrup Vestermark.

Paa den sydlige Side af Bustrup Lade findes 2de Sten med udhuggede Figurer indsatte i Muren tæt Øst for Porten. Den ene Figur forestiller en Løve med opløftet Forpote og højt opstaaende dusket Hale, den anden en Rytter med en Landse eller noget Lignende i Haanden. Disse Sten ere sandsynligvis komne fra Lem Kirke.

I Lem Sogn, som mod Syd grænser til Sønderlem-Vig og Limfjorden, er der 47 Høje. 20 ere sløjfede.

Dette Sogn deles ved en Lavning, hvori Nørlem By ligger, ligesom i tvende Dele. Den nordlige, mindre Del der endnu mest henligger som uopdyrket Hede, Nørlemhede, hæver sig op til en temmelig betydelig Højde. — Her ligge 16 Høje og 1 Langdysse eller Skibshøj. Denne sidste, der kaldes Nørlemdojs, ligger omtrent midt paa Højden, vender i Øst og Vest og er 75 Al. lang og 22 Al. bred, maalt op over dens Rygning. Der er for en 40 Aar siden gravet 2de Huller i den og der blev da — efter Ejerens Sigende — funden Urner med Ben i.

Nærmest Skibshøjen ligge 6 store vel bevarede Høje, 4re Vest og 2 Øst for. En af de sidste kaldes Baunhøj eller Kløvenhøj, og dens Top er det højeste Punkt i en vid Omkreds. Her fra er en vid Udsigt til alle Sider over Land og Vand. Længere mod Nordvest ligge 3 andre

middelstore Høje. De øvrige, der ligge længere ude eller nede paa Siderne af Højden, ere mindre og ikke saa vel bevarede.

I den sydlige, større Halvdel af Sognet har der været 51 Høje, men er nu kun 31, og af dem er kun faa i Behold. Blandt disse ere: Sorthøj nord for Kirken, Hvælshøj paa Præstegaardens Mark, Stendalshøj vestligt og 2 paa det østlige af Hostrup Mark, hvilke alle ere middelstore, smukke Høje; en flad lavtliggende Høj i Sønderlem, Rishøj vestligt paa Hostrup Mark, og 3 smaa Vest for Stendalshøj.

Neldehøj har været temmelig stor, men er halvvejs sløjfet; Kløvenhøj, som ogsaa er temmelig stor, men tidligere er gennemgravet, ligger skjønt paa et Bakkenæs i Sønderlem med en dyb Dalkløft Øst for.

Af de sløjfede Høje laa Eshøj paa Nørlem Agre, Styr-dalhøj paa det højeste af Marken Vest for Kirken og Møgelhøj tilligemed 4re andre tæt ved paa Hostrup Mark. — I en Høj paa Sønderlem Mark er funden en baanddannet Guld-Fingerring, som er indsendt til oldnord. Museum.

Det Kapel, som der endnu fandtes Ruiner af paa Marken mellem Nørre- og Vester-Lem, da „Danske Atl.“ udkom¹⁾, er der nu ikke længere nogen Levning af. Men der findes et Hus paa Stedet, der endnu kaldes Kapelhus, og da det blev bygget, skal der være funden en stor Del Sten i Jorden saaledes, at de tydede paa, at her havde været en Bygning forhen.

Den „hellige“ Kilde, som har været derved og som — efter Sagn af Folk paa Stedet — er bleven brugt som hellig Kilde længe efterKapelletsNedlæggelse, skal være den samme, der endnu er der ved Huset og bruges som dets Brønd.

Et Sagn fortæller, at man, før Kapellet blev bygget og da man ikke kunde blive enig om, hvor det skulde staa, bandt 2de røde Tyre sammen, en fra Lem og en fra Lime, og lode dem gaa, hvorhen de vilde, og der, hvor de fandtes Morgenen efter, skulde Kapellet, som skal have været fælles Bedehus for Lem og Lime, siges der, opfø-

¹⁾ Danske Atl. IV. Side 734.

res. De skulle da være fundne paa Marken, der hvor det har staaet.¹⁾

- I Vejby Sogn er 10 Høje og en ødelagt Langdysse eller Skibshøj, hvilke alle ligge omtrentlig hen i en Række paa den nordlige højtliggende Del af Sognet. 4 ere sløjfede.

Langhøjen, som ligger nordvestligst i Sognet, er endnu 75 Alen lang og 14 Alen bred, men er helt gennemgravet og forstyrret. Der er for nogle Aar siden funden et Broncesværd deri.

Vest for ligger Nivhøj, som er lille, og Øst for Stashøj, som er udjævnet, saa at Ploven gaar over den. Sydligere ligger Enghøj, som der er gravet en Del Huller i og bortført Jord fra. Øst herfor paa det højeste af Marken ligger Thinghøje. Den sydligste er en stor Høj 116 Alen i Omkreds; dens Top er noget udhulet tidligere, og der er i de senere Aar dannet en ca. 3 Al. bred Vej eller Gang rundt om paa Siderne af den med Opgang i Syd. En Nord for er gennemgravet; det samme er Tilfældet med en Syd for. Tæt Sydost for er en sløjfet og længere borte i samme Retning en anden. Marken Syd for Thinghøje kaldes endnu „æ Ting.“

Østligere ligge Grydhøj, som er temmelig stor og vel bevaret, og Gyverhøj eller Gjordhøj, som har været stor og endnu er en anelig Høj, uagtet der er bortført en stor Del af den nordre Side af den. Heri er, foruden Brudstykker af nogle andre Broncesager, funden en Broncekniv som Nr. 175 i Worsaaes nord. Oldsag.; dog mangler Skibstegningen derpaa de 4re opstaaende Figurer, der er paa Billedet.

Østligt i Sognet paa Bakkerne ud mod Kjøret mellem dette og Ramsing Sogn ligge 2 smaa opbrudte Høje.

Nede i Lavningen ved Byen har ligget 2de Høje, Vihøj og Pedershøj; denne sidste er der endnu lidt tilbage af.

- I Lime Sogn, der mod Syd og Vest omgives af Fjorden, er der 76 Høje og 2 Langdysser eller Skibshøje.

Vendalshøj, sydvestligt i Sognet op til Kaas Skjæl, er en meget stor Høj, men er i de sidste Aar bleven gennemgravet og forstyrret.

¹⁾ Se Thielcs Danmarks Folkesagn I. Side 241--242 og Side 197--98.

Følgende 19 ere af Middelstørrelse: De tre Sønderhøje ved Kaas, de 2 Tørvehøje tæt Øst for Kaas Mark, Store Mejlhøj tilligemed 2 andre Sydost for, hvilke alle ere i god Behold. I en paa Limegaards Mark, som der er bortført en Del af, er funden 2de Guld-Arminge. Lundhøj Nordost og Vesthøj Vest for Kirken er der gravet i, men ere dog ikke egentlig forstyrrede. Tornhøj og Grandhøj i Aalbæk ere blevne udgravne i de senere Aar. I den ene blev funden 2 Skeletter, hvert i sit Rum, i Gravkammeret, og i den anden et Broncesværd. De 3 Høje paa Marken Matr.-Nr. 9, Syd for de sidstnævnte, ligge i Fred. Jeghøj paa Vadum Mark er der gravet et Spor ind i.

De øvrige 56 ere smaa og mere eller mindre gennemgravede. Blandt disse ere: Munkhøi paa Vadum Mark, der er nogenlunde i Behold, 1 Nord for, der pløjes over, 1 Øst for, der er opgravet, 2 Nordvestligt ved Stranden og ligeledes 2 ved Stranden ved Nørhede. Nord for sidstnævnte Gaard findes en Gruppe af 7 Høje tæt sammen; i en af dem er funden et Broncesværd. Stærhøj paa Aalbæk Mark er der kun lidt tilbage af. Østlig i Lime ligge 5 Høje, alle opbrudte; 1 i Skjællet ved Mejlhøj, 2 længer mod Sydvest, 1 østlig paa Marken og 2 sydligt ved Hærup. Ved Vester-Hærup 1, ved Sønderhede 3, vestligere ved Stranden 1 og 2 længere inde paa Marken.

I Hønhøj under Sønderhede Bakker skal være funden et Broncesværd tidligere.

Paa den flade Hede paa Kaashoved findes 12 smaa lave Høje og 3 smaa sydostligt paa samme Gaards Hede. Samtlige Høje paa Kaas Mark ligge i Fred.

22 Høje, hvis Pladser kunne sees, ere sløjfede. Blandt disse er en paa Nørhede Mark, kaldet „æ Firsten“ efter 4re Stene, der stode i Midten og vistnok vare Sidesteneene af et Gravkammer, som Overliggeren tidligere var borttaget af.

Blandt de mærkeligste Mindesmærker fra Oldtiden i dette Sogn ere Langdysserne paa Aalbæk og Nørhede Marker. Den første, der kaldes Langdojs, er 116 Alen lang og 21 Alen bred, maalt over Rygningen. Den er saaledes den længste i Sallings 4re Herreder. Den vender i Øst og Vest, lidt til Nordvest. Der er gravet i den paa et Par

Steder; men den er dog saa vidt i Behold, at dens oprindelige Størrelse og Skikkelse endnu kan sees. Der er funden Brudstykker af en Broncering og en heel Slibe- eller Gruttesten i østre Ende af den.

Den anden paa Nørhede Mark er 86 Alen lang og ligeledes 21 Alen bred. Den vender i Sydvest og Nordost og ligger vel bevaret, saaledes at hele dens Rygning er urørt. Derimod er der pløjet noget nær ind til, baade ved Sider og Enderne, saa at den maaske nok oprindelig har været noget længere.

I Lime Kirke, der sandsynligvis er en temmelig gammel Bygning og paa hvis Taarn er en smuk Granitmur, findes en meget stor gammel Døbefunt af Sten, med en Række af udhugne ophøjede Figurer rundt om. Paa to Steder forestille Figurerne Mænd i Kamp med Drager, den ene Mand væbnet med et langt Spyd og den anden med Sværd og Skjold.

Paa den søndre Side af Choret er en lav eftermuret Dør med rund Bue og med Spor af Prydelser paa Granitkarmen. Ud for denne Dør er man i de senere Aar ved Gravning paa Kirkegaarden stødt paa en Række af Sten i Grunden, der, af Folk i Omegnen, antages at hidrøre fra en Løngang, som man mener skal have været fra denne Dør hen til et Kloster, der — efter Sagnet — skal have ligget tæt Syd for, men hvorom nok ingen Efterretning haves.¹⁾

I den østre Ende af Kirken findes 2de af Sten udhugne Figurer indsatte i Muren nær oppe ved Taget. Den ene synes at forestille et Dyr af Katteart og den anden en Løve hvilende paa et Menneske, hvis Hoved den holder i Gabet. Paa Løvens Ryg sidder eller ligger et Menneske, der med sin Haand rækker efter Løvens Mund som for at frelse den, Løven har grebet. Denne Figur tyder sandsynligvis paa Christus, der har frelst os fra Djævelens Magt.

¹ Dansk Atl IV. Side 737—38.

Til enkelte Gaarde og Steder, navnlig i det nordlige og vestlige Salling, knytter sig Sagn om Nisser eller Gaardboer. De fortælles omtrent som det om „Nissens Fortørnelse“, der staar i Thieles Folkesagn II 264, kun siges der, at Nissen hentede en Ko paa Mors til at sætte i Stedet for den, den i sin Vrede havde dræbt.

Sammenstillter man Antallet af Højene i de forskjellige Sogne og lægger dem sammen, viser det sig, at der i Hindborg Herred er 112 Høje og 45 sløjfet, i Nørre-Herred 174 og 57 sløjfet, i Harre Herred 327 og 25 sløjfet og i Rødding Herred 313 Høje og 96 sløjfet. Altsaa er der i Salling endnu 926 og har forhen været 1149 Høje. Og lægger man hertil Tallet af Højene paa Øen Fur, der hører til Harre Herred, viser det sig, at der i Sallings 4re Herreder i alt er 986 Høje og 224 sløjfet. Men da der i nærværende Beskrivelse ikke er anført flere sløjfede Høje end de, der ere jævnedes i Mands Minde eller hvis Pladser bestemt kunne sees, er det sandsynligt, at Tallet af de bortførte Høje endnu er større.

Sammenlægger man Højene i de Sogne, der grænse til Fjorden paa den vestlige Side af Salling, nemlig: Lem, Lime, Rødding, Krejbjerg, Hjerk, Harre, Vile, Nautrup, Sæby og Aasted, viser det sig, at der er 530 Høje. Og sammentæller man ligeledes Højene i de Sogne, der grænse til Fjorden paa den østlige Side, nemlig: Resen, Lyby, Grønning, Grinderslev, Thise, Junget og Selde, da er der 166 Høje. Altsaa er der i samtlige 17 Sogne omkring ved Fjorden 696, hvorimod der i samtlige 19 Sogne, der ligge længere inde, kun findes 230 Høje.

Af Langdysser eller Skibshøje er der 6 større og 2 mindre; af de førstnævnte er 2 mere eller mindre gennemgravede. 1 er sløjfet.

Kort over samtlige Sogne i Salling, hvorpaa de heri nævnte Høje og Fortidsmindesmærker ere afsatte, findes i oldnordisk Museums antiqvarisk-topografiske Arkiv tilligemed udførligere Beretninger om Sognene.

Historisk topografisk Beskrivelse af Skagens Landsogn.

Af A Peter Gaardboe.

For at faae et nogenlunde helt historisk-topografisk Billede af denne Danmarks nordligste Odde, turde det, efter at jeg forhen til disse Samlinger har leveret Beskrivelse af Gaardboe Sø, Raabjerg og Tversted Sogne samt anti-
 kvariske Oplysninger om Elling og Tolne Sogne, have Interesse ogsaa at medtage Skagens Landsogn, og det saameget mere som der med denne Landtunge er foregaaet voldsomme Forandringer foranledigede saavel ved Sandflugten som ved Bortskylling af Landet paa Vestkysten, og der er Sandsynlighed for, at Vesterhavets Paavirkninger i Tidernes Løb endnu mere ville forandre og maaske aldeles bortskylle denne Egn.

Skagens Landsogn grændser mod Syd og Vest til Raabjerg Sogn, mod Nord til Vesterhavet og mod Øst til Skagens Bys Klitter og Kattegattet. Befolkningen udgjør for Tiden (1874) 78 Individer 15 Familier. Sognets Hartkorn er 6 Tdr. 5 Skpr. 3 Fdkr. $\frac{1}{2}$ Alb., Gammelskat 13 Rdlr. 30 $\frac{1}{2}$ Sk. Om Sagnet har været bebygget i Steenalderens Tid eller kun bleven besøgt for Jagtens og Fiskeriets Skyld, kan ikke afgjøres, men saa meget er vist,

at denne Culturperisodes Folk have været der og efterladt af deres Redskaber og Vaaben saavel af Steen som Been, af hvilke flere ere fundne i Martørven og paa Steensletterne i Klitterne. Derimod kan det siges med Vished, at Sognet har været bebygget i Bronzealderens Tid, og som umiskjendelige Beviser herfor anføres, at der i Sognets Klitter til forskjellige Tider, i Nærheden af Raabjerg Sogneskjel ikke langt fra Havet, ved Martørvgravning er bleven funden ikke saa faa Redskaber og Vaaben af Bronze, f. Ex. Kelter, Skjoldbukler, Kaarder og Landsespidses o. s. v.¹⁾ — I Forfatterens lille Oldsagsamling forefindes en Landsepsids, som i 1873 af Huusmand Christen Pedersen blev opgravet 1¼ Alen dybt nede i Martørven og som er mærkværdig derved, at den er hul indvendig²⁾, hvilket tyder paa en betydelig udviklet Duelighed i Støbekunsten, hvilket ogsaa særdeles fremgaaer af en i bemeldte Samling værende smuk Kaarde af Bronze, som ogsaa er opgravet i Martørven. Paa den nævnte Plads i Klitterne fandt Sognefoged Christian Krøgh ved at grave Martørven den 15. April 1874 en Deel Broncesager bestaaende af 2de Hængekar, 8 Stkr. brede Armbaand, 1 brilleformet Fibula, en større Kniv, 1 lancetformet do., 2 Brudstykker af en Kniv eller Skraber, som ved Pigge har været sat fast i et Skaft, 2 Brudstykker af en Landsepsids, 1 lille do. af et Sværd og 4 do. af en støbt Ring. Disse Sager, som laae samlede omtrent ½ Al. dybt i Martørven og vare omviklede med større Stykker Birkebark, bleve indsendte til Museet for nordiske Oldsager og stamme, efter Etatsraad Worsaaes Forklaring, fra Slutningen af Bronzealderen, omtrent ved 3die Aarhundrede efter Christus. Med Hensyn til dette Funds Ælde, og naar man veed, at Martørven findes under Klitterne, kan det ansees for temmelig vist, at det ikke i det høieste kan være mere end omtr. 15 a 1600 Aar siden at Sandflugten opstod paa Vestkysten af Ska-

1) I afsides Egne har Brugen af Bronze holdt sig meget længe, vel endog til Christendommens Indførelse i det vestlige og nordlige Jylland, saa der vanskelig lader sig udfinde nogen bestemt Tid for disse Fund.

2) C. F. Herbst Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1866, 2,

gens og Raabjerg Sogne. Forresten er det høist sandsynligt, at der ikke, da den første Bebyggelse af Skagen fandt Sted (som maa være foregaaet i det 12te eller 13de Aarhundrede der, hvor den gamle Kirke, hvis Taarn staaer endnu, senere blev bygget), har været Sandflugt paa Sognets Vestkyst, eller at den i alt Fald har været ubetydelig.

De mange Spor af Huspladser, som findes næsten overalt i Sognets Klitter, tilhøre naturligvis Tiden efter den ovenfor nævnte Bebyggelse af Skagen og vise tydeligt, at Beboerne i Tidernes Løb ere flyttede et Stykke efter det andet heelt fra Vesterhavet til Kattegattet, drevne af den i hine Tider ubetvingelige Sandflugt, som ogsaa i dette Aarhundrede har ødelagt to Beboelser, nemlig de to nordligste af de saakaldte „Trondsteder“ ved Kattegat. Sognets 15 Steder ligge nu i dets sydlige Deel paa den samme af Klitter heelt omgivne Slette, som strækker sig et godt Stykke ind i Raabjerg Sogn, hvor Stederne Starholm og Rannerød ligge, paa den vestlige Deel af samme. 1787 var der kun 10 Steder i Skagens Sogn, og da dette altid har hørt og endnu hører til Skagen i verdslig og kirkelig Henseende og i sin Tid som Følge af Sandflugten er skilt fra det oprindelige Skagen, vil jeg meddele nogle historiske Oplysninger om den første Bebyggelse af denne By

1299 tilbyder Kongen Jens Grand i Godtgjørelse en Del Gods. Dokumentet er yderst slet afskrevet og Originalen tabt, men det er let at se, at der begyndes fra Nord i Jylland. Det første der nævnes er Hialmesløff, måske Hilderslev i Thy, derpaa Scagnen, læs Scaghen, derpaa Hiørning, læs Hiørring, derpaa Hedegård, så 2 ukjendte Steder, hvorefter Nykjøbing paa Mors; blandt de følgende kan kun Mols og et Sted ved Veile kjendes, og dernæst kommer en Del sønderjydske, der saa godt som alle ere skrevne i en gjenkjendelig Form. (Langebeks Scriptorum VI. 359). Da den ældste Omtale af Skagen i Documentet af 1355 i de ældste Arkivreg. I. 101 ¹⁾ er ufuldstændig,

1) Dette Brev findes i 2 temmelig enslydende Redaktioner; den ene, hvoraf ovenfor er leveret Oversættelse, er det først udstødte Tingvidne; det andet er Kong Valdemars Vidnesbyrd om, hvad de om-

turde det vist have Interesse at anføre Originalen, som er trykt hos Suhm XIII. 828—29 og lyder i Oversættelse (af Dr. phil. O. Nielsen) saaledes:

„Alle som dette Brev see, hilser i Herren Thorkel Hwal, 100 Aar, Tyge Tuessøn, 70 Aar, Niels Sody, 70 Aar, Niels Blyskæ, 50 Aar, Jens Nielsen, 40 Aar. Niels Andersen, 50 Aar, Sven Henriksen, 60 Aar og Germund Smed, 50 Aar, Selveierbønder i Vendsyssel. Kundgjøre vi alle Nærværende og Tilkommende, at vi i Sandhed tilstaae og forpligte os til at tilstaae i Fremtiden, hvis vi nogen- sinde skulde blive æskede dertil, at vi i Sandhed har hørt af vore Forfædre, at en fordums Konge i Danmark paa Jagten gjæstede hos en Bonde ved Navn Thorkil Skarpæ, der da boede i Oorn, og paa hans Bøn overdrog samme Thorkel hele Skaghen tilliggende Mark til Græsning for hans vilde Stod. Hyrden for disse vilde Heste ved Navn Throd(er) fandt først paa at fiske paa Skaghen og byggede det første Hus paa Skaughen Mark paa samme Thorkels Vegne. Og siden efterhaanden havde mange flere bygget der paa foreskrevne Thorkels Vegne. Desuden veed vi forvist og vidne i Sandhed, at fra den Strøm østen for Hosyo og Refen og lige til det yderste Skaugheref har fra gammel Tid været Kongens Strandbred, kaldet Kunghsforstrand, og erkjendes for at være det endnu, ligesom at den (Forstranden) aldrig har været bebygget af nogen, førend Jylland for faa Aar siden blev ødelagt og undertrykt ved Herrernes Krig. Desuden tilstaae vi Foreskrevne, at Besidderen af foreskrevne Skaughen Mark pleiede at oppebære til egen Brug saakaldte Markfiske, nemlig 2 Fisk af hver Bod eller ogsaa 6 Sterling for Brændsel og andre Fornødenheder, som frembringes af samme Mark.

talte Mænd havde udsagt paa Kongens Retterting i Aalborg, dateret samme Dag (19. April); dette sidste er det, der er optaget i et Thingsvidne af Viborg Landsting af 13. Juni og trykt i Videnskabernes Selskabs Skrifter 1. Række IV. 215—17. Det sidste indeholder Navnet paa 2 50-aarige Vidner mere end det første og den Oplysning, at Strømmen Østen for Hosyo kaldes Hyerthbæk.

Til Vitterlighed ere vore Segl hængte under. Givet Herrens Aar 1355 anden Søndag efter Paaske i Aalborg.“

Da Orn eller Oorn er den ikkejydske eller ældre Form for Worn, og man f. Ex. veed, at Baggessvogn tidligere har heddet Worn (æ. Arkivreg. og Dueholms Diplomatarium S. 63), kan det antages, at Byen Vogn i Mosbjerg Sogn ogsaa tidligere har heddet Worn og oprindelig Orn. Endnu i Midten af det 17de Aarhundrede blev Vogn By i Mosbjerg Sogn skreven Voen¹⁾ og kan det saaledes, naar ogsaa de locale Forhold tages i Betragtning, næppe betvivles, at den ommeldte Bonde, Thorkel Skarpæ, som Kongen besøgte, jo boede i Byen Vogn i Mosbjerg Sogn. Dennes Hyrde, Thronder, var det, som byggede det første Hus paa Skagen, og da de foran nævnte „Throndsteder“ i Skagens Sogn bestandig ere blevne kaldte „Throndernes“, er det mere end sandsynligt, at bemeldte Steder (der nu skrives Karred) have faaet Navn efter Hyrden Thronder eller hans Efterkommere.

Benævnte Thrond(er), hvis Tid maa ligge langt tilbage, formodentlig i det 11te eller 12te Aar hundrede, (derpaa tyder ogsaa Nominativmærket —r) har naturligvis først bygget der, hvor den gamle Skagens Kirke senere blev opført, og hvor dens Taarn staaer endnu, og derfra er rimeligvis det Sted eller de Steder, som have faaet Navn efter ham, blevne flyttede for Sandflugten længere og længere mod Syd dertil, hvor Karredstederne nu staae, som den Dag idag endnu kaldes „Throndernes“.

Da det ikke kan betvivles, at de foran ommeldte Spor af Bebyggelse i Jernalderen i Sognets Klitter tilhøre Tiden efter den omtalte første Bebyggelse af Thrond(er), kommer man, med Hensyn til en utvivlsom Bebyggelse ogsaa i Broncealderen, til det sikke Resultat, at Egnen i et længere Tidsrum, umiddelbar før Thrond(er)s Fremtræden, har været øde og ubeboet, formodentlig siden Broncealderens Slutning. Da der aldrig, saavidt vides, nogensinde er bleven funden Jernsager i Martørven, ligger det nær at antage, at de Moser, hvoraf Martørven senere er dannet,

¹⁾ Horns Herreds Thingbog.

(ved Sammenpresning af Klitterne) have været udtørrede og deres Væxt afsluttet paa den Tid, Thronder begynde at bygge paa Skagen.

Naar Hvitfeldt beretter, at „Skaffuen“ 1284 blev plyndret og afbrændt af de Norske, er det urigtigt, da alle ældre Krøniker undtagen 1 have Skanør (see Trap's stat. topografisk Beskr. 2den Udgave S. 30). Skagen var ogsaa paa den Tid et Sted af saa liden Anseelse, at man ikke vilde optegne en saa ringe Ting som dens Plyndring.

Da Sandflugten ganske vist har begyndt sine Ødelæggelser her paa samme Tid som i Nabosagnet Raabjerg, henvises med Hensyn hertil og til Martørvens Dannelse til min Beskrivelse af dette Sogn ¹⁾).

Den største bekjendte Ødelæggelse af Sandflugten fandt Sted almindelig Bededag 1775, da Sandet med en voldsom Storm af N. V. trængte helt ind til og forbi den gamle Kirke, der hidtil havde været fri, og tildækkede Byens Marker og Enge, som laae deromkring. Rimeligvis er ved denne Leilighed den Ferskvandssø, Hofsø kaldet, som laae imellem Kirken og Vesterby, bleven opfyldt med Flyvesand. Efter Olavius skulde den have været $\frac{1}{16}$ Mil lang, 100 Favne bred og 5 a 6 Favne dyb.

At Beboerne enten af Nødvendighed eller Uvidenhed, og maaske begge Dele, kraftig have bidraget til at befordre Sandflugten, er ganske vist, og en gammel endnu levende Kone, Marie Krøgh i Hulsig, har fortalt mig, at i hendes Forældres Tid, navnlig før Forordning af 19. September 1792 om Sandflugtens Dæmpning udkom, var det en almindelig Regel, at hver Mand om Efteraaret ikke alene fyldte den halve Lade med Klittag, som brugtes til at fodre Kreaturerne med, men solgte endogsaa aarlig flere Læs til samme Brug i Skagen. I Sognets Klitter findes flere store Sandmiler, som vandre fra Vesterhavet over hele Landtungen, og af hvilke endeel allerede ere naaede til Kattegattet, som ikke synes at ænse den umaadelige Mængde Sand, som disse Miler udgyde deri. Navnet Mile maa være kommen af det oldnordiske melar, som betyder Sandbanker, bestaaende af løs Sand.

¹⁾ Saml. til jydsk Historie III. B.

I Skagens Sogn findes fortiden (1874) følgende 15 Steder.

1. Heiselholt. Var 1684 Tjener til Fedder Hansen Høyer i Skagen og havde 7 Skpr. 1 Fdkr. Hartkorn. Er nu det eneste Sted i Sognet, som har over 1 Td. Hartkorn, nemlig 9 Skpr. 2 Fdkr. $\frac{1}{2}$ Alb. Navnet tyder paa Skov, og endnu findes paa Eiendommen, et lille Egekrat som nu er det nordligste af de flere Partier af Egekrat, som med visse Mellemrum, mærkeligt nok, findes i en næsten lige Linie langs Aasen eller Høideryggen af dette Lavland. Fra Syd findes de første Spor af Egekrat paa en høi Rimme sønden for Stedet Rød i Raabjerg Sogn og træffes igjen ved Jennet, Gaardboe, Heden og Lodskovad i samme Sogn. Om dette kun er en Følge af, at Høideryggen, som først er kommen oven Vande, ved sin Ælde har kunnet frembyde de Betingelser, Egeskovens Fremkomst fordrer, eller at Leret her ligger høiere, kunde maaske afgjøres ved en geologisk Undersøgelse. Heiselholt har tidligere staaet længere mod N. V., omtrent lige Øst for Klarup, og det var af Frygt for Sandflugten, at det 1810 blev flyttet saa langt som muligt mod S. O. næsten til Raabjerg Sognekjæl. Aar 1637 skjødede Dorthe Friis, sal. Mogens Godskes til Lidemark, til Fru Sophie Brahe til Odden noget Gods i Skagens Sogn, nemlig Heiselholt, som skyldte 2 Tdr. saltede Kuller (3: 3 Tdr. Hartkorn), og Skaffuelsager, som er øde og et øde Bol¹⁾. Navnet Skaffuelsager kjendes ikke mere.

2. Lundholm, bestaaer nu af 4 Steder. Den 16de November 1394 førtes et Thingsvidne paa Horns Herreds Thing af en Jacob Pedersen paa Christen Vendelboes Vegne. Han fremførte og fik et fuldt Thingsvidne, at den Grund, paa hvilken Gaarden Lundholm er bygget, af gammel Tid har tilhørt Ridder Niels Bugge, og at Christen Vendelbo havde faaet den ved sin Hustru Elne Buggesdatter. Suhms D. H. XIV, 334. Blandt Vidnerne var Nicolai Muus af Kagyltweh, Præst²⁾, og de vidnede blandt andet, at Gaarden Lundholm da nylig var bygt. Den 9de Juni 1401

¹⁾ Geheimearkivet. ²⁾ I Mygdal Sogn.

(Molb. og Petersens Udv. af utr. Br. og Dipl. Pag. 113) tilskjødede Elne Bugges Datter (Chr. Vendelboes Enke) Dronning Margrethe, Lugneholm i Vendsyssel med Bygning og med saa megen Ret, som hun havde og eiede udi et andet i Nærheden værende Sted, som hedte Galgeberg, hvilket Navn tyder paa, at her har været et Rettersted, men man kjender nu hverken Stedet eller Navnet. (Geheimemark.) Det sees af en paa Skagens Bything, den 31te Januar 1653 afhjemlet Vurderingsforretning over noget ilanddrevet Talg, at Lundholm da stod vesten for Høyen eller Gl. Skagen, og Beboerne i Skagens Sogn veed ogsaa at fortælle, at Lundholm har staaet i vester Ende af den saakaldte Kjaalklit, hvilket godt passer med det nysnævnte fra 1653. Om Lundholm da bestod af en Gaard eller flere smaa Steder, vides ikke, og i Skagens Bythings Bog fra 1653, som Forfatteren heelt har gjennemlæst, forekommer ingen Thingsvidner om Ødelæggelse af Mark eller Eng ved Sandflugt, men omtrent 20 Aar senere kan man see af efterfølgende Thingsvidne af 2den November 1674, at der har været flere Steder med Navnet Lundholm, hvilke jo maa have været byggede paa Resterne af den oprindelig store Gaard Lundholms af Sandflugt nu ødelagte Eendomme. „Ifuer Gierdzøn Procurator i Schaufn paa Søfren Pedersøns Wegne i Lundholm, Niels Bertelsøn, Niels Oluffsøn ibid. och Peder Oluffsøn i Kared, paa dieres Gunstig Hosbonders och egen Wegne, et Winde. Saa fremkom Jens Nielsøn, Jens Madtzøn, Søfren Espens, Søfren Jensøn, Simen Chrestenzøn, och Jens Michelsøn borger i Schaufn, Och Afhiemled Saasom de løfflig war thagen Aff Thinge, at Siune Bunckern i Schaufnsogn ligendes March, Jord och Eyendom, Saa haffuer de weret paa Aastederne och Siunet et Bolig welfornemme Mand Borgemester Feder Hansøn Høyer i Schaufn thilhørende, Som Søfren Pederzøn i Lundholm paaboer. och schatter aff en halff thønde hart Korn, Att dets Ager och Eng Jord och Eyendom fædrøfft och thørre Grøfft er. alt Gandsche fordærffuet aff Sandfluct och øde. Der Nest Saae de et Bollig Lundholm bemte Borgemester Feder Hansøn Høyer tilhørende och Niels Bertelsøn paa boer, och schatter aff en Td. hart Korn, at dets Ager och Eng Fædrøfft och

thørre Grøfft, de threi Parter aff er Gandsche Aff Sandfluct forderffuet och øde, och den fierde Part liger for et Aabenbare Sandløb til dets forderffuelse. Noch Saae de et Bolig Sl. Afgangne Hr. Henrich Rantzaus Arffuinger tilhørende i forn. Buncher, som och kaldis Lundholm, som Niels Oluffsøn paa boer, och schatter aff en tønde hart Korn, att di threi parter aff dets Ager och Eng Fædrøfft och thørre Grøfft er Slet forderffuit Aff Sandfluct, och øde, och den fierde part liger for et Aabenbare Sandløb och er Snart deraff forderffuit. Noch saae de en Bolig i forn. Buncher Naffnlig Karred Welbrn. Mogens Scheel tilhørende, som Peder Oluffsøn paa boer, och schatter aff halff Anden tønde hart Korn, Alt halff parten dets Eng er forderffuet af Sandfluct och øde. Dette afhiebled forne Jens Nielsøn, Jens Madtzøn, Søfren Espens, Simen Chrestensøn och Jens Michelsøn for et fuld Siun. Och efter slig forberørte Sandshade, aff høyeste fornødenhed fraa sagde forn. Iffuer Gierdzøn paa forne Søfren Pedersøns Wegne sig samme Iboen de øde Bollig, saa som hand ey Nogen Auffling och Biering efter denne Dag der kand haffue, huor for hand ey heller der aff Kand Rette for Nogen Schyld eller Schat, Niels Bertelsøn, Niels Oluffsøn och Peder Oluffsøn formoder forlindring paa Schyld och Schat for den Deel af Iboende Bolliger, som er forderffuet och aff Sandfluct øde. Wonde och bestod Svend Jespersøn Byens tiener och Søfren Chrestensøn Møeborg ibid. efter Recessen, at de for samme Winder lofflig Warsel haffuer giffuet.“

I Klitegnene har Collectivet Bunker saaledes almindelig betegnet flere smaa enlige af Sandflugt ødelagte Steder¹⁾.

Det fremgaaer af flere Thingsvidner, at Sandflugten i sidste Halvdel af det 17de Aarhundrede har anrettet store Ødelæggelser saavel paa Skagen som i Landsognet. I en Fortegnelse, som Forfatteren eier, over nogle Steder i Skagens Sogn fra 1684 er anført 3 Steder med Navnet Lundholm med lidt over 4 Skpr. Hartkorn paa hvert, og hedder det om det ene „Propreitæren, Borgmester Fed-

1) Saml. til jydsk Hist. III. 58.

der Hansen Høyer, bruger selv Gaarden.“ Heraf fremgaaer, at den oprindelige gamle Gaard Lundholm ikke var mere, og maa de nævnte Steder paa den Tid have ligget i Omfanget af den gamle Kirke, da Proprietæren, som boede i Skagen, ellers ikke kunde have brugt det ene af dem.

At Lundholm, efter hvad Suhm beretter i sin Danm. Hist., kan have været en befæstet Borg, er muligt, men at den 1667 endnu var en Ladegaard er, efter det foran oplyste, ikke sandsynligt. For omtrent 70 Aar siden levede en meget gammel Mand i Skagens Sogn. efter hvem gamle Folk der paa Egnen endnu fortælle, at han i sine yngre Dage havde tjent i et Sted ved Navn Lundholm, som da stod lidt i Vest for den gamle Kirke, og efter hans Beretning var der dengang ikke flere Steder med dette Navn. Det østre af de nuværende Lundholmssteder (Matr. Nr. 4) blev formedelst Sandflugt flyttet 1780 af den nuværende Eiers Bedstefader. Stedet, som før det flyttedes, hedte Karred, og stod i Klitterne omtrent $\frac{1}{4}$ Miil i Nord for Hulsig, blev kaldet Lundholm, fordi det nu blev opbygget paa Heden, som laae til et af de tidligere flyttede Lundholmssteder (Matr. Nr. 5a).

Manden, som flyttede Stedet, hedte Christen Madsen, med Tilnavnet „ved Bækken“. Der løb nemlig en Bæk, Karredsbæk, igjennem en til det af Sandflugt ødelagte Karredsted hørende frugtbar Eng. I dette nybyggede Lundholm Sted logerede Chefen og endeel af Mandskabet fra Orlogsfregatten „Kronborg“, som 1780 strandede der i Nærheden, og lod Chefen sin Hængekøje anbringe over Bordet „Skyven“ imellem 2 Loftsbjælker.

3. Klarup, (Olavius: Klaa-Rumpe) 3 Steder. Endelsen rup tyder paa et ældre thorp, men dette behøver jo ikke at have været en By, en Udflyttergaard er jo det oprindelige. I daglig Tale benævnes disse Steder endnu stadig „Rumpen“.

4. Hulsig, 2 Steder. Var 1684 flere Steder og øde af Sand og vare Tjenere til Fedder Hansen Høyer i Skagen. Blev sidste Gang flyttet formedelst Sandflugt for omtrent 100 Aar siden og stod da længere mod Nord omtrent $\frac{1}{4}$ Mil inde i Klitterne ved en større Bæk eller Rende kaldet „Hvolsig“, som er den samme, som endnu løber igjen-

nem Heðen og videre mod Øst norden om Christen Peder-
sens Sted Matr. Nr. 9a ud i Kattegat.

5. Karred, 5 Steder. Var 1684 et Bol med 1 Td. 5 Skpr. 2 Fdkr. Hartkorn og var Tjener til Odden. Navnet kan muligvis hidrøre fra den foran nævnte Karredsbæk. Stedet er tidligere bleven skreven Karild f. Ex. i Holbergs Geograf. V. 412 o. f. St., men det rigtige Navn er, som Olavius ogsaa bemærker, Karred, som ogsaa passer med den folkelige Udtale, og kan det maaske være kommen af det gamle Mandsnavn Kaare \circ : Kare.

Navnene paa de foran nævnte Steder stamme alle fra de i Fortiden af Sandflugt ødelagte Gaarde og Steder, som alle have staaet længere mod Nord, hvor de vældige Klitter med deres imponerende Sandmiler have leiret sig over den skjønne Egn og ødelagt Alt fra det ene Hav til det andet og tvungen de seige og nøisomme Beboere til flere Gange, og sidste Gang, at flytte deres Huse dertil, hvor de nu forefindes, og hvor de sandsynligvis ogsaa i mangfoldige Aar ville kunne leve i god Forstaaelse med deres gamle Fjende og nære Nabo (Klitterne), der vel kan antages, forudsat at den bliver fornuftig behandlet, at være bleven træt af sit Ødelæggesværk.

Af en gammel Skattebog, som Forfatteren eier, sees, at Skagens Sogns Beboere, med Undtagelse af Stedet Karred, 1684 have, tilligemed 10 Steder i Raabjerg Sogn, været Tjenere til Borgmester Fedder Hansen Høyer, der eiede en større Avlsgaard i Skagen, til hvilken de endnu ogsaa vare Tjenere i Slutningen af forrige Aarhundrede tilligemed nogle Beboere i Raabjerg Sogn. Denne Avlsgaard maa utvivlsomt oprindeligt have været Hofsøgaard. Af Geheimark. Tegnels. sees, at Skagens Borgere 1546 fik Brev til Eiendom paa deres Byes fri Græsgang og Uddrift paa Kronens Gaard „Hoffsøgaard“ og Grund. Som foran meldt havde Kongen forlenet Thorkel Skarpæ med Skagens Mark, og han og Efterkommere oppebare ogsaa en vis Afgift af de Fiskeboder, som i Fisketiden bleve opslaaede paa Stranden. Derimod vedblev Kongen at være den egentlige Eier, der formodentlig ogsaa oppebar en Afgift af Thorkel Skarpæs Efterkommere, ligesom han ogsaa havde Forstranden endnu. Derfor kunde Kon-

gen ogsaa 1299 falbyde den Sjettedel af Skagen (S. R. D. VI. 359).

Rimeligvis har Kronen mageskiftet eller solgt hele Skagen og Hofsøgaard, der naturligvis er det i Documentet af 1355 nævnte Hosyo og ganske vist ogsaa den samme Gaard, hvortil der endnu forrettedes Hoveri i Slutningen af forrige Aarhundrede. En Byfoged Ferslev eiede da Gaarden og det dertil hørende Bøndergods. Gaarden, som Fæstebønderne bestandig kaldte Hovgaarden, ligger nu i vestre Ende af Byen og har ikke noget særskilt Navn. Besætningen paa denne Gaard er nu 2 Heste og 6 Køer. Den brændte 1729. Paa denne nybyggede Gaard var der over en gammeldags Kamin i Salen anbragt et temmelig stort Brædt med en smukt forarbejdet og forgyldt Ramme. Paa dette Brædt, som endnu opbevares paa Gaarden, staaer med forgyldte, gothiske Bogstaver følgende Vers:

„Jeg bygget er paany Og grundet paa Guds Naade,
Før var jeg fri fra vand, Men ei fra Ildens vaade,
Men Herre Du som saae, Hvor jeg i skarnet laae,
Du byde Ild og vand herefter fra mig gaae!“

En gammel nu afdød Kone herfra Sognet, Ingeborg i Sovkrog, har fortalt mig, at hun som ung Pige i Slutningen af forrige Aarhundrede havde gjort „Hovarbeide“ ved fornævnte Gaard i Skagen. Hosbonden, Byfoged Ferslev var en god og human Mand, som ofte gav hende Tobak med hjem til hendes Fader. Hun fortalte endvidere, at Sandflugten i Marts 1799 anrettede stor Skade ogsaa paa „Hovgaardens“ Jorder, og da Ladefogden var i Skagens Sogn for at bøie (tilsige) Bønderne til at kjøre Sand fra „Hovgaardens“ Huse, red han op paa en Sandmile, som laae helt op ad Vinduerne paa hendes Hjem i Klarup. — At Bønderne ikke bleve godt behandlede af den forannævnte Proprietær Fedder Hansen Høyer, kan man slutte af, at Biskop Birkerød siger om ham: „Han var i al sin Tid en saare urolig Mand, der gemeenligen laae i Trætte og Kiv nu med en nu med en anden der paa Stedet.“

Befolkningen er meget arbejdsom og nøjsom, og Culturtilstanden, Sæder og Skikke samt Levemaaden er ialmindelighed her som i Nabosognet Raabjerg og kan herom eftersees min ommeldte Beskrivelse af dette Sogn¹⁾. Velstanden er god, og der gives ingen Fattiglemmer i Sognet. Skjøndt Beboerne ere meget fredsommelige og gjæstfrie, kan en naturlig og stræng Selvstændighedsfølelse dog siges at være bevaret her længere end i andre Egne, og det kunde i kulturhistorisk Henseende vist have Interesse for Efterslægten at bevare et Par karakteristiske Exempler herpaa.

For omtrent 70 Aar siden var Byfogden engang reist til Kjøbenhavn. Et ungt, upraktisk Menneske bestyrede i hans Fraværelse Embedet. Beboerne her saavel som i Gl. Skagen have aldrig været at bevæge til at frede Klitterne for Faarene, og kan denne selvtagne Frihed i en vis Forstand siges at være berettiget, da Faarene ingen Skade forarsage i Klitterne. Den unge Fuldmægtig fik imidlertid det uheldige Indfald at ville i Byfogdens Fraværelse hævde Lovens Forbud mod Ufred i Klitterne og samlede derfor en skøn Dag i Sognets Klitter en talrig Flok af Faar, som han med Loven i den ene Haand og en Stok i den anden drev til et af Stederne i Sognet, hvor han med megen Værdighed forlangte Manden til at hjælpe sig med at drive Faarene til Sognefogden; men Konen paa Stedet, som var af en sjælden djærv og alvorlig Karakter, indsaae strax det Uheldige for Sognet i en saa brat og uventet Forandring i det Bestaaende, og resolverede derfor paa en radikal Maade at kurere „Fuldmægtigen“ for sine reformatoriske Indfald. I en Hast greb hun et ved Haanden værende Stykke Rørtag, som hun stak under sit lange Forklæde, gik ud til den vigtige Fuldmægtig og spurgte ham, hvem der havde bedet ham at gjøre saadanne Kunster, hvorpaa hun, uden at oppebie noget Svar, gjennempryglede ham saa eftertrykkeligt med Rørtaget, at Stumperne af samme fløi ham om Ørene, og forfulgte den flygtende og forskrækkede Fuldmægtig, saalænge der var noget

1) Endvidere I. B. af Saml. t. jydsk Hist. Pag. 305.

tilbage af Rørtaget, et godt Stykke uden for Gaarden, og det vides ikke, at Nogen senere har forsøgt paa at faae Klitterne fredet for Faarene. — Ved samme Tid hændte det sig, at en Mand i Skagens Sogn blev tiltalt og truet med Straf for en vis Lovovertrædelse paa Stranden; men Sognefogden og en anden „god Mand“, som fandt, at Manden ikke burde straffes, paaberaabende sig det gamle Ordsprog, at man hænger de smaa Tyve og lader de store gaae, reiste til Amtmanden, for hvem de paa en lige saa naiv som sandfærdig Maade forklarede Sagen, og føjede med Eftertryk til, at hvis Manden endelig skulde straffes, skulde Byfogden i Skagen ogsaa tiltales, hvilket han lige saa godt fortjente som Manden fra Skagens Sogn, og Resultatet blev, at de begge slap fri. Den samme Byfoged, som ikke var nogen god Økonom, undlod i det første Aar af sin Embedstid at udbetale Strandfogderne i Skagens Sogn deres Deel af Indkomsten for ilanddrevet Gods; men Strandfogderne gik til ham og fordrede med Strængthed deres Ret, som de vel ogsaa rigelig fik. Byfogden vendte nemlig i Strandfogdernes Paasyn sine tomme Lommer og sagde, at han ikke havde eller næppe nogensinde kunde vente at faae samlet det dem tilkommende Pengebeløb, og gav i forsigtige Udtryk Strandfogderne at forstaae, at det fornuftigste var, at de fremtidig lønnede sig selv, hvormed de ogsaa lode sig tilfredsstille og fforlangte ikke siden nogen Opgjørelse med „Cancelliraaden“. — Den samme ellers meget afholdte Embedsmand mødte engang ved høilys Dag en Mand med en svær „Dragt“ Hamp, som han havde stjaalen ved en Stranding, og havde han taget en saa stor Portion, at han ikke kunde see for Hampen, der hængte ham ned over Øinene, og kom saaledes til mod sin Villie at møde „Cancelliraaden“, der blot indskrænkede sig til at sige til den dristige Strandtyv: „Skam Dig, Din slemme Kat.“ Manden hedte P. Kat. Dette turde være nok til Oplysning om, hvorledes man paa denne Tid omgikkes med strandet Gods paa Skagen, hvortil føies følgende interessante Oplysninger om de samme Forhold i en fjernere Fortid, og det er næppe rimeligt, at Moraliteten i denne Retning har været bedre i Landsognet. Over det paa Skagen stedfindende Strandtyveri gav Tolderen

dersteds den 19de Januar 1653 paa Byens Thingsted „Last og Kære“ som følger:

„Iffuer Nielsen Kongl. maystz tolder i schaffuen att hand gaff tilkende ett Vinde efftersom her befindes stoer Vschichelighed med Røffren och pløndren och anden Uloufflig gierning som høiligen paa Klages att Naar Nogen fattig Søfarende mand gud bedre diswerre Kommer her til schaude paa Kongl. Maystz strand med schib och gudtz aarsagen att en partt løber baade Natt och Dag paa forn. Ko. Maystrand Naar Nogett Wrag indstrander Aldeneste att di will Røffue och stielle och anden vlofflig brug att begaae huor for forn. Iffuer Nielsen paa Kongl. Ma. Wor allernaadigste heris Wegne Saa wel som paa Woris gunstig her Lensmandz Wegne, strenggelligen och Alworligen forbyder att ingen effter denne Dag, Natt eller Dag komer paa Kongl. May. strand Naar Nogett Wrag indstrander eller sig i Ringeste maade dermed befatter ihvo som helst dett och werre Kand førend di louffligen effter Kongl. May. brev och forordning bliffuer dertill forordnedt paa det andre gott folck icke derfor for Nogen ander Lettferdig scharns folck schulle Kome i Nogen Vløcke och schaade efftersom stuor Rob och Klau paa giffues, att huo som helst herimod befindis att giøre derfor som for anden obenbarlig tiuffueri effter Kong. May. Naad digste forordning der for will straffes Dog icke (det gud forbyde) om Nogen Kunde hende att Kome till schaade icke hermed mient er, en fattige søfarende mandz liff att Rede och bierge Naar behoff giøres och i Alle maader till hielp at Kome som Christelig och Rett er och for gud och øffrigheden agtter att forsuare.“

Endvidere findes anført i Skagens Thingbog for den 16. August 1653:

„Iffuer Nielsen Kongl. May tolder i schaffuen itt Winde att hand forbød Nogen alle och en huer att løbe strandlengs effter Wrag entten Natt eller Dag i dett der stoer tiffueri begaaes efftersom der nu Nyelligen paa Nørstrand som Kongl. May. tilhører en Nye schøitte [et mindre Skib] er sønder hugen och meest bortt Røffuen och bortt stollen.“

Da det er høist sandsynligt, at de grove Forseeelser, for hvilke Skagboerne 1606 bleve dømta i Kongens Naade og

Unaade, have bestaaet i Tyverier paa Stranden, om ikke noget værre, sluttet disse Bidrag til Strandtyveriets mørke Historie i Fortiden med følgende kongelige Skrivelse af 18de October 1606:

„Efterdi Indbyggerne i Skagen for nogen Tid siden formedelst deres grove Bedrift og Forseelser og ved foretagende ordentlig og lovlig Dom og Sentens ere blevne dømte udi Vores Naade og Unaade, hvorudover Vi nøksom vare foraarsagede paa det høieste ved Livsstraf og i andre Maader over dem paa det strængeste vilde lade procedere og forfare, dog paa det de formedelst nogen billig dog lidelig Straf kunde bevæge sig sliig Modvillighed og imod Guds uforsvarlig Bedrift ydermere at afholde og dog ikke være aldeles straflose, skulde de have 50 Baadsmænd i Borgerleie mere end ellers.“ (Jydske Tegn. V. 313).

Hovednæringen for de fleste af Beboerne er vel Landbrug, og Størstedelen af Markjorderne ere endnu temmelig frugtbare, og der haves en ikke ubetydelig Højbjergning paa Klitslætterne, men det kan forudsees, at i Tidernes Løb ville Markjorderne blive for tørre og Græsunden paa Slætterne i Klitten forvandles til Lyngland, dog ville de nøisomme Beboere ganske vist endda kunne ernære sig ved Hjælp af Fiskeri og Indtægt af Strandinger, hvilke Indtægtskilder væsentlig maa tilskrives den almindelig gode Velstand i dette eiendommelige Sogn.

Kreaturholdet i hele Sognet er for Tiden (1874) 17 Heste, 68 Køer, 56 Unghøvder og 150 Faar. — 8 af Beboerne ere tokjørende. Der gives ingen jordløse Huse.

Fisken, som fanges, er for Størstedelen Flynder og Kulter, som sælges deels til de mange svenske Fiskere, som om Efteraaret krydse med store Baade ved Skagen og i Aalbæksbugten, og deels ogsaa til Fiskerqvaser fra København, ligesom ogsaa endeel afsættes deels tørret og deels fersk til Landmænd i det nordlige Vendsyssel.

Den saakaldte gamle Skagens Kirke (St. Laurentii), hvis Taarn endnu staaer i Klitten som et sørgeligt Minde om

fordums Herlighed, tilhørte Rundbuestilen og maa være bygget i det 13de Aarhundrede. Efter hvad foran nævnte Ingeborg i Sovkrog, (som var confirmeret i denne Kirke) har fortalt, var denne Kirke rigt prydet med forgyldte Billeder fra den katolske Tid. Den var hvælvet og af Størrelse som en af vore større Landsbykirker. Ved kongl. Rescript af 5te Juni 1795 blev det tilladt at nedlægge Skagens Kirke, imod at det i Byen værende Capel skulde udvides til Gudstjenestens Holdelse. I Løbet af de næste 2 Aar er den bleven nedbrudt, da Cancelliet den 29de December 1798 tilskrev Biskoppen angaaende hvorledes der skulde forholdes med den for Skagens Lavkirke indkomne Kjøbesum, 1200 Rdl., som var deponeret hos Kirkeinspector¹⁾.

Hegnet om Kirkegaarden var opført af Mursten, og ved sammes nordvestlige Hjørne var en særskilt Aabning med Led, hvorigjennem Ligene af Selvmordere bleve baarne.

Altertavlen i den gamle Kirke forestillede Korsfæstelsen med en korsfæstet Røver paa hver Side. Over Altertavlen stod et smukt Billede forestillende Marie med Jesubarnet, holdende en Verdenskugle i høire Haand.

At Kirken, som var opført af Mursten og med Blytag, skulde, som Nogle mene, være bygget af hollandske og skotske Fiskeri, synes der at være ringe Sandsynlighed for.

Skagens Sogn har fælles Skole med Rannerød i Raabjerg Sogns Skolevæsen, og har dets Bidrag i de senere Aar været 50 og 60 Rdlr.

¹⁾ Bispearkiv.

Grandebrev for Søndertranders Sogn.

Meddelt af D. H. Wulff.

Søndertranders Sogn ligger tre Fjerdingsvej Sydost for Aalborg og er siden 1789 annekteret til det residerende Kapellani ved Frue Kirke i Aalborg, medens det tidligere fra Reformationen af tillige med Nabsognet Nørretranders har ligget til Sognepræsten ved Frue Kirke. Sognet hørte i forrige Aarhundrede som Fæstegods til Hovedgaarden Sohngaardsholm i Nørretranders Sogn, hvorfor ogsaa denne Gaards Ejers Samtykke til Grandebrevet paakaldes mod Slutningen deraf.

Som der siges i Indledningen, er det ikke ny Vedtægter og Bestemmelser, der fattes, men det er en ældre Grandret, der fornyes, samtykkes og vedtages 1758, i hvilket Aar den foreliggende Afskrift maaske ogsaa er taget. Denne Afskrifts Format er lille Oktav, og da Skriften er stor og der er vidt mellem Linierne og Afsnittene, kunne det Par Huller, der findes og som ere angivne hvert paa sit Sted, ikke være meget betydelige; det værste er det sidste, hvor der i Afskriften mangler hele tre Blade.

Dette Grandebrev tjener ikke blot, tilligemed de tidligere meddelte, til at bestyrke Skikkens Almindelighed, men indeholder ogsaa enkelte særlige Bestemmelser, som sammenholdte med andre Granbreve end mere oplyse Bondestandens Stilling og Vilkaar i forrige Aarhundrede.

At Guds gode Laan og Herrens Gaver ikke skal uskikkelig ødes og fordærvet og godt kristeligt Naboskab og Grandelav kan holdes hos os saavelsom hos andre ærlige Folk i Byer og Steder, da have vi menige Mænd, som nu bygge og bo i Søndertranders By, navnlig Laurids Romdrup, Laurids Krag, Jakob Sørensen, Bertel Jensen, Jens Jensen Urt, Christen Nielsen, Peder Krag, Anders Gleyborg, Christen Smid, Jens Krag, Christen Jensen, Peder Smid, Mads Gug, Bertel Nielsen, Niels Christensen, Povel Christensen, Anders Jensen, Jens Boelsmand, Jens Bromand, Peder Sneystrup, Jens Jensen, Laurids Guldbæk, Christen Gade, til Guds Ære og hver Mands Gavn i Byen nu i dette Aar 1758 fornyet, samtykt, vedtaget, paalagt og tilforpligtet os efterskrevne Grandret i alle sine Punkter ubrødelig at holde og efterleve, hver efter sin Forseelse, som mangler, og skal Oldemanden i Byen tvende Gange om Aaret, nemlig den næste Søndag efter St. Voldborg Dag og den næste Søndag efter St. Laurids Dag oplæse paa Grandstævne for menige Mænd i Byen alle disse efterskrevne Artikler.

Voldborg Dag 1758.

Om

Prædikens Forsømmelse og Helligbrøde.

Art. 1.

Hvo som om hellige Dage eller Maanedes Bededage kjører, rider eller gaar af Byen enten til Aalborg eller nogensteds, med mindre uomgængelig Fornødenhed det udkræver, eller i andre Maader af Skjødesløshed forsømmer Kirken og Guds Hus, bøde hver Gang en Sletdaler til Sognets Fattige og desforuden betale Helligbrøde efter Loven.

2.

Hvo som gjør nogen grov Gjerning om Søndagen, saasom Plov, Harve, Vogn, Høle, River, eller andet deslige,

bøde til Granderne fem Mark og stande sin egen Fare hos sin Husbonde saavel som og at bøde for Helligbrøde.

3.

Hvilken Kvindespersion som toer Klæder under Prædiken, andre til Forargelse, bøde, hver Gang det sker, otte Skilling.

4.

Hvilken Mand eller Kvinde der uden lovlig Forfald holder sig hjemme og ikke vil følge de afdøde her i Byen til Sovekammer og Hvilested, naar de derom bedet er, bøder til Sognets Fattige en Mark.

5.

Hvem som hindrer eller ikke tilholder 'sine Børn og Tyende flittig at komme til Kirken til Overhørelse om hellige saavel som søgne Dage, naar Ungdommen vorder af Biskoppen, Provsten, Præsten eller Degnen examineret, bøde hver Gang to Mark til de Fattige i Sognet og de Unge hver efter Forordningen 2 Sk. Paa samme Maade, om nogen har Børn og vægrer sig at holde Skolemester i Byen.

Om Dobbelt.

Hvilken Mands Hus som befindes at bruges nogen Kort udi at doble med enten om Penge, Øl eller andet, være sig hvad Navn det have kan, og det ham kan overbevises, give til Granderne en Fjerding Øl og til sin Husbonde fire Mark, og de, som bruge samme Kortenspil eller Terninger, bøde hver en Mark. Og skal Oldemanden til næste Stevning lade pante derfor, naar det vorder ham tilkjendegivet, og samme Penge skal tilhøre Sognets Fattige.

Om Bånden.

Hvo som letfærdig bander eller sværger og saaledes misbruger Guds hellige Navn, skal, hver Gang hans Brøst saa findes, bøde fire Skilling til de Fattige og dem til næste Stevne betale; vil han dem ikke godvillig udlægge og betale, da skal Oldemanden strax lade ham

pante som for anden Forseelse i Grandelavet, og er dette saa vel ment de gamle som unge.

Om Grandelav.

1.

Hvo som kommer i vort

(her mangler et Blad)

. . . . naar derom bliver advaret, bøde hver Gang fire Skilling. Er han i lovlig Førfald, da skal han lade sit visse Bud møde og sige ham, naar han kommer hjem, hvad der blev forhandlet og paalagt, og det skal holdes, ligesom han personlig tilstede var.

2.

Hvo som ikke holder Lyd, naar Oldermændene det paa-raaber, bøde hver Gang fire Skilling, og skal den ene den anden skikkelig uden nogen Skjælden tiltale under fire og tyve Skillings Straf første Gang og siden dobbelt.

3.

Hvad som Oldermændene med de fleste Mænd, som tilstede ere paa Stevne, paalægger den menige By til Gavn og Gode, det skal hver være pligtig at holde eller bøde fem Mark til Granderne og ligesaa meget til sin Husbonde.

4.

Hvo som løgter¹⁾ hverandre i Grandelavet, bøde uden al Skaansel 4 Sk.

5.

Ingen maa for Venskab, Svogerskab eller andet svare med nogen paa Grandstevne den menige By til Skade; lader nogen sig dermed befinde, bøde derfor en Mark.

6.

Ingen Mands Sønner eller Tjenestedrenge maa til Stevne svare med Granderne. Hvo her imod gjør, bøde fire Mark

¹⁾ Beskylder for Løgn.

til Granderne og til sin Husbonde ligesaa meget, med mindre det af Oldermændene findes i visse Poster fornødent.

Om Gilde.

Ingen Mands Drengbarn maa gaa til Gildedrik med¹⁾ sine Forældres Villie og Vidskab; skeer det, da skal de betale for ham som for en anden Gjæst og Forældrene under Straf være forbundne de unge for sligt at straffe.

Om Diger.

1.

Hvo som ikke oplukker²⁾ sine Diger i tilbørlig Tid omkring Kornvængen efter Oldermændenes og menige³⁾ Granders Vedtægt halvanden Alen højt, skal give til Granderne for hver Lukkelse en Mark danske.

2.

Hvilken Mands Diger eller Lukkelse enten nedfalder eller nedrives, og det ikke strax bliver oplukket og gjort færdigt, efterat han derom advaret er, skal bøde til Granderne fire Skilling og stande til Rette, for hvis Skade deraf for hans Forsømmelse kan paakomme.

3.

Hvo som enten rider eller gjenner noget Kreatur, lidet eller stort, over Digerne i Vængen, bøde for hver Gang otte Skilling og selv være forpligtet samme Digekar strax forsvarlig at oplukke.

4.

Hvo som ikke skyder sine Diger ned i rette Tid, naar det ham tilsiges, i det længste St. Michels Aften, bøde til Granderne en Mark.

Om Ager og Eng.

1.

Hvem som det tilfalder at ligge yderst med sit rebslagne

¹⁾ skal vist være: mod. ²⁾ her = tillukke eller opkaste, se Jydske Saml. II, S. 264. ³⁾ o: alle.

Jord og ikke vil pløje eller saa samme sin Jord, som ligger yderst i Vangen, som det sig bør, skal bøde til Granderne to Rigsdaler og til sin Husbonde ligesaa meget, dog skal samtlige Bymændene svare ham til, hvad Skade Kornet paa samme Ager tilføjes, med mindre det kan bevises, hvis Kreaturer samme har gjort.

2.

Hvilken Mands Kreaturer der findes i den yderste Ager i Vangen, som er besaaet, skal bøde Kjerne for Kjerne. Det samme er, om noget Kreatur kommer i anden Mands Ager, før Kornet kommer i Kjerne, da skal bødes med Skjæpper Korn efter tvende Mænds Sigelse og betale Skaden inden Mortens Dag, hvis ikke, da at pantes derfor.

3.

Hvo som tøjrer noget Øgkreatur med sit Føl imellem Kornet eller ved Enderne af Kornet i Vangen, bøde for hver otte Skilling.

4.

Hvilken Mand eller Dreng som tøjrer eller hælfæster sine Øgkreaturer enten paa sine egne Baarer¹⁾ eller anden Mands Agre imellem eller ved Enderne af Kornet, eller som bør at slaas med Græs, bøde for hvert Tøjrs slag to Mark, og dersom nogen Mands Dreng eller Karl uden sin Husbondes Villie tøjrer noget Kreatur paa saadanne Baarer, bøde en Mark.

5.

Tøjrer nogen paa Stubberne, førend Kornet er af Vangen, eller gjenner Svin eller Gæs i Stubberne, bøde for hver Gang en Mark og derforuden betale af Høvederne, ligesom da Kornet stod rodfæstet.

¹⁾ hvilende Agerjord, efterat den har ligget brak et Aar, Grønjord (Molb. Dial. Lex. 24), ogsaa maaske: de opløjede Ender af Agrene.

6.

Hvis Øgkreaturer der findes i Kornvangen eller Eng, efterat de ere lyste i Hegnet, bøde for hver en Skilling og betale Skaden a parte.

7.

Iligemaade for hvert, som befindes at springe Diger ned, bøde for hver fire Skilling.

8.

Dersom nogen rider over Kornet, og det ham overbevises, bøde til Granderne en Mark og til Husbonden en Mark.

9.

Hvo som kjører igjennem Kornvangen og lader løse Øg efter sig i Kornet, bøde for hver otte Skilling.

10.

Hvo som kjører over Engene, efterat de ere lyste i Hegnet, eller over nogen Mands Hø, naar det er slaaet, hvoraf Eng og Hø kan fordærves, bøde for hver Gang en Mark.

11.

Hvo som kjører, rider eller gaar igjennem Vangen og lukker ikke efter sig, bøde for hver Gang en Skjæppe Byg, undtagen nogen kommer efter ham, som han kan bede lukke.

12.

Ingen af Granderne maa, naar Kornet i Vangen er tjenligt at indage, føre noget af deres Korn hjem, undtagen det kan være noget lidet til Føden, førend menige Mand følges ad med deres Vogne, naar Oldermænden advarer derom, at de paa en Gang samtlig kan gjøre en Vang efter anden ryddelig. Hvo her imod gjør, bøde til Granderne fem Mark og ligesaa meget til Husbonden.

13.

Hvilken Mand som vitterlig pløjer fra en anden, skal

lægge samme bortpløjede Jord tilbage igjen og for sin Forseelse bøde til Granderne fire Mark og desforuden stande Husbonden til Rette for slig ulovlig Gjærning.

14.

Hvilken Mand som graver eller lader grave Ler, Jord eller andet i anden Mands Ager, bøde derfor fire Mark, undtagen det sker med hans Ja og Minde. Det samme er og, om nogen graver Ler og fører til Aalborg eller andensteds uden Byen, bøde ligeledes fire Mark.

15.

Hvilken Mand sig tilfordrister at grave i grøn Fellig Hængetørv¹⁾ eller andre, bøde til Granderne sex Mark og til sin Husbonde lige saa meget.

16,

Ingen Gadehusfolk maa understaa sig at grave eller slaa i grøn Hede, enten Lyng, Tørv eller Pors, som kan komme den ganske By til Skade paa Græsning eller andet; hvo derimod gjør, bøde til Granderne sex Mark og til sit Herskab lige saa meget undtagen i det, som ham er tillagt og udrebet.

17.

Hvo som uden Bys graver Tørv eller Ler eller Sand i menige Bys Ejendom, bøde som for uhjemmelt efter Loven, og de, som i denne og forhen meldte Poster ser igjennem Fingre med nogen, være lige Straf undergivne.

18.

Befindes nogen enten ved Vejene eller paa Gaden at grave Sandhuller eller Lerhuller, hvorved baade Mennesker og Bæster kan forulykkes, da bøde for hver Gang to Mark til Granderne.

¹⁾ d. e. Tørv, som graves og afstikkes til at dække Toppen af Kornstakke med. Molb. Dial. Lex. 237.

Om Kreaturer.

1.

Hvo som ikke udlægger sine Tyrepenge i rette Tid, bøde til Granderne to Mark og til sin Husbonde lige saa meget.

2.

Hvilken af Granderne der er tilfalden at holde Orne det Aar omkring og den ikke har Allehelgensdag, som lovlig og forsvarlig er, skal bøde til Granderne sex Mark og lige saa meget til sin Husbonde.

3.

Hvert Svin, som findes i Kornet, skal skrives for fire Skilling.

6.

Hvo som ikke holder Gasse til sine Gæs, betaler for hver Gaas sex Skilling.

6.

Hvo som ikke driver sit Fæ, der Hyrde fører, for Hyrden i rette Tide, men lader det gange hyrdeløs, bøde en Skilling for hvert Nød, om det findes i Ager eller Eng, og for hver Mands Faar fire Skilling.

7.

Hvo som holder sine Kalve, Ungnød eller Lam inden Diget i Vangen hos Kornet, bøde derfor hver Gang fire Skilling og betale den gjorte Skade.

8.

Ser nogen andens Fæ eller Kvæg i Kornet eller Hegnet, bøde en Skilling, der Kvæget tilhører, for hvert Nød; end bærer kan Avind derfor til den, som ham klagede, bøde to Skilling.

9.

Hvilken Mand som tager af udenbys noget stort eller lidet Høved til Græsning, skal give af hvert stort Høved,

saasom Hest, Stud, Ko eller deslige, en Mark og af hvert Svin eller Faar to Skilling; dog er herved forstaaet, at om en fattig Mand ej har saa mange Høveder, som hans Jords Vurdering er, da beholder han dets Betaling alene, og skal Bymændene dog til samme Græsning for Betaling være nærmest.

10.

Af hvert Svin eller Faar give Husfolkene til Græspenge to Skilling.

Om Hyrderne.

1.

Hvilken Mand der ikke vil give Fæhyrden, Faarehyrden, Lammehyrden, Svinehyrden eller Markmanden sin Løn i rette Tide, naar Oldermænden tilsiger og ham kræves, bøde en Fjerding Øl til Granderne og tre Mark til sit Herskab.

2.

Hvo som ikke ret madder¹⁾ Fæhyrden, Faarehyrden, Svinehyrden eller Lammehyrden, naar det ham tilkommer, da bøde hver Gang til Granderne en Mark og for hvert Maaltid Mad, som Hyrden klager paa, fire Skilling.

Om Tjenestefolk.

Findes nogen at lokke sine Granders Folk, Tjenestedreng eller Pige, af deres Tjeneste til sig, og det kan skjelligt bevises, bøde til Granderne sex Mark og til sin Husbonde lige saa meget, og maa ingen tage en andens Tjenestefolk i Tjeneste, førend de lovlig deres forrige Tjeneste have udtjent, under forskrevne Bøder og Straf.

Om Tyveri.

Saasom ofte vorder beklaget, at et og andet fra godt Folk i Byen vorder bortstjaaet, da til at forekomme saadan utilbørlig Gjærning og at enhver kan beholde det,

¹⁾ d. e. giver Føden.

han har, skal Oldemanden og menige Grander have fri Forlov til at ransage i hver Mands Huse der i Byen uden nogen Modstand i nogen Maader; gjør nogen Modstand og ikke vil lukke op for dem, naar begjæres, bøde til Granderne fire Mark, og i hvilken Mands Hus det findes udi, som ransages om, skal bøde til Granderne en Tønde Øl og strax angives for sit Herskab.

Om Kjeltringer.

Hvo som huser eller hæler Tater, Kjeltringer eller andre saadanne Skarns Parti, og det bliver bevist, da bøde derfor til Granderne sex Mark og til Husbonden lige saa meget.

Om Slagsmaal og Skjeldsord.

1.

Dersom nogen enten paa Stevne eller andensteds, enten ædru eller drukken, forhaster sig og overfalder nogen med Hug eller Slag eller giver nogen ærerørige eller Skjeldsord, det være sig hvad Navn det være kan, eller bander eller formaledider nogen, bøder derfor til Granderne to Rigsdaler og desforuden stande sin egen Fare hos sin Husbonde, saa og offentlig at afbede sin Forseelse.

2.

Ingen maa bære Vaaben eller Værge enten til Stævne, Gildelav eller i andet Samkvem, der nogen kan faa Skade af; sker det, da bøde derfor fire Skilling (undtagen Oldemanden, der bærer sin Talliekjæp¹⁾); bærer eller henter nogen Værge, af hvad Navn det nævnes kan, og gjør Skade dermed, bøde derfor en Rigsdaler.

3.

Hvilken Mands Karl eller Dreng, det være sig hans egne Børn eller Tjener, der enten ædru eller drukken gjør

¹⁾ efter Molb. Dial. Lex. 588 en firkantet Stok, hvorpaa Bønderne ved indskaarne Skurer betegne et og andet, som er udrettet, f. Ex. de aarlige Omgangsræjser . . . Tallie anføres ogsaa i Betydningen Gædestevne, f. Ex. at gaa til Tallien; se ogsaa Jydske Saml. II. 274.

nogen i Byen nogen Overlast, enten med Skjeldsord eller paa hvad Maade være kan, bøde til Granderne sex Mark og til sin Husbonde lige saa meget, saavel som ogsaa stande til Rette derfor efter Loven, om den, som sker Overlast, vil tale ydermere derpaa; end bliver han dertil af nogen forført, og han det selv, om han er kommen til Skjeldsald, bekræfter eller paa anden Maade kan bevises, da være de lige Straf undergivne.

Om Klagemaal.

1.

Ingen skal klage eller søge hinanden for nogen Brøde, uden han det skjellig kan bevise eller stadfæste med Ed, om Behov gjøres og han derom bedes. Sværger han sig om Men eller Løgn, bøde derfor til Granderne sex Mark og lige saa meget til sin Husbond.

2.

Skal den ene, saavel i Byen som udenfor, paa Rejser eller hjemme, være den anden behjælpelig og tjenstagtig, om nogen enten i en eller anden Maade kan have Hjælp fornøden; thi som det er en Kristens Pligt, at tjene sin Næste, saa skal man række hinanden Haanden i alle mulige Ting og tænke: „I Dag er det ham, i Morgen mig, saa kan jeg vente mig samme Hjælp af ham igjen.“ Skulde da nogle, enten en af Bymændene eller deres Folk, bestedes i nogen Fortræd, særdeles paa Rejser, som da kunde paakomme enten Folk, Heste eller Vogn, og de vedværende forlade ham hjælpeløs, da skal de, som saadant gjøre, bøde til de Fattige fire Mark.

Om Kirkegaarden.

Befindes nogen med Villie eller Vidskab at tøjre eller løsindgjenne noget Kreatur paa Kirkegaarden der at fødes paa den indviede Jord, da bøder han for hvert Hoved otte Skilling, med mindre det er Svin, da for hvert en Mark, og den, som sligt overkommer at se og dermed tier stille og ikke til næste Stevne angiver, da bøder han en Mark danske, og skal alle disse Penge ej komme Byen til nogen Nytte, men til de Fattige og Nødlidende her i Sognet

uddeles. Særdeles skal Markmanden og Stolsbrødre ¹⁾ dermed have Indseende og til næste Stevne røbe, saafremt de ikke selv dertil ville svare, og er dette ment baade i Hegnings og Uhegnings Tid, saasom Kirkegaarden bør al Tid være begnet og hellig.

Om Tobak.

Befindes enten Mand, Tjenestekarl eller Dreng enten at ryge Tobak i Gaarden eller i noget Udhus, hvad heller han har Hytte paa sin Pibe eller ej, da bøde, om det er Manden, tre Mark, men er det Karl eller Dreng, bøde en Mark; end skulde nogen være saa grov at gaa i Ladehus eller andet Hus, hvor Foring er inde, med antændt Pibe, da bøder han derfor fire Mark. Og hvo som med saadant et forvovent Menneske ser igjennem Fingre, være samme Straf undergiven, ligesom han det selv kunde have gjort.

Om Vide og Pant.

1.

Al skreven Vide, som falder, skal inden tre Ugers Forløb betales, og dersom den skyldige ikke godvillig betaler, men lader sig pante, da at betale dobbelt.

2.

Oldermanden skal have fri Magt selv at gange med tvende Mænd eller at udsende dem at pante, hvilke som brødig og skyldig er i Byen; end vil de ikke gange at pante, hvilke Oldermanden tilsiger, bøde derfor en Mark.

3.

Om nogen forholder sig og vil ikke rette for sig, for hvis han med Rette skyldig er, naar ham tilsiges, da skal de tvende Mænd, som af Oldermanden opnævnt blive, have fri Magt til, naar han er lovlig advaret, at pante; vil han ikke lade sig pante, men lukker eller stander imod, da bøde fem Mark til Granderne og til sin Husbond lige saa meget.

¹⁾ Oldermændens Bisiddere.

4.

Trætter nogen eller gjør Oprør med Vaaben og Væрге, naar han vorder pantet, og derover fanger Skade, have Skade for Hjemgjæld, og al den Skade, derover kommer, skal han selv være pligtig at svare

(Her mangler tre Blade.)

6.

Hvilken Gaardmand der udager nogen Husmands Gjøde paa den Maade, at Husmanden derefter skal have noget af Kornet eller Foderet, skal bøde til Granderne en Rigsdaler og ligeledes til Sognets Fattige en Rigsdaler; dog skal Husmændene ej være forment at sælge deres Gjøde for Betaling til hvem samme kunde behøve.

Endvidere er efterfølgende Post af samtlige Bymændene vedtaget og paalagt angaaende om Tjenestefolkenes Løn og især Husmændene, som tjene et Aar om, paastaa og tage 7 Skjæpper Kornsæd og en Tønde¹⁾ Rug i Stedet for den ene Skjæppe Sæd, saa advares og herved en Gang for alle forbydes, at hvilken Husmand der paastaar og tager saadan Løn, saavelsom Gaardmanden, der udlover den Løn, skal ikke alene straffes efter Grandebrevet, men endogsaa miste det halve af Lønnen, og Gaardmanden betale Mulkt, baade til Herskabet og Granderne, to Rigsdaler og fire Mark, og den, der samme vil angive, nyde lige saa meget af Husmandens Løn, som Gaardmanden skal betale, og foruden dette tør Husmændene endda paastaa og begjære meget andet, end som her er meldt, og saafremt dette nu ej kan vordre hæmmet, maa vedkommende vide, at de derover tage Skade, hvilket tjener saavel Gaardmænd som Husmænd til Efterretning.

¹⁾ her skal vistnok læses „Skjæppe“, saa at Meningen bliver, at ingen i Stedet for 1 Td Byg („Kornsæd“ eller „Sæd“ i snevrere Betydning) maa kræve 7 Skjæpper Byg og 1 Skjæppe Rug. Sæd til Løn, saavel høstet som saaet, blev forbudt ved Fr. af 19. Februar 1701, I. Juli 1746, 28. Marts 1770 § 7 og 25. Marts 1791 § 17. Motivet er, a Bonden „derved mister sin bedste Sædejord og saaledes uformærket udsues“ Da der kun var faa Husmænd, gaar Slutningsbestemmelsen ud paa at beskytte Gaardmændene mod kines overdrøve Fordringer.

Til ydermere Bekræftelse, at alle foranstaaende Artikler bør og skal uryggelig holdes og efterkommes af samtlige Søndertranders Bys Beboere, ombedes i allerydmygste Hørsommelighed kjære Husbonde, højædle og velbaarne Hr. Etatsraad Benzon til Sohngaardsholm dette med os at underskrive og forsegle.

Laurids Romdrup, Laurids Krag, Jakob Sørensen, Bertel Jensen, Jens Jensen Urt, Christen Nielsen, Peder Krag, Anders Gleyborg, Christen Smid, Jens Krag, Christen Jensen, Peder Smed, Mads Gug, Bertel Nielsen, Niels Christensen, Poul Christensen, Anders Jensen, Jens Boelsmand, Jens Bromand, Peder Sneystrup, Jens Jensen, Laurids Guldbæk, Christen Gadmand.

Beskrivelse af det paa Raadstuen i
Randers opbevarede Sværd, der efter
Traditionen skal have tilhørt
Skipper Clement.¹⁾

Klingen, som ender i en elipsedannet Spids, er tveægget; dens Længde er 3' 2 $\frac{1}{2}$ "¹⁾; Bredden er bagtil 2" $\frac{1}{2}$ "¹⁾, men aftager jevnt i temmelig lige Linier indtil 3" fra Spidsen, hvor den er 1" 2 $\frac{1}{4}$ "¹⁾. Tykkelsen, der bagtil er 3"¹⁾, aftager ligeledes jevnt henimod Spidsen. Ved Tilslibningen er Klingen afrundet fra Ryggen til Eggen i hele Længden og er altsaa ikke tilslebet med Facetter eller særlig angivet Eg. Den yderste Deel af Spidsen er bøiet, sandsynligvis ved Overlast, ved at støde den gjentagende mod en haard Gjenstand eller ved at Sværdet er faldet ned mod Steengulvet fra det Sted, hvor det har været ophængt. Klingen har oprindelig hørt til et almindeligt tveægget Slagsværd fra det 15de Aarhun-

¹⁾ Efterat den historiske Forening i Randers havde overtaget Opbevaringen af et Byen tilhørende Sværd, der angaves at have været ført af Skipper Clement, anmodede Foreningens Bestyrelse Rustmester Krigsraad Christensen om, efter foretagen Undersøgelse af Sværdet, at udtale sig om dette, og om den fornævnte Angivelse kunde ansees begrundet. Herved er den ovenstaaende Beskrivelse foranlediget, hvorved det gamle Saga om, hvorfra Sværdet hidrører, synes bestyrket, og Sværdet saaledes har erholdt historisk Interesse som Bidrag til Oplysning om Grevefeidens Character.

d.ede eller maaskee tidligere; den har et utydeligt Mærke paa begge Sider omtrent $9\frac{1}{2}$ " fra Fæstet, som har været indlagt med Guld eller et andet gult Metal. Muligviis have disse Mærker oprindelig været det alt fra Midten af det 14de Aarhundrede bekjendte Ulvsmærke, der ogsaa hyppigt anvendtes af Klingesmedene i det 15de og 16de Aarhundrede, og som af og til fremtræder i en meget utydelig og naiv Skikkelse. Nu ere Mærkerne ved Sværdets senere Tilslibning og Omdannelse saa udslettede, at man neppe kan angive den oprindelige Form med Sikkerhed. Nogen berømt spansk eller tydsk Klingesmeds Mærke er det, saavidt mig bekjendt, ikke.

Angelen, hvis Længde er $1' 6\frac{1}{2}$ " (Fæstets samlede Længde) har oprindelig ikke været af samme Længde eller Tykkelse som nu, men der er tilsveitsset en ny og længere Angel, der bagtil har samme Form og Tykkelse som paa de ældre Tohaandssværd. Den tilsveitsede Deel har Klingesmeden forlænget fortil paa begge Sider af den gamle Angel i Form af en Gaffel eller 2 Skinner, der ikke ere tilsveitsede, hvorved Angelen styrkedes, og hvorved han undgik at ophede Klिंगens bageste Deel, som derved vilde have tabt sin Hærdning.

Pareerbøilen, der er halvcirkeldannet, springer c. 4" frem fra Fæstet, er fortil $1\frac{1}{4}$ " bred og ved Angelen c. 9" og bærer Navnet:

Bogstaverne, der ere af Jern, ere tildannede særskilt og paanittede Pareerbøilen, hvis yderste Side er udhulet, saa at Bogstaverne ikke træde synderligt frem over Kanterne af Bøilen. Denne er af simpelt Arbeide og synes ikke oprindelig at have henhørt til Klिंगen eller at være forfærdiget af samme Vaabensmed. Pareerbøilens Form er heller ikke som paa de sædvanlige Tohaandssværd fra det 16de Aarhundrede, idet disse i Reglen havde noget mindre Pareerbøiler til begge Sider af Fæstet og en lang fremadbøiet Pareerstang; den bærer imidlertid Spor af, at den oprindelig har været af en anden

Form, og mulig har den været forsynet med en kort korsdannet Pareerstang, der er taget bort enten ved Sværdets Omdannelse eller maaskee ved en senere Istandsættelse.

Grebet, der er af Træ, belagt med Læder, og som har en Længde af 15", er tildannet omtrent som paa de lettere Tohaandssværd fra den første Deel af det 16de Aarhundrede.

Sværdknappen af Jern, der er ziirligt tildannet og graveret, har en Længde af 2" 9", og er vistnok fabrikeret samtidig med Grebet.

Efter foranførte Beskrivelse kan det antages, at det omhandlede Sværd er et ældre saakaldet tvægget Riddersværd, som i den første Halvdeel af det 16de Aarhundrede er omdannet til et Sværd, der i Formen noget ligner de lettere Tohaandssværd fra denne Tid, og hvortil er anvendt en Pareerbøile, der kan antages at være forfærdiget i den sidste Halvdeel af det 15de Aarhundrede, medens Grebet og Sværdknappen i intet Tilfælde er af ældre Oprindelse end angivet. Sværd af denne Beskaffenhed vare meget skattede paa denne Tid og tillagdes ved deres Fremkomst stor Betydning. Datidige Forfattere sige „at man med saadanne Sværd kan modstaae mange andre Slags Vaaben, ligesom et større Skib kan modstaae flere Galeier“. I Krigen anvendtes de t. Ex. til Fanens Forsvar, og da Sværdets Vægt og Størrelse fordrede megen Styrke ved Brugen, blev det kun betroet til store og kraftige Mænd, der besadde særligt Mod. Selv Ridderne foragtede ikke at kæmpe tilfods med et saadant Sværd. Ved Begyndelsen af det 16de Aarhundrede betjentes det saaledes, at Krigeren, staaende snart paa den ene Fod og snart paa den anden, ved stærke og meget hurtigt førte Hug, der beskreve en Cirkel eller Kreds, søgte at forbløffe sin Modstander. Stød eller Stik lagdes der paa den Tid mindre Vægt paa, hvortil ogsaa de senere tildannede Tohaandssværd, der ere af en anden Form, langt bedre egnede sig. Sværdet fattedes ved Brugen med den Haand, der vendte mod Mod-

standeren, tæt under Pareerbøilen og med den anden Haand ved Sværdsnappen.

Da som anført Sværdet kan antages for at være tildannet i sin nuværende Skikkelse i den første Halvdeel af det 16de Aarhundrede, er det ikke umuligt, at det kan have tilhørt Skipper Clement, og naar det i mange Aar har været betegnet saaledes, tør man i ethvert Tilfælde neppe uden bestemte Beviser udtale sig derimod. Heldigst vilde det være, om der fandtes nærmere Oplysninger eller Beviisligheder herfor i Raadstuearchivet eller i de gamle Regnskaber. Uagtet næsten enhver paa den Tid lod sine Vaaben tildanne efter eget Tykke, og der manglede Eensartethed i Udførelsen af disse, bærer det foreliggende Sværd ret vel Præget af at være tilveiebragt under saa eiendommelige Forhold, som der fandt Sted i Grevefeidens Tid, og hvor der blandt Førerne af den saakaldte Bondehær fandtes endøel pavelige Tilhængere. Mærkværdig synes Anvendelsen af den gamle Pareerbøile ved Sværdets senere Tildannelse. Da Vaabensmeden, der har foretaget dette Arbeide, har været en dygtig Mand, kan han neppe af eget Ønske have bibeholdt denne, men der maa være tillagt den en særlig Affectionsværdi, eller Eieren har ønsket dette. Uagtet Pareerbøilen baade med Hensyn til Form og Udstyrelse synes at kunne henhøre til en endnu ældre Periode, antager jeg dog som anført, at den er forfærdiget i den sidste Halvdeel af det 15de Aarhundrede. Bogstaver af samme Form findes vel i det 13de Aarhundrede, men ogsaa paa C. I's og C. II's Segl. Paaskriften Maria fandtes hyppigt paa Sværsklinger i det 15de og 16de Aarhundrede: der forefindes saaledes Sværd med Indskriften „INRI MIAIRE“, „INRI MARIA“, „JESUS“, gudelige Monogrammer etc. fra det 16de Aarhundrede i Artillerimuseet i Paris og andre Steder. Dette vedligeholdtes indtil Midten af det 17de Aarhundrede, fra hvilken Tid der t. Ex. haves tyske Rettersværd med Paaskriften „S' Maria ora pro nobis“, hvorover findes afbildet Maria med Jesusbarnet og paa den anden Side af Klingens korsfæstede Jesus. Paa Pareerbøilen findes imidlertid Paaskrifter som de ovennævnte kun sjældent.

Da Skipper Clement, som bekjendt, havde været Under-Admiral hos Kong Frederik den 1ste,¹⁾ er det maaskee ikke usandsynligt, at man kan have tillagt hans Sværd den Be-

tydning, at det er bragt til Randers, hvor en Deel af Kongens Hær samlede, eller at han efterat være tagen tilfange ved Aalborg selv er ført med dette til Randers og derfra afvæbnet til Kolding²⁾, hvor han fængsledes; paa denne Maade kunde da Sværdets Tilstedeværelse i Randers forklares. Men paa den anden Side maa jeg dog ogsaa henlede Opmærksomheden paa, at ved Traditionen forvandles et „et Sværd fra Grevefeidens“ Tid til „Skipper Clements Sværd“, og det kan ogsaa have tilhørt en af de andre Deeltagere i Krigen, t. Ex. en Geistlig eller en Lægbroder, som var Medlem af et af de saakaldte Maria-Broderskaber, der i Slutningen af det 15de Aarhundrede stiftedes i Slesvig. Et Rettersværd er det neppe, da disse, rigtignok fra en noget senere Tid, i Reglen ere betegnede med en Galge og et Hjul paa Klingen og have en ganske anden Form.

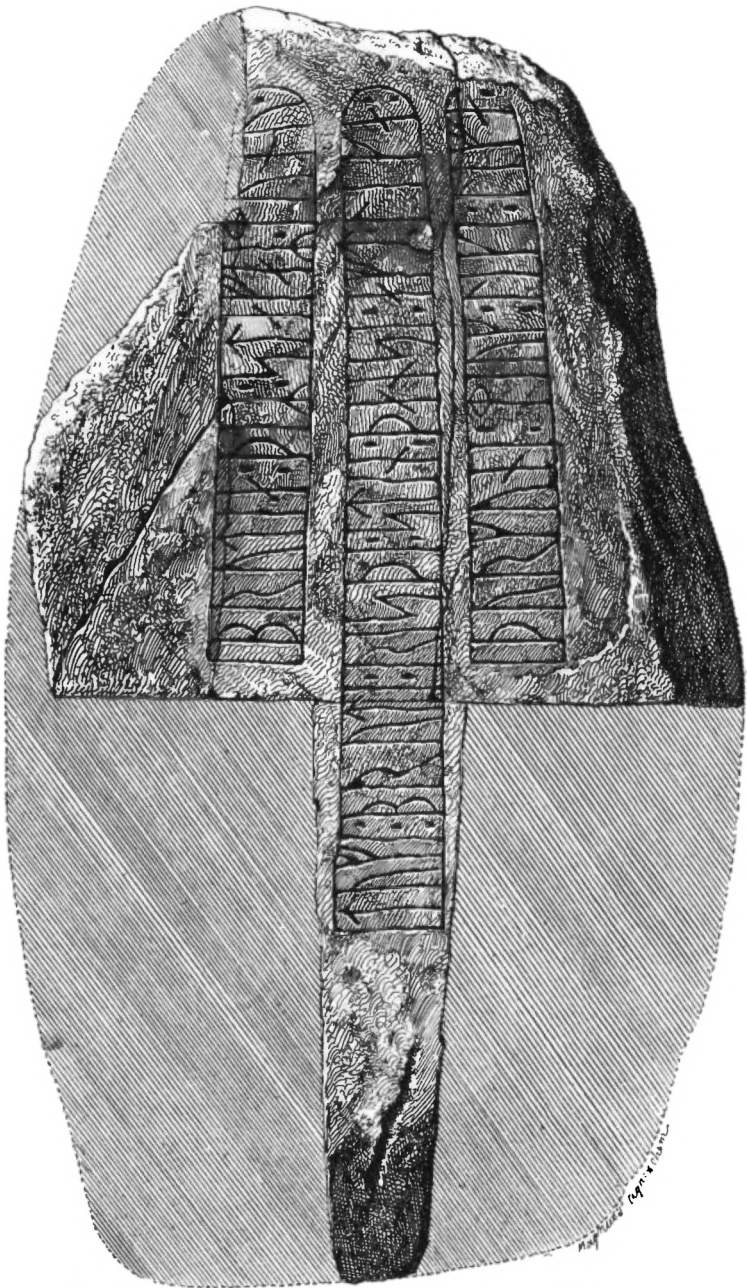
Indregistreret i et Museum eller en Vaabenbeholdning vilde jeg, indtil yderligere Oplysninger foreligge, betegne Sværdet saaledes:

Tohaandssværd fra den 1ste Halvdeel af det 16de Aarhundrede, tildannet af Klingen til et ældre tveægget Slagsværd og en gammel Pareerbøile, der er mærket „Maria“ med paanittede Jernbogstaver. Ifølge et ved Raadhuset i Randers bevaret Sagn skal det have tilhørt Skipper Clement.

Da der haves mange gode Tohaandssværd, t. Ex. paa Tøihuset, kan det her omhandlede Sværd ikke tillægges større Betydning end der indeholdes i disse faa Linier.

¹⁾ Allen: De 3 nordiske Rigers Historie, 5te Bind, Pag. 129. Hvidtfeldt siger „Øfferste Skipper“.

²⁾ Jfr. Stadfeldt: Beskrivelse over Randers S. 435.

6 3 0 12 24 Tom

Rygbjerg-Stenen i Nørre-Jylland.

Af George Stephens.

I Decbr. 1874 fandt man ved Store-Rygbjerg i Randbøl Sogn og Torrild Herred, Veile Amt, en Runesten, der var væltet om på en stor gravhøi og tildels bedækket med jord. Oprindelig har den været 6½ fod høi og 3 bred; men den var alt bleven kløvet for at omdannes til mærkestene på den nye landevei, da runerne opdagedes, heldigvis inden det var for sent. Nu har man atter fået sat stykkerne sammen, og runestenen er bleven reist igjen på sin gamle høi.

Nu kunne vi også alle i mag studere indskriften, takket være Prof. Magnus Petersen, der har været i Rygbjerg for at copiere stenens indskrift til det Oldnordiske Museum, og af hvis smukke og nøiagtige Chemitypi deraf, som findes i nyeste (2det) hefte af „Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie“ her meddeles et aftryk.

Og Rygbjerg mindesmærket er mærkeligt af to grunde, fordi den er den eneste Runesten i Danmark, hvorom vi vide med fuldkommen visshed¹⁾, at den står på sin egen gravhøi, og fordi indskriftens indhold er usædvanligt. Tiden, som den skriver sig fra, giver den også stor værdi, thi der

¹⁾ VISS (ældre stavemåde VIS) bestemt, certus. VIS (ældre stavemåde VIIS) klog, sapiens.

er ingen tvivl om, at den er fra det 10de århundrede. Der for ville vi alle så gjerne vide, hvad den handler om. Thi skjøndt alle staverne høre til det senere og simplere alfabet, lægger dog ethvert lignende stykke også noget til vor kundskab om fortidens begivenheder, samfundsorden og stedlige tungemål og bør granskes både af linguister og historikere.

Derfor har også Dr. L. F. A. Wimmer i samme nummer af Aarbøgerne, side 188—208, givet os en interessant skitse af alle omstændigheder ved stenen og dens fremkomst, samt en læsning af runerne. Men dette sidste er slet ikke så let en sag. Indskriften er i tre opstående linier, en lang linie i midten og en kortere på hver side, og vi må selv afgjøre, i hvad orden disse linier skulle tages. Desuden ere adskillige af udtrykkene særegne, og vi behøve hele vor skarpsindighed for at udlægge dem. Endogså gode runologer kunne derfor være uenige om det heles forståelse. Dr. Wimmer tilstår alt dette ligefrem, men afgjør dog tilsidst, at vi, naar vi læse indskriften — (som lyder på stenen,

BRUTIA ÞIR STAFAR MUNU
TUPI BRUTI RISÞI STIN ÞANSI AFT LIKA
ÞURKUNI MIUK LIKI LIFA) —

skulle tage først den lange linie, dernæst linien forneden og tilsidst den øverste. På denne måde læser og oversætter han :

TUPI BRUTI RISÞI STIN ÞANSI AFT LIKA ÞUR-
KUNI. MIUK LIKI LIFA BRUTIA ÞIR STAFAR MUNU.

„Tove bryde (el. Bryde) rejste denne sten efter sin elskede Torgunn. Meget længe monne disse brydeus (el. Brydes) stove leve.“

Således er Torgunn her et kvindenavn, navnet på Toves fæstemø eller forlovede (LIKA), og BRUTIA er i genitiv og går på Tove. Stenen rejstes altså efter nysnævnte kvinde.

Denne slutning synes ogsaa ved første øiekast at vinde bekræftelse af, hvad der fandtes nær ved stenen „Lige under det sted, hvor runestenen havde ligget, var højen allerede før vor ankomst bleven udgravet af ejeren, der dog kun havde fundet nogle menneskeben, som han igen havde nedlagt og tildækket. Vi fandt dem atter i graven og op-

samlede desuden nogle flere knogler i den opkastede jord: De opgravede menneskeben tilhører efter en af prof. anat. F. Schmidt anstillet undersøgelse med størst sandsynlighed en kvinde; men der fandtes uheldigvis ingen af de ben, der kunde afgøre dette spørgsmål med fuld sikkerhed. Derimod var det utvivlsomt, at de tilhørte et ungt menneske (under 30 år)¹. Wimmer, s. 190).

Da nu vanskelighederne her ere så betydelige, kunne vi ikke gjøre nogen slutning deraf. Vi have ingen visshed om, hvad det dog især kommer an på, om vi have fundet benene af den, der først blev begravet her. Hvad der er bleven fundet, kan jo ligeså godt tilhøre en anden person, som længe efter er bleven jordet eller blot nedgravet her. Heller ikke kunne vi få at vide, om de da virkelig have tilhørt en kvinde¹). Ei heller er det let at forstå — da der jo ikke har fundet nogen ligbrænding sted — hvorfor der ikke er bleven fundet en eneste anden gjenstand i jorden, med mindre graven er bleven åbnet tidligere, og alt ført bort. I ethvert tilfælde er det klart, at de tvivlsomme ben ikke bør have nogen indflydelse på vor oversættelse af runerne.

Derfor må man håbe, at andre runemænd også kunne formås til at læse og udlægge denne vanskelige indskrift. Det hændes tidt, såvel med hensyn til runer som til andre ting, at „hvor der ere mange rådgivere, der er frelse“, og den ene kan hjælpe den anden, indtil gåden omsider bliver løst.

Jeg vil selv gjøre begyndelsen ved at komme med mine egne ideer. De kunne i ethvert tilfælde give vink om nye Combinationer; og jeg tror:

1. At vi bør tage den lange linie først, dernæst den korte foroven, og tilsidst linien forneden.

2. At det hele er paa vers, rigtignok simple og fordringsløse, men dog skrevne i den hensigt, at de skulle være vers

¹) Prof. Schmidts halvskæmtende anmærkning, at de få ben måske havde tilhørt en kvinde, vandre nu over Danmark i bladene i den form, at man fandt „skelettet“ af en kvinde. Prof. Magnus Petersen, der selv var nærværende ved gravningen, har forsikket mig om, at Professor Schmidt mente, at ingen af de få benstumper var afgjørende med hensyn til kønnet.

med stavrim, og forresten ligeså gode som saa mange andre på disse gamle mindesmærker.

3. At LIKA ikke betyder „forlovede“ eller „elskede“, men at LIKA-BRUTIA er et sammensat ord, (LIKA-LIGE, i nydansk almindeligst MED eller FÆLLES, JEVN, osv.) ligesom vi på andre stene finde parallelen JAFNA, EMNI, EMN. Så AM-PIHNA BISTAN, den bedste af med-thegnerne (af sine storættede jævnninger). Men ligesom man i det ældre Danske brugte Jevn-Christen, Jevn-Mand, Jevn-Menneske osv. (hvilke ord godt forstås endnu) er jo Ligemand eller blot Lige almindeligt i brug den dag idag.

4. At Thurkuni ikke er et kvindenavn i Accusativ (nø. Thurkuni), men et mændsnavn i dativ (nom. Thurkunnr eller Thurkuth).

Derfor vover jeg at foreslå denne læsning:

TUFI, BRUTI, RISPI STIN ÞANSI
AFT LIKA-BRUTIA;
ÞIR STAFAR MUNU ÞURKUNI
MIUK LIKI LIFA!

TUFI (Tuvi, Tue, Tove) BRYDE (Foged, Forvalter, Godsbestyrer) REISTE STEN DENNE

EFTER en-LIGE-BRYDE (med-bryde, en af-død ven af samme stand og stilling);

DISSE STAVER (bogstaver, runer) MONNE (skulle) til-THURGUNNI (til min med-bryde Tor-gunnes minde)

MEGET LÆNGE LEVE!

Her findes for første gang ordet BRYDE på et Dansk runemindesmærke, og jeg har ikkun sét det éngang før på et lignende sted, på den sønderbrudte Gilberga-stenen i Sødermanland, Sverige, (Liljegren no. 858, Bautil no. 782¹⁾).

¹⁾ Liljegren og Bautil have SINA. Men på stenen står der SIN. Den efterfølgende figur, som betegner stedet, hvor indskriften begynder, er korsets tegn. Denne underretning skylder jeg den utrættelige Svenske rune-grandsker Richard Dybeck.

SIKUALTI RAISTI (stain þansi aftir) KIL, BRU-
TIA SIN.

Her er det, som vi se, jorddrotten, der reiser stenen til
minde om sin trofaste Bryde.

Men lad os håbe, at Rygbjerg-stenen bliver det sidste
nyfundne rune-monument, som kløves eller hugges itu af
finderen!

Navne- og Sagregister til V. Bind.

Ved D. H. Wulff.

Aaby 71.	Amerinus, Hans Lavridsen, Digter
236.
Aalborg 68 ff. 164. 250 ff. 344.	Anders, Præst i Aalborg 69.
Aalborghus Len 147.	Andersen, Anders, Biskop i Aalborg
96. 262. Bjørn, til Vaar 81. Iver
(Skjernov) til Meilgaard 89. K. ,
Byfoged i Aalborg 70. 74. Palle,
Præst i Tversted 83. 155. 164.
Aagaard 74.	Andrup 266.
Aarhus By 218. Domkapitel 64.	Anne Gjordsdatter, g. m. E. Erik-
sen Lange d. ældre 208—9. 214.
217—8.
Domkirke 197. St. Ols Marked
220.	Arnfeld, N. , 84.
Aarhusgaard 207.	Asdal 150—1.
Aas 218.	Aspach, Sophie Charl., g. m. Præst
P. Cortsen 166.
Aasted 85. i Salling 226. 284.	Astrup 16. i Salling 277.
Abelen, J., Raadmand i Aarhus 215.	Augusta, Prinsesse, g. m. Hertug
Hans Adolf af Holsten 76.
Abildgaard, Terkild, Præst i Aar-
hus 224.	Bagge, N., Biskop i Viborg 76.
Agerdyrkning 23—4.	Baggesgaard 9. 21. 32. 34.
Agersbøl 226.	Baggesvogn 84. 88. 90.
Aggersborg 81.	Balling Sogn 300.
Ahlefeld, Henrik 88.	
Albertsen, Knud 265.	
Albæk 83. 85. 87.	
Allergaard 16.	
Als Sogn 80.	
Altenhoff, Elis. Cath., g. m. Præst
C. F. S. Bjørn 166.	
Altonahuse 128.	

- Bandsæg 289 ff.
 Bang, H. J., Præst i Omme 30.
 Klavs, Præst i Horne 89. N. Jensen, Præst i Mosbjerg 81.
 Bangsbo 78. 91. 154.
 Banner, Erik 77 Frans 154. Magdalene 154. O. 72.
 Bannerslund 140.
 Barfod, Albert, Væbner 64.
 Barrit 31.
 Barselgilder 107 ff. 3
 Barsi, Sophie, g. m. Jørgen Orning 85.
 Baslund 23.
 Basse, Hans 85.
 Begravelse 109 ff.
 Benzon, Herregaard 198 ff.
 Benzon, Jakob, Kammerjunker 139.
 N., Dr. 262. N., Etatsraad, 139.
 Bergh, J. J., Kommerceraad, til Steensbæk 127.
 Bering, Matthias, til Eget 165. Peder Sørensen, Præst i Tversted, Provst 166. Søren, cand. theol. til Hørbylund 166. Søren Pedersen, Præst til Ørlevkloster 166.
 Bilde, Anders, Marsk, 88. Anders og Sten, Oberster 245. Beate, g. m. Otto Brahe, 207. 209—21. 214. Hans, 86. Jens, til Hæstrupgaard, 151. Klavs, til Lyngsgaard, 207. Maren, g. m., L. Skram 216. 229. Sofie Klavsdatter 226. Sten 88.
 Bindslev 85.
 Birkedal, V., Præst i Omme, siden i Ryslinge 32.
 Bjelke, Heurik, 88.
 Bjergby 85.
 Bjørn, C. F. S., Præst i Tversted 166. Jacob, 76. Margr., g. m. J. Urne, 72. Peder, Sognefoged i Brøns 166. Trude, 71.
 Bjørnsholm 71.
 „Blindbække“ 7.
 Blodregn 75. 78. 79. 81.
 Blome, Henrik, 88.
 Boller 74. 95. 185.
 Bork, Nørre, 117. Sønder-, 116 ff.
- Bork, Maren Lavridsd., g. m. J. J. Hauch til Jullingsholm, 17.
 Bosen, Peder, Væbner 63.
 Braade 40.
 Braband, H., Raadmand i Aalborg 69.
 Brahe, Axel, til Elvad, 207. 209. 211. Jørgen, 246. Jørgen, til Gundestrup 207. Jørgen, til Hvedholm 218. Karen, g. m. H. Valkendorff, 215. Kristen 220. Knud, til Engelsholm 207 ff. Magdalene, g. m. J. Urne 215. Margrete, g. m. K. Skeel 208. 211. 220. Margrete, g. m. Otto Skel 217. Otte, til Knudstrup 207. Sofie, g. m. P. Munk og Malte Sehested 87. Sofie, g. m. Holger Rosenkrans 217. 314 Sofie, g. m. O. Thott og Erik Eriksen Lange 208 ff. Sten, til Knudstrup 207. Tyge 208 ff.
 Brande, Lille 9. 14. 32. 34 - 5.
 Brandt, Johan, Raadmand i Aalborg 96.
 Brandtbjerg 215
 Bratskov 154.
 Bredsten 23.
 Bredstrup 88.
 Breininge Kirke 197.
 Brix, Johanne Cathr., g. m. P. Ring 141.
 Brockenhuus, Johan, til Lerbæk 59. 73.
 Brok, Eske 77.
 Brokholm Sø 266.
 Brorsen, Ane, g. m. Præst, S. J. Cortsen 166. Br., Biskop i Aalborg. H. A., Biskop i Ribe 9.
 Brun, Peder, Raadmand i Ribe 238.
 Bryllupper 101 ff.
 Bryske, Karl 212. Kristense, g. m. Th. Fasti 217.
 Brøndlund, Jens, til Nørre-Elkjær 140 ff.
 Brøndum i Salling 270.
 Brønsdorph, And., Ritmester til Nørre-Elkjær 139. 142.

- Buckholt, Friderik 88.
 Budde, Godtzl. 77. Thale 72. Thor-
 kel 63.
 Bugge, N., Ridder 314. Elne Bug-
 gesdatter, g. m. Chr. Vendelbo
 314—5.
 Bustrup 302.
 Byfogdens Løn i Aalborg 70.
 Bygholm 209 ff.
 Bygningsmaaden af Bøndergaarde 24.
 Bytyren holdes af Kirken 260.
 Bøgballe 214. 216.
 Bøgsted 149.
 Børlum 72. 78.
 Bøttiger, J. P., Præst i Omme 32.
 Bøvel 9. 22. 32. 34—5. 38.
 Bøvelknuden 6.
 Calov, Daniel, Borgmester i Aal-
 borg 96.
 Caspersen, Anders, Apotheker i
 Aarhus 218.
 Christensen, Anders, til Quelstrup
 60. Erik, Præst i Sindal 79. 82.
 89. Fred., Borgmester i Aalborg
 70. Jens, Borgmester i Aalborg
 70. Johan, til Jullingsholm 18.
 Mads, Medtjener til Budolfi Kirke
 i Aalborg 260—1.
 Christophersen, Fr., Præst i Ugilt
 87. i Tornby 88—9.
 Clement, Skipper 340 ff.
 Cortsen, Peder, Præst i Thisted 166.
 Søren Juul, Præst i Tversted 166.
 Cruusberg, Hans, Kordegn i Holbæk
 168. N. P., Præst i Tversted 168.
 Daa, Dorthe, g. m. Ove Jul 220.
 230. Oluf, til Ravnstrup 216.
 Danneskjold-Samsøe, F., og F. C.,
 Grever 11.
 Dellen, Villumke van 224.
 Deuster, Hans, Slotsskriver i Aar-
 hus 218.
 Djursaa 47.
 Donslund 225.
 Dronningborg 22.
 Durup 286.
 Dværge 203 ff.
 Dyre, Anne 85. Hans 89, til Bol-
 ler 95.
 Dyrslund 47.
 Dyrtid 71. 77. 78. 82—3—4. 89
 Dyster, Hans 218.
 Dølby 269.
 Døvlinglund 38.
 Egaa 219.
 Egebjerg 185.
 Egede, Poul, Prof. 166.
 Eget 165.
 Egtved 11.
 Eilandt, Ane Margr., g. m. J. Brønd-
 lund 140.
 Eising 273.
 Elkjær, Nørre- 17. 127 ff.
 Ellefolk 206.
 Elling 82. 160—1.
 Emmelev 199
 Enderup Sogn 239.
 Engelsbølm 208 ff.
 Eriksen, P., Hører i Aalborg 81.
 Ermegaard, Fru, til Bjørnsholm 77.
 Eskilsen, Chr., Herredsfoged 86.
 Eskjær 83—4. 277.
 Estruplund 68.
 Estvadgaard 75. 189.
 Fadderens Antal 256.
 Fasti, Thomas, til Vennergaard og
 Katholm 217.
 Felding 3. 6.
 Feldingmose 7. 8. 38.
 Ferslev, H. C. Byfoged i Skagen
 150. 319.
 Filskov 5. 9. 10. 32: 34—5.
 Filskov, Præst 10.
 Filskov Østergaard 10—11.
 Finde, P., Borgmester i Aalborg 70.
 Fiskeri 76. 78 147—8. 156. 159—60.
 Fjender i Landet: (1657—60) 40 ff.
 241 ff.
 Fjendsherred 265.
 Folkesagn 188 ff. 198 ff.

- Foss, Hans, Mag. Præst i Odense 236.
- Frederik II døde 71.
- Frederiksdode 33. 245—6.
- Friis, Anne, g. m. Gert Rosenkrantz 219. 226. Christen, Kansler 76. 87. Christian 88. 242. Chr. Begtrup, Præst i Tversted 167. Christoffer, til Jullingsholm 16. Dorthé, g. m. Mogens Godske 314. Johan, Kansler, til Hesselager 50. Lavst 95. N. Jørgensen, Præst i Omme 30. N., til Krastrup 86—7. Otto, til Astrup 16. Peder, Konsistorialraad, Præst i Holme 167. Sidsel, g. m. Mogens Kaas 230. Sofie, g. m. T. Krabbe 76. Fur 265. 273. 283. 295. Fusingø 208.
- Gaardboe Sø 132. 154.
- Gadbjerg 1.
- Galskjøt, Anne, g. m. M. Jul 224.
- Galt, Gjerd Pedersen, til Palsgaard og Tyrrestrup 226.
- Gamstrup 283.
- Gangsted 218.
- Gedde, Ove, Admiral 88.
- Gestrup (? Gersdorff), Jochum 88.
- Gildelag 99 ff.
- Gildeskikke 97 ff.
- Gisselgaarden 196.
- Give 1. 11.
- Givskud 1.
- Gjerrild 193 ff.
- Gjerumgaard 85.
- Gjessing, H., Præst i Tversted 138—9. 155—6. Jens Sørensen, Præst i Tversted 164.
- Gjordsen, Cl., Præst i Tornby 88.
- Gjødbæk 48.
- Glambek, Niels, til Olufgaard 227.
- Glæsborg 40. 66. 195 ff.
- Gottlieb, F. L. T., Præst i Omme 32.
- Grand, Jens 310.
- Grandebrev 325 ff.
- Grenaa 193 ff.
- Grinderslev 267. 276.
- Grindsted 9. 11. G. og Grene Sogne 29.
- Grubbe, Anne, Jens Juels Enke 14. 16. 19. 20. 27—8. D., Borgmester i Aalborg 70. 260. Knud, til Alslev 229. Mette, g. m. Borgmester i Aalborg D. Calov, 96.
- Grubbesholm 117.
- Grætrup 266. 273.
- Grønbæk, Hans Hansen, Raadmand i Aarhus 226—7.
- Grønnerup Sø 266—7.
- Grønning 267. 280.
- Gudumlund 208. 213. 219. 223.
- Guido, Provst 13. Pavelig Legat 234.
- Guldager 86.
- Guldsmed, Jens Andersen, Borgmester i Ribe 238. N., Præst i Skagen 83. 91.
- Gunderup 69.
- Gyldenløve, General 246.
- Gyldenstjerne, Henrik, til Aagaard 74. Jørgen, til Thinggaard 75. Mogens 55. Prebjørn, til Vosborg 76.
- Maahr, Provst i Ølgod 18.
- Haasum Sogn 300—1.
- Hagens Høj 195.
- Hagens Mølle 267.
- Halkjær 73.
- Hallundbæk 9. 11. 32. 34—5.
- Hallundbæks Bæk 2.
- Hammerum Herred 22.
- Hans Adolf. Hertug af Holsten 76.
- Hansen, Anders, Præst i Aalborg 69.
- Chr., Mag., Biskop i Aalborg 87.
- Hans, Pricr i Grinderslev Kloster 284. Jakob, Præst i Jelstrup 86.
- Jens, til Steensbæk 135. John og N. T., til Jullingsholm 19. Lauritz, Raadmand i Aalborg 164.
- Palle, Præst i Sindal 91.
- Haraldskjær 13.
- Hardenbjerg, Chr., 217.
- Harre-Noer 266. Sogn 290—2
- Hase, Oluf 301.

- Hasseri 69. 259—61.
 Hassing 71.
 Hastrup 50. 216.
 Haverslev 71.
 Havreballegaard 212. 219.
 Hauch, Joh. Jørgensen, til Jullingsholm 17. Lauritz, Kancelliassessor, Amtsforvalter til Nørre-Elkjær 17. 140.
 Hedegaard, Herregaard, 48.
 Hegelund, Biskop 243. H. Pedersen, Præst i Omme 30. Morten, Præst i Aalborg 69.
 Hesselholt 314.
 Heiselt 91.
 Heltborg 275.
 Hem 269.
 Hemmer, Chr., Borgmester i Aalborg, 70. 96. Henrik, de H. 74. 96. Knud 96.
 Hennegaard 225.
 Herfordt, Provst i Veggerslev 201.
 Hesteriig, svensk Oberst 33.
 Hesthave 266.
 Hindborg Herred 268. Sogn 269.
 Hjerck Noer 266. Sogn 290.
 Hjortlund 9. 11. 32. 34.
 Hjørring 86. 90. 91. 164. 310.
 Hjørring, Nathanael Pedersen, Præst i Tversted 164.
 Hofmann, P., Assessor 262.
 Hofse 313.
 Hofsegaard 318—9.
 Holbækgaard 62—3.
 Holck, Hans, til Barritskov 59.
 Holgersen, Gregers, til Vosborg 135.
 Holm, Chr. Cathr., g. m. Præst C. S. Bering og siden med Provst S. Lodberg 165. J. J., Biskop i Aalborg 71. 73.
 Holmgaard 74. 233 ff.
 Holstebro 216.
 Holsteinborg 40.
 Hoppe, Mette Marie, g. m. P. Ring 141.
 Horne og Asdal 84. 89.
 Horne (Nørre) Herred 22.
 Horsbøl, N., til Jullingsholm 19.
 Horsnab 130.
 Horup (ell. Hærup), S. Mikkelsen, Præst i Omme 30.
 Hoven Sogn 98. 112.
 Hulsig 317—8.
 Hundslund 86.
 Hvas, Christopher, Oberst 244.
 Hvidbjerg i Salling 271.
 Hvæplund 6. 9. 20—1. 26. 32.
 Hærup, s. Horup.
 Hæstrupgaard 154.
 Høg, Albret, til Estvadgaard 59. Mogens 245.
 Høgh, Jens, 88., til Aastrup 151. Thyge, til Vang 227.
 Hørbylund 166.
 Høstgilder 112—3.
 Høyer, Fedder Hansen, Borgmester i Skagen 314. ff.
 Ibsen, H., Præst i Aalborg 69. 74.
 Isarnus, pavelig Legat 234.
 Iversen, Anders, Væbner 64. Claus, til Boller 135.
 Jacobsen, C., Godsforvalter paa Bøge-Jagilde 100. sted 150.
 Jakob, Præst i Omme 30.
 Jebbjerg 282.
 Jelling 1.
 Jelstrup 86.
 Jens, Præst i Aaby 71.
 Jensen, Bagge, Raadmand i Ribe 237. Malte, til Holmgaard 74. Niels, Præst i Tversted 164. Peder, Præst i Albæk, Provst 87.
 Jerup 160.
 Jesper, Præst i Aalborg 69.
 Jespersen, M., Byfoged i Aalborg 70. N., Dr., i Aalborg 262. N., Præst i Aalborg 69.
 Johannes, Præst i Tversted 127. 164.
 Jon, Præst i Nimtoft 62—3.
 Jude, Hans, Borgmester i Aalborg 69.
 Juel, Anders, 49. Axel, til Villestrup 40. ff. Dorethe 43. 51. Hartvig, Biskop 234. Herman, til Refstrup

219. Iver, til Villestrup 73. 226.
 Jens 16. 28. Jens, Hovedsmand paa
 Kalø 59. * Kjeld 234. Mogens 82.
 224. Mogens, til Jullingsholm 16.
 Niels og Kristen, til Donslund
 225. Ove, til Kjeldgaard 220. 230.
 Peder, til Alsted 221. Søren, til
 Hedegaard 40.
 Julebesøg 112.
 Juletavle 247. ff.
 Jullingsholm 5. 6. 9. 13. 15 ff. 140.
 140.
 Junget 266—7. 273—4.
 Junggaard 86.
 Justsen, L. Præst i Aaby 71. Mo-
 ritz, til Egebjerg 135.
 Joul, N., til Astrup 282.
 Jørgen, Præst i Ingstrup 72.
- Kaas**, Bjørn, til Staarupgaard 59.
 Gjord 82. Gjord, til Torupgaard
 231. Helvig 87. Ide 77. Ingeborg
 85. Jens, til Gudumlund 208. 213.
 230. Mogens, til Støvringgaard
 m. m. 213. 230. Niels, til Staa-
 rupgaard 77. 82. 231.
- Kalø** Slot 193.
Karby 275.
Karløby 200.
Karper 229.
Karred 318.
Kiddegaard 213.
Kirkebye 9. 14—15. 32. 35,
Kjeldsen, Niels, Hovedsmand paa
 Bøvling 50.
Kjerulf, Lucas, Justitsraad i Viborg
 139. 140. 165.
Kjøkkenmødding 269.
Klarup i Stagen Landsogn 317.
Klyne, David Jensen, Præst i Aal-
 borg 86. 91.
Klædedragt 102. 106.
Kløker, Johan, Borger i Flensborg
 214. ff.
Knivholt 84. 89. 91.
Knud, Hr., Provst i Rougsø Herred
 62. Præst i Tversted 164.
Knudsen, Henrik, Lensmand paa
- Tørning 239. Jørgen 208. Knud,
 Præst i Gram 239.
Kolding 344. Slot 197.
Kollerup 39.
Konning, J., Borgmester i Aalborg
 70.
Kotti, L., Præst i Aalborg 69.
Krabbe, Anne, til Baggessvogn 84.
 Bengt 88. Dorothea 84. Erik
 til Bustrup 49. Iver, til Østergaard
 50. 77. 88. Niels, 88. 214. Karen,
 paa Skjersø 82. 88.
Kragh, Otte 246.
Kragstrand 147.
Krastrup 86.
Krejbjerg 266. 298—9.
Krigen 1657—60 32 ff.
Kristian IV kronet 76; besøger Vend-
 sysæl 78; begravet 88.
Krog, N., Rektor i Aalborg, Præst
 i Hassing 71.
Kruppen, Otto, Marsk 44. 55—6.
Kruse, Enevold, Rentemester 76.
 Jørgen, til Kjærsgaard 89. Lars,
 til Svenstrup 76.
Kyø 39.
- Lam**, S. Povelsen, Medtjener til Bu-
 dolfi K. i Aalborg 260.
Lambertsen, H., Borgmester i Aal-
 borg 70.
Lange, Erik 77. Erik Eriksen, til
 Engsholm 208. 228. Karen, g.
 m. Kjeld Jul 234. Margrete, g.
 m. Knud Brahe 208. 210. 212—3.
 230. Niels, til Kjærgaard 50. 51.
 55.
Lassen, Jens, Admiralitetsraad, til
 Grubbesholm 117. Jens, Lands-
 dommer 148. 152. Tøger, til
 Rødslet. 262.
Lauritz, Præst i Aalborg 69. 164.
Lauritzen, Chr., Præst i Bjergby 87.
 Chr., Præst i Vrejlev 164. Niels,
 Præst i Hjørring 90. Ægidius,
 Ærkedegn i Ribe 213.
Lausen, Chr., Præst i Vrejlev 87.
 P., Præst i Tornby 83.

- Lavgesen, Hans, Mag., Biskop i Ribe 285.
- Leerbæk 85.
- Legestue 113—5.
- Leirskov, N. Povlsen, Præst i Omme 30. O. Nielsen, Præst i Omme 30.
- Lem 266. 302.
- Levetzau, Gert Diderik, Ritmester, til Nørre-Elkjær 138—9. 165. Hans Fr., Generalløjtnant, til Oxholm m m., 137—8.
- Lilbrande s. Brande.
- Lilleballe 1.
- Lime 266. 304—5.
- Lindberg, N., til Jullingsholms Mølle 18.
- Lindeballe 23. L. og Ringgive Sogne 29.
- Lindenov, Christopher til Lindersvold 136. Hans 88. Henrik 88. Johan 214.
- Linderumgaard 85. 139.
- Lisberg 264.
- Listerhavn 242.
- Lodberg, Søren, Provst, 165.
- Longe, Ove Ovesen, Væbner 63.
- Lunge, Christopher, til Odden 135. 156. Erik, til Stovgaard 83. 131. 214—5. 217. Iver, til Odden 154. Iver, til Tirsbæk 30. Karen, til Eskjær 84. Karen, g. m. Holger Ulfstand 229. Kirsten, g. m. H. Bilde 86. Kirstine, g. m. Axel Juel 49. Lisbeth, til Elkjær, g. m. Palle Rosenkrands, 136. Ove, til Odden 76. 77. 81. 87. 131. 156. 214. 229.
- Lundholm 314.
- Lunov, Kr., til Rugaard 78.
- Lyby 267 283.
- Lykke, Eiler, til Torp 42. 45. 51. Erik, til Skovgaard 74. Falk 88. Henrik 77. Henrik Jørgensen 80. Jachum eller Jakob, Rigsraad 41. 51. Jørgen 80. Kirstine, g. m. M. N. Tornekrands 43. 51. Peder, til Skovsbo 42. 45. 51. Susanne
77. Valdemar, til Grinderslevkloster 276—7. 282.
- Madsen, Hans, Præst i Horsens 237. Jens, Præst i Hals 81. P., Rektor i Thisted 73.
- Maldesdatter, Anna, til Eskjær 83.
- Marine, g. m. J. Juel 73.
- Maria-Broderskaber 244.
- Mariager Kloster 65. 151. 154. 220.
- Markvordsen, Jesse 63. Knud Sørensen, til Holmgaard 234. Niels (Skjernov), til Møilgaard 39 ff.
- Marselisborg 212.
- Marsvin, Else, g. m. E. Kruse 76.
- Martinsen, Erik, Præst i Skjørping 88.
- Matthisen, Peder, i Ingerslev 63. Møilgaard 39 ff. 193.
- Michelsen, Chr., Borgmester i Aalborg 70. Lauritz, Præst i Tversted 164. P., Byfoged i Aalborg 70. 72.
- Mikkelsen, A., Præst i Kolding, Biskop i Bergen 213.
- Mjøbjerg s. Mødbjerg.
- Mogensen, Kirsten, g. m. Præst F. M. Vogelius 164. Mads, Præst i Tversted 86. 164. Mogens, Præst i Ugilt 164. Palle, Præst i Raabjerg og Aggersborg 164.
- Møllerup Sø 266—7.
- Monck, Claus 63.
- Mors 265.
- Mortensen, J., Mag., Bisp i Aalborg, 71. L., Præst i Elling 82.
- Mosbjerg 81. 82. 128. 157.
- Mossin, Hans Dinesen, Præst i Randers 165. Hans, Stiftsprovst i Bergen, Dr. th. 165. Peder Hansen, Præst i Tversted 165.
- Munck, Iver, Biskop i Ribe 233. Oluf, Rigsraad 233.
- Munk, Familien, til Holbækgaard 63. Christen 214. Jørgen, til Haraldskjær, og Sofie, hans Søster 13. Kristen, til Gjesinggaard 218. Ludvig Olufsen 76. Mette, g. m.

- 1) Jop Axelsen Thot og 2) Iver Andersen Skjernov 47, 65. Oluf, til Tvisel 50. 56. Peder 84 87. Muus, Nikolai, Præst Mygdal 314. Müller, Jeremias, Præst i Omme 31. Mødbjerg 2. 9. 12—14. 32. 35.
- Nathanaelsen, Mads, pers. Kap. i Tversted 164.
Naurup 266. 292—3.
Neb, Anna, g. m. N. Markvordsen Skjernov 40. 67. Klavs 67.
Nibe 78.
Nielsen, Erik, til Kollerup 59. Iver. Tolder i Skagen 2 J., Kapellan i Aalborg 72. Jacob, Hovedsmand paa Hald 284. L., Byfoged i Aalborg 70. 72—4. L., Kapellan i Seiersted 73. Lavrids., Mag., Biskop i Aalborg 236. R., Kapellan i Thisted 73. S., Kapellan i Aalborg 72. Søren, Rektor i Aalborg 74.
Nimtofte 63.
Nisser 205—6.
Nissum i Salling 266.
Nollundkloster 19.
Norge, Landsby 23.
Norgebakken 6.
Nykjøbing paa Mors 310.
Nørbork 18.
Nørkjær, Chr. Pedersen, Præst i Salling 264.
Nørrebork 117.
Nørre- (Horne) Herred 22.
Nørreherred ved Grenaa 193 ff. Nørre Herred i Salling 271.
Nørup 23. 213
Nervang Herred 22. 238—9.
- O**dden 135. 149. 150. 154.
Oddense 266. 269.
Offer 103.
Oldsager 128. 161. 265 ff. 309.
Oluf, Mag., Præst i Aalborg 69.
Olufsen, J., Borgmester i Aalborg 70.
Omme Aa 1 ff.
- Omme, Sønder-, S. 1 ff. 97 ff. Kirke 19—20. 25 ff.
Omvræe 2. 9. 11. 32. 35.
Oorn 310.
Orm, Johan 216.
Ormholt 90.
Orning, Jørgen, til Skaarupgaard 85.
Maren, g. m. H. Basse 85.
Oding 270.
Overtro 92 ff. 158. 167.
Ovcsen, Ove (Longe) s. Lange.
Oxe, Else Pedersd., g. m. M. Skjernov 65.
- P**arsbjerg, Kristoffer 225. Manderup. Lensmand i Aalborg 77. 225.
Peder, Præst i Aalborg 69
Pedersen, Anders, til Birkelse 59.
Chr., Præst i Skagen 85. 88. Erik, Præst i Mosbjerg, Provst 82. 87. Gunni, i Tørslov 63. Jens, Præst i Farstrup 86. Oluf, Præst i Kollerup 91. Thøger Mag., Præst i Aalborg 69. 84. 96. 256.
Pentz til Meilgaard 193.
Persen, Chr., Borgmester i Aalborg 70. Chr., Præst i Hassing 71. Jens Rektor i Aalborg 74. Th., Præst i Haverslev 71. Vogn, Præst i Aalborg 73.
Pest (i Aalborg) 75. 85.
Polach, kejserlig Ritmester 33.
Pop, P., Borgmester i Aalborg 70. 78.
Porse, Mads, Mag. 235. 237.
Poulsen, J., Byfoged i Aalborg 70—72. 74. P., Præst i Horne 84.
Povisch, Jakob 88.
- Q**uelstrup 86.
Quidzow, Erik, Amtnaud 117.
- R**aabjerg 133. 137. 154. 160—1. 314.
Raabjerg Skive 151—2.
Raffn, H. Olufsen, Kapellan i Aalborg 81. Ojuf, Præst 83.
Rager, Oberst, 161. Ragers Høj 161.
Rambusch, E. V., Præst i Omme 32.

- Ramel, Henrik, til Nørre-Elkjær 136-7.
- Ramsing 266. 302.
- Randbøl 11. 345. Hedeslette 3.
- Randers 243. 340.
- Ranzow, Chr. 88. 242. Henrik 246. 316.
- Ravn, N. Olufsen, Kapellan i Sindal 79. Oluf. Præst i Sindal 79.
- Redtz, Birgitte, g. m. M. Rodsteen 138.
- Refning 218.
- Refstrup Hovedgaard 219.
- Resen i Salling 268.
- Restrup 87.
- Reventlov, Henning, Lensmand paa Mariager 220.
- Reynersen, Peder, i Lystrup 63.
- Ribe Domkapitel 13. 233. By 86. 238 ff.
- Riber, H. Tavsen, Præst i Løsning 237.
- Riegelsen, And., Præst i Jersie 166.
- Ring, Henning, til Nørre-Elkjær 140. 141. Peder, til Nørre-Elkjær 134. 140-1.
- Ringgive 1. 3.
- Ringkjøbing Fjord 189.
- Risum 266.
- Rodsten, Christen, til Nørre-Elkjær 127. Christian 138-9. Margrete, g. m. Holger Rosenkrands 138. Markvard, Admiral, til Nørre-Elkjær 36. 134. 136. 138. 147. Palle, til Brandtbjerg 215. Peder, Hofjunker, Sekretær 136. 138. 164.
- Rosenholm 217.
- Rosenkilde, Elis. Dor., g. m. Præst J. H. Schibbye 167. Hans, Degn i Saltum 167.
- Rosenkrantz, Axel Nielsen, til Buderupholm 227. Birgitte, g. m. N. Kaas 82. 230. Gert, til Stensballegaard 216. 219. 226. Gunder 246. Holger 88. 138. 217. Ingeborg 86. Jørgen 76-7. Kirsten, g. m. J. Brochenhus 73. Kristoffer, til Høgsbro 221. Margrete 86.
- Niels Axelsen, til Stensballe 227.
- Rigitse, g. m. Gjerd Pedersen Galt 226.
- Roslev 288.
- Rostrup, Ane Dorthea og Anna Sophie 17. Hans, til Jullingsholm 17. Jørgen, til Allergaard 16-7.
- Rotkirk, Venzel 88.
- Rud, Johan 214.
- Runesten 345 ff.
- Rybjerg 226. 275.
- Rygbjerg Runesten 345.
- Rødding i Salling 266 296-8.
- Røring, P., Borger i Aalborg 260.
- Sadolin, Jørgen Jensen 237.
- Sagn 188 ff. 193 ff. 265 ff.
- Sat Kirke 169 ff. 264.
- Salling 265.
- Sallingholm Slot 285.
- Sandbjerg, Anne, g. m. N. Friis til Krastrup 86. Elsebe 90. Mads 77. Sophie, til Baggesvogn 88. Uhrik 79. 86. 212.
- Sandflugt 143. 147 ff. 309-10. 313. 314 ff.
- Scheel, Mogens 316.
- Schibbye, Jacob Holm, Præst i Tversted 167.
- Schmidt, L. B., til Nørre-Elkjær 140. 143. 145.
- Schriver, Chr., Borgmester i Aalborg 70. H. Sørensen, Borgmester i Aalborg 70. L. Hansen, Borgmester i Aalborg 70. Niels, Borgmester i Aalborg 70. 96.
- Sefeld, Erik, til Nørre-Elkjær 134. 148. Ide 74. Jakob 81.
- Sehested, Anne Maltisd., g. m. O. Lunge 215. 229. Erik, til Lykkesholm og Nørre-Elkjær 136-7. Hannibal 88. Lisbet Maltisd., g. m. Jakob Høg til Trudsholm 225. Malte 86-7. 226. 228. Marine Maltisd., g. m. I. Jul 226. Mogens 88.
- Sejlstrup 154.
- Selde 266. 271-2.

- „Send“ 100.
 Silkeborg 217. 223.
 Simmelsbæk 3. 7.
 Simmelsgaard eller Simmelshus 9.
 21. 32. 34.
 Simonson, C., Præst i Understed 73.
 Jens, Præst i Tversted 162. 164.
 Sinberg 264.
 Sindal 84—7. 89. 90.
 Sinseschinchi, C., Polak-Oberst 34.
 Sjørig Mose 148.
 Skaarupgaard 85.
 Skagen 75. 78. 83. 85. 87. 130. 150.
 155. 157. 310 ff.
 Skagens Landsogn 308 ff.
 Skanderborg Sø 190.
 Skarholt i Skaane 214.
 Sksrpæ. Thorkil 311—2. 318.
 Skærrild 6.
 Skeel, Albert, til Fussingholm 50.
 222. Herman, til Jungetgaard 50.
 Ide, til Asdal 151—2. Ingeborg,
 til Voergaard 72—3. 82. 215—6.
 227. Kristen, til Fusingø 208.
 Mogens. til Odden 150. Niels, til
 Nygaard 50. Otte, til Hammelmose
 217.
 Skiftinger 202.
 Skikke 97 ff.
 Skivehus Amt 265.
 Skive Landsogn 268.
 Skiveren 152.
 Skjern Aa 1 ff. Skjern Enge 118.
 Skjernov, Dorthe Iversd. 40. Iver
 Andersen 39. 47. 65. og Niels
 Markvordsen, til Meilgaard 39 ff.
 Markvard, Kannik, Provst 64. Mel-
 kior 65. Niels Nielsen 67. Peder
 64.
 Skjærbæk 40. 48.
 Skjørping 69. 88
 Skove, forgaaede 20. 267.
 Skovsende 9. 20. 32. 34.
 Skram, Gaarden 149.
 Skram, Erik, til Hastrup 50. Jørgen
 74. Kirsten 77. Lavrids, til Ha-
 strup 216. Niels 77.
 Skriver, Knud, Raadmand i Aarhus
 221. 224.
 Skytte, Chr. Dr., i Aalborg 259
 Slavs Herred 209.
 Slesvig 344.
 Slynge 149.
 Smugleri 19.
 Sognestevne 152. 162—3.
 Sognevidne 163.
 Sohngaardsholm 325.
 Soldat, solgt til 145—6.
 Solformørkelse 78.
 Solvig 209.
 Sommer, Cather. Mar., g. m. Præst
 C. F. S. Bjørn 166.
 Sporon, B. G., Amtmand 22.
 Spøgeri 20.
 Spøttrup Sø 266—7.
 Stadil 184 ff. 189.
 Stakkroge 9. 15. 21. 32. 34.
 Staphensen, Kr., Præst i Aalborg
 68 ff.
 Staverskov, Hartvig, til Hennegaard
 225.
 Stenalt 76.
 Stensballegaard 219.
 Stensbæk 90. 127. 135.
 Storaæn 2. 6.
 Storkroge 15.
 Strange, Karen, g. m. K. Jul 221.
 Stygge, Hans, til Holbækgaard 50.
 59.
 Styrek, J. Pedersen, Borger i Ribe
 243.
 Styrup, Johan Ernst, Kaptajn 165.
 Jørgen Henning, Præst i Tversted
 165.
 Sundhedskilde 9.
 Svollebjerg 2. 6. 8. 20.
 Switzer, Cl., til Jullingsholm 15. 17
 —9.
 Sæby 84.
 Sæbygaard 87.
 Sæby Sogn i Salling 266. 294—5.
 Sæder 157—8.
 Sønder-Bork 116 ff.
 Sønderlem-Vig 265.
 Sønderomme 1 ff. 97 ff.

- Søndertranders 325 ff.
 Sørensen, H., Borgmester i Aalborg
 96. J. A., Præst i Omme 32
 Sørig Mose 128 ff.
- Tancke, P., Præst i Flade 83. 91.
 Tarm, Jeppe Jeppesen, Borgmester
 235.
- Tausen, Hans 235 ff. Hans Børn:
 Anne Dorethe, g. m. Biskop H.
 Laugesen 235. 239. Jørgen, Mag.,
 Præst 236—7 Karine, g. m. 1)
 Hans Foss, 2) J. Rasmussen Ysted
 236. Lisbeth, g. m. en Kjøbmand
 i Horsens 235. 237.
- Terkilsen, P., Mag., Præst i Aarhus
 223—4.
- Terpager, Peder 232 ff.
 Testrup, R. Pedersen 222.
 Thinggaard 75.
 Thise 278.
 Thjele 74.
- Thomesen, P., Præst i Thorum 269.
 Thomsen, Hartvig, til Palsgaard 59.
 Thornum (Vellejus), H., Præst i
 Omme 30—1.
- Thorsted 189.
 Thorum 266. 274.
 Thot, Axel Jepsen, til Støvringgaard,
 og Jøp Axelsen 47.
- Thronder 311—2.
 Throndernes 311—2.
 Thyregod 11.
 Thygesdatter, Anne, 74.
 Tobernie, Frovst i Salling 284.
 Tornby 83. 88.
- Tornekrands, Dorethe Nielsd. 39. 46.
 Erik Nielsen, til Kollerup 39. 40.
 45. Mikkel Nielsen, til Kyø 39.
 40. 51.
- Torslev 83—4.
 Tott, Tage 211
 Tranders, Sønder- 325 ff.
 Trandhusene 199.
 Treasmølle 48.
 Tridie i Lem Sogn 233.
 Trolle, Børge 55. Niels 88.
 Trudsholm 226.
- Tryd Mose 127.
 Trælund 12.
 Tversted 82—3. 85—8. 126 ff.
 Plantage 153.
 Tvis Kloster 233.
 Tychonius, Chr. Lassen 264.
 Tygeson, Lars. Præst i Sal 264.
 Tødsleuf, C., Præst i Sindal 166.
 Tøgersen, P., Biskop i Viborg 76.
 Tøndering 266. 287.
- Uggerby 136. 160. Kirke 147.
 Ugilt 85. 87—8.
 Ulfeldt, Ebbe Christophersen og Ja-
 cobsen 88. Fleming 88. Just, til
 Østergaard 59. Knud 88.
 Ulfstand, Anna, g. m. Thyge Høg
 227. Holger, til Vosborg 75. 229.
 Ulstrup 208.
 Ulvborg 189. 195.
 Ulve 38. 161.
 Understed 73.
 Urne, Jørgen 72. 214. 215. Sigvard
 88.
 Urup, Axel 88.
 Urup, Herregaard 21.
- Vaagholt 141.
 Vaar 81.
 Vadskjær 267.
 Valkendorf, Chr., Hovmester 76.
 Elisabet Mar. B., g. m. Præst J.
 H. Styrup 165. Henning, til Glo-
 rup 215. Henning 88.
 Vandall, H., Borgmester i Aalborg
 70 96.
 Vandflod 75. 86.
 Varhede 15.
 Vedel, A, Laugesen, Præst i Vilslev
 30. A Sørensen 287. H. Tausen
 237.
 Veiby 266. 304.
 Veile 34.
 Vellejus, H T., Amtsprøvt 28. 30
 —1. 107. 111. T. Hansen, Præst
 i Omme 30. 98.
 Vellumgaard 301.
 Vendelbo, Chr. 314—5.

- Viby 219.
 Viborg 228—9.
 Videbrev 1 6 ff. 325 ff.
 Vile 266. 293—4.
 Vilken, Præst i Aalborg 69.
 Villestrup 78.
 Vilslev 30.
 Vind, Iver 88. 246.
 Vinter, Chr., Raadmand i Aalborg 69.
 Vise igjen 92 ff.
 Voergaard 72. 78.
 Voetmann, P., Præst i Omme 31.
 Vogelius, F. M., Præst i Aasted 164.
 Vogn i Mosbjerg Sogn 312.
 Vognsen, J., Byfoged i Aalborg 70.
 Volling 271.
 Vong i Øster-Nykirke Sogn 24.
 Vorbasse 11.
 Worm, V., Raadmand i Aarhus 217. 222.
 Vosborg 135.
 Vostrup 116.
 Vrejlev 85. 154.
 Ydsted, J. Rasmussen, Præst i Odense 236.
 Æsindorp 63.
 Ølgod 18.
 Ølgod, Søren Hansen, Præst i Gjesing, Provst 164.
 Ølst 264.
 Ørbæk 98.
 Østerbye 9. 14. 32. 35.
 Østergaards Kirke 10—11.
 Østerholm Slot 285.

Regnskab for 1874.

Indtægt.

1. Kassebeholdning	6	Ⓕ	5	Ⓕ	6	β
2. Saldo hos Boghandler M. M. Schultz	52	—	—	—	6	-
3. Restancer	180	—	—	—	—	-
4. Medlemsbidrag	610	—	—	—	—	-
5. Skjønket af Aalborg Sparekasse	100	—	—	—	—	-

I alt: 948 Ⓕ 5 Ⓕ 12 β

Udgift.

1. Honorar til Forfatterne	142	Ⓕ	3	Ⓕ	—	β
2. Kristensens Gl. jydsk Folkeviser 1-2 H.	177	—	2	—	9	-
3. Wulffs Statistiske Bidrag, 4 H.	50	—	2	—	—	-
4. Posenørns Grev Gert og N. Ebbesen, 2 H.	56	—	3	—	12	-
5. Boghandler M. M. Schultz for Exemplarer af „Samlingerne“ til Medlemmerne	151	—	—	—	—	-
6. Bestyrelsesomkostninger:						
a) Bogbinder Asmussen	—	Ⓕ	3	Ⓕ	—	β
b) Bogtrykker Olufsen	11	—	4	—	—	-
c) Porto og Fragt	2	—	2	—	4	-
		—	—	—	14	- 3 - 4 -

7. Boghandlernes Rabat	61	—	”	—	”
8. Saldo hos Boghandler M. M. Schultz	84	—	3	—	2
9. Restancer for 1873	180	—	”	—	”
	<hr/>				
	I alt:	917	Ⓕ	5	Ⓕ 11 Ⓕ
Kassebeholdning 1. Januar 1875:	31	—	”	—	1
	<hr/>				
	Balance:	948	Ⓕ	5	Ⓕ 12 Ⓕ
Indestaaende i Aalborg Sparekasse	100	Ⓕ	med paaløbne Renter.		

Aalborg, den 30te Oktober 1875.

D. H. Wulff.

Foranstaaende Regnskab med de deri paaheraabte Bilag har jeg gennemset og intet fundet at bemærke ved samme.
Aalborg, 6. Novbr. 1875.

A. G. Juel.

Foranstaaende Regnskab approberes herved.
Aalborg, 9. November 1875.

L. K. Kier.

Liste
over
Selskabets Medlemmer
1875.

- Aagaard, J. B., Telegrafist, Kjøbenhavn.
Ahlmann, L., Proprietær, Gl. Striben.
Albrechtsen, N. V. B., Provst, Ellidshøj.
Ammitzbøll, Proprietær, Postgaarden.
Andersen, Gaardejer, Skjøngaard.
Arkiv, det kgl. antikvar topografiske, Kjøbenhavn.
Attrup, C. G., Skolelærer, Farstrup.
Baagøe, Cand., Thestrup.
Balslev, Biskop, Ribe.
Bang, Justitsraad, Kasserer i Privatbanken, Kjøbenhavn.
Barfod, F., Cand. phil., Kjøbenhavn.
Barfod, H. P., Amanuensis, Aalborg.
Barfod, J., Præst, Vaabensted.
Bartels, R. T., Kaptajn, Aarhus.
Bastrup, Kjøbmand, Kolding.
Bay, N. R., prakt. Læge, Eskelund.
Bech, J. A., Etatsraad, Taarnborg.
Bech, Præst, Lem.
Begtrup, O., Provisor, Nykjøbing p. Mors.
Bentzen, Prokurator, Aalborg.
Bentzon, L. J. N., Distriktslæge, Ulfkjær.
Bergsøe, Proprietær, Andigaard.
Boeck, Th., kgl. Fuldmægtig, Kristiania.
Boesen, J. F., Præst, Saltum.
Boilesen, K. C., Tarm.
Brammer, G. P., Biskop, Aarhus.
Brandorff, P., Kjøbmand, Kolding.
Branth, A., Overkrigskommissær, Clarupgaard.

- Brask, J., Prokurator, Holstebro.
 Bricka, C. F., cand. mag., Ass. v. d. store kgl. Bibl., Kbhvn.
 Broberg, Carl, Kjøbenhavn.
 Brodersen, J. P. B., Distriktslæge, Randers.
 Bruun, C., fhv Redaktør, Kjøbenhavn.
 Bruun, L. J., Kammerassessor, Toldforvalter. Ærøskjøbing.
 Bruun, Legationsraad, Kjøbenhavn.
 Bruun, M. P., Etatsraad, Jægergaarden.
 Bruun, R., Proprietær, Boelsgaard.
 Brøndum, Telegrafist, Randers.
 Brønnum, Forvalter, Klintholm.
 Buhl, prakt. Læge, Nørre-Saltum.
 Carøe, Proprietær, Haraldinesminde.
 Christens, H., Apotheker, Hjørring.
 Christensen, C., Kjøbmand, Holstebro,
 Colding, Provst, Kjøng.
 Cour la, N. P. G., Premierløjtnant, Viborg.
 Dahl, O., Premierløjtnant, Lærer, Kjøbenhavn.
 Dahl, Kammerherreinde, Mosgaard.
 Dahlenborg, Overlærer, Aalborg.
 Dahlerup, Præst, Øster-Ulslev.
 Dalgas, E., Ingeniørkaptajn, Aarhus.
 Dorph, H. P. K., Præst, Øster-Egesborg.
 Due, Løjtnant, Postfuldmægtig, Kjøbenhavn.
 Eckardt, Løjtnant, Ørumgaard.
 Engelstoft, Biskop, Odense.
 Erslev, E., Professor, Kjøbenhavn.
 Estrup, Godsejer, Skafføgaard,
 Faber, C. G. G., Byfoged, Viborg.
 Fabricius, Cand. jur., Ribe.
 Fabricius, O., Provst, Magleby.
 Fabricius, Forpagter, Nørre-Elkjær.
 Fangel, H. R., Forpagter, Gudumlund.
 Feddersen, A. F., Adjunkt, Viborg.
 Fløe, Palle, Landmaalerfuldmægtig, Vostrup pr. Tarm.
 Forchhammer, J., Rektor, Herlufshølm.
 Friis, Lærer, Aarhus.
 Friis, P. J., Cand. theol., Skaarup.
 Frølund, Kordegn, Holstebro.
 Gaardboe, A. P., Gaardejer, Raabjerg.

Garnisons Bibliotheket i Aarhus.
 Gleerup, M., Distriktslæge, Holstebro.
 Glud, N. C., Præst, Jøbjerg.
 Glud, Proprietær, Dragsgaard.
 Goldschmidt, M., Professor, København.
 Grüner, G., Kammerjunker, København.
 Gullev, Chr., Murmester, Viborg.
 Hald, G. T. V., Præst, Mygind.
 Halt, P., Proprietær, Sandal.
 Hammer, Præst, Rimsø.
 Hammershøi, Lærer, Hobro.
 Hannover, Universitetsbibliothekar, København.
 Hansen, Heinr., Professor, København.
 Hansen, J. P., Distriktslæge, Hjørring.
 Hansen, M., Mørch, Præst, Vonsild.
 Harder, Fr., Kancellist i d. kgl. Civilliste, København.
 Heiberg, Læge, Aalborg.
 Heilmann, L. C. D., Præst, Aaby.
 Heise, Adjunkt, Viborg.
 Herbst, Justitsraad, Museumsinspektør, København.
 Herlufsholms Skolebibliothek.
 Herskind, P., Godsforvalter, Birkelse.
 Hjorth, J. P., Kjøbmand, Aalborg.
 Holm, P. E., Professor, København.
 Holm, Tømmermester, Kolding.
 Holm, Etatsraad, Toldinspektør, København.
 Holmstedt, S., Overlærer, Hillerød.
 Holst, J. P., Præst, Ringkjøbing.
 Hornemann, Præst, St. Jørgensgaard.
 Horsens lærde Skole.
 Hou, Fuldmægtig, Hjørring.
 Husted, A. C., Konsul, Ringkjøbing.
 Hvass, Justitsraad, Frederiksdal.
 Hvass, F., Forvalter, Randrup.
 Høm, N. C., Redaktør, Aalborg.
 Høst, Fuldmægtig, Svanike.
 Høyer, Skovkasserer, Nykjøbing paa Falster.
 Høyer Møller, Præst, Kjølstrup.
 Høyer, Proprietær, Nibstrup.
 Ishøy, C. F. A., Præst, Viksnæs.

Jacobsen, Dyrlæge, Refkjærgaard.
 Jacobsen, Præst, Raabjerg.
 Jensen, A., Præst, Aulum.
 Jensen, J., Konsul, Viborg.
 Jensen, Distriktslæge, Grindsted.
 Jermiin, Kaptajn, Kjøbenhavn.
 Jermiin, S., Haslevgaards Mølle.
 Jessen, Chr. v., Kammerherre, Borgmester, Horsens.
 Johannsen, Cl., Skolelærer, Gunderup.
 Jonquières, J. A. F. de, Justitsraad, Departementssekretær
 og Kontorchef, Kjøbenhavn.
 Juel, Baron, Aalborg.
 Juel, Bogholder, Gudum.
 Juel, A. G., Adjunkt, Aalborg.
 Jungersen, P. E., Præst, Ferslev.
 Jørgensen, Dyrlæge, Meilby.
 Jørgensen, B. S., Professor, Kjøbenhavn.
 Kabell, F. C., Justitsraad, Amtsforvalter, Skanderborg.
 Kampmann, C. P. G., Provst, Hjørring.
 Kampmann, Etatsraad, Randers.
 Kathedralskolen i Aalborg.
 Kathedralskolen i Aarhus.
 Kathedralskolen i Nykjøbing paa Falster.
 Kathedralskolen i Ribe.
 Kathedralskolen i Viborg.
 Kempel, Godsforvalter, Vorgaard.
 Kier, Overretsprokurator, Aarhus.
 Kier, L. K., Kjøbmand, Aalborg.
 Kierckebye, fhv. Skolelærer, Trelde.
 Kierkegaard, P. C., Biskop, Aalborg.
 Kinch, J., Overlærer, Ribe.
 Kjellerup, J. Proprietær, Visborggaard.
 Kjer, E. E., Tobaksfabrikør, Aalborg.
 Klubben Enigheden i Aalborg.
 Klubben Enigheden i Varde.
 Klubben i Koldi ;
 Koch, Præst i Løgstør.
 Krabbe, C., Birkedommer, Fejø.
 Krag, F., Fabrikant, Aalborg.
 Krarup, E., Direktør, Aalborg.

- Krarup, F. F. S., Præst, Lønborg.
 Krieger, A. F., Etatsraad, København.
 Krieger, de, Rentier, København.
 Kristensen, E. T., Skolelærer, Gjellerup.
 Kruuse, L. F., Birkedommer, Sallinge pr. Faaborg.
 Krøyer, H. A., Præst, Tilst ved Aarhus.
 Køster, S. V., prakt. Læge, Randers.
 Lagoni, P. F., Agent, Stensgaard.
 Lassen, H. C. F., Professor, Rektor, Kolding.
 Lassen, N. V., Byfoged, Nysted.
 Lassen, V., Bureauchef, Kristiania.
 Lassen, Proprietær, Hørbylund.
 Laub, H. O. C., Biskop, Viborg.
 Launy, Cand, Distriktsfattigforstander, København.
 Leth, A., Præst, Middelfart.
 Lichtenberg, F., Jægermester, Løjstrup.
 Lorentzen, A. B., Kjøbmand, Hjørring.
 Lund, H. A., Prokurator, Hjørring.
 Lundsteen, D. M., Kapellan, Harlev.
 Lunøe, C. V., Sagfører, Nykjøbing i Sjælland.
 Lüttichau, C. D. v., Hofjægermester, Vingegaard.
 Læseforening, den theologiske, Thy
 Læseforening, den gejstlige, for Sønderhald Herred.
 Læseselskabet i Aalborg.
 Læseselskabet i Randers.
 Løwen, Proprietær, Fredericia.
 Madsen, Skolelærer, Hasseris.
 Mansa, Premierløjtnant, Sø.
 Meinert, A. E., Præst, Havrebjerg.
 Meinert, A. P. T., Herredsfoged, Holbek.
 Monrad, M. A., Overauditør, Borgmester, Kolding.
 Mourier, Assistent, København.
 Muus, Byfoged, Nykjøbing, Sjælland.
 Münster, G. A., Adjunkt, Aalborg.
 Myhre, A. C. J., Oberst, Aalborg.
 Møller, S., prakt. Læge, Brovst.
 Nansen, Præst, Aller.
 Neergaard, J. C., Læge, Gjersløv.
 Neergaard, Enkefrue, Oxholm.
 Nielsen, A. H., Præst, Skæve.

- Nielsen, Chr. H., Konsul og Kjøbmand, Hjørring.
 Nielsen, Redaktør, Aalborg.
 Nielsen, Præst, Suderø.
 Nielsen, O., Dr. phil., Kjøbenhavn.
 Nutzhorn, cand. theol., Askov.
 Nygaard, Præst, Blidstrup.
 Nyholm, H. C., Proprietær, Baggesvogn.
 Olesen, T. P., Brænderibestyrer, Hjørring.
 Olsen, C., Kancelliraad, Prokurator, Randers.
 Olsen, N., Præst, Gudum.
 Olufsen, A., Kjøbmand, Aalborg.
 Otterstrøm, H. Bankbogholder, Aarhus.
 Ottesen, O. J. C, Præst, Aars.
 Paulsen, P., Godsforvalter, Slagelse.
 Paulsen, P. J, Justitsraad, Aalborg.
 Petersen, Lærer, Gjelballe.
 Petersen, Lærer, Bolle.
 Petersen, Præst, Asminderup.
 Petersen, K. T., Apotheker, Kjøbenhavn.
 Plesner, Præst, Vdersø.
 Pontianus. Læseselskab, Kjøbenhavn.
 Rasmussen, Justitsraad, Godsforvalter, Gisselfeldt.
 Rasmussen, V. Thorlund-, Skolelærer, Ingstrup.
 Rasmussen, Kall-, Præst, Finderup.
 Ravnborg, C., Forpagter, Tiendegaard.
 Rebstrup, S., fhv. Skolelærer, Øster-Uttrup.
 Regenburg, T.A. J., Etatsraad, Skanderborg.
 Reiersen, C. F. K., Præst, Karlslunde.
 Reisz, Dr. med., Professor, Kjøbenhavn.
 Repsdorph, O. C., Kammerraad, Branddirektør, Prokurator,
 Holstebro.
 Richter, Student, Grenaa,
 Rigsarkiv, det norske, Kristiania.
 Rosenkrantz, G. E. G. F., Baron, Kammerherre, Amtmand,
 Viborg.
 Rosenkrantz, H. H., Kammerherre, Rosenholm.
 Rosenørn, M. H., Kammerherre, Amtmand, Randers,
 Rosenørn-Lehn, Baron, til Hvidkilde.
 Rybsahm, C. F. V., Herredsfoged, Odinsgaard, Slagelse.
 Rybsahm, J. D. L., Præst, Rubjerg.

- Ræder, Proprietær, Dyrehavegaard.
 Rørdam, H. F. Præst, Dr. phil. Kornerup.
 Rørdam, P., Præst, Lyngby.
 Sandberg, A. V., Kjøbmand, Viborg.
 Saxild, G. C. Justitsraad, Herredsfoged, Kolding.
 Scavenius, Godsejer, Vorgaard.
 Schade, A. H., Konsul, Nykjøbing p. Mors.
 Schilden, Berner-, Kammerherre, Clausholm.
 Schjødte, A. F., Præst, Aarhus.
 Schlegel, Gehejme-Etatsraad, Kjøbenhavn.
 Schmidt, Sagfører, Hjørring.
 Schou, C. M. Distriktslæge, Skive.
 Schou, F. C., Toldforvalter, Holstebro.
 Schultz, M. A., Boghandler, Aalborg.
 Schultz, M. M. Boghandler, Aalborg.
 Schwarz, G. F. S., Ritmester, Randers.
 Secher, V. A., Student, Kjøbenhavn.
 Segelcke, A. R., Brænderiejer, Hjørring.
 Seminariet i Jelling.
 Skeel, V. S., Kammerherre, Landsoverretsassessor, Kbhvn.
 Skeel, E., Kammerherre, Dronninglund.
 Sommer, Læge, Sophiedal, Nakskov.
 Speyer, L., Kjøbmand, Aalborg.
 Spleis, Præst, Thorning.
 Steenstrup, K. J. V., Assistent ved Univers. min. Museum,
 Kjøbenhavn.
 Steenstrup, M. G. G., Dr. phil., Kjøbenhavn.
 Steensrup, J., cand. jur., Kjøbenhavn.
 Steinmann, General, Kjøbenhavn.
 Steinthal, E., Forpagter, Gudumlunds Fabrik.
 Stemann, J. A. v., Kammerjunker, St. Restrup.
 Stephens, G., Professor, Kjøbenhavn.
 Stephensen, Avditør, Aalborg.
 Stiftsbibliotheket i Aalborg.
 Stochholm, Præst, Ulstrup.
 Strandgaard, Lærer, Selde, Skive.
 Stricker, G. A. R., Etatsraad, Borgmester, Aalborg.
 Strøyberg, J. J. K., Apotheker, Aalborg.
 Studenterforeningen, Kjøbenhavn.
 Svégaard, Lærer, Højbjerg.

- Søltoft, H. C. L., Jensgaard.
 Sørensen, Skolelærer, Allerup.
 Sørensen, M., Bogholder, Aalborg.
 Sørensen, O. Chr., Kjøbmand, Frederikshavn.
 Tang, C. N., Konferensraad, Viborg 10 Kr. aarl. Bidr.
 Tang, Etatsraadinde, Nørre-Vosborg.
 Termansen, C. N., Ribe.
 Thaning, Præst, Lunde.
 Thiele, Cand., Kjøbenhavn.
 Thorsen, Professor, Kjøbenhavn.
 Thostrup, N. C. Partikulier, Hobro.
 Thyregod, C. A., Lærer, Ans.
 Toft, S., Kammerraad, Louisendal.
 Trap, J. P., Gehejme-Etatsraad, Kabinetssekretær, Kbhvn.
 Tønnesen, H. B., Præst, Hjørring
 Ulrich, H. F., Præst, Taarnby.
 Universitet, Det kgl. norske Frederiks, Kristiania,
 Vahl, J., Provst, Østersnede.
 Walther, V. T., Professor, Aarhus.
 Varming, L. Præst, Sal.
 Vaupell, Præst, Lunde.
 Vedel, F., Præst, Søllerød.
 Veile Amtsskole i Kolding.
 Vemmetofte Klosters Bibliothek.
 Wewer, J. Chr., cand. pharm., Odense.
 Wibroe, H., Kjøbmand, Aalborg.
 Winde, V., Adjunkt, Aalborg.
 Winkel, J., Forpagter, Avnsbjerg.
 Winstrup, L. A., Justitsraad, Bygningsinspektør, Kolding.
 Winther, N. C., Prokurator, Hjørring.
 Winther, J., Højskoleforstander, Lyngby.
 Vium, N., Kjøbmand, Holstebro.
 Vogelius, Redaktør, Frederikshavn.
 Wolters, N. T. M. G. R., Distriktslæge, Amager.
 Worre, J. B., Justitsraad, Postmester, Aalborg.
 Worsaae, J. J. A., Kammerherre, Kjøbenhavn.
 Wulff, D. H. Adjunkt, Aalborg.
 Wulff, H., Provst, Aalborg 10 Kr. aarl. Bidrag.
 Wulff, J., Justitsraad, Ranum
 Wulff, Garver, Kjøbenhavn.
 Wøldike, Provst, Skivum.
 Zahn, Fuldmægtig, Kolding.
 Zahrtmann, P. T., Gehejmelegationsraad, Kjøbenhavn.
 Østergaard, J. A., Kammerraad, Postmester, Hillerød.